

78-4
L 100

Z. BALEVICS

KATOLICISMS

Latvijas
sociālpolitiskajā
vēsturē

Z. BALEVICS

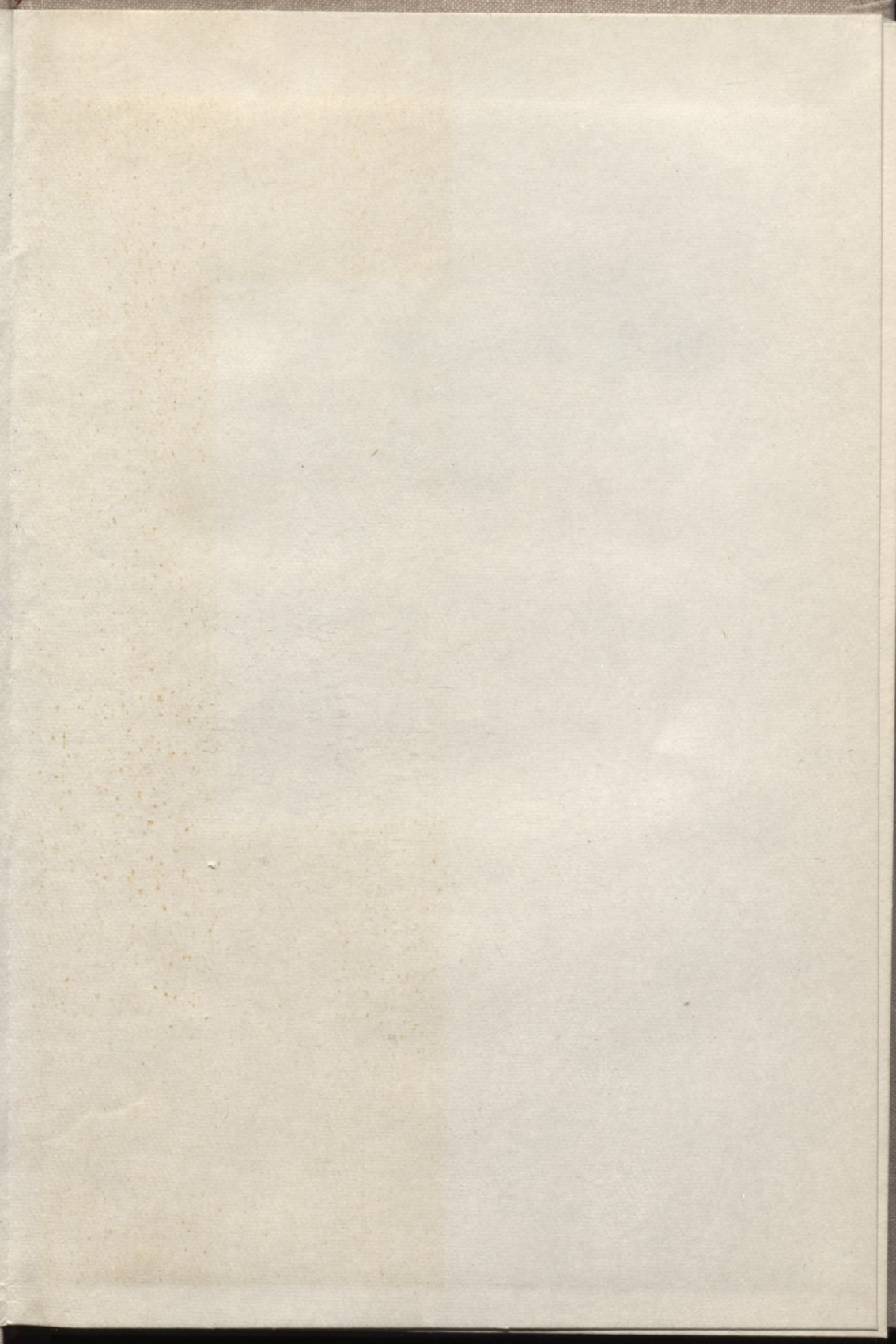
Z. Balevics

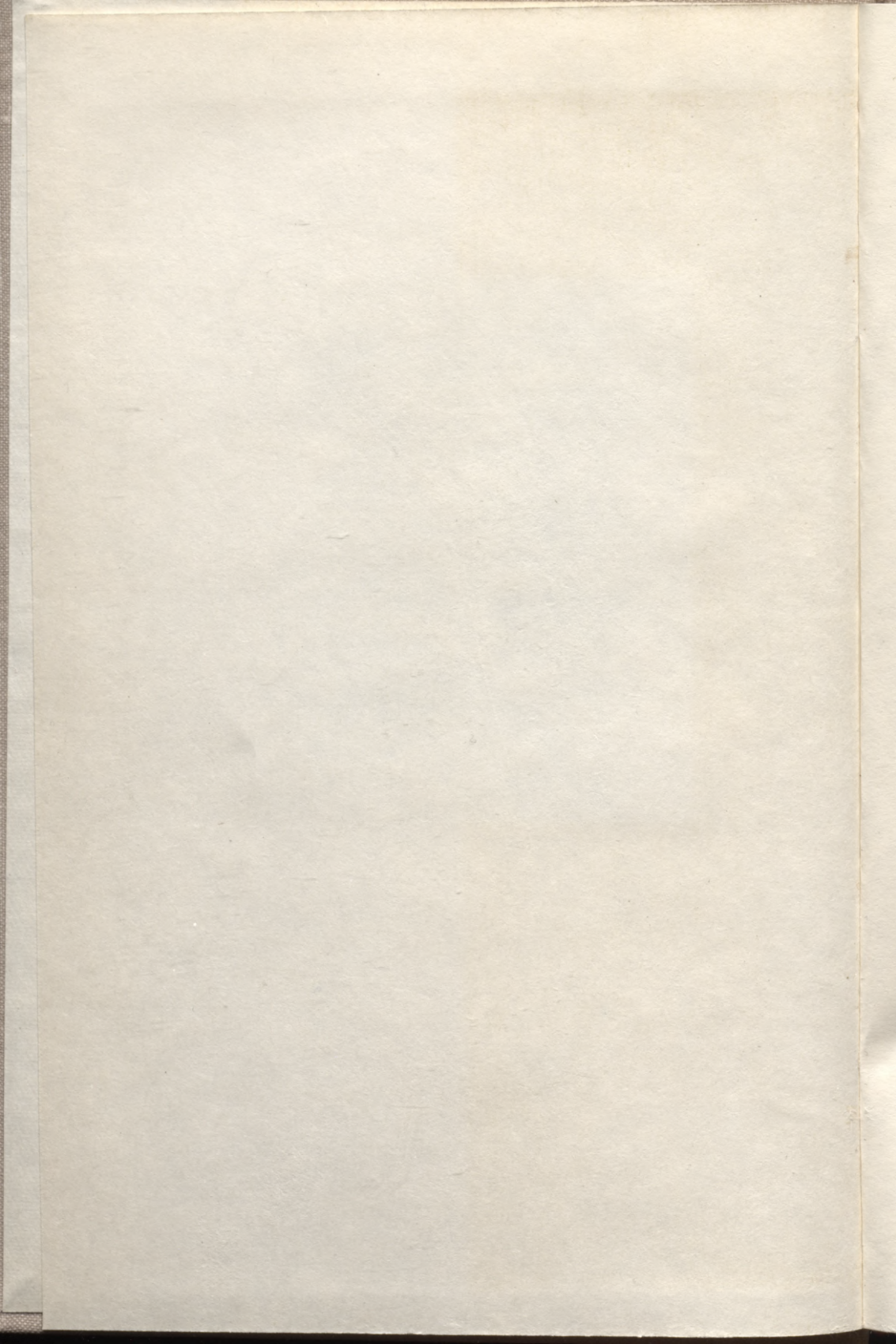
KATOLICISMS

**LATVIJAS
SOCIĀLPOLITISKAJĀ
VĒSTURĒ**

L. Balviņš

KATOLICISMS

*Latvijas
sociālpolitiskajā
vēsturē*

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and includes the words "KATOLICISMS" and "socio-political".

78-4

100

Latvijas PSR
Zinātņu akadēmija
Vēstures institūts

delel . L

2

Z. Bālevis

KATOLICISMS

Latvijas sociālpolitiskajā vēsturē

Imperiālisma periods

Rīga «Zinātne» 1978

Балевиц Зигмунд Владиславович
КАТОЛИЦИЗМ В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ
ИСТОРИИ ЛАТВИИ
Период империализма
(Академия наук ЛатвССР. Институт истории)
Издательство «Зинатне», Рига 1978
На латышском языке

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~98-1.891~~
0309 012594

Publicēts saskaņā ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas
Redakciju un izdevumu padomes 1977. g. 27. aprīļa lēmumu.

В $\frac{10509-145}{M811(11)-78}$ 42-78

© Izdevniecība «Zinātne», 1978

Bijusi saruna par to, ka ticīgie, dievu lūdzot, nekādi nevarot aizmirst pasaulīgās lietas. Kāds muižnieks teicis:

— Es atdošu savu zirgu tam, kurš, nedomādams par pasaulīgām lietām, noskaitīs «Tēvs mūsu».

— Es noskaitīšu! — atsaucies kāds puisis.

— Labi, dabūsi zirgu, — sacījis kungs.

Ticis lūgšanā līdz pusei, puisis jautājis:

— Bet vai seglus arī dabūšu?

(No Latgales novada folkloras pūra. 19. gs.)

* *
*

«Cilvēce šodien dzīvo savas vēstures jaunā laikmetā, kurā notiek dziļas un straujas pārmaiņas, kas pakāpeniski pārņem visu pasauli. Šis pārmaiņas rada pats cilvēks, viņa radošie spēki, un tās savukārt iedarbojas atpakaļ uz cilvēku, uz viņa personīgajiem un kolektīvajiem spriedumiem, uz viņa domāšanas un ticības veidu attiecībā pret apkārtējām lietām un cilvēkiem. Tā mēs varam runāt par istu sociālu un kultūralu pārveidošanos, kas ietekmē arī reliģisko dzīvi...»

Jaunie apstākļi ietekmē pat reliģisko dzīvi. Spējas asāk spriest, no vienas puses, attira reliģisko dzīvi no maģiskiem pasaules uzskatiem un no dažādām, arvien vēl sastopamām māntīcībām, veicina vairāk personīgo un aktīvo ticības praktizēšanu, sakarā ar ko daudzi nāk pie dzīvākas Dieva izjūtas. Bet, no otras puses, lielas tautas masas reliģiju sāk pavisam nepraktizēt. Nav tā, kā bija senāk, — tagad Dieva un ticības noliegšana vai pat pilnīga atkrišana nav vairs tikai atsevišķi, individuāli gadījumi...»

(Otrais svētais ekumeniskais Vatikāna konclis, Pastorālie lēmumi par baznīcu mūsdienu pasaulē. Rīga, 1970, 5. un 7.—8. lpp.)

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
CHICAGO, ILLINOIS
1911

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
CHICAGO, ILLINOIS
1911

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
CHICAGO, ILLINOIS
1911

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
CHICAGO, ILLINOIS
1911

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
CHICAGO, ILLINOIS
1911

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
CHICAGO, ILLINOIS
1911

Priekšvārds

Šī grāmata veltīta lasītājam, kas interesējas par reliģijas un baznīcas vēsturi Latvijā un ir gatavs nelielam atskatam pagātnē, ir gatavs bez aizspriedumiem izvērtēt vēstures faktus, kuri te apkopoti. Cilvēciska patiesības meklēšana nav domājama bez cilvēciskām emocijām. Un šīs emocijas nereti padara cilvēkus arī neobjektīvus, ticīgus un pat lētticīgus. Kādreiz arī šo rindiņu autors, bērnībā augot dziļi ticīgā katoļu ģimenē, nekritiski pieņēma baznīcas propagandēto katolicisma vēsturi un idealizēja tā lomu mūsu dzimtenes likteņos. Taču vairāki gadu desmiti, kas veltīti katolicisma vēstures studijām, ļauj ar pilnu pārliecību teikt: vēstures patiesība, tikai patiesība un pilna patiesība visnoteiktākā veidā liecina pret ideoloģiskiem mītiem, kas tendenciozi apvij katolicisma, tāpat kā jebkuras pasaulē sastopamas reliģijas, vēsturi.

Lai runā fakti. Lasītāju, kas pieradis pie vēstures literatūras, varbūt nedaudz apgrūtinās to sablīvējums, daudzie vēstures avotu citējumi, kuros vārdu esmu devis baznīcas ideologiem. Taču, grāmatu rakstot, vispirms un galvenokārt polemizēju ar aizspriedumainu, katolicisma ideoloģisko mītu tradīcijās iesaģušu lasītāju, kurš nekritiski uzņēma tikai to, kas runā par labu viņa reliģiozītātei, bet pretēja rakstura informāciju uztver vairāk nekā skeptiski. Lai tad šo informāciju, kas, tiesa, nebija domāta atklātībai, pauž arī paši baznīckungi. Drīzāk esmu gatavs saņemt vēstures speciālistu pārmetumus par ilustratīvā materiāla pārpilnību nekā ticīgā katoļa pārmetumu par argumentācijas trūkumu. Reliģijas un baznīcas vēstures uzdevums ir palīdzēt cilvēkiem pārvarēt aizspriedumus, lai tie kritiski spētu aplūkot aklas pielūgsmes objektu. Un šai palīdzībai jābūt efektīvai, tai jābalstās uz reliģiozītātes psiholoģijas izpratni.

Bet dažs labs lasītājs vaicās, vai aplūkojamais laika posms jau nepelna aizmirstību?

Katoļu dievnāmā sirmgalvis sastrādātām rokām šķirsta lūgsnu grāmatu. Tā izdota viņa bērnības gados vai pat vēl agrāk. Sirmgalve vecmāmuļa, norūpējusies par mazbērna «dvēseles pestīšanu», izklāsta viņam katķismu tai pašā veidā, kādā to kādreiz, gadsimta sākumā, dzirdējusi no savas mātes...

Aizstāvot reliģisko pasaules ainu, garīdznieks operē ar argumentiem, kas aizgūti no 20. vai 30. gados latviešu valodā izdotās reliģiskās literatūras, kura jau toreiz, publicēšanas laikā, bija neglābjami atpalikusi no teoloģiskās domas attīstības vidējā līmeņa Eiropas valstīs...

Reliģijas kā sabiedriskās apziņas formas specifiska īpatnība ir konservatīvisms. Tradīciju kavējošais spēks tajā izpaužas visspilgtāk. Reliģiju vēsture rāda, ka strauja reforma drīzāk rada jaunu reliģisko virzienu, nekā reformē veco. Vēsturiskā inerce ietekmē reliģisko apziņu, aptverot ne mazāk par diou—triju paaudžu mūžu. Mūsdienu katolicismu pilnā mērā varam novērtēt un izprast tikai tad, ja tversim to kopsakarā ar vakardienu, ar iepriekšējo paaudžu reliģiozitāti. Paaudžu stafetē, kurā parasti pamatoti akcentējam progresīvo virzību, sev vietu rod arī inerces, reizēm pat regress. Tā un tikai tā dzimst un eksistē pagātnes aizspriedumi to cilvēku apziņā, kuri šo pagātni pazīst vairs tikai pēc reizēm klaji tendencioziem nostāstiem vai vēstures literatūras, kas tišuprāt kā vēsturi, tā filozofiju pārvērš par teoloģijas kalponi.

Izvērtējot pagātni, vēsture palīdz labāk izprast tagadni un ieskatīties nākotnē. Tātad — kurp eji, baznīca?

Z. BALEVICS

Ievadam

«Viss marksisma gars, visa viņa sistēma prasa, lai katru tēzi aplūkotu tikai (α) vēsturiski; (β) tikai saistībā ar citām; (γ) tikai saistībā ar konkrētu vēstures pieredzi.»¹

Katolicisma nozīme Latvijas vēsturē mūsdienā asās ideoloģiskās cīņas apstākļos tiek traktēta dažādi. Baznīcas propagandas aparāts šo tematu skar sistemātiski — kā sprediķos, tā Vatikāna un «Amerikas balss» radio raidījumos. No dzimtenes atrautajiem latviešiem reliģiskās organizācijas ir kļuvušas gandrīz vai par vienīgo vietu, kur publiski skan dzimtā valoda. Reliģiskās organizācijas emigrācijā uztur arī skolas, kuru uzdevums ir mērķtiecīgi, reliģiozitātes nostiprināšanas interesēs izmantot to dzīves nepilnvērtības izjūtu, tās reliģijas sociālās saknes, kuras saistītas ar ieaugšanu svešas kultūras un sadzīves tradīciju pasaulē un sevišķi spilgti izpaužas nacionālo minoritāšu grupās. Cenšoties aizkavēt reliģijas krīzi, nostiprināt reliģiozitāti, latviešu izcelsmes klerikāļi ārzemēs visiem spēkiem pūlas sakausēt reliģiskos un nacionālistiskos aizspriedumus. Tas sakāms pat par tiem katoļu baznīcas ideologiem, kuri buržuāzijas diktatūras gados protestēja pret reliģijas piesārņošanu ar šovinistiskā nacionālisma tvāni, pret nacionālo aprobežotību, kas deformē universālo kristiānismu.²

Emigrantu grupās, ja šo grupu ideologi propagandē reakcionārus mērķus un vērš skatus pagātnē, reliģiozitāte parasti ir intensīvāka, spēcīgāka nekā attiecīgajā sabiedrībā kopumā. Īpatnēju stāvokli šai ziņā rāda dati par latviešu izcelsmes katoļu reliģiozitāti.

Latviešu katoļi labprātāk piedalās vietējo draudžu dievkalpojums, kuri notiek mītņu zemju valodā, un mazāk apmeklē speciāli latviešiem organizētos dievkalpojumus. Pēc latviešu izcelsmes katoļu garīgās aprūpes vadītāja K. Ruča aplēses (Arhīvs.

¹ Leņins V. I. Vēstule Inesei Armandai. — Raksti, 35. sēj., 208. lpp.

² Балевиц З. В. Клерикальный антикоммунизм католического крыла латышской эмиграции. — В кн.: Католицизм и современная идеологическая борьба. Вильнюс, 1975, с. 245.

Raksti par latviskām problēmām. Melburna, 1969, 9, 23., 24. lpp.), latviešu katoļu piedalīšanos dievkalpojumos raksturo sekojoši dati (procentos no reģistrētiem draudžu locekļiem):

	latviešu draudzēs	cittautu draudzēs
ASV	61,5	82,5
Kanādā	53,0	75,0
Austrālijā	29,0	46,0
Eiropā	35,0	25,0

K. Ručs klaji atzīst: «Vispār pēc kara reliģiskā dzīve kļūst arvien vājāka un attālināšanās no draudzēm un dievkalpojumiem pieņemas... Jaunatne latviešu draudzes dzīvē un dievkalpojumos piedalās ļotiniecīgā skaitā... Arī paši latviešu dievkalpojumi, kas piemēroti vecākai paaudzei, jaunatni neapmierina un nesaista.»

K. Ručs atzīmē, ka aug to latviešu skaits, kas kļūst aizvien vienaldzīgāki reliģiskajā dzīvē. Sie, pēc K. Ruča vārdiem, «ārpusnieki», attālinājušies no katolicisma, reti pievēršas citai konfesijai. «Viņi drīzāk biedrojas ar atkritējiem no citām konfesijām vai pilnīgi noslēdzas no sabiedrības un nododas laicīgās mantas krāšanai.» Sie dati apstiprina reliģiozitātes augošo krīzi, kuru sekmē arī latviešu dievkalpojumu pārsātināšana ar antikommunismu. Tas jāņem vērā, vērtējot katolicisma ideologu centienus falsificēt baznīcas vēsturi Latvijā, idealizēt reliģijas ietekmi masās. Uzmācīgi reklamētajiem ideoloģiskajiem mītiem par Latvijas katoļu tradicionālo reliģiozitāti ir noteikta sociāla funkcija, to mērķis ir stiprināt katoļu reliģiozitāti kā uzticības simbolu dzimtenes un senču tradīcijām, vienlaikus izmantojot šo reliģiozitāti politiskai kampaņai, rīdīšanai pret dzimteni, kurā ateisti it kā diskriminējot ticīgos, kas palikuši uzticīgi šīm tradīcijām. Tas saistīts ar katolicisma reliģisko tradīciju uzmācīgu reklāmu, kurā klerikāļi tendenciozi, vienpusīgi interpretē un patvaļīgi sagroza vēstures faktus, nekautrīgi falsificē Latvijas vēsturi, katolicismam piedēvējot ne vien Latgales novada nacionālās tradīcijas raksturu, bet pat demokrātismu, ciešu saistību ar tautas masu dzīvi. Klerikālā historiogrāfija pilnā apjomā izmanto īpašas pāvesta «vēstures zinātņu komitejas» bagātīgo pieredzi.³

Latvijas vēstures falsifikācijai labvēlīgus priekšnoteikumus rada jau pašas reliģiozitātes raksturīgākā psiholoģiskā iezīme — vēlāmā pieņemšana par īsteno. Bez tam klerikāļi apzināti izmanto ārzemēs dzīvojošo latviešu, īpaši jaunās paaudzes, trūcīgās zināšanas Latvijas vēsturē. Ja tam pievieno vēl pēdējos gadu desmitos notikušās izmaiņas katolicisma sociālajā doktrīnā un vēstures

³ «Vēstures zinātņu komiteju», kuras uzdevums ir katolicisma vēstures apoloģija visās zemēs, izveidoja pāvests Pijus XII 1954. g.

Rīgas archidiēcēses
Kūrija.

N 4004. 14. III. 1927.

God.

Rīgas archidiēcēses
Baznīcu prāvestu koplēm

66

63

Lai novērstu pārpratumus un nevelamās sekas, sā-
das ceļas, nonācot baznīcas dokumentiem, jeb viņu satīvam
svešās rokās, Rīgas archidiēcēses Kūrija nosaka, ka baz-
nīcas dokumentus, grāmatas, savanstāšanos un o. uzglā-
bajot, prāvestiem stingri jāvadās no Can. 470. §1. Cod. iur.
Can. un bez sevišķas Kūrijas atļaujas nedr. dokumenti,
nedr. grāmatas, citām personām nav iedodami.

S. Turbe
Kūrijas kanclers.

Baznīcas dokumenti turami slepenībā.

modernizētu traktējumu caur šo izmaiņu prizmu, kļūst skaidrs, ka reliģijas un baznīcas vēstures aktualitāte mūsdienu ideoloģiskajā cīņā joprojām ir liela.

Katoļu klerikāli ārzemēs apzinās, ka katolicisma vēsturiskās attīstības īpatnību dēļ tā vēstures idealizācijai Latvijā ir visai labvēlīgi priekšnoteikumi, un tāpēc izmanto tos visai aktīvi. Vairāk nekā divi gadsimti šķir mūsdienu katoļu baznīcu Latvijā no muižnieciskajā Polijas-Lietuvas valstī valdošās katoļu baznīcas, kuras despotisko varu līdz 1772. g. izjuta arī Latgales iedzīvotāji. Politisku apsvērumu dēļ cariskajā Krievijā katolicisms baudīja tikai «ciešamās» reliģijas ierobežotu brīvību, bet buržuāziskajā Latvijā tradicionāli katoliskais Latgales novads kļuva par valdošās lauku buržuāzijas savdabīgu iekšēju koloniju, ko nesaudzīgi ekspluatēja Latvijas nacionālistiskā buržuāzija. Neraugoties uz reliģijas privileģēto stāvokli, valdošā protestantiskā buržuāzija attiecībā pret katolicismu atļāvās antiklerikālu demagoģiju, tradicionāli poliski katoliskajai katoļu baznīcai pretstatot «valstiski nacionālo» luterānismu, protežējot tā ekspansiju Latgalē. «Tumšā, katoliskajā māntīcībā» ieaugušā Latgales iedzīvotāja iekļaušana protestantiskajā «civilizācijā» bija ērts ideoloģisks aizsegs novada sociālekonomiskajai verdzināšanai. Šis aizsegs gandarīja izglītotā protestanta ekspluatatora sirdsapziņu un nebūt netraucēja tam apspiesto katoļticīgo masu izmantošanā, viņu sociālekonomiskās, kulturālās atpalicības saglabāšanā aktīvi

sadarboties ar katoļu baznīcu. Katoļu baznīcai ar šādu stāvokli nācās samierināties: bailes no «ticīgās tautas», kura 1917.—1919. g. uzskatāmi bija parādījusi savas simpātijas sociālismam, lika hierarhijai biedroties ar šīs tautas apspiedējiem. Šķiras interešu kopība kā vienmēr bija stiprāka par konfesionālajām pretīšķībām. Pēdējās savukārt katoļu klerikāļiem ļāva plašāk izvērst sociālo demagoģiju, kapitālistiskās iekārtas «trūkumus», sabiedrisko netaisnību saistot ar katolicisma nepietiekamo ietekmi sabiedrībā. Pēc fašistiskā režīma gāšanas 1940. g. katolicisms pat mēģināja iztēlot sevi par fašistiskajam režīmam opozicionāru spēku, centās radīt un uzturēt ideoloģiskus mītus par katolicisma «demokrātiskumu», par tā tuvību tautas interesēm, bet katoļticīgo iedzīvotāju dziļo reliģiozitāti un uzticību baznīcai iztēlot gandrīz vai par Latgales novada latviešu nacionālo tradīciju...

Ja ņemam vērā, ka mūsu republikas inteliģences vecāko paaudzi buržuāziskajā Latvijā mācīja uz «katoliskajā māņticībā» ieaugušo Latgali noraudzīties ar zināmu nicinājumu un ka mītu par «katolisko Latgali» tolaik centās uzturēt gan katoļu klerikāļi, gan arī protestantiskie «kultūrtrēģeri», nav jābrīnās, ka reizēm vēl jāsastopas ar priekšstatiem par Latgali kā eksotisku pamali, kurā vēl nesenā pagātnē dzīvojuši «primitīvi, mistikā un reliģiozitātē ieslīguši ļaudis, kas stāv tālu no mūsdienu īstenības».⁴ Laikā, kad reakcionārā Latvijas historiogrāfija ārzemēs aktīvi propagandē reliģiozi un nacionālistisko aizspriedumu sakausēšanu, nekritiska pieturēšanās pie novecojušiem šabloniem («polis — katolis», «lietuvietis — katolis», «latgalietis — katolis») objektīvi balsta fideismu, veicina ticīgo pilsoņu reliģisko aizspriedumu saglabāšanos.

Padomju Latvijas historiogrāfijā katoļu baznīcas vēstures jau tājumi vēl nav raduši pienācīgu atspoguļojumu. To izpēte aptver hronoloģiski īsu laika posmu⁵ vai arī ir fragmentāra, ar populārzinātnisku ievirzi.⁶ Latvijas historiogrāfijā joprojām aktualitāti saglabā uzdevums, ko V. I. Ļeņins formulēja šādi: uzrakstīt grāmatu «... par reliģijas vēsturi un pret katru reliģiju (tai skaitā pret kantisko vai citu izsmalcināti ideālistisku vai izsmalcināti agnosticisku) līdz ar ateisma vēstures materiālu pārskatu un parādīt baznīcas sakarus ar buržuāziju».⁷

Sajā darbā, turpinot iepriekšējos pētījumus katolicisma vēs-

⁴ So uzskatu izcelsmi un vienpusību labi parāda un kritizē Latgales etnogrāfijas labs pazinējs rakstnieks J. Niedre savā atmiņu grāmatā «Diena dienu māca...» (Rīga, 1969), 66., 67. lpp.

⁵ Katoļu garīdzniecība Latvijā. 1920.—1940. Dokumentu krājums. Rīga, 1961. 189 lpp.; Balevics Z. Katoļticīgie un baznīkungi buržuāziskajā Latvijā. Rīga, 1964. 167 lpp.; Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920.—1940. Rīga, 1964, 40.—58. un 160.—227. lpp.

⁶ Springovičs Z. Latgale un katoļu baznīca. Rīga, 1961. 183 lpp.; Balevics Z. Katoļu baznīca Latvijā. Rīga, 1975. 77 lpp.

⁷ Ļeņins V. I. Vēstule I. I. Skvorcovam-Stepanovam. — Raksti, 36. sēj., 518. lpp.

turē, centīsimies atsegt reliģijas kā sabiedriskās apziņas formas nosacītību, tās vietu un nozīmi šķiru cīņas vēsturē, Latvijas sociālpolitiskajā vēsturē. Objektīva, stingri zinātniska reliģijas un baznīcas vēsture neizbēgami iegūst ateistisku ievirzi, neatvairāmi vērsas pret reliģiju, arī vismodernizētāko un visizsmalcinātāko. Protams, šādu ievirzi reliģijas vēsture iegūst tikai tad, ja šo ārkārtīgi komplicēto, daudzšķautņaino sabiedriskās apziņas formu analizējam šķiriski, partejiski, ja reliģijas un tās institūtu vēsturi saistām ar vispārējo vēsturi, ar konkrētiem īstenās sabiedriskās dzīves apstākļiem. Tikai šādā kontekstā iespējams pilnā mērā atsegt reliģijas sociālo lomu, tās reakcionāro būtību, tautu vēsturē.

Kritiskās analīzes objekts dotajā pētījumā ir katolicisms tieši kā reliģiskās sabiedriskās apziņas forma, kā ticīgo masu pasaules uzskata noteikta sastāvdaļa. Šādu problēmas nostādni nosaka ateistiskās audzināšanas prakse, jo tikai savas reliģiozitātes izpratne ļauj ticīgajam aklas ticības priekšmetu pārvērst par kritiskas izpētes objektu, ļauj viņam izprast straujās pārmaiņas, kas vienas paaudzes laikā norisinājušās ticīgo reliģiskajā apziņā, ļauj izprast reliģiozitātes paisumus un bēgumus individuālajā apziņā. Šāda problēmas nostādne vislabāk atspēko arī klerikālā antikomunisma ļaunprātīgos izdomājumus par to, it kā reliģijas straujās atmiršanas process sociālistiskajā sabiedrībā saistīts ar «baznīcas vājāšanu».

Izpētīt katolicisma vietu ticīgo iedzīvotāju pasaules uzskatā ievērojami apgrūtina speciālu pētījumu trūkums par atsevišķām problēmām sociālajā psiholoģijā, kultūras vēsturē šī vārda visplašākajā nozīmē, ideoloģijas vēsturē vispār un reliģiskās ideoloģijas vēsturē, baznīcas vēsturē, ateisma vēsturē it sevišķi. Antagonistiskā šķiru sabiedrībā reliģija, kā atzīmēja K. Markss, ir «šās pasaules vispārējā teorija, tās enciklopēdiskais kompendijs, tās loģika populārā formā».⁸ Tāpēc reliģiozitātes vēstures izpētes svarīgs priekšnoteikums ir sintētiskas pasaules uzskata kopainas rekonstruēšana, kurā skaidri iezīmētos reliģijas vieta. Taču Latvijas historiogrāfijā joprojām nav speciālu darbu ne par muižniecības, ne par nacionālās buržuāzijas pasaules uzskatu, kuru mijiedarbība, pēctecīga pārveidošanās un ietekme uz masu apziņu noteica aplūkojamā laika posma reliģiozitātes raksturu. Tas, protams, traucē analizēt katolicisma vietu iedzīvotāju pasaules uzskatā.

Minētie apstākļi nosaka izvirzītās problēmas risinājuma raksturu. Katolītīgo pasaules uzskata analīzē šobrīd iespējams spert tikai pirmos soļus, iezīmēt svarīgākos mezgla punktus, izvirzīt jautājumus, uz kuriem izsmēlošu atbildi varēs sniegt tikai turpmākie, detalizēti pētījumi. Vienlaikus vēsturniekam nav tiesību katolicisma sociālpolitiskās vēstures izpēti atlikt uz priekšdienām. Mūsdienu ideoloģiskā cīņa starp reliģiju un ateismu, cīņa, kurā

⁸ Markss K. un Engelss F. Par reliģiju. Rīga, 1956, 26. lpp.

katolicisma vēstures falsifikācijām tiek ierādīta tik nozīmīga vieta, liek šīm falsifikācijām prestatīt vēstures faktus.

Balstoties uz Latvijas PSR historiogrāfijas sasniegumiem un katolicisma vēstures avotu speciāliem pētījumiem, iztīrāsīm Latvijas katoļu baznīcas evolūciju laikā no 1900. līdz 1940. g. Ievērojot katolicisma vēsturisko izplatību mūsu republikā, analizēsīm galvenokārt to reliģiozitātes tipu, kāds veidojas Latgalē un kuram reliģisko tradīciju sīkstuma, kā arī demogrāfisko procesu attīstības dēļ joprojām vēl ir ļoti nozīmīga vieta mūsdienu katolicismā visā Latvijā.⁹

Aplūkojamais laika posms ļauj analizēt katolicisma vēsturi dažādās sabiedriski politiskās iekārtās: cariskajā Krievijā, padomju varas laikā 1919. g., buržuāziskajā Latvijā — gan parlamentārās republikas, gan fašistiskās diktatūras gados. Analizējot katolicisma evolūciju šīs periodizācijas ietvaros, galveno uzmanību veltīsim centrālajām problēmām, kas noteica reliģiskās apziņas un baznīcas pastorācijas darbības attīstību. Tas liks gan reizēm grēkot pret hronoloģijas principu, taču ļaus izvairīties no neizbēgamās atkārtotāšanās izklāstā: ikvienā attīstības posmā vecā un jaunā elementi gan reliģiskajā apziņā, gan baznīcas praksē pastāv saistībā, mijiedarbībā. Monogrāfisku pētījumu pilnā mērā pelna katolicisma analīze jebkurā no minētajām sabiedriski politiskajām iekārtām.

Šī darba uzdevums ir atsegt reliģiskā pasaules uzskata evolūciju, šīs evolūcijas atspoguļojumu baznīcas darbībā, lai tādejādi mērķtiecīgāk, pārliecinošāk cīnītos par zinātniski materiālistiskā pasaules uzskata veidošanu konfrontācijā ar mūsdienu katolicismu un tā ideoloģiskajiem mītiem.

Kādas problēmas plašāku iztīrājumu nosaka tās vieta mūsdienu ideoloģiskajā cīņā, zinātniski materiālistiskā un reliģiskā pasaules uzskata sadursmē. Uz reliģijas vēstures pētījumiem pilnā mērā attiecināms PSKP XXV kongresa atzinums: «Uzdevumus, kas izvirzījušies mūsu sabiedriskajai zinātnei, acīmredzot varēs atrisināt tikai tad, ja tā būs jo cieši saistīta ar dzīvi. Šolastiska teoretizēšana var vienīgi kavēt mūsu gaitu uz priekšu. Tikai saites ar praksi var palielināt zinātnes efektivitāti, un tā pašlaik ir viena no centrālajām problēmām.»¹⁰

Sā darba tapšanā ne mazāka nozīme kā ilggadīgām avotu studijām ir ilggadīgajam ateistiskās audzināšanas darbam. Sai-

⁹ Pēc 1925. gada tautas skaitīšanas datiem, Latgalē dzīvoja 73,69% no visiem Latvijas katoļiem, bet 1935. g. — 68,38%. Katoļu migrāciju, galvenokārt no Latgales uz pārējiem novadiem, raksturo šādi dati: ārpus Latgales un Ilūkstes apriņķa, kas katolicisma vēsturē tradicionāli saistīts ar Latgali, 1925. g. bija 46 pašvaldības (apriņķi, pagasti, pilsētas), kurās katoļticīgo skaits pārsniedza 10% no iedzīvotājiem. 1930. g. šeit tādu pašvaldību bija jau 76, bet 1935. g. — 107. Katoļu īpatsvars starp citu novadu iedzīvotājiem 1935. g. bija: Vidzemē (bez Rīgas) — 4,05%, Kurzemē — 8,51%, Zemgalē — 21,61%.

¹⁰ PSKP XXV kongresa materiāli. Rīga, 1976, 83. lpp.

tes ar praksi, ar mūsdienu ideoloģisko cīņu noteica darba polemisko ievirzi pret klerikālo historiogrāfiju, kuras ietekme noteikti konstatējama republikas katoļticīgo iedzīvotāju vidū.

Noraidot šīs historiogrāfijas politisko tendenci, kas ir antikomunisma un antisovjetisma caurstrāvota, katoļu vēsturnieku darbus nākas izmantot to visai bagātā, lai arī tendenciozi interpretētā faktu materiāla dēļ. «Vienkārši pievērt acis» ne tikai pret buržuāzisko zinātņi, bet arī pret visaplamākām mācībām, ieskaitot galējo tumsonību, protams, ir neapšaubāmi kaitīgi¹¹ — šie V. I. Ļeņina vārdi mūsdienās skan sevišķi aktuāli: zinātniski materiālistiskajam pasaules uzskatam reakcionārā buržuāzija spēj pretstatīt vairs tikai šāda veida mācības, kas bāzējas uz ticību, uz reliģiju. Zinātne nepārprotami ir ar komunismu un ir par komunismu. Mūsdienās, kad katolicisma teoloģija aizvien ciešāk saistās ar vēsturi, kad teologi vēsturi atklāti dēvē par teoloģijas konkrēto avotu, izvirzot tēzi, ka bez vēstures nav teoloģijas,¹² vēstures zinātnes nozīme aug arī ateistiskajā audzināšanā. Kamēr reliģiskie aizspriedumi vēl joprojām tur savos valgos cilvēkus — vēstures veidotājus, tikmēr aktualitāti nezaudē K. Marksa doma: «Mēs nepārvēršam laicīgos jautājumus par teoloģiskiem. Mēs pārvēršam teoloģiskus jautājumus par laicīgiem. Pēc tam kad vēsturi pietiekami ilgi izskaidroja ar aizspriedumiem, mēs aizspriedumus izskaidrojam ar vēsturi.»¹³

¹¹ Ļeņins V. I. Nekritiskā kritika. — Raksti, 3. sēj., 567. lpp.

¹² Dussel E. Histoire et théologie de la liberation. Paris, 1974, p. 33.

¹³ Маркс К. и Энгельс Ф. К еврейскому вопросу. — Соч., т. 1, с. 388.

*Katolicisms
cariskajā
Krievijā*

Iedzīvotāju reliģiozitātes sociālās saknes 20. gs. sākumā

20. gs. sākumā baznīcas ietekme Latgalē bija tuva savam zenītam: absolūtais vairums vietējo latviešu un poļu tautības iedzīvotāju piederēja pie katoļu draudzēm un daudz maz apmierinoši pildīja savus reliģiskos pienākumus pret baznīcu. Ne velti katoļu klerikālā reakcija emigrācijā apjūsma tieši gadsimta sākuma «katolisko Latgali», iekams revolūciju vētras vēl nebija satricinājušas tās patriarhālo dzīves veidu un reliģiskās tradīcijas.

Kur sakņojas šī reliģiozitāte? Tautas masu apspiestībā un beztiesībā, nežēlīgajā kapitālistiskajā ekspluatācijā, kas spieda ilūzijās par atalgojumu aizkapa dzīvē meklēt kompensāciju pret valdošo sociālo netaisnību.

Bet sociālā netaisnība bija kļiedzoša. 1905. g. 361 muižai piederēja 436 037 desetīnas, bet 39 958 zemnieku sētām — 510 334 desetīnas zemes: tātad vidēji — vienai muižai 1208 desetīnas, bet vienai zemnieku sētai — 12,9 desetīnas.¹ Protams, šie vidējie skaitļi ainu stipri vienkāršo. Bija muižas, kuru platība pārsniedza 10 000 desetīnu, un bija zemnieku sētas ar dažām desetīnām zemes. Zemnieki bija spiesti nomāt zemi no muižniekiem, par nomāto zemes stūrīti atstrādājot muižas laukos gluži tāpat kā kļaušu laikos. Lai zemi iepirktu, zemniekiem vajadzēja taupīt katru kapeiku. Bet arī taupīšana daudz neko nelīdzēja, un zemnieki galu galā nonāca banku vai vietējo augļotāju parādjūgā. Sūri, grūti no agra rīta līdz vēlam vakaram strādājot, tie ar pūlēm spēja sagrabināt naudu steidzīgāko nodokļu un parādu nomaksai. Niecīgais zemes stūrītis parasti nevarēja nodrošināt iztiku visai ģimenei, tāpēc daļai ģimenes locekļu — spēcīgākajiem, uzņēmīgākajiem — bija sistemātiski jādodas peļņā. Zemi kopa galvenokārt sirmgalvji, sievietes un arī bērni. Ciņa par gabalu maizes ar pieticīgu pavalgu, par drēbju kārtu, malku

¹ Babris J. 1905.—1907. gada revolūcija Latgalē. Rīga, 1960, 12., 13. lpp.

pavardam aizņēma visu laiku un arī tad ne vienmēr bija sekmīga. Trūcīgais uzturs, nepietiekami siltais, pārblīvētais mājoklis, medicīniskās palīdzības trūkums bija par cēloni augstajai mirstībai.

No mājas uz māju, maizes riecieni lūdzot un pātarus skaitot, klīda ubagi, kuru vidū bija ne mazums izputējušu bijušo «saimnieku». Zemnieku lielum lielais vairums ritdienā lūkojās ar nedrošību un bažām: «ja dievs dos...». Un «no vārgu zemes, asaru lejas» pret debesīm pacēlās lūgšanas. Ticībā laimīgajai aizkapa dzīvei zemnieki centās aizmirst savas bēdas, ciešanas un pazeļojumus.

Taču dzīve, reālās vajadzības lika sistemātiski «grēkot», pārkāpt dieva baušļus, garīdznieku aizliegumus. Tāpēc gadsimta sākumā vispopulārākais spediķu motīvs ir zagšanas un nenovīdības, skaudības nosodījumi.

Muižas un zemnieku starpā nerimtīgi risinājās cīņa par muižai piederošajiem mežiem, pļavām, ganībām. Zemnieki aizstāvēja savas senās tiesības ganīt muižas mežā lopus, lasīt kritušos žagarus, kokus, pļaut sienu mežā starp kokiem — izmantot t. s. servitūtu. Ja muižnieks to aizliedza, zemnieki cirta kokus muižas mežā slepus, tāpat iznīcināja vai pārcēla robežzīmes starp muižas un zemnieku zemi. Un te nu nelīdzēja nedz policija, nedz baznīcnieks, kurš dieva vārdā liedza «iekārot sava tuvākā» īpašumu. Šķiru pretrunas atspoguļojās arī zemnieku masu reliģiskajā apziņā. Spilgtu liecību par to sniedz garīdznieks J. Grišāns, savos memuāros (Pa atmiņu stygom, 1, 2. [b. v.], 1968) ietverot kādas vecmāmuļas stāstu. Muižnieks, cenzdamies apgaismot sapulcējušos zemniekus, stāstījis tiem «visādas gudrības». Taču zemnieki pret muižnieka ierosinājumiem izturējušies ar neuzticību. Kad, zaudējis pacietību, muižnieks ķēries pie reliģiskiem argumentiem un uzbūris: «Visi jūs, tumsoņi, būsit ellē», zudusi arī zemnieku pacietība. — «Bet par ko gan, kundziņ, mēs būsim ellē? Ko sliktu mēs darām? Es domāju, ka mēs, zemnieki, te virs zemes jau esam ellē. Mēs te ciešam kā ellē, bet citā pasaulē mēs būsim debesīs... Bet kungi, kuri te, virs zemes, dzīvo kā debesīs, citā pasaulē būs ellē. Nešķīstie gari sabāzīs visus kungus lielā, verdošā sēra katlā, un mēs, zemnieciņi, liksim sveķotas pagales zem katla, lai uguns būtu lielāka un karstāka un lai kundziņiem būtu siltāk» (1, 247. lpp.),² — tā reliģisko aizkapa atmaksas ideju ķecerīgi skaidroja un izprata zemnieks, nemaz neslēpdams ne svelošo naidu pret muižniekiem, ne arī savus «grēcīgos» centienus aktīvi piedalīties šīs atmaksas īstenošanā. Stāsti un leģendas «no kungu laikiem» — dzimtbūšanas laikmeta folklorizēta vēsture, kurā muižnieka un zemnieka attiecības allaž pauda naidu un nīcinājumu, — ceļoja no mutes mutē. So folkloru pārcilāja atmiņā svētku reizēs, pēc atļaidu dievkalpojuma vietējā baznīcā, satieko-

² Augšzemnieku dialektā publicētie teksti šeit un tālāk doti literārajā latviešu valodā.

ties radiem un paziņām, ģimenes godos, talkās. Baznīcas sludinātajai kristīgās pazemības un lēnprātības ideoloģijai ikvienā jaunā paaudzē vajadzēja no jauna lauzt sev ceļu, apspiežot, nomācot dabiskos sociālā protesta noskaņojumus, jaunības degsmes iekvēlinātos centienus pēc cilvēka cienīgas dzīves. Tikai ar gadiem konformistiskā «dzīves gudrība» lika samierināties ar apspiestību un ekspluatāciju, atzīt sakāmvārdu: «Neej ar stipru lauzties, ar bagātu tiesā.» Muižnieka lepnā kariete, apdzenot zemnieka pajūgu, varēja to iedzīt grāvī; izpildot saimnieka rīkojumu, muižas kučieris izklaidēšanās pēc varēja iecirst ar pātagu garāmbraucošajam zemniekam u. tml. Taču arī zem kristīgās lēnprātības un pazemības pelniem gailēja naidis pret muižniecību. Baznīca nespēja to apslāpēt, neraugoties ne uz centīgo ideoloģisko darbību, ne arī uz «uzskatāmo aģitāciju», proti, muižnieciskajiem baznīcas labvēļu portretiem baznīcās līdzās svētbildēm, svēto dzīves aprakstiem, kuru varoņi parasti bija augstdzimušie poļu un citu tautību muižnieki, ne arī uz muižnieku vairākuma dzimtās valodas — poļu valodas — kā dievam tuvākas, saprotamākas propagandu. Arī ievērojamāko muižnieku ģimenēm ierādītie «kungu soli» baznīcā — tieši pie altāra — uzsvera apspiedēju īpašo «tuvību» dievam, garīdzniecībai. Vietējais prāvests visbiežāk ciemojās tieši muižās: baznīcas ciešo sadarbību ar muižniecību noteica šķiras interešu kopība, baznīcas vadības tiešas direktīvas.

Taču ne baznīcas ideoloģiskā darbība, ne minētā «uzskatāmā aģitācija» nespēja kaut cik apslāpēt, mazināt krasās šķiru pretrunas. Franču materiālisti jau 18. gs. saskatīja reliģijas atkarību no cilvēku sadzīves apstākļiem, no vides, audzināšanas un tradīcijām. Cilvēku «reliģiskajiem uzskatiem un viņu teorijām jāpiekāpjas vai jāpiemērojas viņu temperamentam, tieksmēm, interesēm».³ Un, sekojot noteicošajām — šķiras — interesēm, Latgales zemnieks muižniekā saskatīja nesamierināmu ienaidnieku, bet muižnieks savukārt pat baznīcas priekšā zemniekā nebūt neredzēja «ticības brāli iekš Kristus», bet gan tikai jūga lopu — vairāk vai mazāk uzticamu, vairāk vai mazāk pieradinātu vai bīstamu, taču vienmēr nicināmu, zemu. Bydlo — «lops» — tā poļu valodā zemnieku dūsmās dēvēja kultūrtrēģeri, gan muižas, gan baznīcas kungi, paužot augstprātību, nicinājumu, un aizvainojošais vārds vēl joprojām saglabājies vecākās paaudzes Latgales iedzīvotāju apziņā.

Šķiru pretrunas gadsimtu mijā šķira ne tikai muižniekus un zemniekus. Aizvien asāk tās sāka izpausties arī pašā zemniecībā. Jau dzimtbūšanas atcelšanas laikā, 60. gadu sākumā, vistrūcīgākie zemnieki — mazmājnieki, bezzemnieki un babuļi — Latgalē sastādīja 9% no visa zemnieku skaita. Dzimtbūšanu atceļot, uz vienu zemnieku sētu Latgalē vidēji iznāca 19,9 desetīnas zemes (nederīgo zemi ieskaitot), bet 1905. g. vienā saimniecībā vidēji

³ Гольбах П. Система природы. М., 1940, с. 409.

bija vairs tikai 12,8 desetinās, turklāt 22,4% trūcīgo zemnieku saimniecību — pat tikai 6,2 desetinās zemes. Tai pašā laikā 23,5% turīgo zemnieku saimniecībām vidēji bija pa 24,5 desetinām zemes. 1900. g. Latgalē bija 8706 bezzirga saimniecības, kuru īpašnieki pret atstrādāšanu varēja aizņemties zirgu no muižas vai turīgāka kaimiņa. 9379 turīgo zemnieku saimniecībām (vairāk par 15 desetinām zemes) piederēja 45,2% no visas zemnieku zemes, bet 8966 trūcīgo zemnieku saimniecībām — tikai 10,7%. Atlikusī zeme (44,1%) piederēja vidējo zemnieku saimniecībām (no 8 līdz 15 desetinām, vidēji — pa 10,4 desetinām).⁴ Šie skaitļi lieliski ilustrē Vitebskas guberņas valdes zemstes saimniecības lietās 1907. g. izteikto atzinumu: «Visos Vitebskas guberņas apriņķos zemnieku saimniecību diferencēšanās ir aizgājusi tālu un iedzīvotāji nebūt nav vairs viengabalaina masa. Visos apriņķos ir diezgan augsts procents tādu saimniecību, kas vai nu galīgi atrāvušās no zemkopības, vai arī tuvojas tādām stāvoklim; blakus tam visos apriņķos sastopamas ekonomiski spēcīgas saimniecības ar ievērojamu apstrādājamās zemes platību.» Kā atzīmēja Vitebskas guberņas valde zemstes saimniecības lietās, Latgales apriņķos 11,8% zemnieku nespēja paši apkopt vai apsēt savus laukus un zemi iznomāja: «Šie zemnieki vēl sapņo par izpostītās saimniecības atjaunošanu, bet vajadzīgi pārāk labvēlīgi apstākļi, lai tāda saimniecība atplauktu.»⁵ Kapitālistiskās konkurences apstākļos tādus labvēlīgus apstākļus gaidīt bija velti: tā, piemēram, bezzirga saimniecību skaits Latgalē no 1900. līdz 1912. g. pieauga par 154%.⁶ Un jebkuru šādu saimniecību nomāca atstrādāšanas jūgs, papildu atkarība no «labvēļiem», kas bija «izpalīdzējuši» grūtā brīdī...

Tādējādi šķiru pretrunas asi iezīmējās jau pašā Latgales zemniecībā, lai gan attieksmē pret muižniecību tā kopumā vēl joprojām bija vienota, jo arī turīgākos zemniekus, kuru pašapziņa auga proporcionāli viņu mantas stāvoklim, jūtami skāra ne vien muižniecības privilēģijas, bet arī nievājošā attieksme pret «iznīreļiem», kuri reizēm mēģināja konkurēt ar muižu.

Tā kādreiz feodālajā atkarībā no muižniecības vienotā zemniecība kapitālistiskās attīstības gaitā bija sadalījusies apspiedējos un apspiestajos. «...zemnieku masā jāatšķir trīs pamatgrupas: zemākā — iedzīvotāju proletāriskie un pusproletāriskie slāņi, vidējā — trūcīgākie sīkie saimnieki un augstākā — turīgie sīkie saimnieki... Zemākā grupa — nemantīgie iedzīvotāji, kas lielāko tiesu vai pa pusei pārtiek, *pārdodami darba spēku*. Vidējā grupa — trūcīgākie sīkie saimnieki, jo vidējais zemnieks varbūt tikai labākajos gados tik tikko var iztikt, bet eksistences *galvenais avots* šeit ir «patstāvīga» (protams, it kā patstāvīga) *sīkā*

⁴ Citēts pēc: Brežgo B. Latgales zemnieki pēc dzimtbūšanas atcelšanas. 1861.—1914. Rīga, 1954, 104., 105. lpp.

⁵ Turpat, 107. lpp.

⁶ Turpat, 108. lpp.

saimniecība. Beidzot, augstākā grupa — turīgie sīkie saimnieki, kas ekspluatē vairāk vai mazāk nozīmīgu skaitu tādu kalpu un dienas strādnieku, kuriem ir iedalītā zeme, un visādus algotus strādniekus vispār,» rakstīja V. I. Ļeņins.⁷ Trūcīgie vēstures avoti neļauj tagad precīzi attēlot šīs diferenciacijas atspoguļojumu pašu šo slāņu apziņā. Iespējams, ka laikā, kad pēc dzimtbūšanas atcelšanas bija izaugusi tikai viena paaudze un spilgtākie notikumi šīs paaudzes dzīvē saistījās ar zemniecības kopējo cīņu pret dzimtbūšanas paliekām un to personificējumu — muižu —, zemniecības iekšējās diferenciacijas atspoguļojums ļaužu apziņā tālu atpalika no reālās situācijas. Jo vairāk tāpēc, ka ne turīgo zemnieku saimniecībās, ne arī pat Latgales muižās ekspluatētie nebija koncentrēti vienkop, bet lauku proletārieša niecīgais zemes «īpašums» arī saglabāja patstāvības ilūzijas. Šādi apstākļi Latgales laukos kavēja šķiras apziņas veidošanos. Kā atzīmēja V. I. Ļeņins: «Sadrumstalota, atsevišķa, sīka ekspluatācija piesaista darba ļaudis pie vietas, izolē viņus, neļauj viņiem apzināties savas šķiras solidaritāti, neļauj viņiem apvienoties, kad tie izpratuši, ka apspiešanas cēlonis nav viena vai otra persona, bet visa saimnieciskā sistēma.»⁸

Kapitālistiskās saimniecības sistēmas aizstāvji, Latvijas lauku buržuāzijas ideologi, uzstājīgi propagandēja tēzi par «vienoto» latviešu zemkopju tautu, kura nav pazinusi iedalījumu šķirās. No viņiem neatpaliek arī latviešu emigrantu vēsturnieki ārzemēs. Piemēram, E. Dunsdorfs, savas objektivitātes reklāmas labad reizēm gan atzīdams šķiriskās atšķirības pat estētiskajā apziņā, vienlaikus nekautrēdamies raksta (Trešā Latvija. Melburna, 1968): «Kur pastāv šķiras (Latvijā atšķirības starp šķirām, salīdzinot, piemēram, ar Angliju, bija tik mazas, ka tās nemaz nepelnī «šķiru» vārdu), tā [daļuma sajūta — Z. B.] ir arī citāda katrā šķirā» (25. lpp.). Vēl aktīvāki vēstures falsifikatori, šķiru cīņas noliedzēji, ir Latgales vēstures ārzemju pētnieki, kuri šķiru pretišķību nivelēšanā īpaši cenšas izcelt katolicisma vēsturiskos nopelnus. Te jāmin baznīcas vēsturnieks mariāņu mūks S. Škūtāns, vēsturnieki M. Bukšs, L. Latkovskis. Šķiru cīņas teorijai apzināti pretstatot nacionālismu, konservatīvās ieražas un reliģiju, viņi tišuprāt idealizē «katoliskās Latgales» tradīcijas. Nereti demagoģiski atļaujoties Latgales ekspluatācijas nosodījumu buržuāzijas diktatūras gados, šie vēsturnieki Latgales latviešu iedzīvotājus vērtē kā viendabīgu masu, kuru vienojusi konfesionālā piederība pie katolicisma, dziļa reliģiozitāte, kas lika nekurnot samierināties ar paša radītāja doto kārtību — daļījumu bagātajos un nabagajos. Protams, reliģiozitāte negatīvi ietekmēja šķiru apziņas veidošanos, mazināja apspiesto pretestību apspiedējiem,

⁷ Ļeņins V. I. Kapitālisma attīstība Krievijā. — Raksti, 3. sēj., 444., 445. lpp.

⁸ Ļeņins V. I. Kas tie tādi «tautas draugi» un kā viņi karo pret sociāldemokrātiem. — Raksti, 1. sēj., 266. lpp.

īpaši apstākļos, kad ilūzija par atalgojumu aizkapa dzīvē šķita reālāka nekā cilvēcīgas dzīves iespēja virs zemes. Taču tā nebūt nemazināja šķiru pretrunas. Un aplūkojamajā laika posmā — 20. gs. sākumā — šķiru pretrunas zemniecībā tik spilgti neizpaudās nebūt ne baznīcas nopelnu dēļ: tās aizēnoja, notušeja, atvirzīja otrajā plānā tobrīd galvenās, asākās pretrunas, proti, pretrunas starp muižniecību un zemniecību, gadsimtos krājies naids pret muižniecību. Tātad nevis šķiru un šķiru cīņas trūkums, bet gan tieši pati šķiru cīņa, cīņa galvenajā frontē uz laiku, līdz muižniecības varas un privilēģiju likvidēšanai, neļāva pilnā mērā un asumā izpausties pretrunām pašā zemniecībā. Pēc tam kad muižniecība zaudēja varu, tie paši objektīvie šķiru cīņas likumi un nevis «komunistu agitatori» saasināja šķiru pretrunas zemniecībā. Šo pretrunu pilnīgā brieduma pakāpe nepārprotami liecināja, ka tās nav radušās uzreiz, bet krājušās gadu desmitiem. Tā, piemēram, viens no pirmajiem Latgales latviešu buržuāzijas ideologiem F. Trasuns nāca no lauku buržuāzijas aprindām. Viņa vecāku mājas jau 19. gs. beigās atgādināja, ja ne mazāku muižiņu, tad pusmuižu noteikti: ar 80 desetīnām zemes Trasunu ģimene piederēja pie Sakstagala pagasta turīgākajiem ļaudīm, kas spēja saviem bērniem dot pienācīgu izglītību, apmācot tos ārpus novada.

Turīgākie zemnieki, topošās lauku buržuāzijas pārstāvji, bija arī aktīvākie viensētu sistēmas atbalstītāji. Nodalīšanās viensētās sākās jau 1884. g. Līdz 1904. g. Latgalē, īpaši Rēzeknes un Ludzas apriņķī, bija jau 2900 viensētu. Gan pēc sētu skaita, gan arī pēc zemes platības pirmajā vietā starp viensētņiekiem bija lauku buržuāzija — turīgā zemniecība,⁹ kas bija iemanījusies uz trūcīgo zemnieku rēķina izvairīties no savu ēku pārceļšanas, līdz ar to iegūstot sādžinieku iekopto zemi ap savām mājām. Tieši turīgie saimnieki pirmie centās norobežoties no sādžiniekiem, intensificēt zemkopību, nereti izmantojot arī algotu darbaspēku. Un jau 20. gs. sākumā šajos turīgajos zemniekos cara administrācija pamatoti saskatīja pretspēku lauku trūcīgajiem zemniekiem.

Par šķiru pretišķībām pašā zemniecībā liecina folkloras materiāli, tie pauž krasi negatīvu nostāju pret bagātņiekiem — ne tikai muižņiekiem vien. Pasakas, anekdotes izsmej bagātos un mantrausību, kodolīgi ir sakāmvārdi un parunas, piemēram, «Bogōtais — valna kolps», «Bogōtais nabogam na draugs», «Bogōtais naatšķir nataisneibu nu taisneibas», «Bogōtam i valns bārnsu auklej» u. c. vai arī «Bagaturi divu lyudze, kōjas eļņe sakōruši», — teikts tautasdziesmā.

Ne Latgales agrārā vēsture, ne arī folkloras materiāli nedod ne mazāko pamatojumu latviešu buržuāzijas ideologu reakcionārajām koncepcijām par «vienoto» latgaļu sabiedrību, kurā «nepastāvēja sociālās atšķirības un norobežošanās».

⁹ Brežgo B. Latgales zemnieki pēc dzimtbūšanas atceļšanas, 75.—80. lpp.

Tieši sociāla netaisnība un tās izraisītās pretišķības kapitālistiskajā sabiedrībā bija galvenās reliģiozitātes sociālās saknes. V. I. Leņins rakstīja: «Darbaļaužu masu sociālā apspiestība, viņu šķietami pilnīgā nevarība kapitālisma aklo spēku priekšā, kurš ierindas darba cilvēkiem ik dienas un ik stundas nodara tūkstošreiz vairāk visdrausmīgāko ciešanu, viszvēriskāko mocību nekā visādi ārkārtēji notikumi, kā kari, zemestrīces u.t.t., — lūk, kur ir pati dziļākā reliģijas sakne mūsu laikos. «Bailes radīja dievus». Bailes kapitāla aklā spēka priekšā, kurš ir akls, jo to nevar paredzēt tautas masas, kurš uz katra dzīves ceļa proletārietim un sīkajam saimniecīnam draud sagādāt un sagādā «pēkšņu», «negaidītu», «nejaūšu» izputēšanu, bojā eju, bada nāvi, pārvēršanos par ubagu, par pauperu, par prostitūtu — lūk, tā mūsdienu reliģijas sakne, kura vispirms un visvairāk jāievēro materiālistam, ja viņš negrib palikt sagatavošanas klases materiālists.»¹⁰

Sistemātiska dzīve pusbadā, nehigiēniskos apstākļos, īpaši agrā bērnībā, grāva veselību un spēku, nabadzība padarīja nepieejamu medicīnisko palīdzību un dārgās zāles. Uz aizspriedumiem un mānītības pamatotā un gadsimta sākumā stipri izplatītā pūšļošana un tautas dziedniecība vispirms jau liecināja par kvalificētas medicīniskās palīdzības nepieejamību. Ārsta palīdzību zemnieki meklēja tikai galējās nepieciešamības gadījumos, bieži vien tad, kad slimība bija jau tiktāl progresējusi, ka vairs nelīdzēja nekas — ne dārgās zāles, ne ārsta vizīte. Bērnu, īpaši zīdaiņu, mirstība bija ļoti augsta. Trūcīgs, vienveidīgs uzturs, pārmērīgs darbs, nepietiekama atpūta — tas viss grāva veselību, laupīja dzīvesprieku, radīja labvēlīgu augsni ilūzijām par atalgojumu aizkapa dzīvē, kuras cītīgi propagandēja baznīca, aicinot bez kurnēšanas, pazemīgi samierināties ar dieva uzlikto likteni. Ticība dievišķajai taisnībai, «mūžībai», sakņojās un auga sociālajā netaisnībā, bailēs un nedrošībā par rītdienu. Reliģisko pasaules uzskatu nespēja kaut cik jūtami apdraudēt arī izglītības drumslas, kuras carisms bija paredzējis zemniecībai, vēl jo vairāk tāpēc, ka arī tās bija reliģiskās ideoloģijas caurstrāvotas. Latgales iedzīvotāju lielum lielā vairākuma izglītība aprobežojās ar vienu divām ziemām pagastskolā. 1882. g. Latgalē bija tikai 48 skolas ar 2096 skolēniem.¹¹ Mācību process notika krievu valodā, par runāšanu skolā latviešu valodā audzēkņiem draudēja sods.

Izglītības un kultūras attīstību Latgalē jūtami kavēja aizliegums iespiest grāmatas latīņu burtiem: šo barbarisko carisma aizliegumu, kas bija izdots pēc 1863. g. poļu sacelšanās, 1871. g. attīcināja arī uz Latgali, kur tas bija spēkā līdz 1904. g. Citiģākie carisma kalpi pat centās izņemt no apgrozības tos nedaudzos izdevumus, kuri bija izdoti līdz 1870. g. vai ar atpakaļejošu gadu arī pēc tā. Objektīvi šis aizliegums, kurš formāli bija vērst

¹⁰ Leņins V. I. Par strādnieku partijas attiecībām pret reliģiju. — Raksti, 15. sēj., 360., 361. lpp.

¹¹ Latvijas PSR vēsture. 2. sēj. Rīga, 1955, 163. lpp.

pret vietējo iedzīvotāju pārpoļošanu, faktiski palīdzēja poliski katoliskajai baznīcai saglabāt, nostiprināt savu ietekmi: vecās pātaru grāmatas, tāpat arī citas reliģiska satura grāmatas kļuva par novada iedzīvotāju vienīgo «garīgo maizi» dzimtajā valodā. Ar šīm pātaru grāmatām parasti sākās pirmā lasīšana, pirmās «zinības»... Laikā, kad pārējos Latvijas novados jau attīstījās laicīgā literatūra un izglītība, Latgales iedzīvotāji bija lemti atpalcībai un tumsībai, pastiprinātai baznīcas ietekmei.

Tomēr būtu aplam pārvērtēt ideoloģisko faktoru ietekmi vai arī ideoloģiskos faktoros reducēt uz oficiālo — valsts vai baznīcas — ideoloģiju. Līdztekus tai attīstījās darba tautas masu ideoloģija — ne vienmēr konsekventa, taču radikāla, revolucionāri demokrātiska, lai arī bez skaidri formulētas pozitīvas programmas. Šīs idejas un noskaņas daļēji atspoguļojās tautas folklorā, rokkrastos izplatītajā A. Jūrdža un īpaši revolucionārā demokrātisma ideju cauraustajā P. Miglinīka daiļradē, kura daļēji folklorizējās. Plašā, tolaik rokkrastos cirkulējošā literatūra pauda naidu pret muižniecību, sociālo netaisnību, niknuma un izmisuma pilnu apņēmību cīnīties par labāku, cilvēka cienīgu dzīvi, par labāku nākotni bērniem un mazbērniem. Asā disonansē ar oficiālo baznīcas mācību skanēja P. Miglinīka vārsmas. Veltī emigrācijas ideologi, piemēram, O. Rupaiņš (Piters Miglinīks. [b. v.], 1953), cenšas ietērt P. Miglinīku kristīgā sociālista drānās. Viņa dzīve un daiļrade atspoguļoja tautas masu noskaņojumu, ilgas, centienus. Šī stihiskā masu sociālā protesta slāpēšana bija katolicisma galvenā sociālā funkcija. Katolicisma vēstures analizē nedrīkstam ignorēt masu reliģiozitātes īpatnības, kurā pretrunīgi apvienojās divi, krasi naidīgi strāvājumi: viens, kas sankcionēja pastāvošo postu, otrs — kas mudināja pret šo postu, šo «bēdu ieleju» protestēt. Baznīcai nebūt ne vienmēr izdevās ticīgo protestu ievirzīt mierīgā, laimīgās aizkapa dzīves ilūziju gultnē. Līdztekus oficiālajai baznīcas ideoloģijai pastāvēja darba tautas masu psiholoģija, masu pasaules uzskats, ko veidoja visa zemniecība kā šķira atbilstoši savas dzīves materiālajiem apstākļiem un attiecīgajām sabiedriskajām attiecībām.¹² Reālās dzīves ietekme allaž skāra arī cilvēku reliģiskās apziņas sfēru, reizēm to pat visai būtiski korigējot. Reliģiozitātē atspoguļojās divas kultūras — apspiedēju un apspiesto kultūra. Tieši demokrātiskā apspiesto kultūra — caurcaurēm šķiriska, masu sociālās pieredzes caurstrāvota — radīja pamatu, uz kura auga, veidojās un pārveidojās reliģiskais pasaules uzskats, reliģiskā pasaules izjūta.

¹² Markss K., Engelss F. Darbu izlase, 1. Rīga, 1950, 237. lpp.

Latgales katoļu religiozitāte

Katolicisma idejiskajai ietekmei bērnus Latgalē 20. gs. sākumā centās pakļaut jau ar pirmajiem dzīvības gadiem, četru līdz sešu gadu vecumā mācot tiem vienkāršākās lūgšanas, iesaistot tos reliģisku dziesmu dziedāšanā. Kad bērns bija sasniedzis sešus septiņus gadus, sākās mājas mācības katķismā, «pātaru grāmatā». Apmācīja lielākoties mātes vai vecmāmuļas, liekot bērniem burtot pa zilbēm. Ģimenēs, kurās vecākā paaudze pati nevarēja nodrošināt šo reliģisko pirmmācību, tāpat arī turīgo zemnieku ģimenēs bērnu apmācībai nereti uzaicināja t. s. direktorku — dievbijīgu vientuļu sievieti, kas, apmetusies turīgāka zemnieka sētā, izpildīja apkārtējo bērnu mājskolotājas pienākumus. Vecākās paaudzes atmiņā ievadišana katolicisma pamatu pasaulē bērībā cieši saistās ar miesassodiem, ar kuriem pirmie «pedagogi» nebūt neskopojās, vēl jo vairāk tāpēc, ka šo metodi plaši reklamēja baznīca. Kā atminas O. Dzeņš, «Lasīšana sākās ar atsacībām. Lamentāra [ābece — Z. B.] vidū bija bilde, kur rādīja, ka bērnu per ar žagaru. Paskaidrots, ka pēršana vajadzīga un bērnam kaulus nelauž. Viss lamentāra saturs sastāvēja no katķisma atsacībām» (Muna dzeive. Minhene, 1972, 30. lpp.). Pat dedzīgs miesassodu aizstāvis un propagandētājs marijānis J. Grišāns jau pieminētājās bērības atmiņās par «direktorku» atzīmē: «Grūta bija mūsu mācīšanās: daudz asaru tika izliets, daudz žagaru saņemts, bet tomēr līdz Ziemassvētkiem mēs šo to jau sapratām un dažas rindiņas varējām izlasīt. Uz pavasara pusi mēs jau pratām pa drusciņai lasīt. Kā tas notika, ka mēs varējām pēc tādas metodes iemācīties, es arī vēl šodien nesaprotu. Ne citādi, kā Svētais gars apžēlojās par mums» (1, 44. lpp.). Bērnu reliģisko pirmmācību pārbaudīja vietējais garīdznieks, vizitējot draudzi adventē, t. i., mēnesi pirms Ziemassvētkiem. Reizēm pārklaušināti tika ne tikai bērni, bet arī pieaugušie.

Patriarhālās pirmsrevolūcijas Latgales apjūsmotājs K. Strods (Plencinīks) stāstu un tēlojumu krājumā «Es, mazais cilvēks» (1958), šķiet, visai veiksmīgi novērtējis šo bērnu reliģisko audzināšanu gadsimta sākumā. Patriarhālā vide, miesassodi un dievbijība kopš bērības veidoja tiešām mazu — šoreiz vārda pārnestā nozīmē — cilvēku, kurā jau iedīgli tika aplāpēti centieni pēc izglītības, gara gaismas, bet veidota antipātija pret mācībām un līdz ar to — stiprinātas reliģijas gnozeoloģiskās saknes, konservatīvisms, gara kūtrums. Reliģisko «pātaru skolu» izgāja gandrīz visi katoļticīgo ģimenēs dzimušie bērni. Daļai trūcīgo zemnieku ar to arī aprobežojās visa izglītība. Vecākās paaudzes apziņā reliģijai šai laikā neapšaubāmi piemita arī nozīmīga pasaules uzskata funkcija. Tiesa, šo reliģijas sociālo funkciju nedrīkstam pārvērtēt, modernizēt. Reliģisko pasaules uzskatu

raksturo konservatīvisms. Rezultātā katolicisma mācība un ieražas ticīgo reliģiskajā apziņā pastāvēja līdzās tām ieražām, kuras ortodoksālā dogmatika nepārprotami nosodīja kā pagānisku māņticību. Pat visdedzīgākie katolicisma apoloģēti atzīst, ka ne vien 19. gs. beigās, bet pat 20. gs. sākumā tautasdziesmu teicēji, populārākie dziedātāji un folkloras zinātāji ģimenes godos vai talku mielastos piesauca ne vien Kristu, bet arī Laimu. Minēsim tikai dažus folkloras piemērus:

Lai byus Jezus gūdinōts
Leidz pošam i dybynam!
Lai sedēja Laimes mōte
Šo gaļdeņa gaļenā.

Kas bōrinei kōjas ōva,
Kas gaļveņu sasukōja?
Svāta Mōra kōjas ōva,
Laime golvu sasukōja.

Ej, mōseņ, bazneicā,
Kreit ceļūs raudōdama,
Lyudz nū Dīva veseleibas,
Nū Laimēnas lobas laimes.

Kur, Laimēņ, tu stōvēji,
Kod es gōju tautēnōs?
Pi bazneicas duraveņā
Jezupeņu kryumeņā.

Laime muna gauži raud,
Pi bazneicas stōvādama:
Redzēj mani bōreneiti
Ar bōreni laulōjūt.

Līdzīgu kristietisma un pirmskristīgo ticējumu apvienojumu vecākās paaudzes Latgales katoļticīgo apziņā min L. Latkovskis, kurš viens no pirmajiem mēģinājis sniegt šī novada iedzīvotāju pasaules uzskata aprakstu, lai arī klaji tendenciozi (Dzymtōs zemes ļaudis. [b. v.], 1966). Tā, piemēram, L. Latkovska ļoti reliģiozā pātaru zinātāja tēvamāte, sakopusi mežmalā vai ļāvā atstāto ugunskura vietu, ugunskura malā no diviem zariņiem salikusi krustiņu un aiziedama sacījusi: «Lai sildās Meža mātē!». Tāpat dziļa reliģiozitāte, regulāra baznīcas apmeklēšana nebūt netraucēja ticīgajiem katoļiem ārstēties pie «burvjiem», riebējiem, zilēt, pareģojot nākotni, utt. Reliģiskā un sadzīves māņticība, neraugoties uz oficiālās baznīcas neiecietību pret pēdējo, ticīgo apziņā pastāvēja līdzās, viena otru balstīja, papildināja, parazitējot iedzīvotāju garīgo interešu šaurībā, neizkoptībā.

Pareizticīgo draudzes skolas — trūcīgajiem zemniekiem pieejamās izglītības iestādes — sava konfesionālā rakstura dēļ nespēja jūtami ietekmēt izglītības līmeni laukos, it īpaši ievērojot vēl to, ka katoļu baznīca reizēm izrādīja aktīvu pretdarbību kroņa pareizticības centieniem izmantot šīs skolas idejiskai, konfesio-

nālai ietekmei uz masām, lai pievērstu tās pareizticībai, kā arī lai noniecinātu konkurējošo katoļu baznīcu.

Zināmā iedzīvotāju daļā pat 20. gs. sākumā vēl bija vērojama krasi izteikta negatīva attieksme pret skolu un izglītību vispār. Protams, nebūtu pareizi šīs attieksmes veidošanā vainot tikai katoļu baznīcu vien: gadsimtu gaitā Latgales zemnieki bija raduši skolas uzlūkot par nīsto muižnieku, kungu ieroci masu garīgai pakļaušanai. Tā «garīgā barība», ko piedāvāja klerikālā, muižnieciskā vai buržuāziskā skola, daudziem jo daudziem nebija pieņemama.

Iedzīvotāju reliģiozitātē, viņu reliģiskajā apziņā katolicisms nepastāvēja tīrā, ortodoksālā veidā. To spiesti atzīt pat tie vēstures falsifikatori, kuri reliģiskās propagandas interesēs stipri vien pārspilē iedzīvotāju reliģiozitātes spēku pagātnē. Tā, J. Svīlāns, gaužoties par «garīgās kūtrības faktu» emigrācijā, latviešu emigrantu katoļu oficiosa «Dzimtenes Balss» slejās spiests atzīt «veco labo laiku» reliģiozitātes ārējo, autoritāro raksturu: «Bet, lai gan mūsu vecāku ticība un pieķeršanās reliģijai bija ļoti stipra, dzīva, pastāvīga interese un iedziļināšanās reliģiskos jautājumos nebija viņu stiprā puse. Reliģija tika uzņemta kā kaut kas dots, kas bija jāuzklausā un jāpilda, bet ne par to jāprāto» (1962, Nr. 7, 5. lpp.). Arī garīdznieks J. Grišāns savās jau pieminētajās atmiņās atzīmē: «Latgaliešu zemniekam nebija dziļu zināšanu ticības lietās teorijā, bet par to viņa ticība bija stipra prakse» (1, 244. lpp.).

Tāpat marijānis S. Skutāns saskata izglītības samaitājošo ietekmi (Dīva mōtes kults un Mōras zeme. [Minhene], 1954): «Nebūdami izglītoti pasaules zinībās, daudzi no mūsu tēviem un mātēm sava rakstura, sirds siltuma un uzskatu saulainā gaišuma ziņā neretos gadījumos stāvēja nesalīdzināmi augstāk par daudziem mūsdienu akadēmiski izglītotiem un visādu dzīves ērtību meklētājiem cilvēkiem» (82. lpp.). Nav pamata šiem autoriem pārmet centienus gadsimta sākuma reliģiozitāti vērtēt modernizēti, no 30.—50. gadu viedokļa. Jau latviešu tautības garīdznieki, kuri darbojās gadsimta sākumā un kuriem, paužot vietējās buržuāzijas centienus, rūpēja reliģiozitātes nostiprināšanās masu apziņā, atzīmēja katolicisma ietekmes virspusējo raksturu, vājās ticības pamatu zināšanas, ideālistiski skaidrojot tās ar baznīcas poliski katolisko raksturu, vietējo iedzīvotāju pārpoļošanas mēģinājumiem.

Protams, lauzītā, polonismiem pārsātinātā latviešu valoda, ko katolicisma propagandā lietoja baznīca, mazināja pastorācijas darba efektivitāti, taču noteicošā bija katolicisma vieta šķiru cīņā, baznīcas ciešā saistība ar muižniecību, kas izpaudās ikvienā šķiru konflikta gadījumā. Reliģiskā mierinājuma alka gan pulcēja iedzīvotāju masas baznīcā, taču viņu reliģiozitāte nebūt neatbilda tām prasībām, kuras ortodoksālais katolicisms izvīrīja saviem piekritējiem.

Garīdznieku vairums apmierinājās ar to, ka draudzes locekļi apmeklēja dievkalpojumu, maksāja baznīcas nodevas un nesa ziedojumus naudā un graudā. Aizstātot tradicionālismu, konservatīvismu masu apziņā, baznīca samierinājās ar pirmskristietisma elementiem, kas, gadsimtu gaitā saauguši ar katolicismu, sevišķi spilgti izpaudās sadzīves tradīcijās. Arhaiskā zemnieku sociālā psiholoģija, kurā cilvēku uzvedību regulēja tradicionālisms, gadsimta sākumā vēl noteikti bija baznīcas sabiedrotais cīņā pret konservatīvo tradīciju lauzējiem, kas, atgriežoties no peļņā iešanas, ienesa lauku draudzes dzīvē svaigas vēsmas, tādējādi vājinot ģimeņu patriarhālo iekārtu, konformisma pamatu pamatu — autoritārismu. Pret šiem «pamatu ārdītājiem» baznīca vērsās ar visu reliģijas bardzību ne mazāk cītīgi kā vēlāk pret komunistiem. Šādos apstākļos baznīca apzināti samierinājās ar reliģisko sinkrētismu katoļticīgo apziņā un daudz lielākas rūpes veltīja sava ganāmpulka pasargāšanai no valdošās, uzmācīgās pareizticības ietekmes nekā no senču reliģisko ticējumu reliktiem, ar kuriem baznīca bija sīvi, bet nesekmīgi cīnījusies tad, kad katolicisms Latgalē vēl ieņēma valdošo stāvokli valsts ideoloģijā.

Kristīgās ticības sinkrētiskais savienojums ar senajām reliģiskajām un sadzīves tradīcijām reliģiskajās ieražās kļuva par ietekmīgāko reliģiozītātes balstu — ietekmīgāku nekā ar pareizticības privilēģijām ierobežotā katoļu baznīcas propagandistiskā darbība. Šis ieražas kļuva par zemnieku konservatīvās sadzīves elementu, un to nelokāmu ievērošanu sargāja sabiedriskās domas spēks. Zemkopības kalendāra senie svētki, lauksaimniecības senās dievības, ieražas modificētā veidā atrada patvērumu katoļu svēto kultā; reliģiskajos rituālos, sakramentālījās bez pūlēm var saskatīt daudzu seno maģisko rituālu atbalsis. Nav šaubu, ka tradicionālo tautas ticējumu un tiem atbilstošo rituālu detalizēta izpēte sniegtu daudz interesantu materiālu, kas ļautu labāk izprast reliģiskā kulta dzīvīgumu arī mūsdienās, ļautu mēģināt vēlēt pret reliģiskajām konservatīvajām tradīcijām bezreligiskas padomju dzīves veidam atbilstošas tradīcijas.¹³ Ne tikai aplūkojamā laika posmā — arī mūsdienās katolicisms mūsu republikā joprojām galvenokārt ir kulta, «baznīcas dieva» reliģija, kurā noteicošā loma ir ieražām. Tiesa, šis ieražas jau pakāpeniski atbrīvojušās no senākajiem, t. s. pagāniskajiem, pirmskristīgajiem uzslāņojumiem, kas savu funkciju jau veikuši, proti, devuši iespēju reliģiskajā apziņā pēctecīgi uzpotēt kristīgās ticības elementus un pārvērst tos par tradicionāliem.

Klerikālās reakcijas pārstāvji gadu desmitiem ilgi centās reliģiskās tradīcijas iztēlot par nacionālām, centās tradīcijās sakausēt nacionālo ar reliģisko. Šādas tendences joprojām ir dzī-

¹³ Te jāatzīmē interesantais G. Nosovas darbs (Носова Г. А. Язычество в православии. М., 1975. 152 c.), kas atsedz reliģisko sinkrētismu ticīgo apziņā, pagāniskos aizspriedumus, kuri savu ietekmi nereti saglabājuši līdz mūsdienām.

vas baznīcā, dzīvas tās arī buržuāziskā nacionālisma ideoloģijā. Tā, M. Bukšs ir gatavs reliģiju uzskatīt pat par tradīciju pamatelementu, apgalvodams, ka būtiskās latgaļu tradīcijas «ir augušas uz reliģisko tradīciju un tautas rakstura pamata», un reducēdams garīgās dzīves tradīcijas uz reliģiskajām (Kultūrvēsturiski materiāli. [b. v.], 1955, 165. un 167. lpp.). Taču, pat reliģijas apoloģētu, diplomēto melnsvārcības sulaiņu atstātajos reliģisko tradīciju aprakstos jaušama tā reālā dzīve, kas savā laikā piešķīra intīmu, dziļi personisku skanējumu daudzīnātajām reliģiskajām tradīcijām. Tikai atrautībā no vēstures konteksta, no reālajiem cilvēku dzīves apstākļiem reliģiskajās tradīcijās par galveno var saskatīt specifiski reliģisko momentu, kas saistīts ar kultu. Bet vienpusība, subjektīvisms jau arī ir reliģijas gnozeoloģisko sakņu pamatā.

Lai pareizi izprastu t. s. reliģisko tradīciju dzīvīgumu un pievilcības spēku vecākās paaudzes atmiņās, nedrīkstam aizmirst, ka svētki, svētbriži vispirms bija atpūtas laiks no ikdienišķā nogurdinošā darba. Latviešu zemniekam baznīcas apmeklēšanas klausas tomēr bija nesalīdzināmi vieglākas nekā darbs muižas laukā vagara uzraudzībā. Dievkalpojumu visai kuplā apmeklēšana ieviesās vēl pirms dzimtbūšanas atcelšanas: vienīgi reliģiskajos svētkos zemnieks baudīja kaut vai ierobežotas tiesības uz atpūtu, turklāt šīs tiesības tam vajadzēja vēl nopelnīt ar pacietīgu nīkšanu baznīcā. «Zem Tava patvēruma steidzamies,» dziedāja zemnieki, patveroties dievnamā no verdziskā darba muižā vai no ne mazāk nogurdinošā darba paša sētā.

Atzīmējot reliģiskos svētkus, zemnieks, kas ikdienā dzīvoja pusbadā, atļaujoties vistrūcīgāko pavalgu, guva reto iespēju kaut cik sātīgi un garšīgi paēst, mieloties pie svētku galdiem.

Pulcējoties baznīcā, radu un paziņu lokā, tas guva arī vienīgo legālo iespēju izjust, ka viņš ir sociālas kopības sastāvdaļa.

Visfanātiskākie klerikāļi, paši to negribēdami, izceļ ciemošanos, radu un draugu, paziņu pulcēšanos vienkopus atlaidu vai citu reliģisku svētku reizēs. Svētku dievkalpojumu šādās reizēs nereti aizmirsā pat t. s. svētcēlnieki. Vecākās paaudzes ticīgie labi atceras nostāstus par draudzes ganiem, kuri atlaidu laikā ar pātagu — vārda tiešā nozīmē — dzinuši ticīgās avis no tirgus dievnamā.

Baznīcas apmeklēšanā, pat reliģisko ceremoniju izpildīšanā reliģiskie motīvi ne vienmēr bija dominējošie. Interesantu liecību šai ziņā sniedz baznīckungs J. Grišāns, savās atmiņās (Pa atmiņu stygom, 1) aprakstot tradicionālos maija dievkalpojumus. Sādzinieku pulcēšanās pie krucifiksa maija novakarēs, lai kādu stundu vienotos kopējās dziesmās — ne baznīcas un muižas apkarotajās tautasdziesmās «kōrklineicōs», kuras bija jādzied slepus, kārklu krūmos slēpjoties, bet reliģiskajās himnās — šādi dievkalpojumi bez oficiālās baznīcas pārstāvja atdzīvināja vienmuļo ciema ļaužu dzīvi. «Visiem ļoti patika maija dievkalpojumi. Kā sievietes, tā vīrieši, veci un jauni, visi ar prieku steidzās pie krusta. Pat

«atsalušie» (kuri nepraktizēja katoļu pienākumus) labprāt piedalījās šajos dievkalpojumos» (50., 51. lpp.). Ja nu vēl vietējā iniciatīva šos maija dievkalpojumus papildināja ar rakstura veidošanas zīmīšu (značku) vilkšanu, — svētbrīdis ieguva arī saistošu, savdabīgas rotaļas momentu, sekmējot cilvēka pilnveidošanos ne jau reliģijas, bet gan tieši sabiedriskās domas ietekmē. Vietumis zīmīšu vilkšana ar labo darbu uzdevumiem bija ieguvusi popularitāti jau gadsimta sākumā. Zīmītēs bija uzdevumi mēnesim vai arī katrai dienai. Izvilktos zīmīti skaļi nolasot, uzdevums kļuva zināms visiem dalībniekiem, kuru sabiedriskā doma tad arī kontrolēja attiecīgā uzdevuma izpildi. Raksturīgi, ka bez specifiski reliģiskiem uzdevumiem (noskaitīt kādu lūgšanu) uzdevumi galvenokārt aizliedza netikumus un stimulēja tikumus (piemēram, savaldīties dusmās, nelamāties utt.).

Baznīcas apkarotais tautasdziesmu gars rada iespēju legālai izpausmei arī saimes dziedāšanā — gan garajos ziemas vakaros adventē pirms Ziemassvētkiem, gan arī lielajā gavēnī pirms Lieldienām. Dziedot reliģiskās dziesmas — vienīgās, kuras baznīca ļāva dziedāt šajos pirmssvētku laikos, — saimes ļaudis veica mājas darbus, gluži tāpat kā kādreiz vakarēšanā dziedot tautasdziesmas.

Lai pareizi izprastu Ziemassvētku nozīmi, jāatgādina, ka četras nedēļas pirms tiem — adventē — pat bērniem neļāva dziedāt vai jautri čalot, šai laikā klusēja ermonikas un kokles. Svētku priekšvakarā — līdz «pirmajai zvaigznei», kas novakarē iemirdzējās pie debesīm — vajadzēja paveikt mājas soli, nomazgāties pirti, tikai tad drīkstēja pirmoreiz sēsties pie svētku galda. Sadzīves un reliģiskā mānticība mierīgi sadzīvoja līdzās: pirms mielasta saimes ļaudis dalījās ar «kaladām» — īpašām dievmaizītēm, ar aizvērtām acīm vilka siena vai salmu stiebrus: garākais solīja ilgu mūžu... Bet dievmaizītes drumslas simboliski tika piejauktas klāt arī lopu barībai: lai arī baznīca ļaunojās par šādu «svētuma zaimošanu», zemnieks neaizmirsā lopīņus — savus barotājus.

Īstais svētku mielasts — ar gaļas ēdieniem un alu — parasti sākās pēc atgriešanās no agrā svētku dievkalpojuma baznīcā, kurš notika vēl svētku rīta tumsā. Ne tik daudz pats dievkalpojums izrotātajā dievnamā, cik svētku rīta brauciens uz to ir viens no spilgtākajiem Ziemassvētku brīžiem arī fanātiski reliģiozo ļaužu atmiņās.

Un pats Ziemassvētku laiks līdz pat 6. janvārim, Zvaigznes jeb Trejkungu dienai — ķekatās, «čigānos» iešana, kas nereti izvērās par teatralizētiem uzvedumiem, savstarpēja viesošānās pie klātiem galdiem; šai jautrībā grūtdieņi guva gandarījumu par sūrajām ikdienas bēdām, bet nesātībā — par baznīcas un vēl jo vairāk trūcīgās dzīves diktētajiem nebeidzamajiem gavēņiem. Viesmīlības likums šajos svētkos mudināja arī turīgos neskopoties, bet krietni pacienāt trūcīgos radus un paziņas. Tādējādi Ziemassvētku laikā, kas bija tradicionāli brīvs no klausām,

šķūtīm, pat no mājas darbiem (atskaitot neatliekamās), darba cilvēks vienreiz gadā varēja īsti atpūsties, izpriecāties, lai pēc tam atgrieztos skarbajā ikdienā — līdz pat aizgavēnim.

Aizgavēņa tradīciju būtība — atvadišanās no sāta un prieka. Šai svētdienā pirms lielā gavēņa iestāšanās cilvēki pēdējo reizi pirms Lieldienām ēda gaļu, cepa taukos pankūkas, pēc patikas izpriecājās, vizinoties kamanīnās vai kamanās, lai līdz pat Lieldienām aizmirstu prieku, jautrību, sātu, mūziku.

Cetrdesmit dienu ilgais gavēnis, skumju un grūtsirdīgu reliģisko dziedājumu laiks, trūcīga uztura laiks, sagatavoja pāreju uz pavasara svētku — Lieldienu — liksmību. Arī atmiņās par šiem svētkiem dievkalpojums parasti nobāl pret Lieldienu šūpolēm, olu krāsošanu un svētku mielastu. Tiesa, bija iesakņojusies tradīcija uzsākt šo svētku mielastu ar «svētību» — garīdznieka apsvētītiem maltītes paraugiem, kad baznīcēni bija atgriezušies no dievkalpojuma. Tad arī iestājās svētku kulminācija — šūpošanās, sišanās ar olām, rotaļas, kam nebija nekā kopīga ar reliģiju.

Nav nejaušība, ka kristietismam tā arī neizdevās latviešu valodā ieviest īsti kristīgus šo svētku nosaukumus. «Ziemassvētki», «Lieldiena», «Vasarsvētki» skan kā sensenais protests, kā ortodoksālā kristietisma simbolikas ignorējums, kā atmiņas par senajiem, ar lauksaimniecības darbu cikliem un saules kultu saistītajiem tautas svētkiem. Mēģinājumi ieviest īsti reliģiskus nosaukumus («Kristus dzimšanas svētki», «Kristus augšāmcelšanās svētki» utt.) nerada atbalsi tautas apziņā, tautas valodā. Der atzīmēt, ka centienus izskaust vecos latviskos svētku nosaukumus klerikālā reakcija turpina arī starp tiem emigrējušiem latviešiem, kuru jaunajās dzīves vietās (piemēram, Austrālijā) Ziemassvētkos valda vasaras tveice.

Jēdzienā «tradicionālie reliģiskie svētki» jāprot nošķirt tā reakcionārā tendence, kas saistīta ar kristīgo pazemības un lēnprātības ideoloģiju, un tie momenti, kuri saistīti ar reliģiju tikai šķietami, virspusēji. Iedziļinoties šo svētku dziļākajā būtībā, ir grūti saskatīt specifiski reliģiskās vajadzības un intereses masu apziņā. Reliģisku ilūziju un reliģisku sociālo sakņu esamību nebūt neapstrīdot, jākonstatē, ka svētku norisē reliģiskais kults ieņēma un arī mūsdienās ieņem visai nenozīmīgu, pakārtotu vietu. Laicīgās, reālās dzīves intereses un vajadzības — atpūta, izklaidēšanās, sociālā kopība, beidzot — bagātais, specifiskais svētku uzturs — noteikti dominēja arī tradicionālajos reliģiskajos svētkos.

Klerikālās reakcijas mēģinājumi modernizēti tvert šo svētku lomu tautas pagātnē, iztēlot tos par reliģisku meditāciju laiku atsedz reliģijas ideologu šķirisko būtību. Reliģisku pārdomu un apceru laiks šie svētki toreiz varēja būt atsevišķiem izglītotās muižniecības, dziļi ticīgiem inteliģences pārstāvjiem, bet nebūt ne latviešu tautas masām.

Reliģiozitāte bija ieaugusi paražās, sadzīvē, kļuvusi par tās elementu daudz lielākā mērā, nekā tai bija izdevies ietekmēt cilvēku apziņu. Reliģiozitātei piemita virspusējs raksturs: bieži vien katoļticīgo apziņā dogmatikas izpratnē valdīja haoss, taču vienlaikus tie stingri ievēroja reliģiskās tradīcijas, ieskaitot pat saimes kopējos pātarus.

Katoļticīgo dievs bija baznīcas dievs, kulta dievs, kurš prasīja tikai un vienīgi pielūgsmi aklā ticībā. Šī dieva autoritāti uzturēja, sargāja zemnieku pasaules uzskata tradicionālisms, konservatīvisms daudz lielākā mērā nekā pati baznīca. Raksturīgu piemēru šai ziņā savos jau pieminētajos memuāros min J. Grišāns: kad gadsimta sākumā Vatikāns mazliet mīkstināja iepriekšējos gavēņa noteikumus, atļaujot arī pieaugušajiem četras dienas nedēļā uzturā lietot pienu, vecmāmuļa kategoriski atteikusies no jaunievedumiem, uzskatot tos par «pasaules samaitātības» izpausmi, kurai esot padevies arī pats pāvests... (1, 47. lpp.).¹⁴

Reliģiskā draudze aplūkojamā laikā joprojām bija vienīgā legālā vietējo iedzīvotāju sociālās integrācijas forma. Ja Kurzemē un Vidzemē dievkalpojumi 20. gs. sākumā vairs nebūt nebija vienīgā vietējo iedzīvotāju satikšanās, pulcēšanās vieta, tad Latgalē baznīcas apmeklēšana svētdienās un svētku dienās nebūt neaprobežojās ar reliģisko vajadzību apmierināšanu. Latgalē praktiski nebija laicīgu biedrību, koru, sarikojumu latviešu tautības iedzīvotājiem. Tuvākās apkaimes iedzīvotāji gan tikās talkās, ģimenes godos, retāk — vakarēšanā, zaļumballes, taču pēdējās baznīca apkaroja, pamatoti saskatot tajās nevēlamu konkurentu. Pat visreliģiozākie, klerikālākie atmiņu autori reliģiskos svētkus, īpaši draudžu atlaidas, min arī kā radu un paziņu tikšanās reizes. Braucot uz attālo baznīcu, ticīgā zemnieka ratos bija ne vien ziedojumi baznīcas kalpiem, bet arī alus mucīņa, lai pie alus kausa aprunātos ar draugiem, kurus sastapt ikdienas darba steigā nebija iespējams.

Jāņem arī vērā, ka Latgalē līdz 20. gs. 30. gadiem saglabājās ar draudžu atlaidām saistītie gadatirgi. Nereti dievkalpojuma apmeklēšana saglabāja obligātas draudzes klausas raksturu, no kuras izvairīties nevarēja kaut vai reliģiozo tuvinieku dēļ. Klerikāļu sodīšanās par baznīcēnu neapzinību, nepiedienīgu uzvedību baznīcā dievkalpojuma laikā bija kļuvusi jau tradicionāla, tā atspoguļojās visā t. s. katoliskajā presē kopš tās pirmajiem soļiem.

Katrā ziņā gadsimta sākumā baznīca nebūt nebija tikai lūgšanu, dievkalpojumu vieta vien. Dievkalpojumu apmeklēšana saistījās ar daudzu un dažādu sociālo prasību apmierināšanas centieniem — stiprināt sociālās kopības apziņu, uzzināt jaunākos notikumus draudzē un pasaulē vispār (regulāri laikrakstus lasīja

¹⁴ Memuāru autors — garīdznieks — pats mūsdienās visur, arī baznīcā, garīgajos semināros redz tikai samaitātību, nosoda «modernos, gudros garīgos tēvus». Arī viņa reliģiskās apziņas dominējošais elements ir konservatīvisms.

niecīgs iedzīvotāju procents), noklausīties skaistu kora dziedāšanu, ērģeļmūziku, izjust ar dūmistabiņas zemajiem griestiem, mazajiem lodziņiem tik ļoti kontrastējošo baznīcas telpu greznumu un plašumu utt.

Baznīcas sprediķu lomu tautas masu apziņas ietekmēšanā nedrīkstam pārspilēt, vēl jo vairāk tāpēc, ka katoļu baznīcas kultā sprediķim bija ievērojami mazāka loma nekā luterāņu baznīcā. Garīdzniecība nebūt nerūpējās par sprediķiem nievātajai zemniecībai, bet visu savu daiļrunību veltīja muižniecībai domātajiem sprediķiem poļu valodā.

Raksturojot katoļu baznīcu laikā no 1863. līdz 1905. g., poļu reliģijas vēsturnieks Z. Poņatovskis atzīmē, ka «kancele nebija pietiekami spēcīgs reliģiskās audzināšanas instruments».¹⁵ Ja jau Polijas teritorijā sprediķos nereti lasīja garlaicīgus fragmentus no homilētikas rokasgrāmatām, tad stāvoklis Latgalē, kuru poļu — katoļu baznīca pieskaitīja valsts «nomalēm», bija vēl bēdīgāks. To 1905. g. atklāti atzina Mogiļovas arhibīskapijas vadība, kādā no iesniegumiem Iekšlietu ministrijai atzīmējot, ka sprediķos vietējiem iedzīvotājiem tiek izmantoti 100—200 gadu veci teksti.¹⁶ Pārpolotais lietuviešu vai poļu garīdznieks bija pateicīgs par sava priekšteča atstāto mantojumu — lauzītā valodā uzrakstīto tekstu attiecīgai svētku reizei. Vēl 20.—30. gados draudzes arhīvos plebānijās glabājās šo «homilētikas» paraugu kolekcijas. «Baznīckungu mājās atrodas lielāki vai mazāki krājumi «mācību» (sprediķu), jo latviešu valodā ne visai stiprais baznīckungs pūlējās savu svētrunu uzrakstīt un tad to baznīcā vai nu vienkārši nolasīja, vai arī tādā kārtā atvieglināja sev runāšanu. Kāds nesen mirušais baznīckungs atstājis ap 1000 mācības. Bet dažu baznīckungu arhīvos ir mācības, kas vairāk kā simts gadus vecas. Tās parasti grūti salasāmas, pilnas poļu valodas gara. Ja jau iespējams grāmatas uzrāda gandrīz vai neticamas varmācības pret latviešu valodu, kur nu vēl mācības, ko rakstījis vājš latviešu valodas pratējs. Jādomā, arī latgaliskā draudze dažu mācību palaida garām pilnīgi nesaprastu. Kultūrvēsturiska elementa šais mācībās ļoti maz, tur tikai skaidri dievvārdi. Esmu redzējis vairāku autoru darbus, skaitā daudz desmitus, bet neesmu atradis neko, kas mestu šādu vai tādu gaismu uz tā laika latgaliešu dzīves apstākļiem (kā tas, piemēram, ir Manceļa sprediķos, kur jaušams viņa laiks). Var būt, ka daļa šo Latgales baznīckungu mācību ir tikai pārtulkojumi no kādas poļu sprediķu grāmatas.»¹⁷ Katrā ziņā jāuzsver, ka arī pirmie latviešu garīdznieki ļoti zemu vērtēja cittautiešu amata brāļu sprediķošanas ideoloģiskās ietekmes efektivitāti. Sprediķi, bailes no publiska

¹⁵ Poñiatowski Z. Problematyka nauki w pismiennictwie katolickim w Polsce. 1863—1905. Warszawa, 1961, s. 24.

¹⁶ Центральный государственный исторический архив в Ленинграде (tālāk — ЦГИАЛ), ф. 821, оп. 125, д. 3, л. 47.

¹⁷ Goba A. Latgale. Rīga, 1933, 99. lpp.

nosodījuma baznīcas kancelē gan ietekmēja formālo reliģiozitāti, baznīcas «klausu» izpildīšanu, dzitin dzina kūtros dievlūdžējus baznīcā. Taču draudzes gana ierastā strostešana vai zūdīšanās ievērojamai baznīcēnu daļai gāja secen. Lūk, kā visai tipisku sprediķi Līksnas draudzē gadsimta sākumā attēlo H. Laurinoviča-Pronevska darbā «Grymstūšos saleņas» (b. v., 1964.): «Parasti mācību deva prāvests A. Springovičs. Viņa mācības bija garas, bargas, rūgtuma pilnas. Viņš visai baznīcai izkiedza vai visas nepareizības, ko ļaudis bija izdarījuši vai ko neizpildījuši. Nosauca visas tautas acu priekšā notikumus, nosaukdams pat cilvēkus vārdā. Tiesāja visus nežēlīgi, vienmēr piesaukdams velnus un solīdams elli tiem, kas dieva vārdus burtiski nepildīja. No viņa stiprās balss likās, ka baznīcas sienas drebēja. Ļaudis sarka un bālēja, bet vīrieši stāvēja nekustīgi, pacēluši galvas uz augšu, klausījās viņa vārdos. Sievietes saliekušās šņukstēja, kāšēja un slaucīja asaras no acīm... Jaunākie vīrieši izgāja no baznīcas ārā» (209. lpp.). Ticīgo vecākās paaudzes pārstāvji labi atceras šo garīgo teroru, draudzes locekļu publisku nopaļāšanu baznīcā, no kā atsevišķi garīdznieki nebija atteikušies arī 30.—40. gados.

Garīdznieka loma, viņa ietekme uz vietējo iedzīvotāju reliģiozitāti arī nebūt nebija viennozīmīga. Katrā ziņā klerikalās historiogrāfijas radītais mīts par draudzes locekļu garīgās labklājības lēnprātīgo kopēju neatbilst patiesībai. «Draudzes saimnieks» — tā tautā vietējo prāvestu dēvēja pat vēl 20. gs. 20.—30. gados. Un kā saimnieks pret kalpiem, kā muižnieks pret zemniekiem, tā draudzes prāvests izturējās pret savu ganāmpulku, «labā gana» funkcijas pildīdams tikai epizodiski, saskarē ar muižniecību, šļahtu. Baznīckungs noteikti piederēja pie kungu kārtas, bija tās pārstāvis, garīgais žandarms, kas vairāk vai mazāk prasmīgi izmantoja reliģisko tradīciju, reliģiskā pasaules uzskata konservatīvo spēku.

Vispirms jāatzīmē, ka vēstures avoti — īpaši katoļu baznīcas periodiskie izdevumi — uzsver zemākās garīdzniecības kadru vājo profesionālo sagatavotību, apmācību zemo līmeni garīgajos semināros. Draudzes garīdznieku vairums bija tikai vāji sagatavoti amatnieki, kurus pie baznīcas vairāk saistīja alga, laicīgie labumi nekā reliģiskas intereses. Jeremiādes par draudzes ganiem, kuri steigā «sagrūž» dievkalpojumu, ne visai ievēro liturģiskos priekšrakstus un neieskatās pat breviārā,¹⁸ gadsimta sākumā bija parasta parādība. Pašas «zemes sāls», garīdzniecības, reliģiskais pasaules uzskats bija visai aprobežots. Bīskaps K. Nedzjalkovskis 1901. g. atklāti rakstīja presē: «Ne vienreiz vien man gadījās (ar lielu nepatiku) būt par liecinieku, kā garīdznieks, būdams starp cilvēkiem, līdzko valodas no saimniecības lietām pārgāja uz citām, varbūt vēl būtiskākām lietām, stundām ilgi nepavēra muti.»¹⁹ Saimniecības lietās, kāršu spēlēs, medībās, nemaz jau

¹⁸ Garīdzniekiem obligātā ikdienas grāmatā.

¹⁹ «Przeгляд Katolicki», 1901, Nr. 8, s. 116.

nerunājot par maksas iekasēšanu no draudzes locekļiem, garīdzniecība bija daudz veiklāka nekā teoloģijā. Sūdzības par saviem dvēseļu ganiem, kuras ticīgie kopš 19. gs. beigām visai regulāri iesūtīja biskapiem, pilnā mērā apstiprina «zemes sāls» bezidejiskumu, garīgo trulumu, izkurtejušo amorālo dzīves veidu.²⁰ Idejiski, reliģiskas degsmes pārņemti kulta kalpotāji bija visai reta parādība. Garīdznieki izspiedēji, dzērāji, izvirtuļi, kāršu spēlmaņi, garīdzniecības vispārējais marasms radīja spilgtu fonu tiem «baltajiem zvirbuļiem», kuri ticīgo garīgajai aprūpei veltīja kaut vai vismazāko uzmanību. Jāpiebilst, ka šāds stāvoklis katoļu baznīcā cariskajā Krievijā bija vispārēja parādība.²¹

Šajos apstākļos garīdznieks savu draudzi vadīja ne tikai ar reliģisko pātagu. Gadsimta sākumā draudzes prāvests reprezentēja toreiz laukos tik reto inteligences pārstāvi, kurš daudz maz prata latviešu valodu. Nereti viņam nācās izpildīt gan ārsta, gan skolotāja, gan advokāta, gan agronoma vai veterināra funkcijas. Kā reliģisko patiesību un morāles likumu nemaldīgs interpretētājs «draudzes saimnieks» arī citos svarīgos dzīves jautājumos uzstājās kā augstākais un izšķirīgais padomdevējs. Tādējādi garīdznieks vienā personā apvienoja reliģisko aizspriedumu kopēju un vairāk vai mazāk veiksmīgu elementāro zinātnes atziņu propagandētāju.²² Un nav tādu metožu, kas ļautu noteikt, cik liels īpatsvars garīdznieka autoritātē bija reliģiskajiem un nereliģiskajiem komponentiem. Jātceras vienīgi tas, ka zemnieka dzīves veids lika augstāk vērtēt praktiskās, pielietojamās zināšanas. Tāpēc nereti garīdznieka autoritāti draudzē 20.—30. gados un arī vēlāk noteica ne tik daudz daiļrunība sprediķos, cik viņa sabiedriskā rosība, prasme uzturēt ciešus kontaktus ar ticīgajiem, sniegt tiem padomu, vispirms — tās pašas laicīgās dzīves sarežģītajās problēmās. Un ne velti izeju no pirmās nopietnākās reliģiozitātes krīzes pēc 1905.—1907. g. revolūcijas katoļu baznīca meklēja tieši kooperatīvu, kredit- un lauksaimniecības biedrību attīstībā zem baznīckungu karoga.

Katoļu garīdznieka autoritāti draudzē sekmēja arī viņa neapskaužamais sabiedriskais stāvoklis cariskajā Krievijā. Ja pareizticīgo garīdznieks bija gandrīz vai valsts varas pārstāvis, tad katoļu garīdznieks pārstāvēja diskriminētu, «ciešamo» konfesiju, kurai valdošā pareizticīgā baznīca saskaņā ar bībeles normām —

²⁰ Springovičs Z. Latgale un katoļu baznīca. Rīga, 1961, 68.—90. lpp.

²¹ Poniatowski Z. Problematyka nauki w pismiennictwie katolickim w Polsce. 1863—1905, s. 18—36.

²² Te vietā atzīmēt, ka zinātnes atziņu propagandas lomu gan pastāvošās iekārtas nostiprināšanā, gan arī baznīcas ietekmes un prestiža celšanā jau labi izprata G. F. Stenders (1714.—1796.). Visai viņa kultūrizglītības darbībai, zinātniski populārās literatūras izdošanas pasākumiem bija noteikts, šauri šķirisks mērķis, proti, likt zinātnes atziņām — to saistībām ar reliģiju — kalpot apspiesto garīgai verdzināšanai. Atziņas, ko «Augstas gudrības grāmatas no pasaules un dabas» garā baznīcēniem sniedza mācītāji, palīdzēja stiprināt reliģijas un baznīcas prestižu masās.

aci pret aci, zobu pret zobu — atmaksāja kādreizējo pareizticības diskrimināciju panu Polijā. Valsts varas visvisādi protežētā pareizticība vienīgā baudīja reliģiskās propagandas brīvību, bet tās kulta kalpotāju autoritāti sargāja arī vietējā administrācija. Reliģijai raksturīgā neiecietība pret citas ticības piederīgajiem pareizticīgās baznīcas darbībā izpaudās sevišķi spilgti, īpaši skarot katoļu baznīcu apgabalos, kuri pēc Polijas sadalīšanas ietilpa Krievijas impērijas sastāvā. Katoļu baznīca cīnījās pret pareizticību, par Krievzemes pievēršanu katolicismam jau sen bija izpelnījusies politiska ieroča reputāciju. Tagad carisms pamatoti centās notrulināt šo ieroci, pakļaut to savai kontrolei un ietekmei. Pirmie soļi šai virzienā tika sperti jau tūlīt pēc Polijas pirmās sadalīšanas 1772. g. Valstij pārņemot baznīcas zemes īpašumus un algojot garīdzniecību no valsts kases, ar 1843. g. izveidojās baznīcas tieša materiālā atkarība no valdības iestādes — Garīgo lietu departamenta. Tai pašā gadā likumdošanas kārtā likvidēja muižnieku patronāta tiesības katoļu draudzēs. Pēc 1863. g. poļu sacelšanās, kad baznīca arī Latgalē klaji atbalstīja poļu muižniecību, valsts uzraudzību pār katoļu baznīcu vēl pastiprināja, ierobežojot pat garīdznieku pilsoņu tiesības, piemēram, pārvietošanās tiesības.

Katoļu garīdznieks bija pakļauts vietējās administrācijas un pareizticīgo kulta kalpu uzraudzībai. Bez īpašas atļaujas viņš nedrīkstēja atstāt savas draudzes robežas, pat apmeklēt kaimiņu baznīckungu, lai izsūdzētu tam savus grēkus. Dažnedažādo likumu un noteikumu labirintā, kas ierobežoja citas konfesijas draudžu darbību, lāgā neorientējās nedz vietējā administrācija, nedz arī uzraugāmie. Tas deva plašas iespējas administratīvajai patvaļai, uz kuru mudināt mudināja oficiālā valsts baznīca un «pareizticības, patvaldības, tautiskuma» ideoloģija cariskajā Krievijā. Ne velti 1905. g. revolūcijas priekšvakarā, mobilizējot visu konfesiju kulta kalpotājus cīņai pret augošo revolucionāro noskaņojumu valstī, 1904. g. 12. decembrī carisms solīja caurskatīt likumdošanu par cīcībniekiem, atcelt tos ierobežojumus nepareizticīgo konfesiju reliģiskajā dzīvē, kas nav tieši pamatoti likumdošanā. Tādējādi pati administrācija atzina patvaļu, kas valdīja attiekmē pret cīcībniekiem.

20. gs. sākumā, kad revolucionārās kustības augsme aktivizēja tautas centienus pēc brīvības, kad boļševiki konsekventi prasīja demokrātiskās brīvības, tai skaitā arī apziņas brīvību, aizvien grūtāk kļuva saglabāt tradicionāli pareizticīgo konfesionālo likumdošanu. No visuzskatāmākajām diskriminācijas izpausmēm nācās pakāpeniski atteikties. Tā, piemēram, jau gadsimta sākumā Vitebskas gubernators ierosināja mīkstināt 1877. g. noteikumus par garīdzniekiem visizplatītākā soda — apcietinātā baznīckunga ieslodzīšanu klosterī — pazemojošo procedūru. Saskaņā ar šiem noteikumiem apcietinātu garīdznieku vaļējā ekipāžā žandarmu konvoja pavadībā bija jāved līdz guberņas centram — reizēm

cauri vairākām sādžām, miestiem —, bet no tā atkal — līdz ieslodzījuma vietai — klosterim. Tā, ja, piemēram, Krāslavas garīdzniekam bija piespriests arests Aglonas klosterī, tad viņam žandarmu padavībā līdz soda izciešanas vietai bija jāveic milzu likums caur Vitebsku. Vitebskas gubernators uzsvēra, ka šāda procedūra «lieki apgrūtina apcietināto garīdznieku, padara viņu par pūļa ziņkāres objektu un izraisa nepamatotas tenkas». Gubernatora ierosinājumu atbalstīja arī Iekšlietu ministrija, piemērinot, ka pastāvošā procedūra ir ne vien sarežģīta, bet arī dārga, tāpēc lai sodītais pats noteiktajā laikā ierodas klosterī. 1902. g. 7. februārī cars šim ierosinājumam piekrita.²³

Neraugoties uz garīdzniecības ciešajām saitēm ar vietējo muižniecību, tāpat lai arī plebānijā zemniekam atvērtas bija tikai virtuves durvis, masu apziņā vidusmēra garīdznieks tomēr nebija ļaunākais no «kungiem». Viņš spēja ietekmēt ticīgo masas efektīvāk nekā ar valsts varu tieši saistītie administrācijas pārstāvji. Par to atklāti rakstīja Vitebskas gubernators atskaitē par 1903. g., ieteikdams aktīvāk iesaistīt katoļu garīdzniecību cīņā pret revolucionāro aģitāciju un izmantot tās iespējas izdibināt masu noskaņojumu. «... Pretsparam politisko aģitatoru darbībai lauku iedzīvotāju vidū svarīgi piesaistīt arī garīdzniecību. Ir zināms, cik varens ierocis Romas katoļu ksendzu rokās ir grēksūdze, ar kuras palīdzību viņi pilnīgi pārzina savu draudzes locekļu dzīves visīkākos apstākļus, jautājumus, kas viņus saviļņo, utt. Grēksūdze saņemtās pamācības zemnieki izpilda visā pilnībā, un nevienš no viņiem neuzdrošināsies izvairīties no tā, ko garīdznieks līcis izpildīt pie grēksūdzes. Grēksūdze un sprediķis, izskaidrojot saprotamā sarunu valodā pašreizējo notikumu nozīmi, tos vai citus valdības rīkojumus, neapšaubāmi būs viens no ietekmīgākajiem un spēcīgākajiem līdzekļiem, lai mazinātu ļaunumu, kādu nodara slepenā propaganda.»²⁴ Tādējādi katoļu garīdznieka idejisko ietekmi masās atzina pat carisma ierēdņi, kuru uzdevumos, starp citu, ietilpa arī šīs konfesijas ietekmes mazināšana. Revolucionārās kustības pieaugums mudināja cara administrācijai arī katolicisma propagandas aparātu mērķtiecīgāk izmantot ekspluatācijas un apspiestības iekārtas aizsardzībai. Katoļu baznīca šādai sadarbībai vienmēr bija gatava: 1902. g. 27. janvāra īpašā Vatikāna instrukcijā visu zemju katoļu baznīcām uzsvērts: «Lai katoļu rakstnieki, aizstāvēdami proletāriešus un nabagos, sargās runāt tādā valodā, kas varētu tautām iedvest naidu pret sabiedrības augstākajām šķirām...»²⁵ Pat vietējās katoļu garīdzniecības vāji slēptā nepatika pret carisma administrāciju, tās politiku attiecībā uz katolicismu neizpaudās klaji: revolūcijas briesmoša

²³ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 11, д. 77, лл. 9, 10.

²⁴ Citēts pēc: Брежнев Б. Р. Очерки по истории крестьянских движений в Латгалии. 1577—1907 гг. Рига, 1956, с. 140, 141.

²⁵ Citēts pēc: Капарэ З. Baznīcas sociālā doktrīna un marksisms. Rīga, 1965, 129. lpp.

vētra baznīcu biedēja ne mazāk kā carismu. Šķiras intereses bija noteicošās.

Katoļu baznīca Latgalē, tāpat kā visā cariskajā Krievijā, vēl 20. gs. bija dzimtkungu baznīca, kurai līdzcietība pret «proletāriešiem un nabagiem» bija sveša. Un, ja arī carisms juridiski bija likvidējis muižnieku patronātu baznīcā, tad praksē draudzes mācītāja garīgās karjeras liktenis joprojām atradās vietējās poļu muižniecības rokās. Latviešu nacionālās buržuāzijas interešu aizstāvju ceļš poliski katoliskajā baznīcā sākotnēji bija tikpat asiem ērkšķiem kaisīts kā viņu tautības amata brāļu ceļš vāciski luteriskajā baznīcā. Un tā bija vēstures ironija, ka tikai latviešu darba tautas revolucionārā cīņa pret sociālajiem spaidiem deva iespēju latviešu tautības kulta kalpotājiem teikt savu vārdu baznīcas dzīvē: kungu baznīcai šajos apstākļos aizvien nepieciešamāki kļuva garīgie vagari, kas prastu labāk, efektīvāk novadīt tautas masās tām svešo, naidīgo ideoloģiju.

1905.—1907. gada revolūcijas ietekme

«...tautas masas, tās vairākums, visdziļākie sabiedrības «apakšslāņi», spaidu un ekspluatācijas nomākti, sacēlās patstāvīgi, uzspiežot visai revolūcijas gaitai zīmogu ar *savām* prasībām, *saviem* mēģinājumiem pēc sava prāta uzcelt sagraujamās vecās sabiedrības vietā jaunu.»²⁶

Latvijas historiogrāfijā 1905.—1907. g. revolūcijas gaita izpētīta pietiekami detalizēti; pietiekamu atspoguļojumu radusi arī baznīcas loma un vieta asajā šķiru cīņā. Diemžēl plašākajā pētījumā par revolūcijas gaitu Latgalē²⁷ jautājums par katoļu baznīcas pozīcijām atstāts pilnīgi novārtā. Protams, salīdzinājumā ar baznīcas demonstrācijām Vidzemē un Kurzemē, salīdzinājumā ar luterāņu mācītājiem, kas amatu savienošanas kārtībā izpildīja arī soda ekspedīciju dzinējsuņu, policijas okškeru lomu, katoļu baznīcas pasākumi Latgalē šķiet visai nenozīmīgi. Latgalē «baznīcas demonstrācijas» nenotika, rīcības komitejas neatcēla katoļu mācītājus no amatiem, neizraidīja tos no draudzēm. Atšķirībā no 1863. g., kad Latgales zemnieki vērsās pret muižniekiem un baznīckungiem, 1905. g. revolūcijas laikā no revolucionāriem necieta neviens Latgales katoļu garīdznieks, neviena plebānija. Tautas dusmu vētra šoreiz gāja katoļu baznīcai secen. Turpretī baznīcas ideoloģisko ietekmi, svētā privātapašuma, īpaši muižnieku privat-

²⁶ Ļeņins V. I. Valsts un revolūcija. — Raksti, 25. sēj., 382. lpp.

²⁷ Babris J. 1905.—1907. g. revolūcija Latgalē. Rīga, 1960. 189 lpp.

īpašuma, aizsardzības ideoloģiju, ko pauda katolicisma sociālā mācība, tā iedragāja visai spēcīgi.

Šis konflikts — konflikts starp darba tautas masu praktisko revolucionāro darbību un tās motivāciju, no vienas, un katolicisma sociālpolitisko mācību un tās kļaju ignorēšanu, no otras puses — lielā mērā sagatavoja masu apziņu katoļu klerikālisma politiskajam bankrotam 1917.—1919. g. «Bez 1905. gada «ģenerālmēģinājuma» 1917. gada Oktobra revolūcijas uzvara nebūtu bijusi iespējama»²⁸ — šis V. I. Leņina atzinums pilnā mērā attiecināms arī uz revolūciju masu apziņā, tai skaitā viskonservatīvākajā reliģiskajā apziņā.

Revolūcijas tuvošanās, masu augošais nemiers lika carismam upurēt daļu no pareizticības privilēģijām, lai piesaistītu sev ciešāk citu konfesiju garīdzniecību un mērķtiecīgāk izmantotu to cīņai pret sociāldemokrātisko kustību. «Sākot ar 70. gadiem, līdz ar Rietumeiropas sociāldemokrātisko un materiālistisko mācību iespiešanos mūsu Rietumu apgabalu iedzīvotāju vidū Romas katoļu garīdzniecība kā reliģiski konservatīvā virziena pārstāve izrādījās stāvam pilnīgi nomaļus no šiem pret valdību vērstajiem ārdošajiem strāvojumiem, nebūt tiem nesimpatizējot. Tāda mums izdevīga Romas katoļu garīdzniecības nostāja nevarēja palikt neievērota, un daudzi valsts varas pārstāvji Krievijas Rietumu nomalēs 90. gadu beigās izteicās jau par vairāku pēc 1863. g. katoļu garīdzniecībai noteikto ierobežojumu atcelšanu, tai skaitā arī pasu režīmā.

Tomēr, neraugoties uz to, neviens no ierobežojumiem, atskaitot pāris izņēmumus, līdz pēdējam laikam nebija atcelts. Iemesls tam, starp citu, ir nevis politiska, bet gan reliģiozi nacionāla rakstura apsvērumi,» teikts kādā no 1905. g. Iekšlietu ministrijas izziņām Valsts padomei.²⁹ Politiskajai cīņai saasinoties, «reliģiski nacionālajiem» apsvērumiem bija jāatkāpjas, īpaši pēc tam, kad revolūcijas sākumā, 1905. g. 10. februārī, katoļu baznīcas galva cariskajā Krievijā Mogiļovas metropolīts J. Šembeks plašā memorandā par katoļu baznīcas stāvokli un vajadzībām tieši piedāvāja carismam ciešu politisku savienību pret revolucionāro kustību: «Pienācis Dieva pārbaudījumu laiks, Jūsu Augstlabdzimtība,» teikts J. Šembeka memorandā iekšlietu ministram, «elles spēki ir sacēlušies, apdraudot Altāri un Troni; pienācis pēdējais brīdis, kad visiem bez izšķirības konservatīvajiem orgāniem jāapvienojas, lai tuvojošās sociālās revolūcijas sabangojušos vilņus ievadītu Dieva baiļu un sabiedriskās kārtības gultnē.

Tādā draudošā brīdī Katoļu Baznīca noliek Troņa kāpņu priekšā savas ilggadīgās ciešanas ne ar pārmetuma vārdiem, bet gan ar lūgumu pēc taisnības, ne ar rūgtumu sirdī, bet ar kvēlu lūgšanu, lai Visaugstais novērstu bēdas no Valsts, bet nelaimes

²⁸ Leņins V. I. Bērnišķīgā «kreisuma» slimība komunismā. — Raksti, 31. sēj., 10. lpp.

²⁹ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 10, д. 36, л. 5.

переработаны; вот же составленные в разные времена правила и инструкции Божии, отпечатаны;

18) тоже самое по отношению къ коллегіи рѣшить;

19) Дабы штаты Канцеляріи Архіепископства Божии исполнялись сообразно съ истинными назначеніями, каковъ шлеться это урешдѣніе.

Вотъ самая существенная преграда, какия встрѣчаются при исполненіи своего святого Дала. Католическая Церковь въ Россійской Имперіи, Дала вѣсти Дѣтій своихъ по пути къ спасенію.

Настало время, Ваше Высочайшее Свѣдѣтельство испытанія Божія; силы ада воспрянули, урочная Алтарю и Престолу, наступилъ оккупателный мамитъ, когда все безъ различія конкурвативные органы Дажни соединятся въ одно, дабы направитъ въ русло страданія Божія и общественнаго порядка разбушевавшаяся волна приближающіяся социальной революціи.

Въ такой грозной мамитѣ Церковь Католическая излагаетъ уступленій Престола свои дальнѣйшія оправданія не въ словесахъ укора, но словесахъ просвѣти о справедливости, не съ чувствомъ горечи въ сердцѣ, но съ горькой мамитвой, Дабы Вѣдѣніемъ предвратилъ въ Дѣтвѣ отъ Государства, а нежить отъ мамитупутаго столкнута тяжкими мамитѣніемъ Монарха.

+ Георгій Могилевскій Архіепископъ
Митрополитъ волею въ Россійской
Имперіи Католическихъ
Церквей

214 80.
1701

Konservatīviem orgāniem jāpvienojas — aicina baznīcas galva.

no tik daudziem smagiem pārbaudījumiem pakļautā Monarha.»³⁰ Neraugoties uz metropolīta daiļrunību, sava daļa taisnības bija Iekšlietu ministrijai, kura jau 1902. g. atzīmēja, ka savā pretestībā carisma konfesionālajai politikai katoļu baznīca izmanto revolucionārās kustības pieaugumu.

Tai pašā laikā nekādi nevar piekrist Iekšlietu ministrijas ierēdņiem, kuri apgalvoja, ka baznīca pārspilējot revolucionārās kustības vērienu.³¹ Baznīcas ierēdņi šai ziņā bija tālredzīgāki, tie labāk saskatīja un pareizāk novērtēja patvaldībai, ekspluatācijas un apspiestības sistēmai draudošās briesmas.

Revolucionārās kustības vērsšanās plašumā patvaldībai lika pareizāk novērtēt arī savus potenciālos sabiedrotos. Jau 1904. g. 12. decembrī cara ukazs solīja caurskatīt likumdošanu par nepareizticīgajiem, nodrošinot viņu tiesības, atcelt ierobežojumus, kas nav tieši pamatoti likumdošanā. 1905. g. 25. janvārī Ministru komiteja, pieaicinot Pēterburgas pareizticīgo metropolītu Antoniju un juristu senatoru Tagancevu, nolēma paskubināt citos apstākļos kūturo Iekšlietu ministrijas aparātu. Trīs mēnešu laikā šai ministrijai bija uzdots atcelt visus vecos administratīvos ierobežojumus, kuri nebija pamatoti likumos, pārskatīt bez tiesas lēmuma ieslodzīto vai izsūtīto cītticībnieku lietas, vienlaikus izbeidzot reliģijas lietās administratīvi sodāmo lietas. Īpašs Iekšlietu ministrijas 1905. g. 19. februāra cirkulārs uzdeva gubernatoriem un policijas priekšniekiem īstenot šos pasākumus, turpmāk nepieļaujot nepamatotas represijas reliģijas lietās. «... Uzskatu par nepieciešamu piemētināt, ka es piešķiru īpaši svarīgu nozīmi manu norādījumu rūpīgai izpildīšanai par ātrāku augšminētās Visaugstākās [cara — Z. B.] gribas īstenošanu,» uzsvēra iekšlietu ministrs.³² Carisms steidzās, augošās revolūcijas apstākļos steidzās dot brīvību revolūcijas kapračiem, nodrošināt sev «paša dieva dotos» sabiedrotos cīņai pret revolucionāro tautu.

17. aprīlī cara ukazs beidzot atcēla daudzos tiesību un darbības ierobežojumus cītticībniekiem, legalizēja vairākus agrāk aizliegtus reliģiskos novirzienus, nedaudz ierobežoja pareizticīgo baznīcas privilēģijas. Taču jāatzīmē, ka attiecībā pret katoļu baznīcu Iekšlietu ministrija šī dokumenta sagatavošanas gaitā ieņēma īpašu nostāju. Izziņā Valsts padomei iekšlietu ministrs Buligins 1905. g. 9. aprīlī kategoriski aizstāvēja nepieciešamību pret katoļu garīdzniecību arī uz priekšu saglabāt likumā tuvāk neprecizētus administratīvos sodus, šo sodu piemērošanu gan turpmāk centralizējot iekšlietu ministra rokās. «Pateicoties Romas katoļu garīdzniecības prasmei veikli cīnīties pret šķēršļiem, ksendzu kaitīgā darbība biežāk izpaužas ne atklātos pārkāpumos, bet tās vispārēja ievirzē, tādās grūti konstatējamās izpausmēs, kuras, lai gan nerada nekādas šaubas vietējo iedzīvotāju vai vietējās varas

³⁰ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 125, д. 3, л. 70.

³¹ Турпат, 11. apr., 77. l., 91. lp.

³² Турпат, 10. apr., 13. l., 17. lp.

acīs, tomēr no tiesvedības viedokļa pilnīgi nepakļaujas noteiktai kvalifikācijai. Tādas darbības priekšā tiesa ir bezspēcīga,» rakstīja Buligins, kā «konkrētu piemēru» minēdams nepieciešamību pārcelt ksendzu uz citu draudzi, ja viņa darbības laikā vietējo katoļu un pareizticīgo savstarpējās attiecības ir pasliktinājušās. Ministrs klaji atzina katoļu baznīcas diskrimināciju šai ziņā, atzīmēdams, ka citu konfesiju baznīcas dzīvē tāda administratīva iejaukšanās neesot vajadzīga. Ministrs iebilda pret jebkādu reglamentāciju administratīvo sodu piemērošanā.³³

Kā liecina Iekšlietu ministrijas sarakste par konfesionālās politikas liberalizāciju, Vitebskas guberņa un tātad arī Latgale ietilpa to astoņu Rietumu novada guberņu skaitā, kurās administratīvi ierobežojumi katoļu baznīcas darbībai sakarā ar katolicisma un pareizticības sāncensību tika uzskatīti par nepieciešamiem kā no pareizticības, tā no valstiskuma viedokļa. 1905. g. revolūcijas iebiedēts, carisms administratīvos spaidus katolicismam gan te ierobežoja tikai daļēji, daudz mazākā mērā nekā guberņās ar konfesionāli viendabīgu iedzīvotāju — katoļticīgo — sastāvu (Polijā, Kauņas guberņā). Iekšlietu ministrija klaji atzina, ka Rietumu guberņās policijai jāiet roku rokā ar pareizticīgo baznīcu, lai cīnītos par tām «dvēselēm», kuras tikai formāli skaitījās pareizticīgas un sliecās uz katolicisma pusi.³⁴ Šādos apstākļos katoļu baznīcai minētajās guberņās gribot negribot nācās piebalsot prasībām pēc demokrātiskām brīvībām, pēc pilsoņu tiesībām, aizstāvēt lozungus, kuri patvaldības sargu vērtējumā bija revolucionāri.

Kā kuriozākais baznīkungu «revolucionārās» darbības piemērs jāmin Viļņas bīskapa barona E. Ropa politiskā darbība. Šis baznīcas augstmanis, kura kandidatūru Iekšlietu ministrija sākotnēji bija domājusi izvirzīt vakantajam Mogiļovas arhibīskapa amatam, revolūcijas gados neattaisnoja policijas uzticību.

Bīskaps E. Rops bija viens no reakcionārās katoļu konstitucionālās partijas (Lietuvai un Baltkrievijai) iniciatoriem un organizatoriem. Partija prasīja Lietuvas autonomiju, «novada pārvaldes nodošanu godīgās un pieredzējušās rokās», neizslēdzot eventuālo carisma režīma sabrukumu. Kļuvis par Pirmās domes locekli, bīskaps E. Rops neievērojis noteikumus par valsts valodu, bīskapijas pārvaldē «sācis izrādīt sevišķu asumu attieksmē pret valdību un vispār pret visiem valdības pasākumiem», oficiālā gana rakstā nicinoši izteicies par pareizticīgo draudzes skolām. Iekšlietu ministrija 1907. g. 11. janvārī caram iesniegtajā ierosinājumā pārcelt E. Ropu no Viļņas uz Keļces bīskapiju tika minēts arī tāds bīskapa E. Ropa «grēks» — ne vien pret valsti, bet arī pret kristietismu un baznīcu — kā paraksts 47 Pirmās domes locekļu prasībā piešķirt Krievijas pilsoņiem apziņas brīvību, tai skaitā brīvību nepiederēt ne pie vienas baznīcas. «Neap-

³³ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 10, д. 36, лл. 29—40.

³⁴ Turpat, 24. lp.

šaubāmi, ka šajā gadījumā bīskaps, aizrāvies ar politiku un grībēdams iekarot Domes locekļu vairākuma simpātijas, atstāja novārtā savus tiešos pienākumus, ko viņam uzliek kristīgā mācība,» rakstīja iekšlietu ministrs P. Stolipins, nikns apziņas brīvības pretinieks.³⁵

Iekšlietu ministriju sodīt bīskapu aizkavēja tīri valstiski apsvērumi, jo, kamēr revolūcija nebija apspiesta, Viļņas bīskaps reizē ar minētajiem pretvalstiskiem grēkiem jo centīgi palīdzēja policijai cīņā pret revolucionāriem. Tātad «valstiski apsvērumi» lika izmantot lai arī «pretvalstisku», toties noteikti kontrrevolucionāru bīskapu. Turpretī revolūcijas atplūdu laikā bīskapam inkriminēja visvienkāršāko, parastāko nodarījumu, ko tolaik itin viegli varēja vērst pret jebkuru katoļu garīdznieku, proti, lietuviešu un baltkrievu pārpoļošanas aktivizēšanu, nacionālā naida kurināšanu.

Un tā... 1905. g. reakcijas «upuru» skaitā ierindojās kristīgais demokrāts, pārliecināts kontrrevolucionārs barons E. Rops, kurš cīņā pret īstiem revolucionāriem reliģiju izmantoja tikpat centīgi kā viņa radnieki Kurzemes baroni Ropi ieročus. Kad Romas kūrīja nepiekrita Viļņas bīskapa pārvietošanai uz Keļci, E. Rops nepiekrita arī ierosinājumam «labprātīgi» atteikties no bīskapijas. Iekšlietu ministrija viņu atcēla no amata, aizliedza uzturēties «galvaspilsētās un Ziemeļrietumu apgabālā», tomēr piešķirot viņam kā ārštata bīskapam pieklājīgu gada uzturu 1200 rubļu apmērā.³⁶

Zināmu vēsumu attieksmē pret carismu katoļu baznīca bija spiesta izrādīt ne vien valdošās konfesjonālās politikas, bet arī taktisku apsvērumu dēļ, lai kristīgā demokrātijā vismaz ārēji atgādinātu demokrātisku alternatīvu, kurai sekotu ticīgo masas. Šādi apsvērumi bija pamatā arī garīdzniecības rīkotajiem mītiņiem 1905. g. revolūcijas laikā. Tā, 1906. g. 25. janvārī ar Mogiļovas metropolijas pārvaldnieka prelāta S. Deniseviča atļauju notika Minskas bīskapijas katoļu garīdznieku mītiņš, kurā piedalījās arī Mogiļovas, Viļņas, Seinū bīskapiju pārstāvji. Mītiņā «revolucionāri» sutānās izstrādāja ekonomiskas un politiskas prasības, kas skāra galvenokārt garīdzniecības ekonomiskā stāvokļa uzlabošanu un katoļu baznīcas diskriminācijas atcelšanu.³⁷ Vienlaikus mītiņā pieņemtā rezolūcija prasīja uzlabot garīdzniecības sagatavotību cīņai pret ateismu, īpašos semināros ietverot sabiedrisko zinātņu un dabzinātņu kursu. Rīkojot šādus mītiņus, kontrrevolūcijas sulaiņi centās rosināt cara administrāciju efektīvāk cīnīties pret altārim un tronim draudošajām briesmām.

Uz katoļu baznīcu cariskajā Krievijā 1905.—1907. g. pilnā mērā attiecināmi V. I. Ļeņina vārdi: «Vēstures ironija sodījusi patvaldību ar to, ka pat sabiedriskiem spēkiem, kas attiecībā pret

³⁵ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 11, д. 82, лл. 6, 7.

³⁶ Турпат, 82. л., 5.—30. лр.

³⁷ Турпат, 826. ф., 1. апр., 2406, л., 23., 24. лр.

viņu draudzīgi, tādiem kā klerikālisms, ir pa daļai jāorganizējas pret viņu, lauzot vai izplešot policejiskā birokrātisma ietvarus. Rūgšana garīdzniecības vidū, tās tiekšanās uz jaunām dzīves formām, klerikāļu izdališanās, kristīgo sociālistu un kristīgo demokrātu parādīšanās, «citticībnieku», sektantu utt. sašutums, tas viss vislielākā mērā nāk par labu revolūcijai, radot ļoti labvēlīgu pamatu aģitācijai par pilnīgu baznīcas atdalīšanu no valsts. Brīvie un nebrīvie, apzinīgie un neapzinīgie revolūcijas sabiedrotie aug un vairojas nevis dienām, bet stundām.»³⁸ Tieši tāds nebrīvs, neapzinīgs revolūcijas sabiedrotais — lai arī vismērenākais, visierobežotākais — Ziemeļrietumu apgabālā objektīvi bija katoļu baznīca. Revolucionārās kustības uzplūdu laikā tā organizējās pret revolūciju, sociālismu, taču vienlaikus arī pret patvaldnieciski pareizticīgā policejiskā birokrātisma žņaugiem. Baznīcas gaviles par «brīvību», ko tai deva carisms, nedaudz liberalizējot konfesjonālo politiku, ticīgo darbaļaužu masās pretēji baznīcas apzinīgi sprāustajiem mērķiem atbalsojās kā sankcija cīņai par reālu brīvību. Kad baznīca atjaunoja agrāk, līdz 1905. g., aizliegtās ceremonijas un rituālus, ticīgo masu apziņā tas atbalsojās kā revolucionārs, pret carismu vērstas pasākums. Un tieši šis pseidorevolucionārais oreols vērtā katoļu baznīcu par sevišķi bīstamu un ietekmīgu kontrrevolūcijas ieroci. Tās šķietami «neitrālā», šķietami tīri reliģijā sakņotā un pamatotā kontrrevolucionārā propaganda un aģitācija atrada ticīgajos dzirdīgākas ausis. Katoļu baznīckunga kontrrevolucionārais sprediķis bija daudz efektīvāks nekā līdzīgs ar carismu vai vietējiem baroniem cieši un tieši saistītā pareizticīgo garīdznieka vai luterāņu mācītāja sprediķis. Tie klerikālisma spēki, kas bija opozīcijā pret oficiālo kroņa pareizticību un oficiālo carisma konfesjonālo politiku (t. s. jaunpareizticīgā kustība, katoļu, vecticībnieku, baptistu, adventistu u. tml. kulta kalpotāji, sludinātāji), varēja efektīvāk apkarot revolucionāro kustību un, savu reliģisko mācību iedvesmoti, to arī darija, tādā veidā vienlaikus cenzdamies izkaulēt no carisma jaunas žēlastības dāvanas konfesjonālās politikas jomā. Vienlaikus katoļu baznīca centās organizēt masas konfesjonāli, lai ne vien šķeltu dažādo konfesiju darbaļaužu cīņas vienību, bet arī iegūtu katoļu klerikālismam bāzi masās. Ierobežoto preses un biedrošanās brīvību, ko carisms deva, piekāpjoties revolūcijai, katoļu baznīca pilnā mērā centās izmantot politiskā klerikālisma interesēs.

Politiskā klerikālisma intereses katoļu garīdzniecība neaizmirsā arī tiešajā cīņā pret sociālisma idejām un revolucionārās sociāldemokrātijas ietekmi. Latgales katoļu garīdzniecība jo plaši izmantoja līdz šim baznīcas praksē ignorētos nacionālisma motīvus: gan uzkurinot antisemitismu (lai Latgales pilsētās un miestīņos izolētu ebreju proletariātu, kas bija aktīvi iesaistījies

³⁸ Leņins V. I. Trešais kongress. — Raksti, 8. sēj., 407. lpp.

revolucionārajā kustībā), gan diskreditējot no Pēterburgas un citiem rūpniecības centriem atgriezušos vietējos strādniekus — revolucionārās kustības aktīvākos dalībniekus Latgales laukos. «Bezdievīgajam pilsētas garam» garīdzniecība pretstatīja sādžas reliģiskās tradīcijas, «ebreju sociālistiem» — kristīgo lēnprātību. Tā propagandēja Romas pāvestu dokumentus, kuri apkaroja sociālisma idejas. Kad Vidzemes un Kurzemes revolucionāri modināja Latgales darbaļaužu šķirisko apziņu, nereti organizējot un vadot vietējo iedzīvotāju cīņu pret muižniekiem un patvaldību, katoļu garīdzniecība pārnovadniekus — «čiuļus» — apkaroja sprediķos, piedēvējot tiem visdažādākos grēkus un slepenus nodomus, cenšoties to pašu nicinošo nozīmi, kāda ticīgam katolim bija ietverta vārdos «lutars» un «čiuļs», piešķirt arī vārdam «zosuļs» (tā baznīckungi lamāja sociālistus). Apelācija pie tēvu tēvu reliģiskajām tradīcijām, pie uzticības baznīcai, mēģinājumi izolēt vietējos iedzīvotājus no «svešām» ietekmēm, pat ja, to darot, būtu jāuzkurina nacionālistiskas noskaņas — tādi bija katoļu baznīcas galvenie ieroči cīņā pret revolucionāro kustību. Un, protams, apkarojot šķiru cīņas teoriju un praksi, baznīckungu centās — un ne bez sekmēm — ebreju proletārieti identificēt ar ebreju tirgoni, kas piedalījās Latgales zemnieka ekspluatācijā, vai «čiuļu» revolucionāru — ar Vidzemes un Kurzemes budzi, kura laukos jau sāka vergot Latgales peļņā gājēji. Neizpalika arī kūdīšana pret pareizticību un tās aizstāvjiem — pret sliktiem, «nepareizas ticības» ietekmē esošiem vietējās administrācijas pārstāvjiem, kuri galvenokārt bija krievu tautības. Tiesa, dzīves pieredze, kas bija gūta latviešu, krievu, poļu, balkrievu darba zemnieku un proletāriešu solidarā, kopējā cīņā pret apspiedējiem, arī baznīcas īpašā aizsardzībā ņemtiem poļu tautības katoļu muižniekiem, bija spēcīgāka nekā baznīckungu sprediķu ietekme. Un tomēr baznīckungu ļaunā sēkla — nacionālistiskie aizspriedumi — reizēm krita arī auglīgā augsnē, t. i., novada topošās latviešu buržuāzijas vidē. Bailēs no pārnovadu proletariāta un laukstrādnieku politiskā apzinīguma un organizētības pagaisa arī dažāda laba vietējās buržuāzijas ideologa agrākie centieni gan pēc ciešākas politiskas un kultūras vienības ar Vidzemi un Kurzemi, gan pēc latviešu literārās valodas ieviešanas Latgalē. Latviešu buržuāziskā nacionālisma ietvaros sāka veidoties viena no kroplākajām kulturāli nacionālās autonomijas idejām, kuras sociālā jēga bija saglabāt «katolisko» Latgali, norobežot to no progresīvajām, revolucionārajām latviešu tautas kultūras vērtībām. Katolicisma reakcionārā darbība latviešu tautas šķelšanā turpinājās ilgāk nekā luterānisma. Tieši revolūcijas ietekmē Latgales konservatīvās latviešu buržuāzijas ideologs baznīckungs F. Trasuns, kas gadsimta sākumā dedzīgi aizstāvēja ideju par vienotu rakstību latviešu valodā, atteicās no šīs domas un pievienojās tiem garīdzniekiem, kuri par savu galveno uzdevumu «kultūrtrēģerismā» uzskatīja sniegt iedzīvotājiem katoļu klerikālisma ideju caurstrā-

votus cittautu kultūras aizguvumus, lūgšanu grāmatas un svēto dzīves aprakstus.

Progresīvās domas apkarošanā «kultūrtrēģeri» sutanās bija ne mazāk centīgi kā cara žandarmi. Cenšoties monopolizēt garīdzniecības rokās visu sabiedriskās dzīves vadību, baznīckungi Rēzeknes dekāna F. Trasuna vadībā organizēja pirmās latgaliešu dialektā izdotās laicīgās avīzes «Gaisma»³⁹ boikotu, lai gan šis laikraksts nebūt nebija ne revolucionārs, ne antireliģisks.

Aktīvi iesaistījusies politiskajā cīņā pret revolucionāro kustību, katoļu baznīca izvērsa plašus priekšdarbus sociālajai darbībai — it īpaši Polijas un Lietuvas bīskapijās. Organizējot masas zem klerikālisma karogiem, baznīckungi prasmīgi izmantoja katoļu baznīcas kā cariskajā Krievijā diskriminētas reliģiskas organizācijas stāvokli.

Rakstā «Kā vācu katoļi organizē masas» V. I. Leņins atzīmēja: «Un katoļiem Vācijā ir izdevies saorganizēt tautas masu aizspriedumus un tumsību — pa daļai tāpēc, ka katoļi Vācijā ir iedzīvotāju mazākums un šo mazākumu kādu laiku valsts vajāja. Bet darbaļaužu un ekspluatēto masas vienmēr instinktīvi jūt līdztiem, ko vajā. Šo noskaņojumu reakcionārie katoļi ir pratuši izmantot.»⁴⁰ Tāpat arī cariskajā Krievijā Rietumu guberņās un Polijā katoļu klerikāli 1905. g. veikli izmantoja situāciju, organizējot gan kristīgo demokrātu kustību, gan katoļu arodbiedrības reliģisku biedrību aizsegā utt. Un, lai arī šī masu organizēšana notika nepārprotami kontrrevolucionāru mērķu vārdā, carisma administrāciju katoļu garīdzniecības relatīvi elastīgākā taktika revolucionārās kustības apkarošanā biedēja ne mazāk, kā politiskā klerikālisma organizēšanās.

1905. g. 19. maija notā pāvesta kūrīja Romā tika informēta par jau veikto un tālāk iecerēto konfesionālās politikas liberalizāciju Krievijā «reliģiskās iecietības garā»; vienlaikus bija izteikts lūgums attiecīgi novērtēt šos pārkārtojumus un ietekmēt garīdzniecību, lai tā respektētu un stingri ievērotu likumus un civilās varas prasības.⁴¹ Cara žandarmus biedēja katoļu baznīcas elastīgā taktika, atbalstot atsevišķas buržuāziski demokrātiskās revolūcijas prasības, nereti, īpaši Polijā un Lietuvā, tā pat visai tieši vērsās pret vecajām valsts varas aparāta formām, vārdos aizstāvēja darba tautas prasības, taču vienlaikus sēja ilūzijas, ka šīs prasības var apmierināt bez revolūcijas, reformu ceļā, realizējot ne sociālistisku, bet tīri «katolisku» politiku. Lietuvā šīs politikas ietvaros katoļu garīdzniecība atbalstīja «bezasiņaino revolūciju». Pat radikālie garīdznieki uzskatīja šajā «revolūcijā» par pieļaujamiem ieročiem vienīgi streikus un valdības iestāžu

³⁹ «Gaisma» (iznāca no 1905. g. 27. novembra līdz 1906. g. 15. jūnijam) — buržuāziski liberāla virziena nedēļas laikraksts, iznāca Pēterburgā.

⁴⁰ Leņins V. I. Raksti, 36. sēj., 204., 205. lpp.

⁴¹ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 11, д. 80, лл. 15—17.

boikotu.⁴² Lai saglabātu savu ietekmi masās un izmantotu to pret revolūciju, baznīckungi bija spiesti izlikties par revolucionāriem, katoļu darbaļaužu interešu aizstāvjiem, reizēm pat atkāpties ne vien no oficiālās katolicisma sociālās mācības, bet arī no vietējo baznīcas hierarhu oficiālās nostājas. Un, lai gan 1905.—1907. g. revolūcijas laikā Lietuvā un Polijā katoļu baznīca atradās buržuāziski nacionālistiskās kustības galēji labējā un noteikti reakcionārā spārnā, baznīcas «revolucionārās» darbības vēstures izpēte mūsdienu ideoloģiskajā cīņā iegūst īpašu aktualitāti: revolucionārais process pasaulē liek garīdzniecībai aizvien biežāk un, neapšaubāmi, konsekvētāk «iekļauties» aktīvā politiskā darbībā, aizvien rūpīgāk maskēt baznīcas šķirisko jēgu un mērķus. Nedrīkstam vienpusīgi akcentēt tikai klaji kontrrevolucionāro baznīcas darbību — vienlaikus jāatsedz tie apstākļi, kas nodrošināja šai darbībai zināmu ietekmi masās. Parastā atsaukšanās uz reliģisko jūtu vai reliģijas autoritātes ļaunprātīgu izmantošanu politiskiem mērķiem pati prasa izskaidrojumu. Katrā nopietnā revolucionārajā kustībā iesaistījušos ticīgo skaits ievērojami pārsniedz pasīvo vai kontrrevolucionāru pavadā ejošo skaitu — dzīves pieredze, šķiras intereses, pat vēl īsti neapzinātas, politiski tik maz attīstītā vidē kā Latgales zemniecībā 1905. g. ņēma pārsvaru pār garīdzniecības sprediķiem. Ne tik daudz konservatīvā, dogmatiskā, no dzīves atrautā reliģija, kā ar to saistītais politiskais klerikālisms, tā praktiskā ievirze, spekulācija ar populāriem politiskiem lozungiem nosaka baznīcas idejiski politiskās ietekmes spēku konkrētā vēsturiskā situācijā, konkrētā politisko spēku sadursmē.

Latgales novads atradās katoļu baznīcas politiskā klerikālisma cīņu perifērijā. Baznīcas poliski katoliskais raksturs Latgalē jau toreiz izpaudās vietējās buržuāzijas nacionālo centienu ignorēšanā, to pakļaušanā poļu muižniecības ietekmei. Garīdzniecības lielum lielais vairums, parasti arī latviešu tautības garīdznieki, apguva poļu valodu, poļu kultūras ieražas. Poliskā baznīcas vadība ar zināmu neuzticību skatījās uz politiski aktīvajiem latviešu tautības katoļu garīdzniekiem F. Trasunu, N. Rancānu, K. Skrindu. Latgales katoļu garīdznieku vairums neizcēlās ar patstāvīgu politisku aktivitāti, jo uzskatīja, ka cīņa par poliski katoliskās baznīcas tiesībām tiks izšķirta galvenokārt Polijā un Lietuvā, kur organizējās kristīgi demokrātiskā kustība, veidojās plašs katoļu biedrību tīkls, aktivizējās katoļu prese, tika dibinātas reakcionārās katoļu politiskās partijas. Pēc tam kad daļa lietuviešu baznīckungu piedalījās tā saucamajā Lietuvas kongresā, kas izteicās ne vien pret cara patvaldības politiku, bet arī pret lietuviešu pārpoļošanas centieniem Viļņas bīskapijā,⁴³

⁴² Skat.: Лаурайтис В. А. Католическая церковь в Литве в 1905—1907 гг. и борьба против нее революционных социал-демократов. Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук. Вильнюс, 1974, с. 16—18.

⁴³ Революция 1905—1907 гг. в Литве. Документы и материалы. Вильнюс, 1961, с. 356—357.

Mogiļovas metropolīta kūrīja uz baznīcas poliski katoliskā rakstura kritiku, kā arī uz lietuviešu un latviešu garīdznieku nacionālajiem centieniem reaģēja vēl jutīgāk. Tāpēc nacionālo pretīšķību sašķeltā katoļu garīdzniecība Latgalē nespēja mobilizēt politisko klerikalismu tādā apjomā, kā to darīja baznīckungi Polijā un Lietuvā. Savu politisko aktivitāti Latgales garīdzniecība nedalīti vērsa pret revolucionāro kustību un sociālisma ideju ietekmi. Aktivāk nekā jebkad agrāk katoļu baznīcās tika propagandētas idejas par šķiru sadarbību vai privātīpašuma, kā arī sabiedriskās nevienlīdzības dievišķo izcelsmi. Un pirmais trieciens baznīcas autoritātei 1905. g. revolūcijā izpaudās atklātā nepaklausībā baznīcas sociālajai doktrīnai: ticīgie darba zemnieki ne vien nepakļāvās baznīckungu kontrrevolucionārajai aģitācijai, bet tieši izteicās par sadarbību ar baznīckungu nopeltajiem bezdievīgajiem pilsētu proletāriešiem. Korespondencē no Daugavpils Pēterburgā izdotā pirmā legālā boļševistiskā avīze 1905. g. novembrī ziņoja par to, ka katru dienu ierodas zemnieki ar lūgumiem organizēt mītiņus un sapulces. «Mēs, Kalupes pagasta zemnieki, piekritam pilsētu strādnieku prasībām un uzdodam saviem pārstāvjiem vienoties ar strādnieku partiju, kā un kad mums rīkoties,» teikts šī pagasta sapulces rezolūcijā. Līdzīgu rezolūciju pieņēmuši Līksnas pagasta iedzīvotāji.⁴⁴ Bieži vien strādnieki vadīja zemnieku akcijas, izplatīja viņu vidū revolucionāru literatūru utt. Tā, Pasiēnas, Istras un Landskoronas pagastos zemnieku mītiņus organizēja Pēterburgas strādnieks, bijušais Pasiēnas pagasta Pricimovas sādžas zemnieks, Ivans Ļahovičs. Pildas pagasta Belomoiku sādžas zemnieks Pēteris Mekšs un tā paša pagasta Rindu sādžas zemnieks Ignats Rinda no Pēterburgas pārveda revolucionāras proklamācijas un brošūras, kuras izplatīja starp zemniekiem pie baznīcas kā lauku ļaužu pulcēšanās vietas, mītiņu laikā, kā arī apstaigājot apkārtējās sādžas revolucionārās aģitācijas nolūkos.⁴⁵

Revolūcijas gados plaisa starp baznīcu un iedzīvotājiem neapšaubāmi padziļinājās. Revolucionāri rada atbalsi pat starp baznīcēniem un vietumis varēja netraucēti organizēt mītiņus pie baznīcas. Tādu gadījumu Pildas pagastā pie vietējās katoļu baznīcas 1907. g. 23. aprīlī atzīmēja Vitebskas gubernators: revolucionārā aģitācija pret valdību, muižniekiem un ierēdņiem atskanējusi baznīcas dārzā. Oratoram labvēlīgi noskaņotais baznīcēnu pūlis palīdzējis tam noslēpties, un pat Pildas pagasta vecākais M. Matuļs «nedeļa nekādu rīkojumu par aģitatora aizturēšanu, lai gan viņam bija visas iespējas to darīt».⁴⁶ Oratora — jauna ebreja — personību Ludzas apriņķa policijai tā arī neizdevās noskaidrot: baznīcas sētā antisemitisma jaunā sēkla ļaužu sirdīs nebija uzdīgusi.

Pretēji baznīckungu aicinājumiem cienīt «svēto» privātīpa-

⁴⁴ «Новая жизнь», 19 ноября 1905 г.

⁴⁵ ЦГИА Белорусской ССР, ф. 1430, оп. 1, д. 47174, л. 903.

⁴⁶ Турпат, 53701. л., 300. лр.

šumu, ticīgie darbaļaudis izcirta muižu mežus, noganīja muižas pļavas, pļāva muižas sienu, postīja pašas muižas. Par spīti baznīcas aģitācijai, revolucionārā kustība aizmēza vietējos varas orgānus, to vietā veidojot pašvaldību, rīcības komitejas. Pretēji baznīcas aģitācijai iedzīvotāji ne tikai nenodeva «dumpiniekus» cara varas iestādēm, bet slēpa un aizstāvēja tos. Baznīcas autoritāte bija satricināta, tās sociālā mācība nebija radusi atbalsi masās, kas bija cēlušās cīņai par savām cilvēka tiesībām.

Mogiļovas metropolijas bīskapi kolektīvā iesniegumā iekšlietu ministram 1912. g. atgādināja: «... Skumīgajā dumpja, nemieru un sabiedrisko nekārtību laikā Romas katoļu bīskapiju priekšnieki, tiem pakļautā garīdzniecība un to ganāmpulks stāvēja likuma sardzē, stingri un mierīgi izpildīja savu pienākumu un, visiem spēkiem cenšoties nepieļaut nekārtību un nemieru izpausmes, pēc vietējo civilās varas pārstāvju atsauksmēm, sekmēja līdzsvara, klusuma un miera saglabāšanu.»⁴⁷ Nebūt neapšaubot baznīcas centību reakcijas frontē, vienlaikus jāatzīmē, ka savu ietekmi uz «ganāmpulku» tā noteikti pārspilēja.

1905.—1907. g. revolūcijas pieredze rādīja, ka katoļu baznīca ne tuvu nebija «pienācīgi» sagatavota cīņai pret sociālisma idejām, kuras, paužot darbaļaužu intereses, atrada dzīvu atbalsi gan ticīgo, gan neticīgo sirdīs. Un Mogiļovas arhibīskapija jau revolūcijas laikā centās panākt nokavēto. Upurējot bībeles arheoloģijas katedru, Pēterburgas katoļu garīgajā akadēmijā 1906. martā izveidoja jaunu, socioloģijas katedru, «lai sagatavotu garīdzniecību cīņai ar valsts iekārtu graužošajām mācībām». Par nozīmi, kādu šai katedrai piešķīra garīdzniecība, liecina kaut vai tas, ka katedras vadību uzņēmās Mogiļovas metropolijas pārvaldnieks prelāts S. Denisevičs.⁴⁸

Vēstures pieredze neapstrīdami liecina, ka baznīcas cīņa pret sociālās taisnības, miera un demokrātijas idejām ir bezcerīga, tā vispirms un visvairāk kaitē pašas baznīcas prestižam, baznīcas ietekmei masās. Baznīcas konsekvence, pašaizliedzība revolucionārās kustības, šķīru cīņas apkarošanā visuzskatāmāk, vispārliciecinātāk demonstrē reliģijas sociālo būtību. Carisms bija spiests ne vien atzīt un novērtēt katolicisma nopelnus revolucionārās kustības apkarošanā, bet arī mudināt valdošās — pareizticīgās — baznīcas hierarhiju pārņemt katolicisma pieredzi. Vatikāna un Krievijas savstarpējo attiecību pētnieks Ē. Vinters atzīmē, ka informāciju, kuru pāvesta valsts sekretariāts 1905.—1906. g. sniedza cara valdībai, «var vērtēt kā nodevību pret katoļu baznīcu Polijā». Bet Vatikāna valsts sekretāru visvairāk nomāca bažas par to, lai zemākā garīdzniecība nepakļautos nacionālās atbrīvošanās kustības vilnim. Cariskās Krievijas pārstāvis Vatikānā K. Nariškins savā 1906. g. 6. decembra ziņojumā atzina, ka cīņā pret revolūciju pāvests svaru kausos lika visu savu garīgo auto-

⁴⁷ ЦГИАЛ, ф. 82, оп. 128, д. 12, л. 75.

⁴⁸ Turpat, 11. apr., 81. l., 11. lp.

ritāti.⁴⁹ Un ne velti jau 1906. g. Krievijas Ārlietu ministrija ar 24. februāra cirkulāru aicināja savus diplomātus ārzemēs veicināt katoļu garīdznieku iebraukšanu Krievijā, lai pastiprinātu cīņu pret sociālismu. Tai pašā gadā pareizticīgo Svētās sinodes virsprokurora vietnieku V. Sableru Ārlietu ministrija komandēja uz Vāciju, Itāliju, Franciju un Beļģiju, lai apgūtu katoļu klerikāļu pieredzi revolucionārās kustības apkarošānā un kristīgi sociālās kustības organizēšanā.⁵⁰

Nespējusi gūt kaut cik ievērojamus panākumus cīņā pret revolucionāro kustību, baznīca pēc labākās sirdsapziņas gatavojās šīs cīņas tālākajam turpinājumam. Mēģinādama attaisnot savas neveiksmes ar «ciešamās» konfesijas stāvokli cariskajā Krievijā, ar vāji izvērstu sabiedriski politisko darbību, katoļu garīdzniecība noklusēja vienu: tās pretinieks — revolucionārā sociāldemokrātija — taču bija carismam un baznīcai vienlīdz «neciešama», tā bija vajāta, nelegāla. Taču revolūcijas pusē bija taisnība, revolūcijas ideju atbilstība tautas masu laicīgajām interesēm. Ignorēt šīs intereses baznīca vairs nevarēja.

Idejiski politiskie strāvojumi baznīcā

Revolūcijas mācības nepagāja secen ne tronim, ne altārim. Carisms atzina par nepieciešamu cīņai pret revolucionāro kustību plašāk izmantot baznīcu, raudzīties uz katoļu klerikālismu kā mazāko ļaunumu. Savukārt katoļu baznīcas vadība kļuva mazliet iecietīgāka pret latviešu nacionālās buržuāzijas organizēšanās centieniem katoļu klerikālisma ietvaros. Protams, šīs jaunās tendences nereti sadūrās ar pretestību. Oficiālās trīsvienības — «pareizticības, patvaldības un tautiskuma» — aizstāvji cara administrācijā nebūt netaisījās samierināties ar polisko katoļu baznīcu valsts nomalēs. Savukārt, polisko katoļu tradīciju sargi Mogiļovas arhibīskapijā nedomāja samierināties ar «latviešu šizmu» (tā gadsimta sākumā baznīcas vadība gandrīz vai oficiāli kvalificēja latviešu garīdznieku centienus tuvināt baznīcu tautai vismaz valodas ziņā). Tomēr katolicisma un carisma šķiras interešu un muīžnieciski patvaldnieciskās ideoloģijas kopība bija spēcīgāka par nacionālām un konfesionālām atšķirībām. Bailēs no revolucionārās kustības uzplūdiem cara žandarmi un katoļu baznīcas hierarhi saliedēja spēkus vienotā frontē. Tas nebūt neizslēdza uzskatu dažādību kontrevolūcijas frontē, taktikas savda-

⁴⁹ Винтер Э. Папство и царизм. М., 1964, с. 443.

⁵⁰ Turpat, 445., 446. lpp.

bību, novatorisma un tradicionālisma attiecību nianse sociālpolitisko un ideoloģisko problēmu risinājumā.

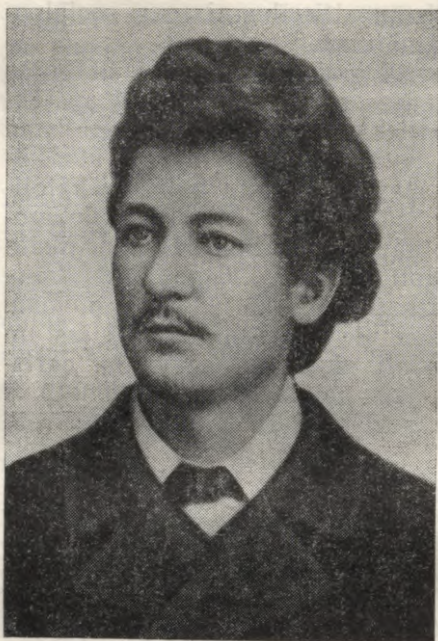
Katoļu baznīca cariskajā Krievijā gadsimta sākumā darbojās katolicisma sociālās doktrīnas svētos sociālekonomiskos apstākļos. Dzimtūtnieciskās iekārtas atliekas, kas kavēja kapitālisma attīstību, bija vienlīdz tuvas kā pareizticīgo, tā katoļu klerikāļiem. Aristokrātiskā un feodālā pasaules uzskata paliekas katolicismā stipri vien ietekmēja baznīcas sociālās doktrīnas pielāgošanu kapitālistiskajai sabiedrībai pāvesta Leona XIII pontifikāta laikā (1878.—1903. g.). Kā pamatoti atzīmē Ž. Kanapā, «būdamā vēl stipri saistīta ar veco, pirmskapitālistisko pasauli, pāvesta vara vispirms un visvairāk griezās pie Vilhelma II Vācijas un cara Krievijas».⁵¹ Leons XIII atklāti piedāvāja savienību carismam, īpaši izceļot nepieciešamību «pēc solidaritātes un vienotības starp konservatīvajām lielvalstīm, sevišķi starp Krieviju un Svēto krēslu».⁵²

Līdz pat 1917. g. katoļu baznīca cariskajā Krievijā bija cieši saistīta ar katoļticīgo poļu muižniecību. Bīskapa zizli muižniecības pārstāvji no rokām neizlaida. Draudžu vizitācijās galvenā uzmanība tika veltīta vietējā garīdznieka un muižnieku savstarpējām attiecībām. Draudžu garīdzniecība centās atdarināt poļu muižniecības dzīves veidu un ieražas, pārpoļošanu uzskatīja par «labā toņa» pazīmi, sekmējot to arī starp turīgākajiem draudzes locekļiem. Tā rikojās ne vien poļu un lietuviešu tautības baznīckungi, bet arī vietējie latviešu garīdznieki, kas gadsimtu mijā vēl bija visai reta parādība. Pat 1911. g. baznīckungs K. Skrinda laikrakstā «Drywa» rakstīja: «Vēl nesen bija tie laiki, kad mūsu latvieši negribēja pat ticēt tam, ka no mūsu tautas kas var izmācīties un iesvētīties par baznīckungu. Sūtītie no svešatnes baznīckungi viņiem rādījās tikpat kā no debesīm nokrituši. Kā tāds mūris, kā nepārejamas vietas aizsedza baznīckunga dzimšanas un audzināšanas vietu.»⁵³ Laikabiedru atmiņas par latviešu tautības baznīckungu pirmajiem dievkalpojumiem draudzēs gadsimtu mijā liecina, ka arī šiem vietējās izcelsmes garīdzniekiem bija sava loma katolicisma ietekmes nostiprināšanā. Atšķirībā no poļu un lietuviešu amata brāļiem tie ne vien teicami pārvaldīja vietējo iedzīvotāju valodu, bet arī labi pazina viņu psiholoģiju, ieražas, intereses. Uz latviešu tautības baznīckungu primīcijām — pirmajām mesām — iedzīvotāji pulcējās no visām apkārtnēm draudzēm. Aktīvākie baznīcēni meklēja iespējas draudzes prāvestu, aktīvu pārpoļotāju, nomainīt ar «savu», latviešu tautības baznīckungu. Jādomā, ka nacionālo pretiltību attīstībā Latgales garīdzniecībā zināma nozīme bija savdabīgam «Kaina kompleksam», kas veidojās lietuviešu un poļu ksendzos, kuri, tāpat kā

⁵¹ Канаря З. Базнīcas sociālā doktrīna un marksisms, 26. lpp.

⁵² Адамов Е. А. Дипломатия Ватикана в начальную эпоху империализма. М., 1931, с. 89.

⁵³ «Drywa», 1911, Nr. 84, 18. jūnijā.

Baznīkungs, folkloras krājējs
P. Smelters.

minētais Vecās derības personāžs, apskauda sekmīgāko, «dievam patīkamāko» Ābela dievkalpojumu, konkrētajā gadījumā — latviešu garīdznieku sekmīgāku pastorācijas darbu, vietējo ticīgo lielāku devīgumu «savam» latviešu baznīckungam.

Tikai nedaudzi latviešu garīdznieki uzdrošinājās savu ietekmi izmantot apspiesto un pazemoto tautiešu labā, lai rosinātu viņu nacionālo pašapziņu, centienus pēc izglītības, nacionālās kultūras. Ne vienam vien latviešu garīdzniekam bija jāizbauda poliski katoliskās muižnieciskās baznīcas vadības smagā roka: katram, kas izrādīja vismazāko pretestību tradicionālajai pārpoļotāju darbībai, draudēja pazemināšana amatā, pārcelšana uz trūcīgu draudzi tālu no dzimtā novada. Bija nepieciešama izcila pilsoniska stāja,

lai pārvarētu egoistiskās rūpes par «siltu vietīnu,» nenobītos no amata brāļu nievām un pašaižliedzīgi, par spīti denuncijām un neoficiālo patronu — muižnieku — nicinājumam, vāktu tautas garamantas, tās pašas baznīckungu zākātās, apkarotās «kōrklineicas». Pagājušā gadsimta 90. gados pie šī darba ķēras latviešu tautības garīdznieki P. Smelters, F. Laizāns, F. Trasuns.

Baznīcas sensenis apkaroto, «dieva dziesmām» pretstatīto «kōrklineicu» vākšana, sakāmvārdu, parunu un pasaku krāšana šajos apstākļos bija izaicinājums reliģiskajai «kultūrai», kādu baznīca kultivēja Latgalē. Šāds izaicinājums nepārprotami skan garīdznieka P. Smeltera dzejas rindās:

Latv'u tauta dzīdōtōja,
Tev byus dzīsmes skandynōt!
Dzīsmes dorbus vīglynoj,
Nūskumeibu prūjom dzan,
Pricā pricu pavairoj,
Pacel augšōk tykumā.⁵⁴

Baznīca šo izaicinājumu neaizmirsā, neaizmirsā pat tad, kad formāli katoļu baznīcu Latvijā vadīja latviešu tautības hierarhija. Tomēr pēc 1905.—1907. g. revolūcijas vētras sējas, kas nesaudzīgi

⁵⁴ Latviešu dzejas antoloģija. 2. sēj. Rīga, 1971, 282. lpp.

atsedza baznīcas ietekmes virspusējo raksturu, baznīcas vadībai nācās gribot negribot pieciest «latviešu shizmatikus» — viņu centienos galvenais taču bija reliģijas ietekmes nostiprināšana, padziļināšana latviešu tautā. Masu revolucionārās aktivitātes rēgs pēc 1905. g. revolūcijas pastāvīgi vajāja augstāko garīdzniecību. Apstākļos, kad masas praksē atteicās sekot muižnieciskās baznīcas vadībai un pat carisms atzina par nepieciešamu ar Stolipina agrārreformas palīdzību paplašināt savu šķirisko bāzi laukos, baznīcai neatlika nekas cits, kā pieļaut jaunu reliģiskās ietekmēšanas līdzekļu meklējumus, jaunus idejiski politiskos strāvojumus.

Vispirms jāatzīmē katoļu baznīcas darbības vispārējā aktivizēšanās un tās ietvaros — pievēršanās saimnieciskās un kultūras dzīves problēmām. Reliģiozitātes krīzes iezīmes katoļu baznīcā cariskajā Krievijā bija skaidri samanāmas jau gadsimta sākumā. Z. Poņatovskis atzīmē, ka šī krīze izpaudās galvenokārt kā 1) reliģisko rituālu nepildīšana un reliģijas dogmu zināšanas līmeņa pazemināšanās, 2) pieaugoša ticības diskreditācija, 3) baznīcai naidīgi idejiski strāvojumi.⁵⁵ Latgales iedzīvotāju zemais izglītības līmenis jūtami kavēja šīs krīzes pēdējās minētās izpausmes formas attīstību, turpretī Polijas, daļēji arī Lietuvas teritorijā baznīca jau 19. gs. beigās sīvi apkaroja pozitīvismu, darvinismu un jo sevišķi sociālismu. Katoļu prese, šai sakarā minams arī Latgales garīdzniecības aprindās izplatītais Varšavas izdevums «Przeгляд Katolicki» («Katoliskais Apskats»), neskopojās, peļot laicīgo inteligenci, kura ne tikai izplatīja masās zinātnes atziņas, bet reizēm atklāti apšaubīja atsevišķas ticības dogmas. Idejiski strāvojumi, kas spēja apdraudēt katolicisma pozīcijas, Latgalē radās un nostiprinājās, iekarojot masu apziņu, tikai krietni vēlāk, 20.—30. gados.

Stolipina reakcijas gadi vienlaikus bija carisma īpašas labvēlības gadi attiecībā pret katoļu baznīcu. Pateicībā par atbalstu, ko cīnījās pret revolūciju, pret poļu nacionālās atbrīvošanas kustību carismam bija sniegusi katoļu baznīca, ieskaitot pašu pāvestu Piju X, tai tika dota iespēja izvērst Krievijā savu darbību ārpus baznīcas sienām — organizēt kristīgi demokrātisko kustību, kristīgās arodbiedrības, piedalīties kultūrizglītības, ekonomisko, lauksaimniecības biedrību un krājaizdevu kasu vai draudžu veikalu darbībā. Laikā, kad valdība īstenoja Stolipina agrāro reformu, nostiprinot turīgo un izputinot trūcīgo zemniecību, baznīca savā sociālpolitiskajā darbībā šo kursu atbalstīja.

Pēc 1905.—1907. g. revolūcijas baznīckungi ārkārtīgi aktīvi iesaistījās krājaizdevu biedrību, draudžu veikalu un lauksaimniecības biedrību izveidošanā, cenšoties iegūt tajās noteicošo — priekšsēdētāja vai kasiera — vietu. Ar šo biedrību palīdzību mobilizētie zemnieku līdzekļi tika izmantoti galvenokārt vietējo budžu

⁵⁵ P o n i a t o w s k i Z. Problematyka nauki w pismienictwie katolickim w Polsce, s. 34.

saimniecību nostiprināšanai. Visizplatītākās tolaik bija krājaizdevu kases, kuras gandrīz vienmēr vadīja draudzes prāvests. Par zemnieku noguldījumiem kases maksāja 4—6%, bet par aizdevumiem iekasēja vismaz 10—12%. Šādu procentu nomaksa nebija pa spēkam ne vien sīkzemniekiem, bet arī ievērojamai daļai vidējo zemnieku. Turklāt aizdevumus krājaizdevu kases izsniedza pēc draudzes prāvesta norādījuma, un tos parasti saņēma tie, kas paši bija devīgi baznīcas un tās kalpu atbalstītāji, — tātad turīgākie draudzes locekļi. Sajās biedrībās un krājaizdevu kasēs būtībā veidojās vietējās lauku buržuāzijas un baznīckungu sadarbība, kas vēlāk, 1917.—1919. g., izpaudās kopējā kontrrevolucionārā darbībā pret Latgales darba tautu.

Biedribu u. tml. darbībā pirmo reizi daudz maz legālas iespējas savai darbībai latviešu buržuāzijas organizēšanā ieguva latviešu tautības katoļu garīdznieki, kuru vidū pirmajā vietā neapšaubāmi jāmin F. Trasuns. Pēterburgas katoļu garīgajā seminārā, kur F. Trasuns kopā ar otru latvieti J. Višņevski mācījās no 1884. līdz 1887. g., «audzēkņi poļi, kas nekad nebija dzirdējuši par latviešiem, gāja uz mums noskatīties kā uz meža lāčiem,» raksta F. Trasuns.⁵⁶ Nav grūti iedomāties, ka F. Trasuns — turīga lauksaimnieka atvase, kas izglītību bija ieguvis Jelgavā, kur līdz ar to bija nedaudz izjūtis latviešu nacionālās pašapziņas mošanos, izprata katoļu baznīcā valdošo atmosfēru. Skaidru liecību par to sniedz pats F. Trasuns:

«...seminārā, kā arī akadēmijā valdīja tikai polonisma gars un virziens. Un poļu sabiedrībā, kā arī pie pašiem krieviem, tāpat Romā — vietējā katoļu baznīcā gāja zem poļu baznīcas zīmoga. Ne mazāk bija vajadzīga seminārā latviešu valodas mācība, kur jau pašā Pēterburgā bija liels daudzums Latgales latviešu, un visa Latgale piederēja pie Mogiļovas (Pēterburgas) arhidiecēzes. Bet Romā neko nezināja par Latgales latviešiem. Visu poļi bija nostādījuši zem poļu markas, un Mogiļovas (resp. Pēterburgas) metropolīti poļi nemaz nepadomāja par savas arhidiecēzes serdi — Latgales latviešu vajadzībām valodas ziņā. Garīgo semināru nobeigušie baznīckungi aizbrauca uz Latgali, ne vārda neprazdami latviski. Leiši baznīckungi tur vēl ar laiku iemācījās šā tā latviski. Bet poļi baznīckungi tur nodzīvoja veseliem gadu desmitiem, neprazdami tautas valodu, un tā veicināja latgaliēšu pārpoļošanu. Pēterburgas baznīcās nebija nevienas latviešu mācības. Pie grēku sūdžēšanas gavēņa laikā notika tādi kuriozi, ka latgaliētis, izsūdžējis grēkus kādam baznīckungam polim krieviski, vēlāk atkārtoja visu grēku sūdžēšanu no jauna, kad gadījās kāds baznīckungs, kas cik necik prata latviski, un tam sacīja: «Es gan biju pie grēku sūdžēšanas, bet tāda tur i bija spoveds⁵⁷ pa krieviski!»⁵⁸

Jāuzsver, ka F. Trasuna uzsāktā cīņa par latviešu valodas mācīšanu garīgajā seminārā sākotnēji bija pakārtota galvenokārt klerikalisma ietekmes nostiprināšanai masās. Kad F. Trasuns kopā ar J. Višņevski panāca semināra rektora Erdmana atļauju

⁵⁶ «Jaunō Straume», 1933, 26. janvārī. Sai laikrakstā (1933. g. no 2. līdz 11. numuram) dots F. Trasuna atmiņu «Latgolas atteisteības vēsture» pirmpublicējums.

⁵⁷ Spoveds — grēksūdze (no poļu *spowiedź*).

⁵⁸ «Jaunō Straume», 1933, 24. februārī.

fakultatīvi, bez atlīdzības mācīt semināristiem latviešu sarunu valodu (paši pasniedzēji vēl lauzījās latviešu valodas gramatikas formās), Latgalē vēl nebija reāla sociāla spēka, uz kuru varētu bāzēties buržuāziski nacionālā «atmoda». Tomēr F. Trasunam — nenoliedzami spējīgam buržuāziskam politiķim — piemita ne vien attīstīts šķiras instinkts, bet arī tālredzība. Jau 19. un 20. gs. mijā viņš ne vien sapņoja par kūtrās, marasmā iestigušās poliski muižnieciskās katoļu baznīcas aizstāšanu ar «tautas baznīcu», kura varētu efektīvi izmantot reliģiju, lai apslāpētu, notuētu šķiru pretrunas pašā latviešu zemniecībā. F. Trasuns bija pirmais no latviešu katoļu politiķiem, kurš nesapņoja par ieaugšanu poļu katoļu šlahtas kārtā, bet muižniecībā saskatīja latviešu nacionālās buržuāzijas konkurentu, kurš izstumjams no Latgales novada sabiedriski politiskās dzīves. F. Trasuns nesa sevī diskriminētās, nievātās latviešu zemniecības gadsimtos akumulēto naidu pret muižniecību, pret tās privilēģijām kā sabiedriski politiskajā dzīvē, tā arī baznīcā. Latviešu lauku buržuāzijas pārstāvim F. Trasunam sveša un nepieņemama bija iztapība, liekuļota evaņģēliska lēnprātība un pazemība. Viņš loloja sapni par senās Rīgas bīskapijas atjaunošanu un mērķtiecīgi, neatlaidīgi, nevairoties ne no upuriem, ne no jezuitisma šī vārda vissliktākajam nozīmē, centās īstenot savu sapni dzīvē. Un, ja vēlāk F. Trasunam amata brāļi pārmeta lepnību, tikošanu pēc Rīgas bīskapa sēdekļa, nedrīkstam aizmirst, ka bija ne mazums karjeristu, kuri bailēs par siltām vietņām poļu katoļu muižnieciskajā baznīcā bija atteikušies no aktīvas darbības Rīgas bīskapijas atjaunošanas lietā. Objektīvi jāatzīst, ka tieši F. Trasunam un viņa nedaudzajiem domubiedriem (N. Rancānam, K. Skrindam u. c.) pieder vislielākie nopelni katoļu klerikālisma nostiprināšanā Latvijā. Jau gadsimta sākumā viņi reliģiozitātes ietekmes nostiprināšanu tieši saistīja ar reliģiozitātes un nacionālistisko aizspriedumu sakaušēšanu ticīgo apziņā.

Protams, formāli kosmopolitiskajā, faktiski poliski katoliskajā baznīcā šāda kursa īstenošanā nebija iespējams iztikt bez jezuitisma. F. Trasuns savos memuāros atklāti rakstīja par savu cīņu pret latviešu pārpoļotājiem baznīcā. Kad garīgajā seminārā rektors bīskaps K. Nedzjalkovskis kategoriski aizliedza mācīt latviešu valodu, pie kam nelīdzēja pat atsaukšanās uz to, ka luterāņiem Tērbatas universitātes teoloģiskajā fakultātē bija latviešu valodas kurss, F. Trasuns ķērās pie kara viltības.

«Neredzēdams nekādas citas izejas, es norakstīju Romai ziņojumu (bez paraksta) par Latgali un latgaliešu latviešu stāvokli un rakstu nosūtīju ar barnabitū mūku, kas tad strādāja publiskā bibliotēkā... Šis ziņas Roma lika pārbaudīt Viļņas prelātam V. Majevsķim un piesūtīja viņam manu rakstu. Bet, tā kā viņš pats neko nezināja par latviešiem, tad viņš griezās pēc atbildes uz visiem mana raksta punktiem pie Pēterburgas prelāta Svīdersķa, un Svīdersķis atkal pie manis, nezinādams, ka tās ziņas es pats esmu iesūtījis Romai, un nezinādams, kam tās tur vajadzīgas. Bet, pārbaudījusi faktus un atradusi tos par pamatotiem, Roma šīnī lietā nedarīja nekādu spiedienu uz Pēterburgas

metropolītu, varbūt rēķinādamās ar poļiem. Bet iekustinātā ideja par atsevišķas latviešu diecēzes vajadzību un par latvieša iesvētišanu par bīskapu — atstāja Romā zināmu iespaidu.»⁵⁹

Tiesa, politiķim F. Trasunam nebūtu pareizi piedēvēt naivitāti, un vārdi par «zināmu iespaidu» Romā neapšaubāmi ir pārspilējums, lai arī Romas kūrijas klusešana tradicionāli bija un paliek izteiksmīgāka, zīmīgāka nekā daiļrunība. Taču F. Trasunam nenoliedzami piederēja prioritāte šī jautājuma praktiskā ievirzē, viņa anonīmā vēstule Romas kūrījai bija pirmais piliens, kuram sekoja citi, līdz granītcietais akmens beidzot tika izdobts. Un noteicošie apstākļi te atkal bija sociālekonomiskās un politiskās situācijas izmaiņa.

Tā no Pēterburgas garīgā semināra padzīto latviešu valodu seminārā izdevās atjaunot tikai vētrainajā 1905. g. (tiesa — tikai divas stundas nedēļā). Baznīcas vadība ar «latviešu šizmu» nopietnāk rēķināties sāka līdz ar nacionālās lauku buržuāzijas nostiprināšanos. Latgalē laikā no 1906. līdz 1914. g. no sādžām izdalījās 15 000 viensētu, bet līdz 1918. g. viensētās bija iedalīti 18% no sādžu zemes platības.⁶⁰ Kad 1905. g. revolūcijas ietekmē cara valdība vispirms uz pusī samazināja, bet 1907. g. pavisam atcēla izpirkšanas maksu par zemniekiem iedalīto zemi (tās izpirkšana pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1861. g. bija noteikta uz 49 gadiem, t. i., līdz 1911. g.), turīgā zemniecība spēja nedaudz uzlabot savu saimniecisko stāvokli. Pretstatā muižniecības ekonomiskajām biedrībām zemnieki sāka apvienoties kooperatīvos un kredītbiedrībās. Zemnieku saimniecību ekonomiskā nostiprināšanās mazināja poļu šlahtas un tās biedrību prestižu. Paskaidrojumā Iekšlietu ministrijai sakarā ar laikrakstā «Minskoje slovo» 1912. g. ievietoto korespondenci «Latvieši un poļi», kurā drūmās krāsās bija tēlota «poļu izspiešana» no sabiedriskās dzīves, Vitebskas gubernators rakstīja: «Zināms nedraudzīgums radās vienīgi uz latviešu ekonomiskā progresā pamata, kas izpaudās lauksaimniecības biedrību izveidē, kuru darbības un latviešu prasmīgas saimniekošanas ietekmē manāmi aug lauku iedzīvotāju labklājība... Nav apšaubāms, ka latviešu ekonomiskā izaugsme un viņu ietekme uz lauksaimniecisko kultūru radīja poļos skaudību un zināmā mērā naidīgu attieksmi; juzdamies ekonomiski bezspēcīgi, tie cenšas kaitēt latviešiem, tiem īstenojot nacionālās idejas.»⁶¹ Kādā citā Vitebskas gubernatora atsauksmē 1914. g. nepārprotami atzīmēts: «...vispār latviešu ksendzi pret lietuviešu ksendziem izturas naidīgi.»⁶²

Protams, cara administrācijas «skaldi un valdi» politika, tautību savstarpējās rīdīšanas politika ir pazīstama. Taču šīs nesaskaņas atspoguļoja reālu procesu: gan cariskās Krievijas,

⁵⁹ «Jaunā Straume», 1933, 21. aprīlī.

⁶⁰ Latvijas zeme, zemnieki un viņu darbs. Rīga, 1940, 73. lpp.

⁶¹ ЦГИАЛ, ф. 821, он. 128, д. 699, л. 25.

⁶² Turpat, 980. l., 101. lp.

gan poliski muižnieciskās katoļu baznīcas apkaroto latviešu nacionālās pašapziņas izaugsmi un tās atspoguļojumu katoļu baznīcā. Sprediķi, baznīcas dziedāšana, katehizācija poļu valodā pārvērtās par asu strīdu objektu, kuru carisms, protams, centās izmantot savā labā. Taču progresīvajiem, demokrātiskajiem spēkiem par godu jāatzīmē, ka visas šīs kņadas laikā reakcijai neizdevās atrastit buržuāziskā nacionālisma tumšos spēkus: jau citētajā Vitebskas gubernatora 1912. g. paskaidrojumā atzīmēts, ka izteikts antagonisms starp poļiem un latviešiem nav vērojams.

Revolucionārā cīņa pret carismu saliedēja apspiesto tautu proletariātu un demokrātisko inteligenci. Poļu laikraksts «Dziennik Petersburski» 1913. g. 17. jūlijā ievietoja oficiālās katoļu baznīcas apkarotā Latgales latviešu laikraksta «Jaunas Zinias» redakcijas uzsaukumu poļu tautības katoļiem, lai lūgtu viņu atbalstu Mogiļovas arhibīskapa kūrijas ietekmēšanai. Uzsaukumā jaušamas bažas par to, ka baznīcas pārpoļošanas politika vairo nacionālās pretrunas, vieš masās negatīvu attieksmi ne tikai pret poļiem, augstākajiem baznīcas hierarhiem un Latgales muižniecību, bet netieši arī pret poļiem vispār. Tīša nacionālo pretrunu saasināšana baznīcā varot tikai mazināt, vājināt reliģiozitāti. Laikraksts apsveica latviešu apelēšanu pie «poļu sabiedrības», apejot trešās personas [proti, carismu — Z. B.], kas šādos konfliktos ieņemot «*tertius gaudens*»⁶³ lomu.

Taču muižnieciskā baznīca konsekventi ignorēja demokrātisko, lai arī klerikālo aprindu prasības. Ar sarūgtinājumu par to korespondencē «Aglonas klosteris» poļu žurnālam «Litwa» rakstīja kāds katolis (pseidonīms — Šļahtičs). Aglonas dekāns Poško, aizrāvies ar saimnieciskām lietām, īpaši — karpu audzēšanu diķsaimniecībā, esot pavisam novārtā atstājis draudzes locekļu, it sevišķi latviešu, garīgo aprūpi. Kad «Jaunas Zinias» nosodījušas garīgā gana laiskumu, aizraušanos ar veikaliem, Poško, laižot darbā garīgo teroru, savācis savai aizstāvībai simtiem, tai skaitā arī «tumšo latviešu», parakstu. Ar petīciju pie metropolīta devies vietējais poļu grāfs:

«Starp vietējiem latviešiem, bet sevišķi starp šļahtu izplatās pārliecība, ka, gadījumā ja grāfs stāsies metropolīta V. Kļučinska priekšā un aprakstīs baznīckunga Poško «nopelnus», nekāda vara nenoturēsies poļu vārda spožuma priekšā un baznīckungs Poško paliks pie klostera un pie saviem bagātajiem karpu diķiem... Turpretī par latviešu dvēseļu zvejošanu nerūpējas neviens no draudzes pīlāriem, pat ne grāfa kungs... Smejas pie mums par Dieva lietām, bet vēl vairāk izsmej bīskapa varu. Bēdīgi laiki...»⁶⁴

Idejiski politiskais strāvojums, ko bija ievadījis F. Trasuns, bija rada jaunpareizticīgo kustībai Krievu pareizticīgo baznīcā, bija rada lozungam, par «tautas baznīcu», ar kuru latviešu nacionālā buržuāzija centās mazināt tautas masu negatīvo nostāju pret muižnieciskā katoļisko luterānismu — «kungu baznīcu». Hierarhis-

⁶³ Trešais, kas priecājas (latīņu val.).

⁶⁴ «Litwa», 1913, 22. martā, 119. lpp.

kajā autoritārajā katoļu baznīcā šī kustība risinājās nevienlīdzīgā cīņā pret sastingumu un rutīnu, plašāku vērienu gūstot pirmā imperiālistiskā kara priekšvakarā, kad latviešu baznīckungu skaits Mogiļovas arhibīskapijā sasniedza 31 un veidojās nacionālā buržuāzija, laicīgā inteliģence, kura bija ieinteresēta runāt līdzī baznīcas dzīvē, lai reliģiju tādejādi mērķtiecīgāk izmantotu savas šķiras interesēs.

Aktīvu pret darbību «latviešu shizmai» izrādīja laba daļa poļu un lietuviešu tautības baznīckungu, nogaidošu vērotāju lomai priekšroku deva arī daļa latviešu tautības amata brāļu. Starp saviem tuvākajiem līdzgaitniekiem F. Trasuns min tikai nedaudzus garīdzniekus — N. Rancānu, K. Skrindu, J. Velkmi, no lajiem — F. Kempu un A. Skrindu.⁶⁵

Nacionālās pretrunas pastiprināja latviešu un cittautiešu garīdznieku sāncensība par ietekmīgām un ienesīgām draudzēm vai amatiem katoļu lauksaimniecības un ekonomiskajās biedrībās. Tiesa, pāvesta konsistoriālās kongregācijas 1910. g. 18. novembra dekrēts, visnotaļ atbalstot baznīcas piedalīšanos banku, krājaizdevu kasu, sīkā kredīta iestāžu, savstarpējās palīdzības u. tml. biedrību darbībā, vienlaikus aizliedza garīdzniekiem pašiem ieņemt kārdinājumiem pakļautos priekšsēdētāja, sekretāra vai kasiera amatus, uzdodot četru mēnešu laikā atbrīvoties no šādiem amatiem vai, izņēmuma gadījumā, saņemt bīskapu atļauju. Ja cara finansu ministrs bija nobažījies par to, ka dekrēts var atraut prasmīgos, uzņēmīgos baznīckungus no valdībai vēlamās buržuāzijas nostiprināšanas politikas, tad iekšlietu ministrs bija norūpējies par citu: «Romas katoļu garīdzniecības dalība un vadība sīkā kredīta iestādēs nereti nostāda vietējos iedzīvotājus ekonomiskā atkarībā no šīs garīdzniecības un sekmē tās ietekmes pastiprināšanos apkārtējo zemnieku vidū.» Mierinot finansu ministru, viņa kolēģis atzīmēja, ka katoļu baznīca Krievijā pāvesta dekrētu ignorē un plaši piedalās draudžu ekonomiskajā dzīvē.⁶⁶

Dziļākie strāvājumi, kas šķēla muižniecisko polisko baznīcu, sakņojās latviešu lauku buržuāzijas un poļu muižniecības ekonomisko interešu pretīšķībās, un jautājumi par baznīcas dzīvi, par tajā lietojamo valodu u. tml. tikai izrietēja no šīm galvenajām pretīšķībām.

Latgales lauku buržuāzijas ideologs F. Trasuns centās ciešāk saistīties ar pārējo Latvijas novadu nacionālās buržuāzijas organizācijām. Kā Pirmās un Otrās valsts domes loceklis viņš aktīvi sadarbojās ar Vidzemes un Kurzemes pārstāvjiem, izstrādājot projektu par Vitebskas guberņas Latgales apriņķu pievienošanu Vidzemei un Kurzemei. Programmas rakstā «Ko mēs gaidām no saviem tautas vietniekiem» F. Trasuns uzsvēra, ka Latgales pievienošana Vidzemei ir galvenais jautājums, un aicināja Latgales

⁶⁵ Protams, ka no baznīcas izslēgtais F. Trasuns atmiņās nevarēja minēt visus līdzgaitniekus.

⁶⁶ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 128, д. 217, лл. 16—24.

sabiedriski politiskos darbiniekus atnest bailes no «sarkanā laka-
tiņa».⁶⁷ 1905. g. revolucionārās kustības iebaidīti, ar šīm bailēm
spekulēja apvienošanās pretinieki — Latgales muižniecība un vai-
rums baznīckungu.

Līdz ar Otrās domes padzišanu projekts par Latgales poli-
tisko apvienošanu ar Vidzemi un Kurzemi tika apbedīts, taču
novadu ekonomiskā tuvināšanās turpinājās un arī nostiprinājās.
F. Trasuna piekritēji pretēji poļu un lietuviešu garīdzniekiem
neapkaroja novada iedzīvotāju peļņā iešanu uz Kurzemi un Vid-
zemi, bet visnotaļ to stimulēja. Ciešāka kļuva visu Latvijas
novadu buržuāzijas lauksaimniecības un ekonomisko biedrību
sadarbība. Pārskatā par politisko stāvokli Vidzemes guberņā Poli-
cijas departaments 1912. g. 4. janvārī atzīmēja ekonomisko sakaru
veidošanos starp Vidzemes guberņas latviešu daļu, Kurzemes
guberņu un Vitebskas guberņas rietumu daļu.⁶⁸

Attiecīgi pastiprinājās latviešu buržuāzijas ideologu pretestība
pārpoļošanai, kas pavadīja katolicisma aktivizāciju Krievijā pēc
1905. g. Laikraksts «Jaunas Zinias» sistemātiski publicēja kores-
pondences par baznīckungiem — pārpoļotājiem Latgales draud-
zēs, rakstīja par latviešiem kā baznīcas pabērnu lomai lemtiem
ticīgajiem. F. Trasuns savos memuāros rakstīja:

«Mēs atklājām veselu gājienu pret Kļučinski, gan ar lūgumiem privātā
ceļā, gan avīzēs. Savādu taktiku bija izgudrojis baznīckungs Velkme, kas rak-
stīja metropolītam Kļučinskim anonīmas vēstules latviešu jaunatnes vārdā, tad
gāja pie viņa, piemēzdamies par draugu un sūdzēdamies, ka tie pasaulgie
cilvēki iejaucoties baznīcas darīšanās, un brīdinādams, ka tie varot izdarīt visādas
nepatīkšanas, ja neizpildīs viņu prasības. Teicami tādi baznīckunga Velkmes
soļi gan nebija, bet viņš to darīja uz savu roku un atbildību. Beidzot metropo-
līts Kļučinskis bija spiests latviešu valodas stundas atkal ievest seminārā
un pasniegšanu nodot baznīckunga K. Skrindas rokās.»⁶⁹

Latviešu garīdznieki inspirēja ticīgo vēstules, kuras metropo-
lītam tika iesniegtas ar valsts iestādes — Svešzemju konfesiju
Garīgo lietu departamenta — starpniecību. Tā, 1911. g. 28. febr-
ruārī astoņi Pēterburgas latvieši katoļi lūgumā metropolītam
Kļučinskim sūdzējās par pārpoļošanas aktivizāciju, par latviešu
garīdznieku P. Dzeņa, F. Trasuna, K. Skrindas izolēšanu no lat-
viešu draudzēm. Metropolīts «dumpinieku» vēstuli ar piebildi par
«prātu rūgšanu» nosūtīja Garīgo lietu departamentam, lai gan
sūdzībā bija arī tādas «pretvalstiskas» rindas: «Mēs ne tik daudz
baidāmies no pārvēršanās par poļiem, cik no savas Romas katoļu
relīģijas pazaudēšanas, no pārvēršanās par kacapiem — pareiz-
ticīgajiem. Mēs to briesmīgi negribam, bet mūs skolās un sādžās
māca tikai krieviski un māca neieredzēt mūsu tēvu svēto katoļu
ticību.»⁷⁰ Tā kā metropolīts sūdzību īstēni bija atstājis bez ievēri-
bas, 1911. g. 20. decembrī radās 127 Pēterburgas latviešu sūdzība

⁶⁷ «Zemkopis», 1908, 23. janvārī.

⁶⁸ ЦГИА СССР, ДП, делопр. 4, 1912, д. 37, ч. 7, л. 1.

⁶⁹ «Jaunā Straume», 1933, 5. maijā.

⁷⁰ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 128, д. 36, лл. 26—28.

par metropolītu pašam Romas pāvestam. Atsauksmē par sūdzību Iekšlietu ministrijai metropolīts to nosauca par melīgu un... pretvalstisku. «Te darbojas elementi, kas naidīgi ne vien baznīcai, bet arī valstij.»⁷¹ Sūdzību kopā ar līdzīga satura lietuviešu katoļu iesniegumu Krievijas pārstāvis pāvesta galmā V. Gezens iesniedza pāvesta valsts sekretariātā monsinjoram E. Pačelli, kurš solīja šīs ļoti sarežģītās lietas izskatīt vispusīgi un rūpīgi.

Mogilovas metropolīta kūrīja uzsāka asu, nesaudzīgu «latviešu shizmatīku» vajāšanu, lai gan presē plaši apgaismotās nacionālās pretrunas katoļu baznīcā manāmi saistīja baznīcas vadību. Latgalē lietuviešu un poļu garīdznieki kūdīja ticīgos pret avīzi «Jauņas Zīnias», tās darbiniekus apvainojot bezdievībā, piederībā pie masoņiem, centienos atdot novada labākās draudzes sev tīkamiem garīdzniekiem. Aktīvākie poļu muižnieciskās baznīcas darboņi burtiski terorizēja sūdzības parakstītājus. Vienlaikus pēc baznīcas hierarhijas direktīvas baznīckungu avīze «Drywa» pastiprināja aģitāciju pret peļņā iešanu uz Baltiju, kur ticīgie zaudējot savu katolisko garu un kļūstot par bezdievjiem. «Latviešu shizmas» vadītājam F. Trasunam laikā no 1910. līdz 1914. g., tišuprāt izolētām no latviešu draudzēm, bija jākalpo baznīcai Narvā, Novgorodā un Tallinā.

Un tomēr katoļu baznīcai nācās ņemt vērā augošo sašutumu pret pārpoļošanu. Sašutumu presē tišuprāt vēl uzkurināja carisma «skaļdi un valdi» politikas īstenotāji. Un 1912. g. 20. jūnijā metropolīts V. Kļučinskis iesniedza projektu par Mogilovas arhibīskapijas sadalīšanu trijās bīskapijās: Baltkrievijas, Latvijas un Sibīrijas. Projekts vienlaikus tika iesniegts Ministru padomes priekšsēdētājam V. Kokovcovam un iekšlietu ministram A. Makarovam. Savā iesniegumā V. Kļučinskis nepārprotami nosodīja civilās varas iejaukšanos baznīcas pārvaldes darbībā, nacionālo pretrunu izmantošanu baznīcas vājināšanai. Vienlaikus pavadrakstā V. Kokovcovam metropolīts sūdzējās par grūtībām pasaulē vai visplašākās arhibīskapijas pārvaldē. «Tāpēc arī rodas zināmā mērā nesaprašanās ar civilo varu, tāpēc rodas nespēja apmierināt visas nacionālās tieksmes, tāpēc arī — ticības panikums, vaļība tikumībā, disciplīnas trūkums, vārdu sakot, fiziska un tikumiska nespēja vienam stāvēt pie tāda milzeņa stūres rata.»⁷²

Projektu, protams, izskatīja vispirms Svētās sinodes ierēdņi, kuri tajā saskatīja vienīgi mēģinājumu nostiprināt katolicisma propagandas aparātu. Arī Iekšlietu ministrija no valstiskā viedokļa kategoriski noraidīja kā katolicisma aparāta paplašināšanu Ziemeļrietumu apgabalā, tā arī nacionālu un reliģisku apvienību veidošanu latviešiem un baltkrieviem. Iekšlietu ministrija izteica gatavību piekrist atsevišķas bīskapijas dibināšanai vienīgi Sibīrijā ar centru Tomskā. Sibīrijā šai laikā bija apmēram 60 000 katoļu (Mogilovas arhibīskapijā 1897. g. skaitījās

⁷¹ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 128, д. 699, л. 202.

⁷² Turpat, 736. l., 11. lp.

1 145 436 katoļi), arī polonizācijas briesmas tur nebija gaidāmas. Tomēr, tā kā tieši šai laikā Krievijas attiecības ar pāvesta galmu, ar vietējo hierarhiju un personiski metropolitu V. Kļučinski krasi saasinājās, lietu izbeidza ar Iekšlietu ministrijas, Ministru padomes un Svētās sinodes domu apmaiņu.

Attiecību saasināšanos noteica visai veiksmīgā katoļu baznīcas misiju darbība, tās ietekmes izplatīšana arī pareizticīgo aprindās. Katolicisms prata izmantot savā labā pat to ierobežoto sirdsapziņas brīvību, ko carisms «dāvāja» 1905. g. revolūcijas ietekmē. Vēl prasmīgāk katolicisms izmantoja valsts baznīcas deģenerāciju, tās reliģiskās ietekmes straujo mazināšanos. Lai gan tālredzīgākie pareizticīgo baznīcas ideologi un buržuāziskie politiķi labi saskatīja krievu pareizticīgās baznīcas krīzi, cara galms un hierarhu vairums pretojās baznīcas reformām. Rezultātā turpinājās process, ko spilgti attēloja tā laika buržuāziskais politiķis S. Vite: «Pie mums baznīca ir pārvērtusies par mirušu, birokrātisku iestādi, dievkalpojumi — par kalpošanu nevis Dievam, bet zemes dieviem, jebkāda pareizticība — par pareizticīgo pagānismu. Lūk, kur slēpjas galvenās briesmas Krievijai. Mēs pakāpeniski kļūstam mazāk kristīgi nekā visu citu kristietisma reliģiju adepti. Mēs pakāpeniski kļūstam par vismazāk ticīgajiem.»⁷³ Policejiskās pareizticības valsts resors vairs neprata un nespēja pilnā mērā izmantot specifisko garīdznieka sociālo funkciju, specifiski reliģisko ietekmi masās. Turpretī to lieliski prata gadsimtos diskriminētās, «ciešamās» un vajātās reliģijas, katolicismu ieskaitot. Auga sektantisms, katolicismā atgriezās bijušie uniāti, kuri bija varmācīgi ieskaitīti pareizticībā. Vitebskas guberņā vien laikā no 1905. līdz 1909. g. katolicismā no pareizticības pārgāja 3815 cilvēki, no tiem 1104 cilvēki — Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķos.⁷⁴

Katolicisms mēģināja atjaunot uniātu baznīcas darbību, tiesa, ar citu izkārti: krievu katoļu baznīca. Apejot cenzūras žņaugus, katolicismu visai veiksmīgi propagandēja reliģiskais žurnāls «Vera i žizņ»,⁷⁵ sistemātiski informējot lasītājus par apziņas brīvības apspiešanu un ierobežošanu. «Praksē pakāpeniski ieviesās izņēmuma kārtā pavisam īpaša attieksme pret katoļticīgo iedzīvotāju baznīcas lietām, mazāka tolerance, lielāks aizdomīgums nekā pret citu valstī atzīto konfesiju baznīcas dzīvi.»⁷⁶ Pēc tam kad 1911. g. aprīlī cars akceptēja Ministru padomes priekšsēdētāja P. Stolipina ierosinājumu izdarīt pēkšņu kratīšanu — revīziju visu katoļu bīskapiju pārvaldēs, Iekšlietu ministrija uzdeva vietējām policijas iestādēm pastiprināti izsekot katoļu garīdzniecības darbībai.⁷⁷ Visa katoļu garīdzniecība kopumā tika apvainota

⁷³ Витте С. Ю. Воспоминания, т. 2. М., 1960, с. 365, 366.

⁷⁴ ЦГИАЛ, ф. 797, оп. 81 (отд. 2, стол 3), д. 149, л. 3.

⁷⁵ «Вера и жизнь», 1908—1912; 1908. г. 10 numuri iznāca arī latviešu valodā «Ticība un Dzeive».

⁷⁶ «Вера и жизнь», 1912, № 3, с. 51, 52.

⁷⁷ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 11, д. 87, л. 13.

sadarbībā ar poļu «separālistiem», muižniecību un inteliģenci. Katoļu baznīcas, tās biedrību darbību policija sāka uzraudzīt ne mazāk centīgi kā «pretvalstiskas» organizācijas.

1911. g. oktobrī Pēterburgā ar P. Stolipina atļauju sapulcējās Mogiļovas metropolijas bīskapu kongress, kurš protestēja pret nelikumībām, administratīviem ierobežojumiem katoļu baznīcas darbībā. Plašā iesniegumā Ministru padomes priekšsēdētājam V. Kokovcovam un iekšlietu ministram A. Makarovam par katoļcisma tiesiskā stāvokļa uzlabošanu⁷⁸ bīskapi argumentēti pierādīja, ka 1905. g. 17. aprīļa manifestu par apziņas brīvību attiecībā pret katoļu baznīcu cara administrācija ne vien rupji ignorē, bet sistemātiski ievieš jaunus aizliegumus, pat tādus, kādus «mēs neatrodam Romas katoļu baznīcas vēsturē Krievijā». Praktiski stāvoklis nemainījās arī pēc iesnieguma. Cara administrāciju vēl vairāk sanikvoja Romas pāvesta kūrijas diplomātiskais atbalsts vietējās hierarhijas prasībai pēc līdztiesības ar citām konfesijām, kā arī kampaņa Eiropas katolisko valstu presē, kura plaši apgaismoja katoļcisma diskrimināciju pareizticīgajā cariskajā Krievijā. Mogiļovas metropolīta V. Kļučinska 1913. g. 14. februāra vēstule iekšlietu ministram N. Maklakovam, šķiet, palika bez atbildes, jo metropolīts bija atļāvis «visgoddevīgāk lūgt», lai ministrs vēlreiz izskata metropolijas bīskapu iesniegumu un «noteiktajā kārtībā ierosinātu jautājumu par to likumu un administratīvo rīkojumu atcelšanu, ar kuriem pretēji viszēlīgi visiem Krievijas pavalstniekiem dāvātajai sirdsapziņas brīvībai ir sašaurināta reliģiskā dzīve un ierobežotas kanoniskās tiesības Romas katoļu baznīcai Krievijā».⁷⁹

Pirmā imperiālistiskā pasaules kara priekšvakarā attiecībās starp cara administrāciju un katoļu baznīcas garīdzniecību valdīja aukstais karš. «Valdības otršķirīgi aģenti, sajutuši, no kurienes vējš pūš, visvisādi cenšas pazemot katoļu garīdzniecību iedzīvotāju acīs, pierādīt, ka tai ir otršķirīga loma valstī. Pēdējā laikā avīzes pārpildītas ar līdzīga veida faktiem,» rakstā «Adatas dūrieni» atzīmēja katoļu žurnāls.⁸⁰ Šai žurnālā, aizstāvot apziņas brīvību, vairākkārt rakstus publicēja ievērojamais publicists L. Polonskis. Viņa rakstos asi nosodīta citas ticības piederīgo diskriminācija «svētajā pareizticīgajā» Krievijā. Rakstā «Apziņas brīvība»,⁸¹ atgādinājis, ka pie citām ticībām piederīgie Krievijas impērijā sastāda 40% no visiem iedzīvotājiem, L. Polonskis rakstīja, ka miera un kārtības saglabāšanas vārdā «sevišķi kaitīga šķiet politisku un nacionālu centienu saistīšana ar konfesionālajām lietām», vienalga, kas to arī darītu, — garīdzniecība vai varas iestādes. Reliģijas saistīšana ar politiku, ar nacionālismu vieš sarūgtinājumu, rada vispārēja aizdomīguma atmosfēru,

⁷⁸ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 128, д. 12, лл. 71—110.

⁷⁹ Turpat, 12. l., 162., 163. лр.

⁸⁰ «Вера и жизнь», 1911, № 5, с. 120.

⁸¹ Turpat, Nr. 9, 177.—185. лрр.

saindē atmosfēru daudzkonfesionālajos apvidos. Iedzīvotāju grupu starpā aug saspilējums, veidojas labvēlīga augsne «dažāda veida nemieriem». L. Polonskis tieši vērsās pret valdības «skaldi un valdi» politiku, atgādinādam 1905. g. revolūciju Baltijā, latviešu naidu pret vācu muižniecību. «Tieši tāpat lietuviešu pretstatīšana poļiem nenodrošinās nedz lietuviešu atteikšanos no katolicisma, nedz viņu pārkrievošanu. Katra šāda veida šķelšana tikai pastiprina uz vietām nemieru un vairo neapmierināto skaitu.» Šī nostāja atspoguļoja arī katoļu garīdzniecības stāju: šķiru cīņas intereses, cīņu pret revolucionārā noskaņojuma pieaugumu jaunu revolucionārās kustības uzplūdu gados baznīca stādīja pirmajā vietā. «Pareizticības, patvaldības un tautiskuma» ideologi un politiķi šai ziņā izrādījās daudz tuvredzīgāki: konfesionālo pretišķību un interešu dēļ šķeldami kontrrevolucionāro spēku fronti, viņi līdz ar to atstūma savus dabiskos sabiedrotos. Tieši pirmā imperiālistiskā kara priekšvakarā poļu jautājuma dēļ Krievijas attiecības ar Romas pāvestu nonāca strupceļā un ne jau Vatikāna vainas dēļ.⁸² carismā katoļu baznīca vēl joprojām redzēja bastionu cīņā pret revolucionāro kustību.

Tādējādi notikumu attīstība cariskajā Krievijā pasaules kara priekšvakarā, katoļu baznīcas un cara administrācijas attiecību saasināšanās tālu atvirzīja latviešu garīdzniecības sapņus par «savu» bīskapiju. No otras puses, cara administrācijas pastiprinātā katolicisma t. s. atpoļošanas politika (располячивание костела) vairoja F. Trasuna piekritēju skaitu, modināja starpticīgajiem latviešiem nacionālo pašapziņu, nemieru ar pārpoļošanu. Arī starp latviešu tautības garīdzniekiem pamazām nostiprinājās Rīgas bīskapijas atjaunošanas piekritēju skaits. Ierindās garīdznieki Garīgo lietu departamenta ierēdņu «rūpes» par latviešu un lietuviešu tiesību aizstāvēšanu baznīcā, par latviešu tautības garīdznieku skaita palielināšanu utt. uzņēma nopietni. Izmantojot «atpoļošanas» politiku, F. Trasuna piekritējiem, «latviešu shizmatikājiem», izdevās izvairīties no represijām, saglabāt ietekmīgas vietas katoļu baznīcā Latgalē, lai arī iekšējās pretrunas novada katoļu garīdzniecībā pastiprinājās. Ortodoksālās poliskās katoļu baznīcas kalpi neslēpa nepatiku pret «shizmatikājiem». Arī šis apstāklis vājināja katoļu baznīcu.

⁸² В и н т е р Э. Папство и царизм, с. 469.

Revolūcijas un pilsonu Ķara gados

«Jebkura revolūcija nozīmē krasu lūzumu milzīgu tautas masu dzīvē. Ja tāds lūzums nav nobriedis, tad īsta revolūcija nevar notikt. Un kā jebkurš lūzums vienalga kura cilvēka dzīvē viņam daudz ko māca, liek viņam daudz ko pārdzīvot un izjust, tā arī revolūcija dod visai tautai īsā laikā visbagātākās un vērtīgākās mācības.

Revolūcijas laikā miljoni un desmit miljoni cilvēku mācās vienā nedēļā vairāk nekā vesela parastās, miegainās dzīves gadā. Jo veselas tautas dzīves krasā lūzumā top sevišķi skaidri redzams, kādas šķiras tautā tiecas pēc tiem vai citiem mērķiem, kāds tām ir spēks, kādiem līdzekļiem tās rikojas.»¹

Katolicisma vēsturi Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas sagatavošanas un norises periodā, pilsoņu kara gados raksturo dziļa krīze. Laika posmā no 1917. līdz 1919. g., kad visplašākās tautas masas aktīvi iekļāvās politiskajā cīņā un Latvijas Komunistiskā partija vadīja darba tautas cīņu par padomju varu un tās aizstāvēšanu, bet visu konfesiju baznīcas klaji nostājās kontr-revolūcijas pusē, visvairāk savu ietekmi masās zaudēja tieši katolicisms, turklāt nebūt ne tāpēc, ka katolicisma sabiedriski politiskā nostāja vai reliģiskā doktrīna būtu citāda nekā pārējām konfesijām. Katolicisma pozīcijas ticīgo masu apziņā līdz revolūcijai bija relatīvi stiprākas. 1905.—1907. g. revolūcijas ietekme tās nebija skārusi tik spēcīgi kā luterāņu vai pareizticīgo baznīcas, kuras ieņēma valsts valdošās jeb «zemes» baznīcas stāvokli un bija cieši un tieši saistītas vai nu ar carismu kā, piemēram, pareizticība, vai ar Baltijas vācu muižniecību — kā luterānisms. Kamēr vēl nebija notikusi sociālistiskā revolūcija, katolicisms varēja visai veiksmīgi maskēt savu šķirisko būtību, ērtāk un efektīgāk, nekā to darīja oficiālā kroņa baznīca, sēt ilūzijas par to, ka reliģija stāvot ārpus un pāri šķirām. Toties jo dziļāka, satricinošāka bija katolicisma krīze tad, kad, aizstāvot svēto privātīpašumu, ekspluatācijas un apspiestības iekārtu, baznīca meta svaru kausos visu savu reliģisko autoritāti un iesaistījās politiskajā cīņā pret sociālistisko revolūciju un padomju varu.

Plašajā literatūrā par cilvēces vēsturē dižākās revolūcijas — Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas — vēsturi pagaidām vēl trūkst spilgta laikmeta elpas tēlojuma sociālās psiholoģijas aspektā. Sis trūkums visspilgtāk liek sevi manīt tad, ja aplūkojam reliģijas un ateisma vēstures, pasaules uzskata vēstures problē-

¹ Ļeņins V. I. Revolūcijas mācības. — Raksti, 25. sēj. 203. lpp.

mas. Revolucionārais entuziasms, kādu staro liesmaino revolūcijas gadu dokumenti, ir nesamierināmā kontrastā ar reliģiju, kura aktuālo sociālo problēmu risinājumu pārceļ uz viņpasauli, atstāj radītāja ziņā. Nav iespējams bez dziļa savilņojuma lasīt politiskai aktivitātei mēdusos zemnieku pagastu sanāksmju un sapulču protokolus, korespondences laikrakstos vai citus dokumentus. Tie emocionāli atspoguļo jauna, brīva sociālistiskās sabiedrības pilsoņa dzimšanu, kurš, svēti ticot sociālās taisnības drīzai uzvarai, vispasaules sociālistiskajai revolūcijai, izjūt savu personisko atbildību par notikumiem pasaulē, kuras apvēršņi tam pēkšņi pavērušies negaidīti plaši. M. Svetlova dzejolis «Grenada» par ukraiņu jaunieti, kurš pilsoņu karā domājas aizstāvam tālās Spānijas zemniekus, lieliski pauž arī Latgales trūcīgā zemnieka tā laika politisko apziņu. Šī apziņa savu atspoguļojumu radusi neskaitāmos dokumentos — vai nu rezolūcijās «Par kārtējo momentu», vai solidaritātes apliecinājumos revolucionāriem Vācijā, Ungārijā, vai arī latviešu strēlnieku vēstulēs piederīgajiem, kad revolūcijas intereses prasīja atstāt dzimto novadu... Šis apvērsums ļaužu apziņā noteikti jāpatur vērā, analizējot citādi vienkārši neticami straujo un tālejošo tradicionālās reliģiozitātes — nederīgas sabiedriskas iekārtas nederīga produkta — krīzi. Revolūcijas ir vēstures lokomotīves, kuras izraisa nepieredzētu masu aktivitāti, radot apvērsumu cilvēku apziņā: «... katras īstas revolūcijas pazīme: desmitkārt vai pat simtkārt strauji pieaug to strādājošās un apspiestās, līdz šim apātiskās masas pārstāvju skaits, kuri spējīgi politiskai cīņai.»²

Reliģiozitātes krīzi izraisīja izmaiņas masu sociālajā psiholoģijā. Agrāk šīs psiholoģijas galvenās iezīmes noteica valdošās privātīpašnieciskās attiecības, politiskā beztiesība, ārkārtīgi zemais vispārējās izglītības līmenis un tam atbilstošā garīgo vajadzību un interešu šaurība. Revolucionāro pārveidojumu gaitā līdz ar veco pasauli sagriļojās arī tai atbilstošais reliģiskais pasaules uzskats.³ Vispirms un galvenokārt to satricināja pati dzīve, tās pieredze — masu revolucionārā aktivitāte, kas bija krasā pretrunā ar baznīcas sociālo doktrīnu. Vienlaikus to grāva arī plašais kultūrizglītības darbs, kuru smagajos pilsoņu kara, piefrontes apstākļos īstenoja padomju vara Latgalē 1919. g. Bez tam lielā mērā reliģisko pasaules uzskatu vājināja baznīcas aktīvā kontrrevolucionārā darbība, kas izkļiedēja darbaļaužu apziņā ilūzijas par baznīcas «tīri pārdabisko» misiju un atsedza tās šķirisko būtību.

² Leņins V. I. Bērnišķīgā «kreisuma» slimība komunismā. — Raksti, 31. sēj., 62. lpp.

³ Agrāk nomāktā, gara tumsībai un pasivitātei lemtā lauku iedzīvotāja iesaistīšanos vēsturiskajā jaunrades procesā, revolūciju viņa pasaules uzskatā pārliecinoši attēlojis rakstnieks S. Zaligins romānā «Komisija», atainojot 1917.—1918. g. notikumus kādā Sibīrijas ciematā (Залыгин С. Комиссия. — «Наш современник», 1975, № 9—11).

Tradicionālās religiozitātes erozija

Antiklerikālisms un brīvdomība vienmēr raduši savu izpausmi tautas apziņā. Jau gadsimta sākumā, bet jo sevišķi pēc 1905.—1907. g. revolūcijas sākās tradicionālās religiozitātes erozija, kas gāja dziļumā un plašumā līdz ar pārkārtojumiem sabiedriskajā dzīvē — Stolipina reformu un nodalīšanos viensētās, baznīcas iesaistīšanos kooperatīvajā kustībā, ar pirmajiem laicīgajiem preses izdevumiem, kas grāva baznīcas monopolu masu garīgās dzīves vadīšanā.

«Ja šodien latviešu tauta, kas piepilda baznīcas Latvijā, šķiet ticīga, pieķērusies savai ticībai, tad tā ir tikai ilūzija. Tautas dvēsele pārdzīvo morālu [t. i., reliģisku — Z. B.] krīzi,» — šo atziņu laikā, kad Latgale modās politiskai aktivitātei, pauda kāda latviešu katoļu garīdznieka ziņojums «Katoliskās Latvijas un Mogiļovas arhidiecēzes pašreizējais stāvoklis» Mogiļovas metropolita kūrījam.⁴ Šis dokuments datējams ar laika posmu no 1909. līdz 1912. g., un tā autors ir pārliecināts klerikālis, topošās latviešu nacionālās buržuāzijas interešu aizstāvis, kurš lieliski pazina tā laika reliģisko dzīvi Latgales draudzēs. Paužot dziļas bažas par reliģijas ietekmes virspusējo raksturu, par baznīckungu nolaidību tiešo amata pienākumu pildīšanā un pilnīgo vienaldzību kultūrizglītības un sabiedriskajā darbā, tas aicina visiem iespējamiem līdzekļiem celt religiozitāti iedzīvotājos, it sevišķi jaunatnē. Dokumenta autors nepārprotami vērsas pret baznīcas tradicionālo pārpoļošanas politiku, vērsas tāpēc, ka šī politika neļauj pietiekami efektīvi ietekmēt iedzīvotājus reliģiski: «Kādu gan uzticību tautā var baudīt sprediķotājs, kurš stotās kancelē un cinās ar vienkāršāko valodas principu neizpratni?» Ideālistiski skaidrodams religiozitātes krīzi, anonīmais baznīckungs šausa savus amata brāļus par izlaidību, dīko dzīvi, aizraušanos ar personisko ienākumu krāšanu. Garīdzniecībai trūkstot kontaktu ar jaunatni, kuras ticības pamatu zināšanas ir visai vājas. Jaunā paaudze cenšoties izvairīties no grēksūdzes, to interesējot sabiedriski politiskas, reliģiskas un morālas problēmas, taču baznīca šo problēmu skaidrojumu nedodot. Tai pašā laikā ciemos un sādžās aizvien plašāk cirkulējot pretvalstiska, antireliģiska sociālistiskā literatūra. Katolicisma pretinieki sējot tautā neuzticību pret reliģiju un baznīcu, bet garīdznieki snaužot, aizmirsuši, ka viņi ir «Kristus pulku vadoņi». Pateicoties augošajiem sakariem ar Rīgu vai ar citiem Latvijas novadiem, iedzīvotāju apziņā nostiprinoties katolicisma pretinieku apgalvojumi, ka Latgales atpalcībā un tumsonībā vainojama katoļu baznīca.

⁴ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, лл. 9—17. Par «katolisko Latviju» dēvēta Latgale.

Katoļu garīdzniecība, tai skaitā arī daļa latgaliešu baznīckungu, ik uz soļa izrādot savu vienaldzību pret iedzīvotāju centieniem pēc laicīgās gara gaismas. Kad ticīgais katolis no sava draudzes gana — latgalieša — lūdzot palasišanai jaunāko laikraksta numuru dialektā, viņš saņemot atbildi, ka baznīckungam tādas avīzes neesot: «Nepatikami un sāpīgi redzēt, ka iedzīvotāju uzticība tādā veidā tiek pievilta, bet vientiesīgā ticīgā sirds pildās ar rūgtumu un neuzticību.» Plaša starp garīdzniecību un iedzīvotājiem aug augumā, secina autors, izmisīgi aicinādamis baznīcas vadību katehizēt un klerikālā garā izglītot Latgales iedzīvotājus.

Pašreizējo brīdi vērtēdams kā baznīcai visai kritisku, ziņojuma autors aicināja steidzami apzināties šo apstākli un aktivizēt, pastiprināt reliģisko darbību, saistot to ar klerikālisma ietekmes pastiprināšanu visās dzīves jomās, ar garīdzniecības rosīgu līdzdalību sabiedriski ekonomiskajā un kultūras dzīvē.

Savi nopelni klerikāļu ietekmes vājināšanā bija laicīgajai presei. Pirmo laicīgo izdevumu Latgales iedzīvotājiem laikrakstu «Gaisma» 1905. g. baznīckungi boikotēja, lai gan šis izdevums nepavisam nebija ne revolucionārs, nedz antiklerikāls. Sargājot uzurpēto monopolu latgaliešu garīgās dzīves veidošanā, katoļu garīdzniecība «Gaismu» noslāpēja. Šo pieredzi ņēma vērā otrais laicīgais laikraksts «Jaunas Zīnias» (1912.—1914. g.), kas konkurēja ar baznīcas ruporu «Drywa». Pauzot nacionālās buržuāzijas intereses, «Jaunas Zīnias» gan aizstāvēja reliģiju, taču noteikti vērsās pret baznīcas monopolu tautas garīgajā dzīvē, šautīja baznīcas oficiālo politiku, t. i., saistību ar poļu muižniecību, ievietoja daudz korespondenču no draudzēm par garīdznieku mantrāusību, morālo izlaidību, agitēšanu pret skolām un peļņā iešanu uz Kurzemi un Vidzemi. Laikabiedrs, ievērojamais revolucionārs V. Zeimāls, laikrakstu vērtējot, rakstīja: «Asprātības pilni, gludi tecēja raksti par baznīckungu gaspažīņām, Virģinītēm un Jurģenītēm, par baznīckungu krogiem. Baznīckungu «skaistie darbiņi» plaši skanēja pasaulē. Un vajaga atzīt, ka «Jaunas Zīnias» raksti trāpija ne uzaci, bet pašā aci.»⁵ Tautas masās, kuras katolicisms mācīja baznīckunga personai piedēvēt svētdarošas īpašības, laikraksta antiklerikālā ievirze gatavoja kritisku attieksmi pret baznīcu un reliģiju vispār.

Reliģiozitātes vājināšanos apstiprina arī garīdznieku 1910. g. oficiālās draudžu atskaites. Rēzeknes dekāns N. Rancāns savas draudzes reliģiski tikumisko stāvokli vērtēja kā visai bēdīgu — ticīgie baznīcas apmeklējot neregulāri, nelabprāt iet pie grēksūdzes vai dievgalda.⁶ Par tādu pašu kūtrumu dievkalpojumu apmeklēšanā grēksūdzē sūdzējās arī Brodaižu prāvests J. Kindzulis.⁷

⁵ Zeimāls V. Sabiedriskas atteistības un revolūcijas gaita Latgolā. —

Jonis Zvidras piemiņai. «Spartaks», [b. v.], 1920, 60. lpp.

⁶ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 3, д. 42, л. 31.

⁷ Turpat, 43. l., 118. lp.

Jāpiezīmē, ka reliģiozitātes vājināšanās jau pašā sākumā spilgtāk bija vērojama tieši pilsētās un miestīņos. Bez jau minētā N. Rancāna par vienaldzību kristīgā elementāro pienākumu pildīšanā miestīņos sūrojās Livānu prāvests V. Treibšo.⁸ Pēc atskaitēm spriežams, ka jau tolaik sievietes reliģiskajā aktivitātē jūtami pārspēja vīriešus.

Par katolicisma pozīcijām Latgalē īpašas ilūzijas neloloja arī baznīcas oficiālā vadība — Mogiļovas metropolita kūrīja. Kad 1915. g. maijā Iekšlietu ministrija metropolijas pārvaldniekam bīskapam J. Cepļakam lika pie sirds vairāk ievērot latviešu draudžu nacionālās intereses, aicināja palielināt latviešu semināristu skaitu utt., bīskaps savā atbildē aizrādīja, ka latviešiem trūkstot katoliskā gara, neesot intereses par garīgo aicinājumu.⁹ Lai gan metropolijas kūrīja cariskās administrācijas priekšrakstus parasti uzņēma rezervēti, šoreiz bīskapa atbildes atzinumu nav pamata apšaubīt. Kaut arī garīgā izglītība praktiski bija vienīgā, kas bija pieejama gandrīz vai katram katolim un bez tam neprasija augstu mācību maksu, toties pavēra ceļu uz ienesīgu, cienījamu amatu, latviešu tautības kandidātu uz Pēterburgas katoļu garīgo semināru nemaz nebija tik daudz. Bez tam daļa no tiem, kas vecāku un radu ietekmē seminārā iestājās, vēlāk pārtrauca mācības un nebūt ne tikai šīs baznīckungu skolas izteikti polonizatoriskā rakstura dēļ.

Marijānis J. Grišāns, kas savos memuāros, kurus minējam iepriekšējā nodaļā, stipri vien pārspilē reliģiozitātes spēku Latgalē, arī spiests atzīt, ka jau gadsimta sākumā Rēzeknes pilsētas skolā sastapies ar apdāvinātu, daudz lasījušu un «bezdievības gara» pārņemtu draugu S., kura argumentus pret ticību viņš, nākošais baznīckungs, nav spējis atspēkot (1, 91. lpp.). Un, ja arī apzināts ateisms Latgalē vēl nebija izplatīts, tad bezdievība, ticības noteikumu neievērošana jau gadsimta sākumā nepavisam nebija reta parādība. Draudžu grāmatu īpašā reģistrā «Dvēseļu stāvoklis» («*Status animarum*») baznīckungiem aizvien biežāk nācās atzīmēt ne tikai draudzes nodevu parādniekus vai laulības pārkāpējus, bet arī «atsalušos ticībā» vai «pavisam nepraktizējošos», t. i., novērsušos no tās. Šīs draudžu grāmatas, ko tautā dēvēja par «melnajām grāmatām» (pirms prāvests sniedza prasīto pakalpojumu, viņš mēdza pēc šīs grāmatas pārbaudīt lūdzēja saimes «grēkus»), būtu interesants avots reliģiozitātes izpētē.

⁸ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 3, д. 42, л. 146.

⁹ Turpat, 821. f., 128. apr., 1409. l., 16.—20. lp.

Politiskā klerikālisma bankrots

Pirmā imperiālistiskā kara gados, īpaši piefrontes joslā, reliģiozitātes sociālās saknes neapšaubāmi nostiprinājās. Nedrošība, bažas par tuviniekiem, ar karu saistītās grūtības izraisīja izmisuma, atkarības noskaņojumus.

Tomēr kara apstākļu ietekmi uz masu apziņu nevar vērtēt viennozīmīgi, jo «Kara pieredze, tāpat kā jebkuras krīzes pieredze vēsturē, jebkura liela posta un jebkura lūzuma pieredze cilvēka dzīvē, notrulina un aizlauž vienus, *bet toties apmāca un norūda citus*».¹⁰ Vienlaikus savu ietekmi uz iedzīvotājiem atstāja arī piefrontes joslā izvietotais karaspēks, aizmugures dienesti. Politiskās apziņas līmenis auga — te lieli nopelni bija boļševiku partijas propagandistiem un aģitatoriem, kuru vidū bija arī vietējie iedzīvotāji, kas savu politisko rūdījumu, šķiras apziņu bija ieguvuši Pēterburgā.

Februāra revolūcijas priekšvakarā Latgales laukos visumā vēl valdīja pasivitāte un politiskā apzinīguma līmenis bija zems. Taču nemiers ar karu un naidis pret carismu auga augumā, it īpaši fronteī tuvākajos apvidos, kur pārmērīgi lielo nodokļu slogu vēl papildināja revkizīcijas un klausas karaspēka vajadzībām.

Vēsts par 1917. g. Februāra revolūciju un cara gāšanu savīlņoja visu Latgali. 4. martā Rēzeknē ieradās revolucionārās Petrogradas rūpnicu strādnieku latgaliešu grupa. Atbruņojuši policiju un sardzi, tie atbrīvoja no cietuma politiskos ieslodzītos. Rēzeknes garnizona kareivji pievienojās revolucionāriem. Kopējā demonstrācijā viņi soļoja pa pilsētas ielām. Garnizona priekšnieka un komandanta pārvaldēs, kā arī policijas iecirkņa kancelejās revolucionāri iznīcināja tiesas un apcietināto lietu dokumentus.

Tai pašā dienā Mogiļovas metropolijas pārvaldnieks bīskaps J. Cepļaks piesūtīja jūsmīgu apsveikumu buržuāziskajai Pagaidu valdībai, apsolut katoļu baznīcas uzticību un atbalstu. Apsveikumā bīskaps izteica pārliecību, ka jaunā valdība, kas «iezīmējusi savā programmā cildeno uzdevumu realizēt tautas brīvību un pasludinājusi amnestiju politiskajās un reliģiskajās lietās, apziņas, vārda, sapulču un biedrošanās brīvību, konfesionālo un nacionālo ierobežojumu atcelšanu, atsvabinās beidzot agrākā režīma laikā izmocijušos Romas katoļu baznīcu no visiem ierobežojošiem pasākumiem un aizliegumiem, kas to nomāca».¹¹ Tāpat ar 4. martu datētā uzsaukumā katoļu garīdzniecībai J. Cepļaks aicināja atbalstīt Pagaidu valdību, saliedēties ap to un baznīcās sarīkot svinīgus aizlūgumus.¹²

¹⁰ Leņins V. I. II Internacionāles krahs. — Raksti, 21. sēj., 183. lpp.

¹¹ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 2233, лл. 100, 101.

¹² Turpat, 102. lр.

Aizlūgumi par buržuāzisko Pagaidu valdību šai laikā skanēja daudz konfesiju dievnamos. Valdības 20. marta lēmums «Par konfesionālo un nacionālo ierobežojumu atcelšanu»¹³ deklarēja visu konfesiju ticīgo pilsoņu tiesību vienlīdzības principu. Tika atcelti daudzie un dažādie ierobežojumi, kuri agrāk saistīja citu konfesiju piederīgos, lai pareizticīgajiem nodrošinātu privilēģēto stāvokli valstī. Pagaidu valdība tādējādi cerēja nodrošināt sev visu konfesiju kulta kalpotāju atbalstu, lai tad vienotiem spēkiem sekmīgāk apkarotu revolūciju un ateismu. Jaunizveidotajā Konfesiju ministrijā formāli līdztiesīgi darbojās Pareizticīgo baznīcas lietu departaments un Citičību konfesiju lietu departaments.¹⁴

Katoļu klerikāli sarosījās: Mogiļovas kūrījā tika izveidota īpaša sabiedrisko lietu padome ar savu izpildkomiteju un sabiedrisko sekretariātu baznīckunga V. Ivicka vadībā. Apkārtrakstā garīdzniecībai 1917. g. pavasarī J. Cepļaks ieskicēja jo plašu karojošā klerikālisma darbības programmu, aicinot garīdzniekus «pievērst skatus tagadnei un nākotnei, turēt roku uz sabiedriskās dzīves pulsa». Neviens garīdznieks, uzsvēra J. Cepļaks, nedrīkst atpūsties vai nogaidīt, to neļauj pašreizējā mirkļa ārkārtējais nozīmīgums, «Jo šis mirklis ir ne tikai nemiēra, neskaidrības un aģitācijas pilns, bet turklāt lielā mērā izšķirīgs mūsu laicīgās esamības turpmākajiem apstākļiem: no tā ir atkarīgs tālākais virziens tik daudz tautu un valstu dzīvē».¹⁵ Izvirzot konkrētus uzdevumus darbībai, J. Cepļaks lika nenogurstoši no baznīcas kanceles un sapulcēs, pārrunās un diskusijās izskaidrot iedzīvotājiem pašreizējo stāvokli un katoļu uzdevumus, viņu pilsoņu pienākumus, organizēt ticīgos, saliedēt tos baznīcas vadībā, īpašu vērību veltījot pagastu kopsapulcēm. Lai revolucionārās kustības uzplūdos iedzīvotājus noturētu šķīru miera un «kārtības» ietvaros, baznīckungiem tika uzdots stingri ievērot, lai ticīgie saprastu, «kas principā un taktikā katolim ir obligāts, neatkarīgi no apstākļiem».¹⁶

Katoļu garīdzniecība Latgalē centās īstenot šos uzdevumus. Vietējās buržuāzijas organizēšanā ļoti aktīvu dalību ņēma baznīckungi ar bijušo Valsts domes locekli F. Trasunu priekšgalā. Katoļu garīdzniecība Latgalē skaita ziņā bija neliels, bet politiski vislabāk organizētais kontrrevolūcijas spēks. Jau pirms kara, darbodamies kooperācijas iestādēs un ekonomiskajās biedrībās, baznīckungi bija nostiprinājušies ekonomiski un saliedējuši ap sevi lauku buržuāziju. Kara laikā, sagrabuši valdību latgaliešu palīdzības biedrības karā cietušajiem nodaļās, garīdznieki ieguva zināmu sabiedriskās darbības pieredzi. Pēc Kurzemes un Vidzemes pelēko baronu parauga baznīckungi kopā ar Latgales

¹³ Собрание узаконений и распоряжений Правительства, 29 марта 1917 г., № 70, 400.

¹⁴ Департамент по делам инославных и иноверных исповеданий.

¹⁵ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 2406, л. 58.

¹⁶ Turpat, 821. f., 150. apr., 749. l., 1. lp.

buržuāziju nolēma sagrābt visu varu novadā, šim nolūkam organizējot Latgales Zemes padomi.

1917. g. 6. un 7. aprīlī baznīckunga F. Trasuna vadībā Rēzeknē notika buržuāzijas apspriede, kurā piedalījās arī gandrīz visi Latgales katoļu garīdznieki. Lai savam varas sagrābšanas mēģinājumam piešķirtu demokrātisku nokrāsu, apspriede nolēma 26. aprīlī Rēzeknē sasaukt pilsētas un lauku pārstāvju sanākumi. Sanāksmes sagatavošanai nodibināja organizācijas komiteju ar Rēzeknes dekānu N. Rancānu priekšgalā. No baznīcu kancelēm baznīckungi centās izdaudzīnāt šo sanākumi par visas tautas kongresu, kas lems par Latgales likteņiem. Turpretī praktiskajā darbībā garīdzniecība darīja visu, lai ierobežotu īstu tautas pārstāvju piedalīšanos sanāksmē.

Baznīckungu plānus izklāstīja laikrakstā «Drywa» 1917. g. 22. aprīļa numurā ievietotais programmas raksts «Ko Krievijā katoļiem vajag prasīt no savas valdības». Galvenais jautājums, kas saviļņoja visus Latgales trūcīgos un vidējos zemniekus, bija jautājums par zemi. Baznīckungu nostāju šai jautājumā «Drywa» izklāstīja šādi: katoļiem jāprasa, lai Pagaidu valdība atdotu baznīcai kapitālus un zemes īpašumus, kurus carisms laikā no 1772. g. līdz 1905. g. bija pārņēmis valsts pārziņā. Turpretī zemniekus baznīca aizmirsa, un agrārajā programmā baznīckungi aprobežojās ar visai miglainu solījumu prasīt atvieglotus noteikumus zemes iepirkšanai no muižniekiem ar zemes banku starpniecību.

Pēc šādas klerikāļu programmas publicēšanas baznīckungu organizētā sanāksmē 26.—27. aprīlī varēja notikt tikai karaspēka apsardzībā. Revolucionāri noskaņotie Latgales darbaļaudis «kongresa» laikā organizēja Rēzeknes ielās skrejošus mitiņus, prasot slēgt reakcionārās garīdzniecības un budžu sanākumi un tās dalībniekus apcietināt.¹⁷

Neraugoties uz masu protestiem, Pagaidu valdībai uzticīgā karaspēka durkļu atbalstīti, baznīckungi turpināja kōntrevolucionāro darbību. Bailēs no augošās revolucionārās kustības Krievijā un cerot uz vācu imperiālistu atbalstu cīņā pret revolūciju, Latgales garīdzniecība neiebilda pret domu par Latgales apvienošanu ar tā dēvēto Baltiju, t. i., Kurzemi un Vidzemi, vienlaikus izvirzot visai būtiskas prasības, proti, Latgalei dodamas tiesības uz autonomiju, kā arī tiesības stāties tiešos sakaros ar Vatikānu. Sanāksme ievēlēja Latgales Pagaidu zemes padomi, kas pārņēma zemstes funkcijas. Visplašāk padomē bija pārstāvēti tieši baznīckungi — tānī darbojās P. Dzenis, N. Rancāns, J. Rancāns, P. Tukišs, F. Trasuns, J. Velkme. Baznīckungs F. Trasuns kļuva par Pagaidu zemes padomes priekšsēdētāju un darbojās tānī kopā ar latgaliešu lielburžuāzijas pārstāvjiem V. Rubuli, S. Kambalu un mužniekiem V. Soltanu, baronu L. Manteifelu, J. Salceviču.

¹⁷ «Drywa», 1917, 1. maijā.

Sādu politisko aktivitāti katoļu baznīcas vadība labprāt atbalstīja. Bīskaps J. Cepļaks apkārtrakstā uzdeva vietējiem dekāniem nekavējoties sasaukt garīdznieku apspriedes uz vietām, noskaidrot iedzīvotāju sabiedriskās un garīgās vajadzības, materiālus apkopot un piesūtīt kūrījai Petrogradā, kur 1917. g. 3. jūlijā notika plaša katoļu garīdzniecības politiska apspriede.

Par karojošā klerikālisma interešu daudzveidību liecina apkārtrakstam pievienotā anketa,¹⁸ ar kuras palīdzību garīdzniecība ievāca un apkopoja ziņas no vietām. Anketā pirmajā vietā noteikti izvirzīti sabiedriski politiskie jautājumi, klerikāļu spēku organizēšanas problēmas, turpretī specifiski reliģiskas iedzīvotāju pastorācijas problēmas bija atbīdītas dibensplānā.

Klerikāļus interesēja iedzīvotāju attieksme pret Pagaidu valdību, pret dažādām sabiedriskajām organizācijām un politiskajām partijām, viņu nostāja agrārajā un strādnieku jautājumā, attieksme pret muižniecību, citām tautībām un ticībām, interesēja, kāds noskaņojums valda armijā, kā izpaužas un cik attīstīta ir iedzīvotāju nacionālā pašapziņa, pat attieksme pret ebrejiem (sakarā ar eventuālo iespēju izmantot grautiņus?), līdztekus baznīcai pašiem būtiskākajiem jautājumiem, piemēram, tādiem kā: «Kādus paņēmienus lietot, mīkstinot uz vietām konfliktus agrārajā un strādnieku jautājumā? Attieksmēs pret muižniecību?».

Anketas jautājumi atspoguļo arī baznīcas pozīciju vājumus: kūrīja centās noskaidrot, vai garīdznieki un ticīgie vispār izjūt vajadzību pēc katoļu sociālās darbības un vai piedalīsies tajā, kāda ir ticīgo attieksme pret baznīcu un garīdzniecību, «kādas ārpusbaznīcas darbības pasākumus praktiski vajadzētu lietot uz vietām, lai novērstu pastāvošo iedzīvotāju nelabvēlību pret baznīcu? Pret garīdzniecību?». Vētrīnā revolūcijas gadā, iznākot atklātas politiskās darbības arēnā, katoļu klerikāļi izjuta nepieciešamību laipot un manevrēt, galveno vērību veltot ticīgo organizēšanas un katoliskas izglītošanas uzdevumiem, lai tādējādi novērstu masas no revolucionārās cīņas ceļa. Organizējās kristīgo demokrātu partija, veidojās dažādo katoļu biedrību un organizāciju tīkls. 1917. g. 14. septembrī speciālā cirkulārā garīdzniecībai par sabiedriski politisko darbību bīskaps J. Cepļaks rakstīja: «Mūsu priekšā plaši paveras nepārskatāms darba lauks, milzīgs tīrums, kas gaida Dieva graudus. Reliģisku un sabiedrisku savienību organizācija, katoļu skolu dibināšana, propagandas darbs, sprediķošanas atjaunošana saskaņā ar Sv. Tēva norādījumiem, pretdarbība revolucionāriem lozungiem un partijām — tie vēl nebūt nav visi uzdevumi, kurus šobrīd uztic Dievs, baznīca un tauta.»¹⁹

Kontrevolucionārā Pagaidu valdība, katoļu baznīcā atradusi uzticamu sabiedroto cīņā pret revolucionāro kustību, atcēla visus agrākos ierobežojumus tās darbībai. Pagaidu valdības 1917. g.

¹⁸ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 150, л. 749, л. 1.

¹⁹ Turpat, 826. f., 1. apr., 2233 l., 127. lp.

26. jūlija likums par katoļu baznīcu,²⁰ kā arī tās diplomātiskās iniciatīvas Vatikānā par konkordāta noslēgšanu un nunciatūras izveidošanu Krievijā,²¹ jezuītu un uniātu baznīcas darbības legalizācija nostiprināja Krievijas buržuāzijas un katoļu klerikāļu savienību.

Atklātā tautas interešu nodevība un sadarbība ar muižniekiem, ko baznīckungi tik pārliecinoši parādīja 26. un 27. aprīļa sanāksmē, atvēra acis arī tiem ticīgajiem Latgales zemniekiem, kuri vēl bija akli sekojuši saviem «garīgajiem tēviem». 1917. g. pavasarī un vasarā, vērojot visus politiskos grupējumus darbībā, tauta sāka saprast, ka vienīgi boļševiki ir nelokāmi darbaļaužu interešu aizstāvji.

Liela nozīme Latgales darbaļaužu boļševizēšanā bija latgališu strādniekiem, kas 1917. g. pavasarī atgriezās dzimtajā novadā, nesdami kvēlo revolucionārās propagandas vārdu. Atbraukušie biedri — to starpā bija arī ievērojamie revolucionāri D. Esta, A. Mitrevičs, J. Zvidra, V. Zeimāls — organizēja un vadīja zemnieku vienprātīgo cīņu par muižnieku īpašumu konfiscēšanu. Baznīckungu avīzes «Drywa» aicinājumi sargāt svēto privātīpašumu, mierīgi gaidīt zemes jautājuma atrisināšanu «no augšas» nerada atbalsi. Pretēji baznīckungu aizliegumiem un lāstiem zemnieki cirta muižu mežus, plāva pļavas un dalīja muižnieku zemi. Vairākās vietās zemnieki pat aktīvi uzstājās pret baznīckungu kontrrevolucionāro agitāciju. Tā, Stoļerovas draudzes locekļi jau 1917. g. pavasarī apcietināja savu draudzes ganu K. Toļuši un konvoja pavadībā nosūtīja viņu uz Rēzekni.²² Neraugoties uz smago baznīcas sodu (bija aizliegts piedot grēkus stoļeroviešiem, atskaitot pirmsnāves grēksūdzi, un noturēt svinīgus dievkalpojumu), ko bīskaps uzlika Stoļerovas draudzei, arī citās Latgales draudzēs zemnieki aktīvi vērsās pret baznīckungu politisko darbību. Savu «garīgo tēvu» padzina Rozentovas zemnieki, bet Raipoles un Dricēnu baznīckungiem draudze piedraudēja ar arestu, ja tie nepārtrauks savu kontrrevolucionāro darbību.

Līdz ar muižu zemi zemnieki vietām pārņēma arī baznīcu zemes, jo baznīcas kungi viņu acīs nebija labāki par nīstajiem muižniekiem. 1917. g. jūlijā «Drywa» ziņoja par baznīcas pļavu patvaļīgu pļaušanu Balvu draudzē, par to, ka Pušas draudzē baznīcai atņemts prāvs zemes gabals.²³

1917. g. vasarā revolucionārā kustība Latgalē pastiprinājās, meņševiku un eseru ietekme, tāpat arī katoļu baznīcas politiskā ietekme mazinājās. Daudzās Latgales apriņķu pagastu komitejās vadošā loma piederēja boļševistiski noskaņotiem zemniekiem. Revolucionārās pagastu komitejas pieņēma lēmumus par muižu

²⁰ Об изменении действующих узаконений по делам римско-католической церкви в России. — Собрание узаконений и распоряжений Правительства, 24 августа 1917 г., № 204, 1287.

²¹ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 128, д. 1734, л. 1; «Речь», 1917, 5 октября.

²² «Drywa», 1917, 10. maijā.

²³ Turpat, 20. jūlijā.

pārņemšanu, muižnieku zemes aršanu, pļavu izmantošanu, mežu ciršanu zemnieku vajadzībām. Vasaras nogalē zemnieku kustība Latgalē bija sasniegusi visai plašus apmērus.²⁴ Boļševiku lozungi par mieru, par muižnieku zemes konfiskāciju iekaroja masas.²⁵

Zemnieku masas neatkarīgi no reliģiskās pārliecības sekoja boļševiku kursam, revolucionārās jaunrades ceļā risināja visaktuālāko — agrāro — jautājumu. Baznīcas mēģinājumi atturēt darba tautu no muižu lauku sagrašanās, pļavu pļaušanas, mežu izciršanas, atsaucoties uz dieva bausli «Tev nebūs zagts», tādējādi agrāro kustību identificējot ar zagšanu un laupīšanu, tikai palīdzēja masām izprast baznīcas šķirisko lomu. Simptomātiska bija avīzes «Drywa» redaktora baznīckunga K. Skrindas brošūra «Vai ar baznīckungiem vai pret baznīckungiem», kas tika izplatīta 1917. g. vasarā. Brošūrā garīdzniecība bija iztēlota par tautas interešu dedzīgāko aizstāvi un bija piedraudēts ar debesu vārtu noslēgšanu tiem, kuri nesekos saviem dvēseļu ganiem. Spilgtu liecību par masu noskaņojumu dod arī klerikāļu mēģinājumi tērpties viskonsekventāko revolucionāru drānās. Tā kādā aģitācijas brošūrā K. Skrinda apgalvoja, ka boļševiku «ekstrēmisms» apdraudot Februāra revolūcijas iekarojumus.

«Gandrīz visas kreisās partijas, izņemot anarhistus, atzīst, ka nekādā ziņā nav pieļaujami nemieri zemes dališanā, tīrumu pārdalē, labības ņemšanā utt. . . . Nevienam nav brīvi līst svešā šņorē, nevienam nav brīvi dalīt mežus, zemi vai tās augļus pēc savas gribas.

Kas šito dara, tas dara anarhiju, tas ceļ jaunu revolūciju, kura jau saucas «kontrevolūcija» . . .

So kontrevolūciju ceļ, no vienas puses, paši kreisie sociālisti, tā saucamie maksimālisti (lielinieki), anarhisti, un, no otras puses, vecās valdības, vecā režīma piekritēji,» teikts brošūrā, kurā pat izteiksmes veids bija pielāgots revolucionārajam: «To likumu un tikai likumu gaidiet! Nost ar dzīves jautājumiem, nost ar melnajiem kraukļiem, jo, kas sēj vēju, tas pļauj auku.»²⁶

Tomēr baznīcas kontrevolucionāro nostāju vairs nebija iespējams maskēt ne ar kādiem pseidorevolucionāriem lozungiem.

Bijušais Pagaidu valdības emisārs O. Dzeņš savās atmiņās atzīmē, ka instruktāžā emisāriem, kuriem uz vietām vajadzēja izskaidrot un aizstāvēt buržuāziskās valdības politiku, tika norādīts: neapmesties atklāti pie muižniekiem un garīdzniekiem, «lai nedomātu, ka emisāru ir sūtījuši kungi» (Muna dzeive, 223. lpp.).

Tādējādi cīņā par politisku ietekmi masās pat baznīcas sabiedrotie uzskatīja par lietderīgu norobežoties no garīdzniecības, kuras ciešā saistība ar muižniecību tiem šķita pārāk kompromitējoša. Taču baznīca šai laikā nesavtīgi upurēja savu reliģisko autoritāti politiskajā cīņā pret komunismu, par muižniecības

²⁴ Latvijas PSR vēsture. 3. sēj. Rīga, 1959, 34. lpp.

²⁵ Turpat, 35. lpp.

²⁶ «Goriga Maize». «Drywas» Gorigais pīlykums, 1917, Nr. 2, 18.—20. lpp.

privātīpašuma aizsargāšanu. Vasarā un rudenī garīdzniecības oficiozs «Drywa» aizvien biežāk ar nožēlu un sašutumu ziņoja par zemnieku kustības plašo vērienu, par boļševiku panākumiem, par garīdzniecības neveiksmīgajiem mēģinājumiem «vest pie prāta» ticīgos. Vēl pirms vēsturiskā V. I. Ļeņina raksta «Vēstule biedriem», kurā zemnieku kustība bija vērtēta kā «Krievijas mūslaiku dzīves visievērojamākais fakts», kā «objektīvā, nevis ar vārdiem, bet ar darbiem parādītā tautas pāriešana boļševiku pusē»,²⁷ katoļu garīdzniecība pati bija spiesta atzīt politiskā klerikālisma bankrotu: baznīckungi, kas vēl pavisam nesen uzstājās kā tautas vadoņi, tagad ir zaudējuši ietekmi uz to: «Ne baznīckungi nošķīrās no tautas, bet tauta paklausīja citus, neaicinātus mācītājus un nošķīrās no baznīckungiem... Kam agrāk neviens nebūtu ticējis, tas notika — kristīga katoļu tautas daļa sāka zagt un laupīt... Kur vien klausies, visur rūgst ienaidis starp daļu ļaužu un baznīckungiem...» Sūrojoties par «bezdievīgiem tautas musinātājiem», garīdzniecība atzina, ka «tos klausīja vairāk nekā sprediķi baznīcā».²⁸

Sie «citi, neaicināti mācītāji», kuru ietekme tā satrieca baznīckungus, bija galvenokārt latgāliešu strādnieki, kas 1917. g. rudenī aktīvi gatavoja masas padomju pārvēlēšanām. Īpaši izcila loma bija tiem strādniekiem, kas savu politisko rūdījumu bija ieguvuši revolūcijas šūpulī — Petrogradā, kur 1917. g. bija ap 10 tūkstošu strādnieku no Latgales apriņķiem. Revolucionāro strādnieku lielo ietekmi atzina arī Latgales sīkburžuāzijas ideologs F. Kemps: «Strādniekiem bija liels iespaids pie ciemu ļaudīm. Pat iespaidīgā katoļu garīdzniecība savās pamācībās no kanceļēm nespēja atspēkot tās idejas, ko lielpilsētu strādniecība runās, avīzēs un proklamācijās izplatīja uz laukiem.»²⁹

Komunistiskās partijas idejas un lozungus — mieru, zemi, brīvību — «atspēkot» nebija iespējams. Šīs idejas bija iekarojušas Latgales darba tautu vēl pirms Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaras Petrogradā.

Pagastu zemstu vēlēšanas, kas notika 1917. g. septembrī, nostiprināja boļševiku pozīcijas: vairākumu Latgales pagastu zemstēs ieguva revolucionāri noskaņotie trūcīgie zemnieki. Kārtējās strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padomju vēlēšanās oktobra sākumā atkal uzvarēja boļševiki.³⁰ Novembra vidū boļševiku rokās nonāca pēdējais meņševiku un eseru balsts — Daugavpils Strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padome. Savu uzticību revolūcijai un Komunistiskajai partijai tauta apliecināja Latgales iedzīvotāju pārstāvju kongresā, kas notika Rēzeknē 1917. g. 3. un 4. decembrī. Pirmo reizi Latgales vēsturē brīvi un atklāti pulcējās darba tautas pārstāvji — strādnieki, trū-

²⁷ Ļeņins V. I. Raksti, 26. sēj., 163. lpp.

²⁸ «Drywa», 1917, 4. oktobrī.

²⁹ Kemps F. Latgales likteņi. Rīga, 1938, 132. lpp.

³⁰ Latvijas PSR vēsture. 3. sēj., 58., 59. lpp.

cīgie zemnieki un kalpi —, lai lemtu par savu likteni. Kongress nosūtīja apsveikumu Padomju valdībai, apliecinot uzticību sociālistiskajai revolūcijai. Kongresā pieņēma boļševiku rezolūciju par Latgales apvienošanu ar pārējiem Latvijas apgabaliem. Baznīckunga F. Trasuna grupa un F. Kempa grupa kongresā cieta pilnīgu sakāvi. Visā Latgalē sākās revolucionārās jauncelsmes darbs, ko raksturoja tā īpašā pacilātība, par kuru V. I. Leņins rakstīja: «... revolūciju realizē visu cilvēku spēju sevišķa kāpinājuma un sasprindzinājuma momentos to desmitu miljonu apziņa, griba, dedzība, fantāzija, kurus šausta visasākā šķiru cīņa.»³¹ Aktīvi iesaistījusies revolūcijā, darba zemniecība savā vairumā vienkārši ignorēja baznīcu, kura ar kontrrevolucionāro politiku bija pietiekami apkaunojusi sevi tautas priekšā, zaudējusi politisko ietekmi.

Taču ne cīņas gribu pret revolūciju, ne ticību kontrrevolūcijas spēku uzvarai baznīca nebija zaudējusi. 1917. g. 1. septembrī Vatikāns iecēla par Mogiļovas metropolitu baronu E. Ropu. Savu pirmo vēstījumu ticīgajiem, t. s. gana rakstu, 28. novembrī jaunais metropolīts vēltīja cīņai pret revolūciju. Konstatējis, ka revolūcijā aktīvi piedalās ticīgie katoļi, bīskaps laida darbā viduslaicīgo politiskās cīņas ieroci — interdiktus.³² «Kur veselās draudzes ir aizmirsušas par dievu, dieva likumus ir samīdījušas zem kājām un ir devušas sevi ievilkāt varas darbos un laupīšanā, aizliedz katru dziedāmo mesu turēt, katru svētās līksmības ārēju zīmi, kamēr neapdomāsies un kamēr par to vietējie draudžu saimnieki³³ paziņos un izlūgs soda noteikšanu un interdikta atcelšanu.»³⁴ Taču interdikti nelīdzēja. Veltīgi metropolīts gaidīja pazemīgus «grēku» nožēlotājus — arī ticīgie atlieca muguras un iekļāvās jaunās dzīves veidošanā.

No metropolīta neatpalika arī viņa padotie. Viss revolucionāro pārveidojumu darbs Latgalē notika niknā šķiru cīņā pret kontrrevolucionāro buržuāziju un garīdzniecību. Baznīckungu «Drywa» bezspēcīgās dusmās izplatīja visneķitrākos apmelojumus par padomju varu, klaigāja par tās nestabilitāti, cildināja baltgvardus un uzstājās kontrrevolūcijas advokāta lomā. Tāpēc visa progresīvā Latgale vienprātīgi atbalstīja lēmumu par šīs kontrrevolucionārās avīzes slēgšanu. Bet kontrrevolūcija nebūt neaprobežojās tikai ar aģitāciju. F. Trasuna vadītās Latgales Pagaidu zemes padomes piekritēji plaši izvērta kaitniecības un sabotāžas darbu un visiem spēkiem centās iedabūt savus cilvēkus padomju

³¹ Leņins V. I. Bērnišķīgā «kreisuma» slimība komunismā. — Raksti, 31. sēj., 71. lpp.

³² Interdiktis — baznīcas aizliegums noturēt dievkalpojumu vai atsevišķas reliģiskas ceremonijas kādā teritorijā, lai tādējādi izraisītu ticīgo nemieru pret šīs teritorijas administrāciju.

³³ Tā līdz 20. gs. 30. gadiem sauca draudžu mācītājus — prāvestus (luterāņu baznīcā iecirkņa prāvests atbilst katoļu baznīcas dekānam).

³⁴ «Drywa», 1917, 21. decembrī.

iestādēs, lai tās grautu no iekšienes, traucētu to darbu un diskreditētu padomju varas pasākumus. Savā aklaajā naidā pret tautas varu baznīckungi bija gatavi vienoties ar jebkuru kontrrevolucionāro varu. Runādams Latvijas buržuāzijas politiskajā centrā — Latviešu pagaidu nacionālajā padomē (to pamatotāk gan varētu saukt par nacionālās nodevības padomi), F. Trasuns 1918. g. janvārī atbalstīja luterāņu mācītāju J. Grinbergu, kas aicināja sadarboties ar vācu imperiālistiem. «Ja mēs gribam dabūt neatkarīgu valsti, tad mums ir vienalga, ar ko mēs vedam sarunas. Politika nepazīst simpātijas, bet tikai intereses. Kas mums dod vairāk Latvijas patstāvības labā, no tā jāņem,» izteicās pērkamās nacionālistiskās buržuāzijas politikis sutanā.³⁵

Tāpēc katoļu garīdzniecība imperiālistiskās Vācijas karaspēka iebrukumu Latgalē 1918. g. februārī sagaidīja visai labvēlīgi. Iebrukumam sākoties, kontrrevolūcijas spēki pacēla galvu. Izplatīdami provokatoriskas baumas, baznīckungi centās sēt paniku masās, bet vietām kopā ar budžiem mēģināja aizkavēt padomju iestāžu evakuāciju, lai padomju darbiniekus nodotu vācu kara tiesu rokās. Nautrēnu baznīckungs K. Martinens 1918. g. februārī nodeva baltgvardu bandas rīcībā pat vietējo baznīcu. Tās tornī bija paredzēts ierīkot ložmetējligzdu, lai Nautrēnu miestīņā varētu uzsākt kauju ar sarkanās kavalērijas vienību, kas bija apmetusies netālajā Smiltiņu sādžā. Tomēr savos plānos baltgvardi nebija ņēmuši vērā vietējo iedzīvotāju noskaņojumu. Nautrēnu draudzes trūcīgie zemnieki paspēja laikus brīdināt padomju kareivjus, kas izjauca baznīckunga un viņa atbalstītās baltgvardu bandas nodomus. 22. februāra rītā D. Estas vadītā padomju karavīru vienība pēkšņā uzbrukumā satrieca baltgvardus Nautrēnu miestīņā. Sadursmes laikā krita vietējais baznīcas kalps.

Okupējuši Latgali, vācu militāristi te nodibināja terora režīmu. Līdzīgi saviem amata brāļiem — luterāņu mācītājiem Kurzemē un Vidzemē — katoļu baznīckungi aktīvi sadarbojās ar okupantiem. Viņi nodeva pārnākušajiem muižniekiem «laupītājus», kas bija piedalījušies muižu konfiskācijā, mežu ciršanā un muižu zemes pārņemšanā. Izmantojot savu «aģentūru» un grēku sūdzētāju lētticību, baznīckungi uzrādīja tos patriotus, kas pretēji okupantu rīkojumiem bija slēpuši ieročus, lai organizētu bruņotu pretestību okupantiem. Garīdzniecība centās izrēķināties ar visiem, kas padomju varas laikā nebija pietiekami godbijīgi izturējušies pret baznīcu un tās kalpiem. Netīro apmelošanas darbu turpināja vecās «Drywas» pēctece avīze «Jaunā Drywa», gan visādi noķengājot padomju varu un lādot boļševismu, gan slavīnot «kārtības» nesējus — vācu okupantus. Vācu imperiālisti visžēlīgi atalgoja vietējos kontrrevolucionārus, uzņemot vairākus F. Trasuna vadītās Latgales Pagaidu zemes padomes locekļus vācu organizētajās iestādēs. Sajos orgānos darbojoties, okupantu

³⁵ Citēts pēc: Līgotņu Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana. Rīga, 1925, 308. lpp.

pakalpiņi neaizmirsā vietējās buržuāzijas intereses — rekvizīciju, dažādo darba un sporta klaušu visu smagumu novēla uz trūcīgo zemnieku pleciem.

Bailēs no padomju varas baznīckungi meklēja okupantu atbalstu, lai ar vācu durkļu palīdzību atjaunotu veco iekārtu un nomāktu Latgales darba tautas cīņu par tautas varu. 1918. g. martā, kad Rēzeknē ieradās vācu Austrumu frontes karaspēka pavēlnieks Bavārijas princis Leopolds, dekāns N. Rancāns vietējās buržuāzijas priekšgalā apsveica «augsto viesi» un vietējo kontrrevolucionāru vārdā lūdza ietvert Latgali Vācijas sagrābtās Baltijas sastāvā.

Tomēr baznīckungu nodevīgie plāni izjuka. Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas ietekmē 1918. g. 9. novembrī Vācijā sākās revolūcija. Okupantu vara Latvijā izrādījās sabrukuma priekšā. Bailēs no revolucionārās tautas Latgales buržuāzija un garīdzniecība atkal apelēja pie ārzemju imperiālistiem. Kā atzīmē L. Latkovskis avīzē «Latgolas Bolss» (1971. g. 13. novembrī), «... Latgales pārstāvji bija griezušies pie Spānijas karaļa Alfonsa XIII pēc palīdzības, lai viņš izmantotu savu iespaidu Rietumvalstīs, sevišķi Anglijas un ASV valdībās, lai vācu karaspēks no Latgales netiktu izvākts, kamēr būs izveidojies vietējais karaspēks, kas spēs nodrošināt mieru un kārtību». Kontrrevolucionāru bažas bija pamatotas. Mēģinājumi organizēt vietējo baltgvardu karaspēka vienības beidzās neveiksmīgi. Tai pašā laikā Latgales labākie dēli pulcējās D. Estas un J. Zvīdras vadītajās partizānu vienībās. Sarkano partizānu kustība pārņēma visu novadu. Novembrī pirmie okupantu jūgu nokratīja Andrupenes pagasta zemnieki, kas atjaunoja pagastā padomju varu un, izvirzot lozungu «Lai dzīvo Padomju Latgale», aicināja pārējos pagastus sekot revolucionārajam paraugam. Andrupenes ciemu komiteju priekšsēdētāju kongress aicināja visus Latgales pilsoņus: «... stājaties proletariāta rindās un saslēdzaties ciešāk un slaukat no zemes virsas visus partizānus, kuri apspiež tautas revolūciju.»³⁶

Sarkanās Armijas atgriešanos, padomju varas atjaunošanu 1918. g. beigās Latgales darba tauta uzņēma ar sajūsmu. Nav iespējams bez saviļņojuma lasīt vienkāršos, sirsnīgos vārdus, ar kuriem darba zemnieki sapulcēs apsveica padomju varas atjaunošanu. Latgales darba tautas noskaņojumu labi izteica Bērzgales (Kuļņevas) pagasta zemnieku 1918. g. 12. decembra rezolūcija:

«Mēs, Kuļņevas pagasta zemnieki, apsveicam Padomju Valdību. Vācu padzīšana, muižnieku apspiešana izklidēja mūsu šaubas, pastiprināja ticību tautas spēkam, un nekāda baltās gvardes bandu, eseru un komunisma ienaidnieku aģitācija nesalauzīs mūsu ticību boļševismam.

³⁶ «Taisnība», 1918, 25. decembrī. Par «partizāniem» te sauktas vietējās buržuāzijas organizētās baltgvardu vienības.

Apsveicam proletariāta revolūcijas varoņus!

Lai dzīvo sociālā revolūcija!

Lai dzīvo Tautas Komisāru Padome!»³⁷

Jau decembra vidū kungu un baznīkungu vara Latgalē bija kritusi. Tauta stājās pie jaunās dzīves veidošanas.

Neapraktāmi smagos apstākļos noritēja padomju celtniecība. Kara postījumi un okupantu saimniekošana bija noveduši novadu pie bada sliekšņa. Tomēr pat šādos apstākļos padomju vara centās uzlabot trūcīgo un vidējo zemnieku stāvokli, veicot plašus pasākumus sociālās nodrošināšanas, veselības aizsardzības, tautas izglītības un kultūras jomā, apkarojot banditismu un spekulāciju. Komunistiskā partija atklāti un drosmīgi šaustīja kļūdas un trūkumus atsevišķu padomju iestāžu darbā un enerģiski cīnījās par to novēršanu. Tāpēc, arī ciešot trūkumu un reizēm pat badu, darba tauta atbalstīja savu, padomju varu un ar entuziasmu cīnījās par tās pasākumu īstenošanu.

Antiklerikālisms un ateisms 1919. gadā

Revolūcija pamodināja darba cilvēka pašcieņu, ticību sociālā taisnīguma ideāliem. Vēstures avoti, kas saglabājuši revolūcijas laikmeta elpu, šķiet «Internacionāles» vārdu caurstrāvoti:

«Mēs varmācības troni grausim,
Grūs netaisnība, trūkums skarbs,
Mēs jaunu pasauli sev celsim,
Kur valdīs taisnība un darbs.»

Tieši šīs cildenās cīņas loģika, šķiru cīņas loģika, parasti gan vēl nepietiekami apzināta, lika darba tautai novērsties no baznīcas un tās kalpiem, nostāties uz antiklerikālisma un ateisma ceļa, kura pionieri bija no cietumiem un trimdām revolūcijas atbrīvotie latgaliešu strādnieki, latviešu strēlnieki un revolucionārā jaunatne. Par šīs kustības plašo vērienu Padomju Latvijas Latgales apriņķos spilgtu liecību sniedz vietējās garīdzniecības ziņojumi Mogoļovas metropolīta kūrījai 1919. g.

«Katoliskās Latvijas morālais stāvoklis ir ļoti, ļoti bēdīgs. Petrogradā nevarēja ne iedomāties, ne arī ticēt, ka reliģijas pagrimums ir tik briesmīgs, kādu te ieraudzīju. Tur vismaz ievērojama iedzīvotāju daļa apzinājās savus reliģiskos pienākumus un stingri pastāvēja uz tiem. Seit pat labākie padevušies sliktāko elementu ietekmei. Katrā ciemā ir savi bezdievības propagandisti. Tie ir vai nu bijušie fabriku strādnieki, vai arī bijušie kareivji. Nav nevienas augstākas instances, kur varētu meklēt atbalstu. Kad atgriezos novadā, to vien varēja dzirdēt, ka baznīkungus vajag nosist, raut nost no kanceles. Jebkādi

³⁷ «Taisnība», 1919, 11. janvāri.

aizrādījumi, lai iedzīvotāji atturētos no vardarbības un laupīšanas un nelikumīgas ricības, izraisīja vienīgi sašutumu, īpaši jaunatnē. Iedzīvotāji negribēja klausīties sprediķus un gāja laukā no baznīcas. Vispār baznīcu apmeklē ļoti vāji. Baznīckungī zaudējuši jebkādu ietekmi uz tautu. Naidis un neuzticība pret baznīckungiem ir vispārēja parādība. Tā vien dzird, ka baznīckungī neejot ar tautu, ka ejot ar kungiem, ka turējuši tautu tumsībā, ka gribējuši atņemt tautai ticību.»

drīz pēc ierašanās Latgalē, 1919. g. 12. februārī, F. Trasuns ziņoja metropolītam E. Ropam.³⁸ F. Trasuns sūrojās par to, ka iedzīvotājus neuztrauc skolas šķiršana no baznīcas, tie ir vienaldzīgi pret ticības mācības pasniegšanas aizliegumu skolās un pat pret grēksūdzi un dievgaldu: uz Lieldienu grēksūdzi esot ieradušies tikai 2—3 cilvēki no sādžas. Īpašu baznīckunga nosodījumu izpelnījās jaunatne, kas «labprāt lasa zaimojošus laikrakstus un brošūras»³⁹ un ļoti labprāt lielās kaimiņiem ciemos ar iegūto gudribu. Es apmeklēju katru māju draudzē, un katrā ciemā dzird zaimus un zaimošanu pret Dievu un Dievmāti.» Aprakstot Stoļerovas draudzes locekļu sašutumu par savu bijušo prāvestu B. Gedvillo, kurš pēc bēgulošanas atgriezies draudzē un ticis apcietināts, F. Trasuns atzīmē, ka Gedvillo apcietināts pēc pašu ticīgo draudzes locekļu pieprasījuma. Tikai ar grūtībām baznīckungiem J. Trasunam un D. Jaudzemam izdevās daudz maz samierināt draudzi ar Gedvillo.

Daudzi no baznīckungiem, kas bija aizbēguši kopā ar vācu okupantiem, pirms atgriešanās piesūtīja draudzēm vēstules, lūdzot, lai draudze ar draudzes kopsapulces lēmumu pieprasa viņu atgriešanos. Komentējot šo pēkšņo «demokrātismu», laikraksts «Taisnība» norādīja, ka beidzot arī garīdzniecība sākusi uzklausīt zemnieku domas.⁴⁰ Kad Kaunatas draudzē tās bijušais prāvests Budzils pēc atgriešanās sapulcinājis draudzi, gribēdams panākt, lai kopsapulce lūdz viņu palikt, ticīgie atteicās no prāvesta, kurš bija aktīvi atbalstījis baltgvardus. Budzils, ko kaunatieši pazina kā dzērāju, muižnieku un budžu sabiedroto, bija spiests ar kaunu atstāt draudzi.⁴¹ Ja draudzes komitejas sākotnēji veidojās pēc ticīgo iniciatīvas draudzes īpašuma un baznīckunga darbības pārraudzīšanai, tad ar laiku baznīckungiem izdevās regulēt to sastāvu pēc saviem ieskatiem, iesaistot tajās galvenokārt savas uzticības personas. Kā izriet no Aizludzas dekāna K. Zača 1919. g. 5. marta ziņojuma metropolītam, šajā dekanātā draudzes komitejas tika veidotas tieši tā.⁴² Rēzeknes—Rāznas dekāns F. Trasuns savā 1919. g. 3. marta ziņojumā metropolītam draudzes iniciatīvu komitejas izveidošanā pieskaitīja pie revolucionārajiem «grēkiem»: «Vispār man veidojas noteikta pārliecība,

³⁸ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, лл. 37, 38.

³⁹ Par «zaimojošiem» baznīckungī dēvēja visus revolucionārus, sociālistiskus izdevumus. Speciālu antirelīģisku laikrakstu un brošūru šai laikā nebija.

⁴⁰ «Taisnība», 1919, 16. janvārī.

⁴¹ Turpat.

⁴² ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, лл. 39, 40.

ka ir tikai viens līdzeklis vest pie prāta dažas draudzes, proti — nedot garīdzniekus tur, kur draudzes locekļi rīko nekārtības, negrib dot garīdzniekam uzturu, paši sastāda vietējās komitejas un konfiscē savu prāvestu īpašumus, pasludinot to par tautas mantu. Man liekas, ka par to vajadzētu izziņot visās baznīcās zināšanai. Pretējā gadījumā pastāv draudi, ka ganāmpulks var pilnīgi izirt.»⁴³

Atceroties, kā Preiļu draudzē no «apzinīgākiem un nopietnākiem» katoļiem sastādīta komiteja, bijušais prāvests J. Grišāns iepriekš minētajās atmiņās raksta: «Tagad es jutos kā zirgā uzsēdies. Tagad es varēju visas lietas kārtot caur komiteju. Komitejām tai laikā bija lielas tiesības un nozīme» (2, 63. lpp.).

Zīmīgi, ka pret baznīcas kontrrevolucionāro darbību, pret kanceles izmantošanu pretpadomju aģitācijai vērsās ne vien ateisti, bet arī paši ticīgie. Tieši viņi — baznīcēni — visaktīvāk palīdzēja padomju orgāniem cīņā pret kontrrevolucionāro propagandu no baznīcu kancelēm. Ticīgo masas noteikti atbalstīja cīņu pret politisko klerikālismu, pret reliģisko aizspriedumu izmantošanu politiskai cīņai. Ticīgo un ateistu vienību cīņā par padomju varas uzvaru un tās nostiprināšanu netieši bija spiesti atzīt arī Mogiļovas metropolīts savā kārtējā gana rakstā, kuru barons E. Rops 15. martā liekulīgi adresēja «Manai latviešu tautai».⁴⁴

Šis gana raksts liecināja, ka revolūcijas skola bija iemācījusi ticīgos izprast baznīcas šķirisko lomu. «Kad jūsu garīgie gani jums sludina dieva bauslību, jūs sakiet: «Baznīckungs iet ar kungiem»,» sūrojās metropolīts. Raksturojot baznīcas neizprasto «zemnieka loģiku», kuru noteica viņa šķiras intereses, kontrrevolucionāro cīņu aktīvs dalībnieks F. Trasuns 1921. g. rakstīja:

«Zemnieki ticēja visādām blēņām, ka baznīckungi esot atsaukuši vāciešus, ka ejot ar kungiem, ka negribot, lai zemi dod zemniekiem. Zemniekiem bija savāda loģika. Viņi ticēja katram no cietuma izlaistam katordzniekam kā savam labdarim. Daži bija gatavi baznīckungus vilkt ārā no baznīcas, kad tie nosodīja laupīšanu.»⁴⁵

Vienlaikus ar minēto gana rakstu metropolīts E. Rops cirkulārā garīdzniecībai uzdeva aktivizēt kontrrevolucionāro propagandu. Martā un aprīlī garīdzniecība jo aktīvi izmantoja kanceli pretpadomju aģitācijai. Un atkal to likvidēt palīdzēja paši baznīcēni, ziņojot iestādēm par pretpadomju aģitāciju Prezmas, Ciskadu, Ozolmuižas, Bērzgales un Kaunatas u. c. draudžu prāvestu sprediķos. Komentējot šo faktu, F. Trasuns 27. aprīļa ziņojumā metropolītam rakstīja: «Sprediķi par septīto bausli, par Jēzus Kristus dievišķīgumu, par Visusvētās Jaunavas ieņemšanu un pret zaimošanu daudziem kalpo par ieganstu garīdznieku apsūdzēšanai.»⁴⁶ Neapšaubāmi, ka muižnieku privātipašuma likvidē-

⁴³ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, л. 51.

⁴⁴ Turpat, 46. lр.

⁴⁵ Трасунс F. Dzīve un darbi. Rīga, 1938, 292. lpp.

⁴⁶ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, л. 55.

šanu identificējot ar zagšanu vai laupīšanu, bet sociālisma mācību ar dieva zaimošanu, ekspluatācijas un apspiešanas iekārtas aizstāvji nereti aizvainoja arī ticīgo svētākās jūtas.

Protams, bībeles līdzības, alegorijas u. tml. deva plašas iespējas pretpadomju propagandai. Tā, kad svētā Jāzepa dienas (19. martā) dievkalpojumā F. Trasuns Ciskadu baznīcā zākāja «jaunos apustuļus» un aicināja vairīties no tiem, Sakstagala pagasta boļševiku līdzjutēju šūniņa nolēma par šo pretpadomju sprediķi informēt augstāk stāvošās iestādes. Tomēr kontrrevolucionārās garīdzniecības vadoni Rēzeknes revolucionārā tribunālā 12. aprīlī tikai nopratināja un palaida brīvībā pret parakstu par dzīves vietas neatstāšanu. Stingri ievērojot tiesiskās normas, formālu pierādījumu trūkuma dēļ tribunāls nolēma lietu izbeigt.⁴⁷ F. Trasunu izsludināja ārpus likuma, konfiscējot visu mantu, tikai 1919. g. beigās,⁴⁸ kad tas jau bija Rīgā un darbojās buržuāziskās Pagaidu valdības Iekšlietu ministrijā un t. s. Tautas padomē.

Ja antiklerikālisms, aktīva pretdarbība baznīcas reakcionārajai politiskajai darbībai aptvēra plašus ticīgo iedzīvotāju slāņus, tad ateisms bija izplatīts progresīvās inteligences un strādnieku, trūcīgo zemnieku aprindās, īpaši jaunatnē. Par jaunatnes bezdievību vienprātīgi sūrojās klerikāļi gan 1917.—1919. g. dokumentos, gan memuāru literatūrā. Nepārvērtējama nozīme skolu jaunatnes atbrīvošanā no reliģisko aizspriedumu važām bija Latvijas Padomju valdības 1919. g. 16. janvāra dekrētam par audzināšanas un izglītības iestādēm Latvijā. Dekrēts pavēra plašu ceļu uz izglītību Latgales novada skolu jaunatnei, pasludinot bezmaksas obligātu vispārēju un politehnisku izglītību laicīgā sociālistiskā darba skolā, kur mācības notiek dzimtajā valodā. Padomju vara ne vien atvēra skolu durvis visiem jauniešiem, bet arī apgādāja skolēnus ar bezmaksas uzturu, drēbēm, apaviem un mācību līdzekļiem. Smagajos 1919. g. apstākļos Latgalē izdevās iesaistīt skolā apmēram 40% skolas vecuma bērnu (1920. g. buržuāziskajā Latvijā — tikai 18%).⁴⁹ Bet galvenais — veco iekalšanas skolu nomainīja skola, kas bija cieši saistīta ar dzīvi, attīstīja bērnu pašdarbību un jaunradi, skolēnu kolektīvisma un pašvaldības iemaņas. Un jau pati ticības mācības, ikdienas lūgšanu padzišana no skolas revolucionizēja domāšanu.

Padomju Latvijas skola — tā darbojās nepilnu gadu, kas tika aizvadīts radošos meklējumos, — spēcīgi ietekmēja īpaši pusaudžus un jauniešus, kuri veidoja to «bezdievju cilti», par kuru klerikāļi nemitējās sūroties vēlāk, 20.—30. gados.

⁴⁷ LPSR CVORA, 1027. f., 1. apr., 26. l., 276.—283. lp.

⁴⁸ Turpat, 10. l., 16. lp.

⁴⁹ Skroderis A. Tautas izglītības darbā Rēzeknē. — Par Padomju Latviju, 2. Rīga, 1959, 366. lpp.

Padomju vara un baznīca 1919. gadā

Latvijas Padomju valdības 1919. g. 20. februāra dekrēts «Par baznīcas šķiršanu no valsts un skolas šķiršanu no baznīcas» pilnībā atkārtoja Padomju Krievijā 1918. g. 2. februārī izdotā dekrēta tekstu. Vietējam padomju iestādēm visbiežāk nācās saskarties ar baznīcu, tieši īstenojot praksē šo vēsturisko dekrētu, kas darīja galu baznīcas reliģiskajai varmācībai, tās privileģētajam stāvoklim. Daudzie konflikti vedina domāt, ka līdzīgi pareizticīgo baznīcai arī katoļu baznīca vērsās pret dekrētu ar organizētu sabotāžu, pat provokatorisku rīcību, lai tādējādi dotu ieganstu tenkām par «baznīcas vajāšanu». Un, lai gan šādu vajāšanu baznīcai izprovocēt neizdevās, latviešu klerikāļi gan buržuāziskajā Latvijā, gan vēlāk, iekļāvušies klerikālā antikomunisma korī emigrācijā, nežēloja un, protams, nežēlo arī tagad krāsas, apmelojot padomju varu, tās politiku attiecībā pret reliģiju un baznīcu.

Viens no ražīgākajiem «katoļu literātiem» buržuāziskajā Latvijā bija aktīvs kontrrevolucionārs sutanā P. Apšīniks. Katoļu jaunatnes biedrības žurnāls «Sauleite» 1937. g. par viņu rakstīja: «1918.—1920. gados, komunistu laikā, darbojās Bērzgales draudzē, apkalpoja Sarkaņu un Rogovkas draudzes, kad tur nebija garīdznieku. Par dezertieru sūtīšanu pāri Lubānas ezeram un par darbību Latvijas apvienošanai un patstāvības iegūšanai 5 reizes vests uz Rēzekni nošaušanai.»⁵⁰ Patiesībā P. Apšīniks šai laikā ļoti labi prata slēpt savu kontrrevolucionāro darbību. 1919. g. 19. jūlijā vēstulē metropolītam sūrojoties par to, ka garīdzniecība nav pietiekami aktīva pretpadomju propagandā, ka tai trūkst «apustuliskā gara», P. Apšīniks informēja, ka bijis 4 reizes apcietināts, bet pašreiz dzīvojot samērā mierīgi.⁵¹ Šie aresti ilga vienu divas dienas, ieskaitot ceļu uz Rēzekni, kur kareivīgajam baznīkungam pacietīgi skaidroja padomju likumus par skolas šķiršanu no baznīcas un aizrādīja, ka pretpadomju agitācija no kanceles nav pieļaujama. Pat tad, kad šo nelabojamo kontrrevolucionāru jau piekto reizi sauca Rēzeknes revolucionārā tribunāla priekšā par dzimtsarakstu nodaļas ignorēšanu, tribunāls 1919. g. 29. decembrī nolēma: izteikt stingru nosodījumu Kuļņevas pagasta revolucionārajai komitejai par to, ka nav pratusi īstenot dekrētu par baznīcas šķiršanu no valsts, un uzdeva tai nekavējoties izskaidrot visiem garīdzniekiem noteikumus par civilstāvokļa reģistrācijas kārtību, bet «... baznīkungam Apšīnikam — izteikt aizrādījumu — turpmāk ievērot dekrētu par baz-

⁵⁰ «Sauleite», 1937, Nr. 6, 5. lpp.

⁵¹ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, лл. 79, 80.

nīcas šķiršanu no valsts un nepieļaut tamlīdzīgas lietas». ⁵² Tribunāla lēmums izrādījās daudz iecietīgāks nekā buržuāziskās Latvijas tiesu spriedumi par tādiem pašiem pārkāpumiem laikā no 1921. līdz 1928. g., kad spēkā bija likums par civiltāvokļa aktu obligātu reģistrāciju dzimtsarakstu nodaļās. Ja buržuāziskā tiesa šādos gadījumos baznīkungus sodīja ar naudassodu vai arestu, tad revolucionārais tribunāls aprobežojās ar aizrādījumu.

Sakarā ar ļoti biežo prāvestu maiņu draudzēs garīdzniekus nereti izsauca uz padomju varas iestādēm personības noskaidrošanai vai sniegt paskaidrojumus par sprediķiem, kuros draudzes locekļi bija saklausījuši pretpadomju aģitāciju, vai arī par to, kālab draudzē tiek ignorēts dekrēts par baznīcas šķiršanu no valsts un skolas šķiršanu no baznīcas. Un parastais «sods» bija vainīgā baznīkunga paraksts par neizbraukšanu no apriņķa, lai gan jau daudzi garīdznieki doto vārdu bija lauzuši. Vietējām varas iestādēm drīzāk varēja pārmest nepietiekami enerģisku rīcību garīdzniecības kaitnieciskās darbības un pretpadomju propagandas apkarošanā: varbūt tieši tāpēc aktīvākie kontrevolucionāri vēstulēs metropolītam žēlojās par baznīkungu nepamatotām bailēm, kūtumu kanceles izmantošanā cīņā pret padomju varu. Spriežot pēc laikrakstu «Taisnība» un «Vlastj bednoti» materiāliem, baznīkungu loma provokatorisku baumu izplatīšanā un pretpadomju aģitācijā nebūt nebija noslēpums, taču varas iestādes izrādīja apbrīnojamu iecietību. Kopš 1919. g. vasaras, kad daļa garīdznieku, cerot uz baltgvardu spēku drīzu iebrukumu Latgalē, atsāka slaptiņšanos, vairījās no savu reliģisko pienākumu pildīšanas, tādējādi «sodot» draudzes par aktīvo atbalstu padomju varai, šādi garīdznieku dotie paraksti par dzīves vietas nemainīšanu vai neizbraukšanu no apriņķa robežām objektīvi vājināja savdabīgo «garīgās sabotāžas» taktiku, kuru dvēseļu gani apzināti pielietoja pret revolūcijai uzticīgajiem, baznīcai nepaklausīgajiem ticīgajiem. Savdabīgu liecību par ticīgo masu politisko apziņu sniedz ar 1919. g. jūliju datēts dokuments — Viļānu apriņķa Berču sādžas zemnieku lūgums metropolītam E. Ropam iesvētīt par garīdznieku kādu dievbijīgu zemnieku, trūcīgu proletārieti, kurš pirms revolūcijas bija kalpojis baznīkungiem Pēterburgas katoļu garīgajā akadēmijā. Lūguma motivējumā teikts: «Tā tagad mūsu novadā nav neviena baznīkunga, viņi aizbēga tāpēc, ka bija bagātie kulaki, bet tautu pameta bēdās un asarās... Bet tik daudz cilvēku aiziet uz viņpasauli bez jebkāda dvēseles iepriecinājuma.» ⁵³

Protams, metropolīta kūrīja šo naivo lūgumu atstāja bez ievēribas. Tomēr dokuments pārlicinoši raksturo ticīgo revolucionāro apziņu. Baznīcas naidīgumu padomju varai tautas masas saprata pareizi un nosodīja vienprātīgi. Pat P. Apšiniks jau pieminētajā 1919. g. 19. jūlija vēstulē metropolītam bija spiests atzīt, ka

⁵² LPSR CVORA, 1027. f., 1. apr., 4. l., 283. lp.

⁵³ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, л. 88.

garīdznieku bēguļošana «ieļauņo ļaudis un pamudina tos vajāt citus priesterus, kas palikuši savās vietās». Nav šaubu, ka aktīvāko kontrrevolucionāru darbība meta aizdomu ēnu uz visiem garīdzniekiem, lai gan atsevišķi garīdzniecības pārstāvji bija politiski lojāli vai pat simpatizēja padomju varai. Tā, piemēram, ne viens vien amata brālis steidza nosūdzēt garīgajai priekšniecībai baznīckungu K. Kangaru, kurš aktīvi propagandējot «bezdievju presi», izplatot starp draudzes locekļiem garīdzniecības boikotētos laikrakstus «Taisnība» un «Vlastj bednoti».

1919. g. 17. janvārī K. Lībknehta un R. Luksemburgas atceres mītiņā Livānu pagasta Stikānu ciema pagastskolā kā dedzīgs revolucionārs agitators uzstājās pazīstamais Latgales folkloras vācējs baznīckungs P. Smelters.⁵⁴ Kopš pirmajām revolūcijas dienām P. Smelters nebija slēpis savas simpātijas pret padomju varu, kas pavēra ceļu uz izglītību, kuru vienmēr bija propagandējis P. Smelters. Varbūt tieši mācot Stikānu pagastskolas skolniekiem revolucionāro dziesmu «Par upuriem kritāt jūs cīnāties» vai uzstājoties protesta mītiņā pret imperiālistiskās reakcijas zvērisko izrēķināšanos ar vācu proletariāta vadoņiem, P. Smelters beidzot izjuta, kur un kā var patiesi kalpot savai tautai.

Tāču katoļu garīdzniecības korporācijas ietvaros tādu rīcību varēja atļauties tikai visdrošākie, nesavtīgākie. Nedz K. Kangaram, nedz P. Smelteram viņu revolucionārie «grēki» nekad netika piedoti.

Neapšaubāmi, ka klusībā simpatizēja padomju varai vai vismaz nosodīja baznīcas vadības kontrrevolucionāro politiku daudz vairāk garīdznieku.

Par masu noskaņojumu pret bēguļošajiem «labajiem ganiem» liecina daudzi darbaļaužu sanāksmju protokoli, rezolūcijas. Lūk, piemēram, Stirnienes pagasta zemnieku rezolūcija (1919. g. februāris): «Mūsu vidū atrodas provokatori un citi tumši ļaudis, kuri slēpjas zem svēto maskas, bet mēs visiem spēkiem darīsim viņiem pretī un sargāsim padomju varu.»⁵⁵

Nekādu administratīvu ierobežojumu specifiski reliģiskajai baznīcas darbībai Latgalē šai laikā nebija. «Tagad ticības brīvība, un lai katrs tic, kam grib, pēc savas gribas, bet ne zem nūjas,» aizstāvot leņinisko dekrētu par baznīcas šķiršanu no valsts un skolas šķiršanu no baznīcas, skaidroja «Taisnība».⁵⁶ Laikraksts ateistisko audzināšanu noteikti pakārtoja komunistiskajai audzināšanai, politiskai izglītībai, atmaskojot galvenokārt kontrrevolucionārus sutanās, viņu pretpadomju agitāciju. Vienlaikus laikraksts ievietoja arī ticīgo korespondences, piemēram, kāda Pildas

⁵⁴ N i e d r e J. Diena dienu māca ... Rīga, 1969, 23., 24. lpp.

⁵⁵ «Taisnība», 1919, 16. februārī.

⁵⁶ Turpat, 1919, 9. februārī.

trūcīgo komitejas locekļa atzinību par Brodaižu draudzes prāvesta K. Kangara labo saskaņu ar draudzi.

Ir vērts pilnībā citēt šo rakstu:

«Kā dzirdams, daudzās draudzēs nav garīdznieku, bet dažas draudzes ļoti naidīgi dzīvo ar savu garīdznieku. Bet mēs jau astoto mēnesi kā priecājamies par savu mācītāju K. Kangaru, ne tikai mēs, brodaižieši, bet arī visa apkārtnē. Mēs ap viņu griežamies kā spices ap asi. Ikkatrā gadījumā, ikkatrā darišanā visu izskaidro un dod taisnu padomu. Nekas nekur svarīgāks nenotiks, ko mums neizskaidros. Bez nostājas pūlas, kā pacelt izglītību ļaudis, pierunādams: «Nekāda brīvība nekā laba nenesis, ja nebūs ļaudīm izglītības, gudrības.» Viņa iespaidā ļaudis paši lielākajās salās [ciemos — Z. B.] rīko skolas un māca mazos, organizē dziedātāju un aktieru pulciņus. Ticības ziņā visiem ir dota pilna brīvība, ar nūju vai lamāšanos nevienam neliek ticēt, bet katrs, kurš redz viņa darbus, mīlestību uz cilvēkiem, dzird skaistu un pārliecības pilnu balsi, bez šaubām ticēs. Pie garīgas apkalpošanas ir drīzs un bez mantkāres, cik kurš var, tik tas līdz. Pa visu laiku neesam notvēruši viltību nevienā vārdā. Gods un slava tādām mācītājam, bet citi lai ņem no viņa piemēru.»⁵⁷ Tāds bija K. Kangars un viņa «nāves grēki», kurus baznīca nepieņēva. Bībeles līdzības labais gans Latgalē bija rets izņēmums, īsts «baltais zvirbulis» reakcijas kovārņu barā.

Dekrētu par baznīcas šķiršanu no valsts vietējās varas iestādes īstenoja taktiski, neaizskarot iedzīvotāju reliģiskās jūtas. Pretēji garīdznieku melīgajām baumām par kulta priekšmetu (krustu, svētbilžu) «izmešanu» no skolām, pagastnamiem visi kulta priekšmeti saskaņā ar apriņķu izglītības nodaļu priekšrakstiem tika nodoti attiecīgajām reliģiskajām draudzēm.⁵⁸ Ievērojot ticīgo darbaļaužu vēlēšanos, 1919. g. lielākie reliģiskie svētki — Lieldienas (20. un 21. aprīlī) un Ziemassvētki (25. un 26. decembrī) bija pasludināti par brīvdienām.⁵⁹ Par spīti sarežģītajiem piefrontes apstākļiem, tāpat kā baznīckungu kaitnieciskās darbības augošajam vērienam, padomju varas iestādes uz vietām konsekventi īstenoja apziņas brīvības principus.

Ipaši jāatzīmē, ka plašā atmoda no reliģiskā sastinguma notika laikā, kad ateistiskās propagandas šī vārda tiešā nozīmē tikpat kā nebija. Kā preses slejās, tā arī sapulcēs, mītiņos un pārrunās parasti tika skarta vienīgi baznīcas politiskā nostāja, kuru visspilgtāk un visklajāk demonstrēja paši baznīckungi. Karš un revolūcija pamodināja vēl nesen reliģiozo trūcīgo zemnieku, viņa šķirisko pašapziņu, iniciatīvu. Spilgti to pauda, piemēram, Andrupenes pagasta 1918. g. 23. decembra uzsaukums: «Tagad tu pats esi saimnieks, te viss spēks, negaidi, kamēr tev dievs dos,

⁵⁷ «Taisnība», 1919, 30. martā.

⁵⁸ LPSR CVORA, 259. f., 1. apr., 76. l., 1. lp.; «Taisnība», 1919, 9. februārī.

⁵⁹ LPSR CVORA, 539. f., 1. apr., 1. l., 42. lp.; 2. l., 62. lp.

bet meklē pats.»⁶⁰ Un šķiru cīņas loģika lika vērsties pret tiem, kuri dieva vārdā nosodīja revolūciju, nosodīja sociālā taisnīguma idejas.

Antiklerikālismam un ateismam masās šai laikā nebija pat elementāra zinātniska pamatojuma, tas bija stihisks, balstījās galvenokārt uz jūtām. Tiesa, Latvijas komunisti saskatīja aktuālo uzdevumu, par kuru N. Krupskaja vēlāk rakstīja: «Nevajag ļaut aizsnausties kara un revolūcijas atmodinātajai domai. Nedrīkst ļaut iznīkt neseno notikumu izraisītai negatīvai attieksmei pret baznīcu. Šai negatīvai attieksmei, kas visvairāk balstās uz jūtām, jāuzceļ pamats, jādod zinātnisks pamatojums, — jāizskaidro, kas ir reliģija, kā tā radusies, kā attīstījusies, kas tā ir bijusi un kas ir tagad, un tad negatīvā attieksme pret baznīcu tiks stingri nostiprināta.»⁶¹ Šo uzdevumu aktualitāti uzsvēra LKP Viļānu apriņķa organizācijas II konference un LKP Rēzeknes apriņķa III konference 1919. g. decembrī. Jāatzīmē, ka pat toreizējos, asas šķiru cīņas apstākļos cīņā pret reliģijas ietekmi LKP izvirzīja nevis šaurus aģitācijas uzdevumus, bet plašu kultūrizglītības darbu. Piemēram, Viļānu apriņķa komunisti rezolūcijā par aģitāciju un propagandu uzsvēra: «Sekmīgai aģitācijas vešanai par lielu kavēkli ir ārkārtīgi lielā iedzīvotāju tumsība Latgalē, ko veicina katolicisms un iedzīvotāju fanātisms, tāpēc cīņa ar klerikālismu un baznīcu ir nepieciešama, un partijai joprojām blakus partijas darbam liela vērība jāpiegriež kulturālai darbībai, kā skolu, istabu — lasītavu, bibliotēku, kursu un klubu nostādīšanai un arī speciālu tehnisku lauksaimniecības jautājumu popularizēšanai.»⁶² Arī LKP Latgales II konference 1920. g. 2.—4. janvārī rezolūcijā par aģitāciju un propagandu iezīmēja daudzveidīgu, diferencētu, konkrētu komunistiskās audzināšanas pasākumu kompleksu,⁶³ antireliģisko propagandu gan speciāli neizdalot.

Zīmīgi, ka vietējo baznīckungu ziņojumos par reliģijas un baznīcas stāvokli 1919. g. vēl nav ne vēsts no buržuāziskās diktatūras un vācu fašistiskās okupācijas gados tik plaši izplatītajiem ļaunprātīgajiem apmelojumiem par ticīgo reliģisko jūtu aizskaršanu, kulta priekšmetu un lietu apgānīšanu utt. Vienīgi Rēzeknes garīdznieks D. Jaudzems 1919. g. 17. jūlijā vēstulē Mogiļovas metropolīta kūrijas kancleram J. Troigo piemin baznīckungu izsmiešanu, krucifiksu aizskaršanu. Taču arī te viņš nevaino vietējos komunistus, ateistus, bet gan luterāņu ģimenēs dzimušos strēlniekus, kas bija nākuši no citiem Latvijas novadiem.⁶⁴ Neapšaubāmi, ka šādi atsevišķi ekscēsi — senās, abpusēji kultivētās konfesionālās neiecietības augļi — piefrontes joslā tikai kaitēja,

⁶⁰ «Taisnība», 1919, 19. februārī.

⁶¹ К р у п с к а я Н. Атеистiskās audzināšanas jautājumi. Rīga, 1962, 50. lpp.

⁶² Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli. Rīga, 1958, 429. lpp.

⁶³ Turpat, 468., 469. lpp.

⁶⁴ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, лл. 85, 86.

stiprināja daļas iedzīvotāju reliģisko fanātismu, traucēja ateistu un ticīgo vienību ciņā par padomju varu.

Reakcionārās latviešu emigrācijas klerikāļi plaši propagandē tēzi par ateismu, antiklerikalismu kā latviešu tautai svešu, no ārienes ienestu parādību. Tiesa, šī buržuāziskā nacionālisma caurstrāvotā tēze domāta galvenokārt emigrantu jaunākajai paaudzei, kura nezina latviešu tautas vēsturi, kurai ir svešas latviešu tautas bagātās antiklerikalās tradīcijas un sveša baznīcas — kā luterāņu, tā katoļu un pareizticīgās — loma latviešu pārtautošanā, ciņā pret latviešu nacionālās pašapziņas veidošanos.

Jāuzsver, ka Latgali no gadsimtu sastinguma, no reliģiskā miega, kā to atzina arī paši garīdznieki, modināja galvenokārt paši vietējie apzinīgie strādnieki, kas revolucionāro rūdijumu bija guvuši Pēterburgas rūpnīcās plecu pie pleca ar revolūcijas šūpuļa daudznacionālo proletariātu, vai laukstrādnieki, kuru šķiriskā apziņa tika kaldināta, vergojot tautisko budžu tīrumos Kurzemē un Vidzemē. Ciņās rūditie citu Latvijas novadu komunisti dāsni dalījās partijas un padomju darba pieredzē, tādējādi palīdzot komunisma idejām iesakņoties Latgales iedzīvotāju masu apziņā.

Revolūcijas gadiem raksturīgs sevišķi spilgti izteikts masu internacionālisms, proletariāta starptautiskās solidaritātes apziņa, ticība drīzai sociālistiskās revolūcijas uzvarai pasaules mērogā. Izjūtot brālīgu solidaritāti ar Vācijas, Ungārijas revolucionāro proletariātu, Latgales darbaļaudis labi izprata Krievijas proletariāta ciņas noteicošo nozīmi. Par to liecina tā laika vēstures avoti. Lūk, viens no daudzajiem laikmeta dokumentiem — Rēzeknes apriņķa Makašēnu pagasta zemnieku sapulces 1918. g. 4. decembra rezolūcija (fragments):

«Apsveicam mūsu brāļus — sarkanās Petrogradas un Maskavas strādniekus, kuri uz saviem pleciem iznesa ciņas smagumu. Lai tagad saslēdzam dzelzs gredzenā trūcīgo zemnieku un proletariāta savienību, kas ar kopīgiem spēkiem saraus starptautiskā imperiālisma važas un nodibinās gaišu vienlīdzības un brālības valstību.

Lai dzīvo starptautiskā revolūcija!

Lai dzīvo visas pasaules strādnieku brālība!

Lai dzīvo starptautiskā strādnieku, zemnieku un Sarkanās armijas deputātu padome.»⁶⁵

Buržuāzisko reakciju šīs proletāriskā internacionālisma jūtas, bet it īpaši ciņas savienība ar krievu tautas proletariātu, biedēja arī pēc kontrrevolūcijas uzvaras. Kad buržuāziskās Latvijas Satversmes sapulcē tika apspriests jautājums par Latvijas—Padomju Krievijas miera līguma 20. pantā paredzēto abpusējo amnestiju, pret to asi vērsās represiju kārā katoļu frakcija. Tās vārdā Iekšlietu ministrijas ierēdnis baznīckungs F. Trasuns uzsvēra: «Latvijā bij daudz tādu, kas darīja kaut ko Krievijai

⁶⁵ «Taisnība», 1919, 23. janvārī.

par labu. Ja jums tas nav zināms, tad man tas ir ļoti labi zināms. Es, kungi, tanī laikā, kad lielinieki Latgalē darbojās, biju viņpus frontes un varu teikt, ka ne svešinieki, ne krievi, ne vācieši, bet latvieši paši darbojās Padomju Krievijai par labu.»⁶⁶

Latgales novada revolucionāri cīnījās arī latviešu sarkano strēlnieku pulkos. Tas īpaši jāatceras mūsdienās, kad reakcionārie katoļu klerikāļi par Latgales novada mūžam dzīvo tradīciju cenšas iztēlot pazemīgu reliģiozitāti. Revolucionārās kustības ietekmē šī izdaudzinātā tradīcija izgaisa kā nebijusi: reālās dzīves intereses, nule pamodinātās darba tautas šķiras intereses izrādījās nesalīdzināmi spēcīgākas par reliģiskās padevības morāli, tieši tās noteica arī ticīgo cilvēku rīcību un politisko stāju, viņu vienotību ar ateistiem cīņā par sociālo taisnīgumu, par padomju varu.

Pat 1919. g. nogalē, ārkārtīgi smagos saimnieciskos un sarežģītos iekšpolitiskos apstākļos, laikā, kad kontrrevolūcijas spēki bija sagrābuši lielāko daļu Latvijas teritorijas, Latgales trūcīgā zemniecība — 76,3% no visas novada zemniecības — tāpat kā agrāk visādi atbalstīja padomju varu. Neapstrīdamu liecību par baznīcas ietekmes krīzi sniedz fakts, ka īsā laikā — no 1919. g. augusta līdz 1920. g. janvārim — Latgalē izauga un aktīvā revolucionārā entuziasma caurstrāvotā darbībā norūdījās komjaunatne: ja augustā tās rindās bija tikai apmēram 80 biedri, tad janvārī Latgalē jau bija 932 komjaunieši.⁶⁷ Partijas nedēļas laikā 1919. g. decembrī, kad, pēc notikumu aculiecinieka vārdiem, «partijā iestājās tikai drošākais un stipri pārliecinātais elements»,⁶⁸ LKP rindas papildinājās ar vairāk nekā 1200 jauniem komunistiem: vairāk nekā 40% no tiem bija zemnieki, 81% — jaunieši.⁶⁹

Īpaši atzīmējama darba jaunatnes nostāja: jaunatni vadīja revolucionārs entuziasms, uzticība sociālā taisnīguma ideāliem un enerģija cīņā par to īstenošanu. Pat tik pārliecināts antikommunists kā O. Dzeņš spiests atzīt, ka komunisti «prata iesaistīt pie sevis jauniešus, kuri bez ierunām pildīja komunistu pavēles, pat nododot savas ģimenes piederīgos. Tāpat pie meklēšanas viņi bija pirmie. Kā tikai dabūja zināt, kur meklējamā persona atrodas, tūlīt ziņoja komunistu varas vīriem,» atceroties savu slaptstīšanos, lai izvairītos no iesaukšanas Sarkanajā Armijā, raksta O. Dzeņš jau pieminētajās atmiņās (Muna dzeive, 242., 243. lpp.). Bieži vien darba jaunatnes ietekmē nonāca arī jaunieši no sīkburžuāzijas un inteligences aprindām. Antiklerikālisms un ateisms viskonsekventāk izpaudās jaunatnē.

⁶⁶ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. I sesija, 28. sēde, 1920. g. 2. septembrī.

⁶⁷ Henrišs A. Latvijas komjaunatne 1919. gada otrajā pusē. — No Latvijas LKJS vēstures. Rīga, 1972, 34. lpp.

⁶⁸ Zeimāls V. Sabīdriskas atteistes un revolūcijas gaita Latgolā, 72. lpp.

⁶⁹ Turpat, 72.—74. lpp.

Komunistiskās partijas vadītais un organizētais intensīvais politiskais un kultūrizglītības darbs strauji mazināja baznīcas kultūrtrēģerisma ietekmi. Garīdzniecības un vietējās buržuāzijas kontrrevolucionārā agitācija atrada dzirdīgas ausis tikai piemērotā šķiriskā vidē. 1919. g. 11. septembra LKP CK sekretariāta ziņojumā KK(b)P CK par politisko stāvokli Padomju Latvijā gan apgalvots, ka zemniecība atrodas katoļu garīdznieku varā, taču vienlaikus teikts, ka vietējo garīdznieku provokatoriskajām baumām neesot bijis nekādu panākumu.⁷⁰

Atmiņās par revolucionāro cīņu Latgalē šīs cīņas veterāni uzsver garīdzniecības lielo ietekmi masās. Turpretī garīdzniecība, kurai profesionālais prestižs allaž liek pārspilēt reliģiozitātes spēku, klaji atzina savu bezspēcību, ietekmes krasu mazināšanos... Paradokss te tikai šķietams. Vispirms jāatzīmē, ka novada iedzīvotāju reliģiozitāti īpaši uzsver tie, kas Latgali iepazīna tikai 1917.—1919. g., un viņu vērtējumā par Latgali neapšaubāmi atspoguļojas savā pusē veidojies priekšstats par tautas dzīvi. Turpretī garīdzniecības vērtējuma profesionālo kompetenci apšaubīt ir grūti: reliģiozitāte mainījās viņu acu priekšā... Bez tam padomju un partijas darbinieku atmiņās nav strikti nodalīta garīdzniecības reliģiskā un politiskā ietekme. Bet reliģijas krīze, īpaši tās sākuma posmā, vispirms skar tieši politisko klerikalismu: vēl saglabājot ticību dievam, reliģiskos aizspriedumus, cilvēki noraida baznīcas politikānismu, tam nonākot pretrunā ar masu apzinātajām interesēm un vajadzībām.

Vēstures avotos, laikabiedru šķietami pretrunīgajās liecībās pareizi orientēties palīdz marksistiski leņiniskā metodoloģija, izziņas teorijas pareizības galvenais kritērijs — prakses kritērijs. «Pēc kādām pazīmēm mums jāspriež par *reālo* personību *reālajām* «domām un jūtām»? Saprotams, ka tāda pazīme var būt tikai viena: šo personu *darbība*, — bet, tā kā runa ir tikai par sabiedriskajām «domām un jūtām», tad jāpiebilst vēl: personību *sabiedriskā darbība*, t. i., *sociālie fakti*,»⁷¹ rakstīja V. I. Leņins. Šī mēraukla ir vienīgā pareizā. Tautas masu uzticība padomju varai apstākļos, kad baznīca ieņēma neapšaubāmi kontrrevolucionāru, pretpadomju nostāju, ir neapstrīdams sociāls fakts. Tāpat netiešu, taču pārliecinošu liecību par katolicisma ietekmes krīzi Latgalē deva buržuāziskās Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti 1920. g. aprīlī. Lai gan vēlēšanu kampaņā aktīvi tika izmantota gan kancele, gan biktskrēsls, katoļu klerikāļi — Latgales Kristīgo zemnieku savienība — ieguva tikai 6% no Latgales vēlēšanu balsīm.⁷² Un vēl 20. gadu beigās vēlēšanu cīņās ar

⁷⁰ Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā, 412. un 414. lpp.

⁷¹ Leņins V. I. Narodņicisma ekonomiskais saturs un tā kritika Struves kga grāmatā (Marksisma atspoguļojums buržuāziskajā literatūrā). — Raksti, 1. sēj., 364. lpp.

⁷² Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā, 47. lpp.

kristīgajiem konkurējošās partijas Latgalē ne bez sekmēm izmantoja antiklerikālus lozungus... Arī tas ir sociāls fakts.

Padomju varas idejas, Komunistiskās partijas auglīgais darbs sociālā taisnīguma īstenošanā iekaroja Latgales iedzīvotāju prātus un sirdis arī tad, kad viņi vēl ne tuvu nebija izpratuši jēdzienu «komunisms», taču simpatizēja padomju varas praktiskajiem pasākumiem, atbalstīja tos, par spīti baznīcas un budžu aktīvajai pretdarbībai. Latgalē Latvijas Komunistiskās partijas organizācija īsti noformējās tikai 1919. g. K. Kauliņš, kas 1919. g. otrajā pusē, kad padomju vara Latvijā pastāvēja vairs tikai Latgalē, bija LKP CK sekretārs un CK Biroja loceklis, atmiņās rakstīja: «Latvijas Komunistiskā partija, izvēršot savu revolucionāro darbību Latgalē, bija iekarojusi visplašāko Latgales darbaļaužu masu atbalstu un simpātijas, kļuvusi par šo darbaļaužu masu revolucionarizējošo un organizējošo spēku. Lai arī pēc padomju varas krišanas 1920. gada sākumā Latgalē iestājās smaga reakcija, tomēr darbaļaužu masu revolucionārā cīņa netika un nevarēja tikt aplāpēta. LKP Latgales novada organizācija bija viena no labākajām un spēcīgākajām partijas organizācijām Latvijā, tā veica lielu revolucionāru darbu visas buržuāziskās diktatūras gados, un tagad Latgales komunisti sekmīgi vada darbaļaužu cīņu par komunisma uzvaru.»⁷³ Šis LKP veterāna un vēsturnieka atzinums palīdz izprast gan reliģiozitātes krīzes raksturu 1919. g., gan arī katolicisma turpmāko vēsturi buržuāziskajā Latvijā, kad baznīca visu savu politisko darbību pakārtoja cīņai pret augošo LKP ietekmi masās.

Katoļu baznīcas organizatoriskā krīze

Lai labāk izprastu reliģijas krīzi Latgalē laika posmā no 1917. līdz 1919. g., nepieciešams kaut vai īsumā aplūkot arī baznīcas iekšējo stāvokli, tās organizatorisko krīzi. Baznīckungu ziņojumos, vēstulēs konstatējama ne tikai sūrošanās par garīdzniecības ietekmes mazināšanos, sūrošanos gandrīz vienmēr pavada atziņa par baznīcas aparāta dezorganizāciju, garīdzniecības saliedētības trūkumu. Šķiru un nacionālās pretrunas savu izpausmi rada arī pašā baznīcā. Latgales latviešu garīdzniecības — latviešu buržuāzijas interešu paudējas — darbība šai laikā gan no kanonisko tiesību, gan no muižnieciskās poliski katoliskās baznīcas viedokļa daudzējādā ziņā bija «revolucionāra», dumpinieciska.

⁷³ Kauliņš K. Partijas darbā 1918. un 1919. gadā. — Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas. 2. daļa. Rīga, 1959, 18., 19. lpp.

Ja agrāk, cariskās Krievijas apstākļos, latgaliešu garīdzniecība labākajā gadījumā vienīgi organizēja vai pati anonīmi rakstīja sūdzības — pat Romas pāvestam — par latviešu pārpoļošanu, nacionālo interešu un centienu apslāpēšanu, ar to saistot neveiksmes iedzīvotāju garīgās verdzināšanas darbā, tad tūlīt pēc 1917. g. Februāra revolūcijas, 19. aprīlī, garīdznieki, apejot garīgo varu — Mogiļovas arhibīskapu —, jau paši iesniedza Pagaidu valdības Konfesiju ministrijas Citičību konfesiju lietu departamentam lūgumu nekavējoties atjaunot Vidzemes bīskapiju kā «latviešu bīskapiju», tās pārvaldīšanai iecelot latviešu tautības palīgbīskapu. Lūgumu parakstīja garīdznieki F. Trasuns, J. Rancāns, K. Skrinda, P. Apšīnīks, kā arī sabiedriskie darbinieki E. Kozlovskis, V. Seile, G. Mukts-Kveders.⁷⁴ Sai sakarā konstatējams no baznīcas tiesību viedokļa visai odiozs fakts, proti, redzamāko Latgales baznīckungu bloķēšanās ar G. Muktu-Kvederu, kurš 1912. g. ar cariskās Krievijas Iekšlietu ministrijas starpniecību bija uzdrošinājies sūdzēties pašam pāvestam par pārpoļotāju metropolītu V. Kļučinski un pat pretēji baznīcas likumiem grasījās saukt šo baznīcas augstmani pie laicīgās tiesas atbildības. Citičību konfesiju lietu departaments jau gatavojās izpildīt latviešu garīdznieku lūgumu. Bīskapa iecelšanu aizkavēja vienīgi konkrētas kandidatūras trūkums. Garīdznieki cerēja par to vienoties kopējā apspriedē 1917. g. jūnija beigās. Taču, kad Pagaidu valdība atjaunoja tiesībās 1907. g. no amata atstādināto bīskapu E. Ropu un ievadīja sarunas par viņa nozīmēšanu Mogiļovas metropolīta amatā, «latviešu bīskapijas» lieta noklusa. Valdonīgais barons E. Rops, 1. septembrī kļuvis par metropolītu, ātri likvidēja «latviešu shizmu», kā poļu muižniecības un Mogiļovas kūrijas aprindās dēvēja latviešu katoļu garīdzniecības centienus pēc «savas» bīskapijas un bīskapa.

Taču, līdzko vācu karaspēks 1918. g. sākumā okupēja Latgali, «latviešu shizma» atdzima: okupantu paspārnē vispirms Rēzeknē, pēc tam Aglonā notika divas vietējās garīdzniecības sapulces, kas izstrādāja lūgumu pāvestam, kā arī jau izvirzīja konkrētus bīskapa amata kandidātus — F. Trasunu, K. Skrindu un A. Springoviču. Pēdējo, pārtrūkstot sakariem starp Petrogradu un Latgali, metropolīts E. Rops bija nozīmējis par savu pilnvaroto — ģenerālvikāru — līdz sakaru atjaunošanai. Jāpiebilst, ka A. Springoviča kandidatūra bīskapa amatam bija izvirzīta galvenokārt taktisku apsvērumu pēc, lai viņš kā vietējais garīgās varas reprezentants neliktu šķēršļus lūguma nosūtīšanai. Vācu okupācijas iestādes uz baznīckungu iniciatīvu skatījās labvēlīgi, jo katoļu garīdzniecība jau bija izteikusies par Latvijas pakļaušanos Vācijai: nacionāla nodevība garīdzniecību baidīja daudz mazāk nekā perspektīva par Padomju Latvijās nodibināšanos. Vācu kara kapelāns latgaliešu garīdzniecības vēstuli nogādāja

⁷⁴ ЦГИАЛ, ф. 821, оп. 150, д. 201, лл. 1, 2.

pāvesta nuncijam E. Pačelli Minhenē, kurš to savukārt nodeva Romas kūrījai. Vienlaikus Rīgas katoļu garīdzniecība 1918. g. 20. februārī lūdza Kauņas bīskapu F. Kareviču atbalstīt Romā ideju par Rīgas diecēzes atjaunošanas nepieciešamību un lietderību.⁷⁵

Nevēlēdamās zaudēt latgaliešu pārpoļošanas tradicionālo ieroci, Latgales poļu muižniecība nekavējoties siki informēja metropolītu E. Ropu par «latviešu shizmatiku» pasākumiem. Taču Vatikāns, rūpēdamies, lai vācu okupētā Latvija arī baznīctiesiski tiktu norobežota no sarkanās Petrogradas, 1918. g. 29. septembrī atjaunoja Rīgas bīskapiju, par pirmo tās bīskapu ieceļot barona E. Ropa radnieku grafu E. O'Rorku (O'Rourke). Taču jaunais bīskaps nespēja lāga pārņemt varu: pēc Novembra revolūcijas Vācijā vācu okupantu vara sabruka. Sarkanā Armija atbrīvoja gandrīz visu Latvijas teritoriju. Līdz ar okupantiem Latgali atstāja daudzi katoļu garīdznieki, tai skaitā arī A. Springovičs, kurš apmetās Rīgā, bet savas ģenerālvikāra pilnvaras nodeva D. Jasinskim, lai gan līdz ar sakaru atjaunošanos ar Petrogradu ģenerālvikāra baznīctiesiskā vara bija izbeigusies. Savā 1919. g. 12. februāra cirkulārā Latgales dekāniem Mogiļovas metropolīts to īpaši atgādināja.⁷⁶ 1918. g. beigās un 1919. g. sākumā draudžu pārvaldē Latgalē valdīja pilnīgs haoss: aizbēgušo prāvestu vietā jaunos nozīmēja gan metropolīts E. Rops, gan bijušais ģenerālvikārs A. Springovičs ar sava delegāta D. Jasinska starpniecību. Atgriezās arī daudzi no aizbēgušajiem prāvestiem. Reizēm vienā draudzē nu bija vairāki garīdznieki — sāncenši. Savos ziņojumos metropolitam E. Ropam garīdznieki D. Jaudzems (Rēzekne), P. Apšīniks (Bērzgale), F. Trasuns (Prezma) sūdzējās par garīdzniecības nedisciplinētību; garīdznieku bēgulošana, slapstīšanās tikai noskaņojot iedzīvotājus, tai skaitā arī ticīgos, pret garīdzniecību un baznīcu vispār. Spriežot pēc ziņojumiem, atsevišķi garīdznieki pat nodarbojušies ar «kūdišanu», apgalvodami, ka bagātākās, labākās draudzes bīskaps dalot par naudu; piekāpjoties baznīcēnu lūgumiem, garīdznieki laulāja ticīgos bez iepriekšējas uzsaukšanas utt. «Daži garīdznieki, dzenoties pēc labākām draudzēm, paši piedāvā draudzēm savus pakalpojumus vai arī iztop draudzes locekļiem, lai tie lūgtu Jūsu Augstīsvētību nozīmēt viņus dotajās draudzēs,» 1919. g. 27. februārī metropolitam E. Ropam sūrojās Rēzeknes—Rēznas dekāns F. Trasuns. Vēstulē atzīmēts, ka ticīgie jau sākot kurnēt: «Runāja, ka nebūšot garīdznieku, bet izrādās, ka viņu ir vairāk, nekā vajaga, ja vien mēs tos gribētu.» F. Trasuns rakstīja, ka no padomju varas iestāžu puses garīdzniekiem, kas atgriežas, nekādas briesmas nedraud, gadījuma aresti personības noskaidrošanai ilgstoš ne vairāk par divām trim dienām.⁷⁷ Baznīckungs D. Jaudzems, atzi-

⁷⁵ LCVVA, 633. f., 1. apr., 59. l., 1.—3. lp.

⁷⁶ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, л. 42.

⁷⁷ Turpat, 48., 50. lp.

mējis baznīcas varas dezorganizētību, rakstīja: «Vislaunākais, sekas var būt bēdīgas, jo grūti ticēt, ka tauta un dažādas komitejas to nebūtu ne dzirdējušas, ne arī zinājušas. Pat garīdzniecībā revolūcija, vieni bēg, citi spēlē «latviešu shizmā». Tā, liekas, ir cenšanās noturēt varu, kas izslīd no rokām.»⁷⁸ Metropolīts E. Rops centās disciplinēt garīdzniecību: vienlaikus ar ģenerālvikāra pilnvaru anulēšanu no Latgales mazdūšīgi aizmukušajam A. Springovičam tādas pilnvaras tika piešķirtas F. Trasunam. Pēdējais sākumā gan atrunājās, aizbildinoties ar slikto veselības stāvokli, taču, kad pilnvaru apjoms tika nedaudz paplašināts, 1919. g. aprīlī stājās pie ģenerālvikāra pienākumu pildīšanas,⁷⁹ līdz ar to iegūstot nāvīgu ienaidnieku bijušā ģenerālvikāra un nākošā Rīgas bīskapa A. Springoviča personā. Metropolīta E. Ropa rīcībā neapšaubāmi saskatāms pārbaudītās «skaldi un valdi» politikas taktisks manevrs: nostādot sāncenšu stāvoklī divus «latviešu shizmatiku» bīskapa amata kandidātus, metropolīts cerēja vājināt opozīciju, kura, nodibinot kontaktus ar latviešu buržuāzisko Pagaidu valdību, šai laikā centās atbrīvoties no grāfa E. O'Rorka. Cirkulārā Latvijas katoļu dekāniem⁸⁰ E. Rops vēlreiz atgādināja, ka nedz A. Springoviča, nedz D. Jasīnska rīkojumiem nav likumīga spēka, aicināja dekānus nekavējoties izbeigt garīdznieku patvaļu draudžu garīgajā apkalpošanā, nosodot tos, kas draudzes ir pametuši. Metropolīts aicināja garīdzniecību vadīt tautu un nevis pakļauties tai, stingri vērsties pret «dieva baušļu mīdīšanu»; aicināja noteiktāk izmantot reliģiju politiskajā cīņā pret komunismu, šai sakarā īpaši uzsverot septīto bausli, kas sargā svēto privātīpašumu.

Jaunā ģenerālvikāra F. Trasuna enerģiskās rīcības rezultātā 1919. g. aprīlī—jūnijā draudžu garīgā dzīve daudz maz ievirzījās parastajās sliedēs, vietējie garīdznieki sāka drošāk izmantot kanceli arī kā pretpadomju agitācijas tribīni, centās viest paniku, izplatīja provokatoriskas baumas, organizēja dezertieru, budžu dēlu, pārsūtīšanu pāri frontes linijai pie baltgvardiem. Taču jau jūlijā, īpaši fronteī tuvākajos pagastos, garīdznieki atkal sāka bēguļot un slapstīties. Uz Rīgu devās arī ģenerālvikārs F. Trasuns un kļuva par buržuāziskās Pagaidu valdības iekšlietu ministra vietnieku Latgales lietās. Tagad garīdzniecības slapstīšanās vietumis bija jau organizēta dumpīgo draudžu pamešana noteiktā nolūkā — radīt ticīgo iedzīvotāju neapmierinātību ar padomju varu. Ar aukstu aprēķinu dvēseļu gani tādā veidā «sodīja» ticīgos par viņu sabiedrisko aktivitāti. Izmantot šādu taktiku pret draudzēm, kas bija «aizmirsušās», vēstulē E. Ropam ierosināja F. Trasuns jau martā⁸¹, taču masveidīgu pielietojumu tā rada 1919. g. vasarā un rudenī. Šai laikā garīdzniecība cerēja uz apvienoto

⁷⁸ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, лл. 19, 20.

⁷⁹ Turpat, 55. lp.

⁸⁰ Turpat, 46. lp.

⁸¹ Turpat, 51., 52. lp.

poļu-vācu-buržuāziskās Latvijas bruņoto spēku drīzu uzbrukumu Padomju Latvijas pēdējam bastionam — Latgalei. Ticīgi sāpīgi izjuta garīdznieku trūkumu: piefrontes apstākļos epidēmijās daudz iedzīvotāju mira, nesapņēmuši «pēdējo sakramentu», līdz ar to, pēc reliģiskajiem ticējumiem, nododot savas dvēseles «mūžīgai pazudināšanai». Reliģiozitāte šai laikā pastiprinājās, apliecinot V. I. Ļeņina atzinumu: «...masas arī dažreiz ļaujas — sevišķi ārkārtīga nogurumā gados, kad tās pārpūlējušās pārmērīgu grūtību un mocību rezultātā, — ļaujas noskaņām, kas nepavisam nav progresīvas.»⁸² Un šo reliģiozitātes pastiprināšanos klerikāļi centās apzināti virzīt pret padomju varu, akcentējot, pārspilējot atsevišķus trūkumus un kļūdas vietējo varas orgānu darbībā.

Rakstā «Jaunu kauju priekšvakarā», kas publicēts 1919. g. 1. jūnijā, P. Stučka teicami raksturoja masu psiholoģiju. To noteica ilgstošās grūtības, šaubas un neuzticība politiski mazatīstīto iedzīvotāju prātos, kurus ietekmēja arī atsevišķas padomju vietējo iestāžu kļūdas. Un tām «pievienojās taisni ļaunprātīga aģitācija un kontrrevolucionāra uzstāšanās no mobilizēto mūsu pretinieku un to piederīgo puses». Vienlaikus P. Stučka uzsvēra, ka «galvenais nemierības pamats galu galā ir ne atsevišķas kļūdas, bet pāreja uz sociālismu, uz komunismu». Revolūcijas procesā izpaudās nepietiekamā masu psiholoģiskā sagatavotība grūtībām, ko nes sev līdz jaunās iekārtas dzimšana. Šī nesagatavotība izpaudās vienkāršotos uzskatos un ar tiem saistītā rīcībā: «Viens otrs, varbūt pat vairums bija iedomājies, ka pāreja uz sociālismu ir vienkārša svētdienas pastaigāšanās, kas atstās visu pārējo masu vislielākajā apmierinātībā, izņemot tikai nelielu skaitu bagātnieku. Otrā, pretējā pusē mēs atrodam (gan tikai kā mazākumu) biedrus, kas iedomājas, ka var vest visasāko cīņu pret visu, kas nav komunisti un kas nepadodas bez iepikstēšanās komunistiem. I viens, i otrs uzskats bija pilnīgi nepareizs.

Nevar iedomāties grūtākas revolūcijas kā sociālistiskā. To izkarot var vienīgi visnesaudzīgākajā pilsoņu karā, kuram jānoved pie valdošo šķiru pilnīgas iznīcināšanas, atcelšanas. Un reizē ar to jāizved cauri neredzēts, nepiedzīvots lūzums ne vien tautas saimniecībā, bet arī ar šo saimniecību sakarā stāvošajos cilvēku prātos. Vēl nav faktiski atcelta privātīpašuma iekārta un jau jāizdara lūzums galvās, kurās viss, kas notiekas, pastāvīgi atspoguļojas tikai vēlāk un kurās valda arvien daudz pagātnes, daudz tradīciju. Kā lai sīkais īpašnieks, vienalga, vai tas ir zemes vai govys, vai zirga u.t.t. īpašnieks, pierod uzreiz pie domām, ka bez šī īpašuma viņš būs labāk apgādāts nekā ar to? Viņš tam ticēs vienīgi tad, kad būs to pārdzīvojis vai nu pats, vai pieredzējis pie citu parauga. Raug, kādēļ komunisma ieviešana vienmēr pirmā brīdī sacels daudz nemierības.»⁸³

⁸² Ļeņins V. I. Par partijas tīrīšanu. — Raksti, 33. sēj., 18. lpp.

⁸³ Stučka P. Par Padomju varu Latvijā. Rīga, 1958, 308.—312. lpp.

Atgādinādams, ka zemnieki pat pēc dzimtbūšanas atcelšanas sākumā lūguši atjaunot veco kārtību, P. Stučka asi nosodīja tos «radikālos» komunistus, «neprātuļu rikošanos uz laukiem», kuri vairoja nemieru ar atsevišķiem padomju varas pasākumiem, izkropļoja partijas kursu uz strādnieku un zemnieku savienību, forsēja komūnu dibināšanu utt.

Latgales apstākļos, kur sociālistisko un komunistisko ideju propagandai, izskaidrošanas darbam masās nebija tik solidu tradīciju kā pārējos Latvijas novados, reakcionāru žonglēšanai ar «komūnas» biedu bija vēl plašākas iespējas. Un klerikāļi pilnā mērā tās izmantoja, tāpat kā izmantoja katru kļūmi, katru trūkumu vietējo padomju iestāžu darbā, lai censtos diskreditēt, apmelot sociālismu un komunismu.

Šīs kontrevolucionārās aģitācijas vērienu stipri mazināja baznīcas organizatoriskā krīze, vairāku draudzes ganu savrupā rīcība. Baznīcas administrācija Latgalē šai laikā praktiski bija izirusi, dezorganizēta — turklāt nebūt ne padomju varas iestāžu dēļ. Sai laikā, t. i., veidojoties jaunajai Rīgas bīskapijai, baznīcā jo asi izpaudās orientāciju cīņa, baznīckungu rūpes par personisko karjeru. To atzina ne vien ģenerālvikārs F. Trasuns, to vēstulēs metropolitam apliecināja arī citi garīdznieki.⁸⁴ Tā, baznīckungs P. Apšīniks savā ziņojumā kūrījai uzsvēra, ka baznīckungiem trūkst saliedētības, kaujinieciskuma. Daži garīdznieki klusējot un politikā neiejaucoties, jo domājot tikai par sevi, daži atkal klusējot aiz veltīgām, nepamatotām bailēm, lai gan tautu var un vajag mācīt, bet ir arī tādi, kā, piemēram, baznīckungs K. Kangars, kas «posta to, ko citi ceļ», izplatot un propagandējot «bezdievīgus laikrakstus». Par K. Kangara «komunistisko» darbību sūdzējās arī viņa tiešais priekšnieks — dekāns V. Juško.⁸⁵

1919. g. rudenī garīdzniecības disciplīna galīgi saira. Ievērojamai garīdzniecības daļai bija sakari ar Rīgu, kur «latviešu shizmatīķi» ar buržuāziskās Latvijas Pagaidu valdības starpniecību centās īstenot savus plānus, panākt Vatikānā E. O'Rorka atcelšanu un sava kandidāta iecelšanu par Rīgas bīskapu. Kad 1919. g. oktobrī kanoniķis J. Rancāns kļuva par buržuāziskās Latvijas Pagaidu valdības pilnvaroto Vatikānā, «latviešu shizmatīķu» pozīcijas nostiprinājās, daļa garīdznieku sāka meklēt tuvākus kontaktus ar šīs orientācijas pārstāvjiem, devās pāri frontes līnijai uz Rīgu, citi atkal — atzinuši, ka viss ir zaudēts, — uz Lietuvu vai Poliju. Visumā garīdzniecība pamazām pārorientējās no Petrogradas uz Rīgu, no Mogiļovas metropolita — uz Rīgas bīskapu, par kura sēdekli vēl risinājās sīva konkurences cīņa. Tā kā garīdzniecība bija pārlieku aizņemta ar politiku un politikānismu arī pašā baznīcā, ar rūpēm par personisko karjeru, protams, ticīgo garīgajai aprūpei šajos apstākļos neatlika pietiekami laika.

Antiklerikālā kustība laika posmā no 1917. līdz 1919. g. nebija

⁸⁴ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, лл. 79, 80, 85, 86.

⁸⁵ Turpat, 35. lp.

viendabīga. Tā apvienoja kā ateistus, tā arī ticīgos, kas protestēja pret baznīcas kontrrevolucionāro politiku, pret nacionālo interešu nodevību, pret garīdzniecības demoralizāciju. Zīmīgs ir garīdznieka D. Jaudzema atzinums 1919. g. 2. septembra vēstulē metropolitam E. Ropam:

«Man vaļsirdīgi jāsaka, Viscienījamākais Gans un Tēvs, ka neesmu nedz pesimists, nedz hiperkritiķis, es skatos uz cilvēkiem kā uz cilvēkiem, taču, ja man nebūtu stingrās un stiprās ticības un garīdznieka kārtas dziļi reliģiozās audzināšanas, man jau sen daudz, ļoti daudz iemeslu dēļ vajadzētu stāties šodienas revolucionāru ierindā un ieņemt vadošo vietu cīņā, tiesa, ne pret baznīcu, bet pret garīdzniecību, precīzāk, pret tās padibēnēm. Lai Augstais Dievs piedod, bet pie izdevības sirdsapziņa man liek dažas lietas apgaismot.»⁸⁶

1919. g. 8. oktobra vēstulē D. Jaudzems rakstīja, ka padomju presē ievietotie raksti par garīdzniecību «trāpa melnajā, daļēji patiesajā īstenībā».⁸⁷

Tādējādi baznīcas ieilgusī organizatoriskā krīze un tās sekas — garīdzniecības nedisciplinētība un demoralizācija, savrupība, orientāciju cīņa — sekmēja antiklerikālās kustības vērienu, kurā iekļāvās pat ticīgie, kuri vēl nebūt nebija zaudējuši reliģiskās ilūzijas. Vietējās garīdzniecības sašķelšanās starp «latviešu shizmu» un ortodoksālo pārpoļotāju partiju, laipošana starp garīgajām varām, lai nodrošinātu personisko garīgo vai politisko karjeru, vājināja baznīcu turklāt arī kā kontrrevolūcijas ieroci, neļāva pilnā mērā izmantot reliģijas ietekmi kontrrevolūcijas interesēs.

Reliģiozitātes krīze Latgalē šais gados bija sarežģīts, pretrunīgs process. Reliģijas kā masu sabiedriskās apziņas formas, pasaules uzskata sekmīgai izpētei nepieciešams daudz detalizētāks, dziļāks visu sociālekonomisko, politisko, ideoloģijas, kultūras un sadzīves problēmu risinājums historiogrāfijā. Pagaidām apzinātie avoti tomēr jau tagad ļauj iezīmēt tālāko pētījumu virzienus; tie ir — jautājums par antiklerikālo un ateistisko tendenču samēru tradicionālās reliģiozitātes krīzē, par šīs krīzes dinamiku dažādās iedzīvotāju šķirās un slāņos saistībā ar revolucionāro pārveidību padziļināšanos un pilsoņu kara gaitu. Tikpat kā nav konkrētu datu par reliģiozitātes pastiprināšanos buržuāzijas un muižniecības aprindās.

Tomēr arī šobrīd vēsturnieka rīcībā esošie avoti neapstrīdami atspēko baznīcas propagandēto ideoloģisko mītu par novada iedzīvotāju nesatricināmo reliģiozitāti. Reliģiozitātes krīzes vēriens un dziļums bija negaidīts ievērojamai daļai katoļu garīdzniecības un pārsteidza to nesagatavotu.

Reliģijas krīze laika posmā no 1917. līdz 1919. g. bija saistīta ar šķiru cīņu, to noteica baznīcas kontrrevolucionārā sabiedriski politiskā nostāja, kurā klaji izpaudās pašas reliģijas šķiriskā būtība. Tautas masām aktīvi iesaistoties revolucionārajā kustībā, šī krīze Latgalē jo spilgti izpaudās vēl pirms Lielās Oktobra

⁸⁶ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, л. 100.

⁸⁷ Turpat, 104. лр.

sociālistiskās revolūcijas uzvaras 1917. g. septembrī—oktobrī, kulmināciju sasniedzot padomju varas pastāvēšanas pirmajos mēnešos. Baznīcas pašatmaskošanās vācu okupācijas laikā, 1918. g., praktiski atbrūvoja politisko klerikālismu, līdz minimumam samazinot garīdzniecības politisko ietekmi masās.

Ideoloģiski pavisam nepietiekami sagatavota, masu izglītības un kultūras zemā līmeņa ierobežota, reliģiozitātes krīze attīstības sākuma posmā izpaudās galvenokārt antiklerikālisma formā, klerikālisma paplašinātā un padziļinātā kritikā, kuru jau pēc 1905.—1907. g. revolūcijas bija aizsākuši dažādi sīkburžuāzijas grupējumi cīņā pret oficiālās baznīcas nacionālo politiku, pret klerikāļu centieniem ne tikai monopolizēt visu kultūrizglītības darbu Latgalē, bet sagrābt savās rokās pat saimniecisko dzīvi — kredītu kooperatīvās biedrības.

Reliģijas krīzei šai laikā raksturīgs bija stihiskums. Sistemātiskam kultūrizglītības darbam, kas varētu dot ateismam pasaules uzskata pamatus, nebija iespēju, to sāka plašāk izvērst tikai 1919. g. otrajā pusē. Par specifiski ateistisku darbu šai laikā vēl nav iespējams runāt. Baznīcas kritikā noteicošais bija politiski aktuālais uzdevums — mazināt karojošā politiskā klerikālisma ietekmi, atsegt tā šķirisko, kontrrevolucionāro lomu.

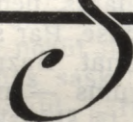
Vēstures avoti atspēko politiskā klerikālisma melīgos izdomājumus par represijām pret garīdzniecību un ticīgajiem, par ticības brīvības ierobežojumiem padomju varas pastāvēšanas laikā Latgalē. Padomju iestādes konsekventi īstenoja dekrētu par baznīcas šķiršanu no valsts un skolas šķiršanu no baznīcas, sarežģītajos apstākļos ar apbrīnojamu iecietību izturoties pret kontrrevolucionārās garīdzniecības mēģinājumiem tīšuprāt izprovocēt represijas.

Masu apziņā reliģiozitātes krīze 1917.—1919. g. atstāja paliekošu ietekmi, nosakot gan antiklerikālās un ateistiskās sabiedriskās domas turpmāko attīstību, gan arī baznīcas politiku nacionālās buržuāzijas diktatūras gados. Revolūcijas vētras sēja deva bagātu ražu. Krīzes paliekošo ietekmi apzinājās arī pati garīdzniecība: «... Varu piemetināt, ka masās reliģijas pamats vēl diezgan stiprs, ka garīgais amats nav vēl galīgi zaudējis savu prestižu un viss atgriezīsies normālās sliedēs, līdzko prāti nomierināsies un bada rēgs pazudis,» rakstīja F. Trasuns 1919. g. «Bet noteikta tautas daļa, bez šaubām, ticībai ir zudusi, un šis laiks atstās savas pēdas tautas reliģiskajā dzīvē.»⁸⁸ Izmisīgi un neatlaidīgi katoļu garīdzniecība 20.—30. gados veltīgi centās dzēst šīs pēdas no tautas masu apziņas. Tomēr tās pūliņi nevainagojās panākumiem: komunisma idejas pakāpeniski, bet noteikti iekaroja darba tautas prātus un sirdis. «Latgales baznīkungiem... nebūs mierīga miega, kamēr vien darba ļaudis nedos viņiem kopā ar Ulmaņa valdību «atvaļinājumu,» — tā 1920. g. pravietiski rakstīja V. Zeimāls.⁸⁹

⁸⁸ ЦГИАЛ, ф. 826, оп. 1, д. 1365, л. 38.

⁸⁹ Zeimāls V. Sabidriskas atteisteības un revolūcijas gaita Latgalē, 75. lpp.

Parlamentārās buržuāziskās republikas gados

Nacionālās buržuāzijas diktatūras divi gadu desmiti Latvijas vēsturē bija reakcijas, kontrrevolūcijas uzvaras periods. Šī pašmāju buržuāzijas diktatūra dzima kontrrevolūcijas tieša eksporta rezultātā, starptautiskā imperiālisma uzspiesta. Vēl 1917. g. rudenī Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanās latviešu tautas lielam lielais vairākums izteicās par boļševiku partiju, par padomju varu.¹ Darba tauta izcināja un pašai ziedīgi aizstāvēja savu, padomju varu, kura pirmā nodrošināja Latvijas valstisku suverenitāti un reāli apvienoja sociālistiskā padomju republikā visus Latvijas etnogrāfiskos novadus. Padomju vara likvidēja kārtu privilēģijas un muižniecības zemes īpašumus, nacionalizēja lielrūpniecību, bankas, ārējo tirdzniecību. Padomju vara deva astoņu stundu darba dienu, pavēra ceļu visai tautai uz bezmaksas laicīgu izglītību, sociālu nodrošināšanu. Tā atraisīja visplašākajās masās nenoslāpējamas alkas pēc brīvības, sociālās vienlīdzības, pēc taisnīguma, izglītības un kultūras.

Cīņā pret revolūciju starptautiskais imperiālisms bija vienots. Latviešu nacionālās buržuāzijas pārstāvji, dieldēļot ārzemju atbalstu revolucionārās tautas apspiešanai, atrada dzirdīgas ausis gan Antantes, gan Vācijas imperiālistu un militāristu aprindās. «Īsteni ņemot, tā jau bija Vācija, kas 1919. gadā Latviju atsvabināja no lielnieciskās Krievijas. Nebūtu Vācija apgādājusi landesvēru, tā baltiskās, kā arī latviskās un krieviskās nodaļas, organizējusi dzelzsdīvīziju un devusi mums palīgā savu sesto rezerves korpusu, tad Pēteris Stučka vēl tagad sēdētu Rīgā,»² 1928. g. rakstīja vācu imperiālisma marionete A. Niedra, tiesa, aizmirdams piebilst, ka šo kontrrevolucionāro misiju Vācija veica ar Antantes tiešu svētību. Un nevar nepiekrīst A. Niedras vārdiem,

¹ To bija spiesti atklāti atzīt paši klerikāļi. Skat.: «Katoļu Dzeive», 1928, Nr. 20 (oktobris), 331., 332. lpp.

² Niedra A. Kā tās lietas tika darītas. Rīga, 1943, 133. lpp.

kas adresēti veiksmīgākajiem konkurentiem politisko marionešu spēlē: «Kā mums bija jāpiemērojas Sabiedroto politikai, kad tie uzvarēja, tā noteiktu pār mums arī vācu politika, ja uzvarētu Vācija.»³ Gan mācītāja A. Niedras, gan lauku buržuāzijas darboņa K. Ulmaņa valdības nepārstāvēja latviešu tautu, tās pārstāvēja vienīgi dažādas nodevīgas «orientācijas» uz ārvalstīm, ar kurām nacionālistiskā buržuāzija saistīja savas cerības saglabāt Latvijā svēto privātapašumu, ekspluatācijas un apspiestības iekārtu. Latviešu buržuāzija nacionālistiskus lozungus izmantoja nacionālās nodevības politikas maskēšanai. Šo lozungu apskurbinātajiem armijā savervētajiem karavīriem cīnīties pret latviešu darba tautu nācās plecu pie pleca ar Baltijas vācu baronu landesvēra un panu Polijas karaspēka vienībām. Tikai ar ārvalstu imperiālistu tiešu militāru palīdzību, to piegādāto bruņojumu un armijas ietērpu, izmantojot ārvalstu militāro padomnieku vadību, finansiālo un diplomātisko atbalstu, latviešu buržuāzijai ar meņševiku atbalstu izdevās uz laiku apslāpēt darba tautas cīņu par demokrātiju un sociālismu, par sociālo taisnīgumu. Buržuāzijas diktatūras režīms likvidēja lielāko daļu no sociālistiskās revolūcijas iekarojumiem, bija klaji antidemokrātisks.

Kontrrevolūcijas eksportu uz Latviju atvieglāja ārzemju militārā intervencija un pilsoņu karš Padomju Krievijā. Cīņās pārbaudītās latviešu sarkano strēlnieku vienības, izpildot savu internacionālo pienākumu, aizstāvēja padomju varu izšķirīgajās frontēs. Latvijas darba tauta bija noasiņojusi cīņās pret imperiālistisko Rietumvalstu balstīto kontrrevolūcijas pārspēku. Terora un politisku represiju režīms, kuru ieviesa ar ārzemju durkļu palīdzību uzkundzējusies nacionālistiskā buržuāzija, likvidēja gan sociālistiskos pārkārtojumus, bet nebūt ne sociālisma ideju pievilcības spēku. Smagajos pagrīdes darbības apstākļos Latvijas darba tautas avangards — Komunistiskā partija — pulcēja spēkus jaunām cīņām. Un, ja komunistu pagrīdes organizācijas nemitīgi izsekoja politiskās policijas dzinējsuņi, tad masu politikajam noskaņojumam vērīgi sekoja arī sazarotais, elastīgais baznīcas, reliģisko draudžu aparāts. Ziņojumā par stāvokli Latvijā, kuru 1920. g. sākumā uz Romas kūrīju nosūtīja nākošais Rīgas bīskaps A. Springovičs, bija atzīmēts, ka tautā joprojām ir dzīvas boļševisma idejas, bez tam izplatoties arī «citas sociālistiskās mācības», un pašreizējās valdības krišana varot novest pie citas, sociālistiskās valdības.⁴ Kādā citā vēstulē, kas datējama, šķiet, ar 1921. g., jaunieceltais Rīgas bīskaps savu nevēlēšanos no Aglonas pārcelties uz Rīgu motivēja ar to, ka vispirms esot jāorganizē katoļticīgie Latgalē; sociālisma un komunisma piekriņģu skaits Latvijā ir tāds, ka nav ko cerēt uz pilsoņu kara novēršanu un buržuāziskā miera un kārtības nostiprināšanu.⁵

³ Niedra A. Kā tās lietas tika darītas, 11. lpp.

⁴ LCVVA, 633. f., 1. apr., 59. l., 66. un 67. lp.

⁵ Turpat, 45. un 47. lp.

Tā tad katoļu baznīca — un ne tikai katoļu baznīca vien — kopš nacionālistiskās buržuāzijas diktatūras pirmajām dienām neticēja, ka pašmāju buržuāzijai bez ārvalstu tiešas iejaukšanās izdosies ilgstoši saglabāt varu Latvijā. Tās «nevalstiskās» orientācijas, kas bija vērojamas lielākajās baznīcās, sagādājot raizes valdošajiem buržuāziskajiem nacionālistiem, nebūt nebija tikai mesli vēsturei vai tradīcijām, kas luterānismu vienoja ar Vāciju, katolicismu — ar Poliju, bet krievu pareizticīgo baznīcu — ar reakcijas tīkojumiem restaurēt carismu «vienotā, nedalāmā» Krievijā. Šīs orientācijas atspoguļoja buržuāzijas konfesionālo grupējumu centienus rast spēcīgu aizbildni nevis debesīs, bet ārzemēs. Šādam aizbildnim vajadzētu spēt nosargāt svēto privātīpašumu, apspiest augošo revolucionāro kustību Latvijā.

Latviešu nacionālistiskās buržuāzijas diktatūra likumsakarīgi svārstījās starp dažnedažādajām tautai naidīgajām «orientācijām». Reakcijas periods savu zīmogu uzspieda buržuāziskajam valstiskumam, politikai, kā arī oficiālajiem sabiedriskajiem institūtiem. Izņēmums nebija arī katoļu baznīca, kas centās sniegt maksimālu atbalstu ekspluatācijas un apspiestības iekārtai, vienlaikus neaizmirstot savas konfesionālās intereses un akli pakļaujoties Vatikāna reakcionārajai politikai, kuru aplūkojamā laika posmā raksturoja spilgti izteikts antikommunisms.

Baznīcas aparāta izveide un tiesiskais stāvoklis

Rīgas arhibīskapijas atjaunošana. 1922. g. konkordāts

Rīgas bīskapijas atjaunošanu 1918. g. 29. septembrī katoļu baznīcas ideologi un klerikālie vēsturnieki centās iztēlot par pāvesta Benedikta XV īpašas labvēlības izpausmi pret nākamo buržuāzisko republiku.

Katoļu politiķi un vēsturnieki īpaši centās uzsvērt Vatikāna ieguldījumu «neatkarīgās» buržuāziskās Latvijas valsts starptautiskajā atzīšanā. Tāpēc viņi vienmēr atgādināja, ka Rīgas bīskapija atjaunota vēl pirms Anglijas ārlietu ministra lorda A. Balfūra 1918. g. 11. novembra vēstules Latviešu pagaidu nacionālās padomes pilnvarotajam pārstāvim Z. Meierovicam, ar kuru Anglijas valdība būtībā atzina «Latvijas valsti».

Patiesībā Baltijas ostas tobrīd Anglijas imperiālistisko valdību interesēja vairāk nekā buržuāziskās Latvijas neatkarība Vatikānu. Bet centieni atjaunot Rīgas bīskapiju nepārprotami saskanēja ar vācu imperiālistu tīkojumiem, kuri tobrīd veica konkrētus pasākumus, mēģinot izveidot Baltijā no Vācijas atkarīgu

vasalhercogisti. Ar bullu «*Hodie nos...*» noteiktās bīskapijas robežas ietvēra Latgali, Vidzemi un Igauniju. Kurzeme joprojām palika Kauņas bīskapijas robežās. Acīmredzot pāvesta nuncijs Minhenē germanofils E. Pačelli prata izmantot situāciju Vācijas interesēs, kad «latviešu shizmatīku» lūgums gāja caur viņa rokām. Jaundibinātā bīskapija ietvēra no Padomju Krievijas teritorijas varmācīgi nošķirto daļu, kurā tā laika politiskajā situācijā cerēja nostiprināties kontrrevolūcijas spēki. Jaunieceltais Rīgas bīskaps E. O'Rorks arī bija izvēlēts prasmīgi. Kā īru izcelsmes polis,⁶ kas teicami pārvaldīja vācu un poļu valodu un bez tam bija Mogiļovas metropolīta barona E. Ropa tuvs radnieks, tas varēja apmierināt kā poļu, tā vācu orientācijas augstdzimušos piekritējus pašā katoļu baznīcā. Lai nomierinātu «latviešu shizmatīkus», Romas kūrīja bija paredzējusi iecelt vienīgi latviešu tautības palīgbīskapu.⁷ Pēc 1918. g. Novembra revolūcijas Vācijā Romas kūrījā jūtami mazinājās «vācu partijas» ietekme, tāpēc Latvijas katoļu baznīcas lietu pārraudzīšanu kūrīja uzticēja A. Rāti — pāvesta nuncijam Varšavā. Buržuāziskās Latvijas Pagaidu valdībai Romas kūrīja šai laikā nepiešķīra ne mazāko nozīmi. Kad 1919. g. 4. oktobrī kanoniķis J. Rancāns kā speciāls Pagaidu valdības sūtnis devās uz Romas kūrīju, viņa diplomātiskā misija sākās ar pārrunām par Rīgas bīskapijas likteni ar grāfu E. O'Rorku. Rīgas bīskaps, kas Rīgā bija uzturējies tikai īslaicīgā vizītē, kad arī bija paguvis pārliecināties, ka «latviešu shizmatīku» pretestība nebūs viegli salaužama un latviešu garīdzniecība, kā arī buržuāziskā Pagaidu valdība ir noskaņota pret viņu, lāvās pierunāties. Lūk, kā savā pārskatā — vēstulē A. Springovičam 1920. g. 20. janvārī to attēloja J. Rancāns:

«...Nokļuvu Romā laimīgi un varbūt vislabākajā laikā. Jo bīskaps O'Rurks jau taisījās projām. Tad man bija pašas grūtās dienas, kamēr ar viņu pamatīgi izrunājos un viņš atzina, ka mūsu prasības ir taisnīgas un pareizas. Tad es viņam liku priekšā, lai atvieglo Svētajam Tēvam⁸ darbību un rīkošanu, un, kad bijām abi pie Sv. Tēva — tad viņš atteicās no Rīgas bīskapa amata. Bet, baidīdamies, ka tas viss nepaliktu tikai vārdos, pieprasīju, lai atteikšanās rakstu atstāj manās rokās un lai dod man pilnvaras to rakstu attiecīgā brīdī Svētajam Apustuliskajam Krēslam iesniegt. Un patiesi, to man izdevās izdarīt bīskapa O'Rurka izbraukšanas dienā 4. decembrī 1919. gadā. Bet atteikšanās rakstā tomēr atzīmēja 20. decembra dienu, lai es tikai vēlāk viņa rezignāciju iesniedzot Sv. Tēvam. Zināms, ka datums pats jau saistīja un novilcināja, — bet bez tam bīskaps grib, lai ne agrāk kā pēc Svētkiem⁹ lai es to viņa rakstu atdodot. Zināms, tas viss bija jāizpilda. Jo es pamanīju, lai gan varbūt uzspiestu, bet savādu labvēlību latviešiem, un patiesi, bīskaps O'Rurks izturējās kā goda cilvēks un labs baznīkungs. Un bez tam vēl deva man pilnvaru viņa vārdā vadīt šeit Rīgas bīskapijas darīšanas (To rakstu norakstus šeit pielieku klāt).

Tas viss, zināms, milzīgi atviegloja jau manu darbību, jo citādi pat būtu ļoti grūti šeit Romā palikt un kaut ko pastrādāt.»¹⁰

⁶ Krynicki W. Dzieje Kościoła powszechnego. Włocławek, 1925, s. 635.

⁷ LCVVA, 633. f., 1. apr., 59. l., 59. lp.

⁸ Pāvestam.

⁹ Ziemassvētkiem, t. i., 25.—27. decembrim.

¹⁰ LCVVA, 633. f., 1. apr., 59. l., 59., 60. lp.

Tādējādi ne Pagaidu valdības mandāts, bet Rīgas bīskapa pilnvara ļāva J. Rancānam turpināt savu diplomātisko misiju. Viņam bija uzdots panākt bīskapijas robežu saskaņošanu ar topošās valsts teritoriju, latviešu tautības bīskapa iecelšanu un bez tam vēl bija jāizlūdz visuresošās pāvesta diplomātijas atbalsts Latvijas buržuāziskās republikas valstiskuma starptautiskajai atzišanai. Par to Ulmaņa Pagaidu valdība savukārt solīja Romas kūrījai izdevīgo konkordātu un materiālus pabalstus katoļu baznīcai Latvijā.

Vatikāna diplomātiskais atbalsts Latvijas buržuāziskajai republikai tās «neatkarības» atzišanā bija ārkārtīgi nepieciešams. ASV un Francijas diplomātija bija gatava atzīt gan Balkānu valstu, Somijas un Polijas, bet nebūt ne Baltijas valstu patstāvību. Labi informētajās pāvesta diplomātu aprindās vairs nebija noslēpums, ka Antantes politiķi bija pat izraudzījuši sev vēlamo kandidātu «Latvijas karaļa» tronim — Zviedrijas karaļnama pārstāvi grāfu F. Bernadotu. Tāda iespēja nebūt nesajūsmināja Romas kūrīju, jo katolicisma konfesionālās intereses šādā gadījumā neapšaubāmi ciestu. Turpretī luterānisma asā krīze, kāda iezīmējās notikušās revolūcijas rezultātā, pavēra vilinošas misiju perspektīvas katoļu baznīcai visā Latvijā... Varēja cerēt uz kontrreformācijas atkārtotu izdevumu. No Latvijas pienākošā informācija liecināja, ka padomju varas īstenotie pasākumi latviešu tautas pašnoteikšanās tiesību konsekvētā realizēšanā un Padomju Latvijas valstiskuma nostiprināšanā tautas masu apziņā bija atstājusi neizdzēšamas pēdas. Valsts suverenitātes, tautas pašnoteikšanās lozungus varēja iztulkot buržuāzijas interesēs, tos varēja pat izkropļot, un to jo centīgi, lai arī ne visai veikli, darīja starptautiskā imperiālisma marionetes — latviešu buržuāzijas ideologi un politiķi —, taču šos lozungus vairs nevarēja atņemt, neriskējot ar iespēju, ka varētu uzliesmot jauns pilsoņu karš, kas apdraudētu buržuāzijas diktatūru.

Vispusīgi analizējusi informāciju, kas pienāca no Latvijas, Romas kūrīja nolēma izmantot katolicisma ietekmes nostiprināšanas iespējas Baltijā. Kad Romā pienāca ziņa, ka ar Antantes svētību un panu Polijas armijas durkļu palīdzību Ulmaņa Pagaidu valdība «atbrīvojusi» arī katolicisma citadeli Latvijā — Latgali, «svētais krēsls» kļuva tai labvēlīgāks. Beidzot nu J. Rancāns varēja likt lietā Pagaidu valdības diplomāta pilnvaras. 1920. g. 16. janvārī Romas kūrīja atzina buržuāziskās Latvijas valdību «*de facto*» un piekrita Latvijas katoļu apvienošanai vienā baznīcas administratīvā vienībā, kuru vadītu latviešu tautības bīskaps. Svētā krēsla nostāju lielā mērā ietekmēja arī A. Springoviča memorands par Rīgas bīskapijas stāvokli,¹¹ kuru, apejot baznīcā noteikto hierarhisko kārtību, ģenerālvikārs piesūtīja nevis E. O'Rorkam, bet Mogiļovas metropolītam E. Ropam. Ieradies Romā, metropolīts šo dokumentu nodeva pāvesta kūrījā.

¹¹ LCVVA, 633. f., 1. apr., 59. l., 66., 67. lp.

Tā kā nākošā Rīgas arhibīskapa sastādītais memorands zināmā mērā ir programmātisks dokuments, to der aplūkot sīkāk. Apstākļi Latvijā, — rakstīja A. Springovičs, — esot ārkārtīgi smagi. Tautā joprojām dzīvojot boļševisma idejas, esot jāapkaro arī dažādas citas sociālistiskās mācības. Tuvojas Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanas, no kurām lielā mērā būšot atkāriņš baznīcas stāvoklis valstī. Satversmes sapulcē esot jāsūta pēc iespējas vairāk katoļu, baznīcas sociālpolitiskā akcija esot jāorganizē un jānostiprina. To visu esot iespējams paveikt tikai tad, ja garīdzniecība darbosies stingrā un gudrā garīgā vadībā. Pašreiz šādas vadības bīskapijā neesot. Kara un revolūcijas gados garīdzniecības disciplīna esot izzudusi. Katrs baznīkungu dzīvojot, kā pašam tik, ignorējot hierarhiju. Jaunais Rīgas bīskaps O'Rorks vietējos apstākļus un paražas nepazīstot, turklāt atrodoties lišķu un pielīdēju ietekmē. Bīskapam pašreiz neesot nepieciešamās autoritātes. Ģenerālvikārs un bīskapijas padomnieki bez attiecīgām pilnvarām nespējot uzturēt disciplīnu garīdzniecībā.

Baznīcas materiālais stāvoklis esot kritisks. Bez valdības materiālā pabalsta varot iztikt draudžu prāvesti, bet ne bīskaps. Ticīgie vien nespējot uzturēt bīskapu un kūrīju. Tai pašā laikā buržuāziskā Pagaidu valdība uzturot luterāņu konsistorijas un esot gatava palīdzēt arī katoļu baznīcai, proti, dot katedrāli Rīgā, rezidenci bīskapam un kapitulam, telpas garīgā semināra vajadzībām, piešķirt naudas pabalstu apmēram vienu miljonu rubļu gadā. Taču valdība kategoriski pieprasot, lai par Rīgas bīskapu kļūtu latviešu tautības garīdznieks. Kas attiecas uz konkordātu, pēc kura tiecoties pati valdība, tad, iekams Latvija nav atzīta «*de jure*», to slēgt būtu priekšlaicīgi.

Memorands ietvēra arī konkrētas rekomendācijas.

1. Valdības labvēlība katoļu baznīcai izmantojama katolicisma pozīciju nostiprināšanai. Ar civilo varu jāpanāk kaut kāds *modus vivendi*, jo, a) ja šī valdība kritis, tās vietā var nākt cita, sociālistiska, no kuras nekas labs nav sagaidāms; b) pašai baznīcai Latvijā nepieciešams labvēlīgs laicīgās varas atbalsts.¹²

2. Vatikānam jāuzsāk sarunas par konkordāta noslēgšanu, taču šīs sarunas vilcināmas. Pirms konkordāta noslēgšanas jāsaņem solītās telpas un subsidijas.

3. Rīgas diecēzei nepieciešams stingrs un patstāvīgs bīskaps, kas labi pazītu vietējos apstākļus, rīkotos pats, bet nevis slēptos aiz ģenerālvikāra muguras.

Sis dokuments darītu godu pat rūdīta jezuīta spalvai. Vispirms — par adresātu. A. Springovičs apliecina uzticību Mogiļovas metropolitam E. Ropam, kurš bija tik ļoti sašutis par latviešu garīdzniecības dumpi. Piezīmēsim, ka tieši E. Rops bija tas, kas

¹² Katoļu baznīcas politiskā darbība šai laikā neatstāja ne mazākās šaubas, ka ar to domāts ne tikai un pat ne tik daudz materiālais, cik policejiskais atbalsts.

šai laikā Romai deva rekomendācijas par bijušo Mogiļovas arhidieci. Barona E. Ropa ietekmi pāvesta kūrījā vēl vairāk cēla viņa radniecība ar «melno pāvestu» — jezuītu ordeņa ģenerāli grāfu V. Leduhovski. Tālāk — par saturu. Dokumenta autors, šķiet, saka: Es apeju tiešo garīgo priekšniecību un to asi kritizēju, bet to daru tikai baznīcas interešu labā; es zinu, ka Latvijas Pagaidu valdība ir luterāniska un sadarbojas ar sociāldemokrātiem meņševikiem, tomēr pašlaik mums tā gribot negribot ir jāatbalsta (citādi var nākt cita, īsti sociālistiska!) un pie viena jāizspiež no tās viss iespējamais atbalsts katoļu baznīcai; konkordāts ar šo valdību ir derīga lieta, taču pirms tam Latvijai jāiegūst «*de jure*» atzīšana (te savs vārds būtu sakāms pāvesta diplomātijai!), lai paglābtu katoļus no sociālisma un garīdzniecību — no anarhijas; Rīgas bīskapam jābūt enerģiskam, stingram un noteiktam, tam jāvada diecēze patstāvīgi, nevis ar ģenerālvikāra starpniecību. Un Vatikāns uztvēra pazemīgā baznīcas kalpa mājienus. Metropolīts E. Rops deva A. Springovičam vislabākās rekomendācijas: viņš valdīs ar stingru roku, viņš ciena muižnieciskās poliski katoliskās baznīcas tradīcijas, ir palicis tām uzticīgs un sociālismu ienīst ar katru sava ķermeņa šūnu. Labāku hierarhu valstiņai, kas robežojas ar «sarkano» Krieviju un panu Poliju (ar kuru baznīca tobrīd saistīja Krievijas katolizāciju), nemaz nevar vēlēties. Pāvesta kūrīja piekrita. Jau 1920. g. 20. janvārī J. Rancāns vēstulē apsveica A. Springoviču kā vistīcamāko kandidātu Rīgas bīskapa sēdeklim, piemetinot:

«Kas attiecas uz arhibīskapa goda atgriešanu Rīgas bīskapiem, tad arī tam Svētais Apustuliskais Krēsls principā piekrīt, bet dara to atkarīgu no katedrāles, rezidences un pat materiālās palīdzības no valdības puses šai grūtajā postažas laikā. Zināms, Romā cer, ka atgriezīs un atdos katoļiem atpakaļ Doma baznīcu — jo citādi, saka, nebūtu arhibīskapam viņa godībai pienācīga ne mājokļa, ne baznīcas, ne pat apstākļu, kas rādītu vecās tiesības un privilēģijas, un visas latviešu tautas apvienošanu zem vienas viņas visaugstākā gana — Rīgas arhibīskapa varas. Man šīs domas šķiet ļoti pareizas: tāda valdības rīcība tikai saistītu Latgali pie vienotās Latvijas... Bez tam šeit Svētā Apustuliskā Krēsla labvēlību vēl vairāk stiprinātu un veicinātu Latvijas labā.»¹³

Protams, Ārlietu ministrijai J. Rancāns tik atklāti nerakstīja.

Lai noskaidrotu, ko no Latvijas valdības būs iespējams izspiest, Rīgā 1920. g. 20. martā ieradās apustuliskais vizitators, pāvesta nuncijs Polijā A. Rati (nākošais pāvests Pijš XI). Te viņš tikās ar K. Ulmani un ārlietu ministru Z. Meierovicu, ievadīja oficiālas sarunas par konkordātu, kā arī par valdības materiālo atbalstu katoļu baznīcai. Sarunu laikā tika izstrādāti nākošā konkordāta pamatprincipi. 23. martā pāvesta kūrīja oficiāli paziņoja par A. Springoviča iecelšanu Rīgas bīskapa amatā, pasvītrojot, ka pāvests nomaina bīskapus, ievērojot Latvijas valdības vēlēšanos. 30. aprīlī Rīgas bīskapa kūrīja iesniedza ārlietu ministram (zīmīgs žests!) «Pagaidu noteikumu projektu par katoļu

¹³ LCVVA, 633. f., 1. apr., 59. l., 60. lp.

baznīcas lietu nokārtošanu Latvijā». ¹⁴ Pēc Satversmes sapulces vēlēšanām, kurās Latgales Kristīgo zemnieku savienība ieguva tikai 4,03 procentus Latvijas vēlēšanu balsu, noteikumu projektā ietvertās prasības bija augstākā mērā nekaunīgas. Kūrija prasīja:

1) «Kamēr pēc miera līguma ar Krieviju netiks no pēdējās saņemta Latvijai pienācīga daļa no Krievijā konfiscētiem katoļu baznīcas kapitāliem, visus izdevumus sakarā ar katoļu baznīcas uzturēšanu un Rīgas diecēzes dibināšanu Latvijā uzlikt valsts kasei»; 2) atdot katoļu baznīcai atpakaļ Doma baznīcu; 3) atvērt kredītu bankās baznīcas vajadzībām; 4) piešķirt telpas garīgajam semināram Rīgā («vai vecā pilī, vai vecās klostera telpas pie Doma baznīcas, vai citas kādas»); 5) «Aassignēt un līguma ceļā ar Romu nodrošināt Rīgas arhibīskapam 161 000 rubļu zeltā ikgadēju izmaksu dēļ arhibīskapa, bīskapa sufragana, viņu kancelejas, konsistorijas, reprezentācijas, kapitula un semināra uzturēšanai»; 6) «Paturēt un izvest Romā uzstādīto prasību par Rīgas bīskapa iecelšanu par virsbīskapu, Rīgas diecēzes robežu saskaņošanu ar Latvijas valsts robežām, pievienojot viņai Kurzemi un Zemgali, Rīgas bīskapijas kapitula atjaunošanu...».

Baznīckungu nesamērīgā apetīte pārsteidza Ulmaņa valdību. Tā steidzās aizbildināties, ka pirms Latvijas konstitūcijas pieņemšanas visus šos jautājumus izlemt nav iespējams. Tomēr saasināt attiecības ar katoļu baznīckungiem neļāva sarežģītais politiskais stāvoklis Latgalē. «Atbrīvotāju» armijai te zeme dega zem kājām. Padomju varas ideja bija laidusi tautas masās dziļas, sazarotas saknes. 1920. g. 12. februārī Latgales divīzijas izlūkošanas nodaļas priekšnieks N. Balodis divīzijas štābam ziņoja, ka karadarbības atsākšanas gadījumā karaspēkam nāksoties cīnīties «ar diviem ienaidniekiem: ārējo un jo briesmīgāku iekšējo. Aizmugures slepenas komunistiskas organizācijas, kuru pastāvēšana pierādīta, kā arī telefona vadu griešana un atentāti uz mūsu virsniekiem un centīgākiem darbiniekiem — viss tas ir mūsu iekšējo ienaidnieku darbs.» Aicinot izmantot ziemu, lai izrēķinātos ar padomju varas līdzjutējiem, vispirmā kārtā ar padomju darbinieku un aktivistu tuviniekiem, N. Balodis turpināja: «Seit nav vietas žēlastībai, bet jāķeras pie radikālākiem līdzekļiem. Mans priekšlikums būtu: visu atbildīgo darbinieku, kuri tagad uzturas Padomju Krievijā, radus nekavējoši izsūtīt no Latvijas robežām uz Padomju Krieviju... Līdz ar augšminēto pilsoņu izsūtīšanu arīdzan konfiscēt viņu īpašumus Latvijas valsts labā.» ¹⁵ Armijas virspavēlnieks ierosinājumu vienkāršoja un ar savu 20. februāra rezolūciju uzlika par pienākumu katrai divīzijai «iztīrīt» savu rajonu. Neraugoties uz šo barbarisko «tīrīšanas» akciju, iekšlietu ministrs A. Bergs jau tā paša gada martā rīkojumā Latgales policijai un kara komandantūrām no jauna prasīja pastiprināt balto teroru: «No Latgales man ienākušās ziņas rāda,

¹⁴ LCVVA, 1370. f., 1. apr., 29. l., 5. lp.

¹⁵ Turpat, 3601. f., 1. apr., 248. l., 320. lp.

ka pēc lielinieku aizdzišanas tomēr ir palikuši atpakaļ daudzi viņu darbinieki, kuri turpina slepeni strādāt viņu garā un tikai gaida izdevību, lai sāktu rīkoties atklāti... Pret visām personām, kuras ir idejiski lielinieki un viņu garā ir enerģiski rīkojušies, kā arī pret personām, kas vēl turpina aģitāciju lielinieku garā, ir jāspēr visenerģiskākie soļi bez kaut kādas saudzības... Lūdzu... gādāt par to, ka dažādo resoru darbinieki šai ziņā strādā pilnīgi roku rokā un saskaņotā virzienā.»¹⁶

Tomēr baltais terors bija tikai lietas viena puse. «Visām un visādām apspiedēju šķirām savas kundzības aizsardzībai ir nepieciešamas divas sociālas funkcijas: bendes funkcija un popa funkcija. Bendem jānomāc apspiesto protests un sašutums. Popam apspiestie jāmierina, jātēlo viņiem perspektīvas (to darīt ir sevišķi ērti, negalvojot par šādu perspektīvu «realizējamību»...) par posta un upuru mazināšanos, paliekot šķiru kundzībai, un ar to pašu jāsamierina viņi ar šo kundzību, jāaizvilina viņi no revolucionāras darbības, jāiedragā viņu revolucionārais noskaņojums, jāsagrauj viņu revolucionārā apņēmība.»¹⁷ Lai nodrošinātu garīdznieka funkcijas «valstisku» pielietojumu Latgalē, valdībai gribot negribot nācās ar katoļu baznīcu tirgoties. Lai arī Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti apbedīja mītu par baznīcu kā tautas masu politisko vadoni, cita spēka, kas bez ierunām atbalstītu buržuāzijas diktatūru, Latgalē nebija. Nepieciešamību rast kopīgu valodu ar baznīckungiem diktēja vēl divi apsvērumi. Pirmkārt, Latgalē zināma ietekme bija separātistu novirzienam ar F. Kempu priekšgalā. Laikā, kad «atbrīvotāju» karaspēks un administrācija ar uguni un zobenu ieviesa «mieru un kārtību» Latgalē, šis pseidokreisais novirziens varēja radīt sarežģījumus valsts iekšējā dzīvē. Otrkārt, pēc Latgales, kuras «atbrīvošana no boļševisma» liela loma bijusi poļu karaspēkam, tīkoja agresīvākās aprindas panu Polijā, kur aizvien skaļāk atskanēja balsis pēc «Polijas 1772. gada robežās». Polija bija katoliska valsts, bet baznīca Latgalē — «poliski katoliska». Sajos apstākļos bija nepieciešama maksimāla piesardzība.

Stāvokļa nenoteiktību prasmīgi izmantoja Rīgas bīskaps. Aizbildinoties ar to, ka Rīgā katoļiem nav bīskapam piemērotu telpu, A. Springovičs apmetās Aglonā. Nelīdzēja mājieni un apelēšana pie bīskapa pilsoniskās stājas, aicinājums ievērot grūtos pēckara apstākļus un samierināties ar mazumiņu. Beidzot iekšlietu ministram valdības vārdā nācās rakstiski uzaicināt A. Springoviču uz Rīgu, kur pēc valdības plāniem vajadzētu notikt jaunā bīskapa konsekrācijai (iesvētīšanai). Rīgas bīskapa atbilde bija nepārspējama: «Es pagodinos norādīt vispirms uz to, ka šī jautājuma [konsekrācijas un pārceļšanās uz Rīgu — Z. B.] drīzāka izšķiršana darītu vislabāko iespaidu uz uzbudināto ticīgo prātu apmie-

¹⁶ LCVVA, 1371. f., 1. apr., 1116. l., 7. lp. Jāpiebilst, ka katoļu baznīcas «resors» aktīvi sadarbojās ar policiju tās cīņā pret komunistiem.

¹⁷ Ļeņins V. I. II Internacionāles krahs. — Raksti, 21. sēj., 198. lpp.

rināšanu Latgalē, bet ir atkarīga šim brīžam ne no manis, tikai no valdības galīgas izšķiršanas un pabalsta konkrētākas realizēšanas.» Nepārprotamo šantāžu papildināja provokācijas mēģinājums: «Svētais Tēvs ir ar dzīvu gandarījumu saņēmis ziņu par Latvijas valdības principiālu piekrišanu atdot jaunajam Rīgas bīskapam viņa veco Domu un nodrošināt viņam pienācīgu uzturu,»¹⁸ rakstīja bīskaps, lai gan pats gluži labi zināja, ka valdība nebūt netaisās nodot katoļiem Doma baznīcu, kurā vēl saimniekoja vāciskā luterānisma piekritēji.

«Pabalsta konkrēta realizēšana» — viena miljona Latvijas rubļu piešķiršana katoļu baznīcai — alkatīgajiem baznīkungiem pietika tikai pāvesta 1920. g. 9. jūnija bullai «*Maxime interest*» par Kurzemes un Zemgales katoļu pievienošanu Rīgas bīskapijai. Beidzot katoļu baznīca Latvijā bija saskaņojusi savas robežas ar valsts robežām. Taču bīskaps palika Aglonā, kur 1920. g. 22. augustā arī notika viņa konsekkrācija. Neraugoties uz Iekšlietu ministra atkārtotiem aicinājumiem pārcelties uz galvaspilsētu, A. Springovičs neatstāja Latgali. Ja valdībai viņš apgalvoja, ka Rīgā trūkst piemērotu telpu, un dīdēja pabalstus, tad nūncijam A. Rati Rīgas bīskaps rakstīja, ka līdz katoļu organizēšanai Latgalē Rīgas bīskapam nepieklājoties nonākt materiālā atkarībā no protestantiem. Kā liecina A. Springoviča vēstule nūncijam, Rīgas bīskaps šai laikā joprojām vēl neticēja buržuāziskās varas stabilitātei un baidījās, ka atkal var uzliesmot pilsoņu karš.¹⁹ Tā izcelšanās gadījumā drošāk bija katoliskajā Latgalē, bet zināma «opozīcija» valdībai (kaut arī tikai materiālā pabalsta dēļ) varēja nodrošināt politisku kapitālu. Bez tam rezidence Aglonā bija katoļu tirgoņu — politiķu spēcīgākais arguments sarunās ar valdību par materiālu pabalstu. Kad pēdējā pretojās baznīkungu pārmērīgajām pretenzijām, A. Springoviča pilnvarnieks un katoļu partijas toreizējais vadītājs F. Trasuns atklāti aicināja Latgales ticīgos: «Apvienosimies ap savu centru [Aglonu — Z. B.] garīgi un pasaulīgi zem viena karoga... Mums ir bīskaps, lai viņš mūs ved!»²⁰ Vienlaikus politiskās policijas okškeri atzīmēja poļu baznīkungu aģitācijas pastiprināšanos par Latgales pievienošanu Polijai. Šī aģitācija, pēc politiskās pārvaldes atzinuma, ārdīja novada iedzīvotāju «vēl nenostiprinājušos valsts apziņu». Tomēr pārvaldes lūgums Iekšlietu ministrijai panākt vismaz pierobežas draudžu nostiprināšanu ar «valstiskiem» baznīkungiem palika bez sekām. Ministra rezolūcija skanēja: «Zināšanai un pievienošanai pie akts. Spert kādus soļus tagad atzīstu par nevēlamu.»²¹ Toties, kad politiskās pārvaldes priekšnieks pārsteidzīgi par to pašu bija ziņojis A. Springovičam, pēdējais nekautrējās «spert soļus» un asi protestēja pret bendes

¹⁸ LCVVA, 1370. f., 1. apr., 29. l., 14. lp.

¹⁹ Turpat, 633. f., 1. apr., 59. l., 45. lp.

²⁰ «Latgolas Vārds», 1920, 17. augustā.

²¹ LCVVA, 1370. f., 1. apr., 29. l., 29. lp.

iejaukšanos popa funkcijās, baznīcas «iekšējās lietās» un diplomātiski aizrādīja uz abu šo sociālo funkciju norobežošanas, izsakot cerību, ka «valdība būs spējīga izvadīt valsti cauri sociālās revolūcijas vētrai».²² Iekšlietu ministram nācās atvainoties bīskapa priekšā par sava padotā netaktisko rīcību.

Tā sarunas par konkordātu valdība turpināja ne vien ar «svētā krēsla», bet arī ar vietējās katoļu baznīcas amatvīriem.

Pāvesta diplomātija gatavoja Rietumvalstu sabiedrisko domu Latvijas valsts starptautiskajai tiesiskajai atzīšanai. Taču atkal imperiālistisko valstu diplomātiskajā spēlē ievaucās konsekventi godīgā, taisnīgā Padomju valsts ārpolitika. Latvijas un Padomju Krievijas 1920. g. 11. augusta miera līgums jau bija ievadījis Latvijas starptautisko «*de jure*» atzīšanu. Šis līgums pamudināja Antanti katrā ziņā ne mazāk kā pāvesta diplomātu mājienu. Sabiedroto valstu augstākās padomes vārdā A. Briāns 1921. g. 26. janvārī paziņoja Latvijas buržuāziskajai valdībai par tās atzīšanu «*de jure*».

1921. g. jūnija sākumā konkordāts bija izstrādāts un sagatavots parakstīšanai, taču tā noslēgšanu izjauca Latvijas valdības krīze. Vatikāns tomēr panāca, ka šis baznīcai ārkārtīgi izdevīgais dokuments 16. jūnijā tika protokolēts kā zināma vienošanās — «sarunu rezultātu akts». Dokumenta 8. pants skanēja: «Valdība atvēlēs, izsniegs un garantēs arhibīskapam, bīskapiem un kapitula locekļiem pietiekošu algu, kura tiem atļautu vest viņu kārtai piemērotu dzīvi.»²³

Konkordāta sarunu organizētājs un vadītājs Z. Meierovics kļuva par jaunās Latvijas valdības premjerministru, vienlaikus saglabājot arī ārlietu ministra posteni. Valdības pirmajā deklarācijā tās galva paziņoja: «Lai ievērotu Latgales garīgās prasības, valdība rūpēsies par katoļu baznīcas attiecību nokārtošanu ar valsti, pārceļ bīskapa sēdekli un garīgo semināru uz galvaspilsētu un nokārto valsts attiecības ar Vatikānu, noslēdzot konkordātu.»²⁴

Jūlijā tika izveidota valdības komisija, kurai bija jāizlemj bīskapa rezidences un katedrāles jautājums. Bīskapa pārstāvji sākotnēji prasīja Doma vai Pētera baznīcu Rīgā, bet vēlāk aprobežojās ar prasību pēc Jēkaba baznīcas. Kad valdības pārstāvji centās pierunāt baznīckungus samierināties ar bijušo pareizticīgo Alekseja (katoļu Marijas Madalas) baznīcu, kuru kopā ar pareizticīgo bīskapa rezidenci (Mazajā Pils ielā) katoļi jau bija saņēmuši, kūrijas pārstāvis F. Trasuns nekautrīgi draudēja: «Ja valdība nenāks pretim bīskapa atbraukšanai Rīgā un nedos vajadzīgās telpas — nekad nevar tikt apvienota Latgale ar pārējo Latviju; bīskapam būs jāpaliek Latgalē. Bet līdz ar to nāksies

²² LCVVA, 1370. f., 1. apr. 29 l., 38. lp.

²³ Turpat, 83. l., 47. lp.

²⁴ «Valdības Vēstnesis», 1921, 18. jūnijā.

vilkst arī tālākās konsekvences.»²⁵ Valdības mēģinājumi pirkt katoļu baznīcas uzticību tikai uz pareizticīgo baznīcai atņemto īpašuma rēķina cieta neveiksmi. Nācās upurēt arī luterāņu Jēkaba baznīcu. Šis solis izraisīja enerģiskus «aplaupīto» konfesiju vadības protestus, plašu kampaņu vietējā un ārzemju presē. Luterāņu un pareizticīgo garīdzniecība ierosināja pat tautas nobalsošanu, taču šī nobalsošana, par spīti klerikāļu ārkārtīgi enerģiskajai agitācijai, apliecināja tikai vienu — Latvijas iedzīvotāju vienaldzību pret reliģiju un baznīcu. Ierosinājums aizliegt baznīcu atsavināšanu cieta neveiksmi. Nobalsošanā piedalījās tikai viena piektā daļa Latvijas balsstiesīgo iedzīvotāju. Trokšņainajā kņadā, kas raksturoja «baznīcu karus» laikā no 1921. līdz 1923. g., masas nepiedalījās. Latvijas iedzīvotāju lielum lielais vairums bija par baznīcas šķiršanu no valsts, turpretī antidemokrātiskā valdība centās tās saistīt.

Valdībai atkal nācās piekāpties katoļu baznīckungu labā. Katoļlicismam svarīga bija ne vien materiālā, bet, ja tā varētu izteikties, arī «morālā» puse; jau vienojoties par pirmo *modus vivendi* ar protestantisko valdību, bija vismaz simboliski jārada iespaids, ka katoļu baznīca pretendē uz visām «senajām tiesībām un privilēģijām», uz «visas tautas apvienošanu virsgana — Rīgas arhibīskapa vadībā». Minimālajai programmai bija jāietver diglī maksimālā programma. Tirgošanās ar baznīckungiem, bet vēlāk pāvesta Benedikta XV nāve un jauna pāvesta vēlēšanas aizkavēja konkordāta noslēgšanu. To parakstīja tikai 1922. g. 30. maijā.²⁶ Konkordāta pamatā bija konkretizētas un detalizētas 1921. g. 16. jūnija «sarunu rezultāta akta» tēzes. Vienīgais Latvijas diplomātijas panākums bija sākotnējā varianta 8. panta izslēgšana no konkordāta teksta. Z. Meierovics motivēja to tādējādi, ka saimnieciskā rakstura jautājumi ir pakļaujami valsts budžeta likumam. Spiedienam uz Vatikānu Z. Meierovics izmantoja reakcijas aprindās par bubuli kļuvušo sociālismu, brīdinot pāvesta kūrīju, ka Latvijas sociāldemokrāti Satversmes sapulcē neratificēsot likumu par valsts algu piešķiršanu garīdzniekiem. Pāvesta kūrīja šī panta svītrosānai piekrita tikai tad, kad vienlaikus ar konkordātu parakstītajā deklarācijā Latvijas valdības galva un ārlietu ministrs apsolīja:

«Latvijas valdība piešķirs virsbīskapam, bīskapam, kapitula locekļiem pietiekošu atalgojumu, lai dotu viņiem iespēju dzīvot pienācīgi savam amata godam, un strīdus gadījumā par atalgojuma lielumu valdība sapratīsies ar Svēto krēslu. Viņa apņemas iekārtot imobilu, par kuru iet runa šā konkordāta 7. pantā.

Ekas un garīgā diecēzes semināra dibināšanai nepieciešamās summas tiks no Latvijas valdības dotas, un tiks arī turpmāk maksātas izmaksas, kuras valdība līdz šim maksājusi. Romā, 30. maijā 1922.

Z. A. Meierovics.»²⁷

²⁵ LCVVA, 1370. f., 1. apr., 83. l., 9. lp.

²⁶ «Valdības Vēstnesis», 1922, 25. jūlijā.

²⁷ LCVVA, 1370. f., 1. apr., 183. l., 12. lp.

Lai gan deklarācija nebija ratificējama, tomēr solījums maksāt pabalstus tāpat kā līdz šim Vatikānam imponēja. Tirgojoties par konkordātu, valdība Rīgas bīskapa kūrījai jau bija izmaksājusi:

1920./21. budžeta gadā	—	1 000 000	(Latvijas)	rubļu
1921./22.	„	4 414 974	„	„ ²⁸
1922./23.	„	4 207 860	„	„ ²⁸

Latvijas Satversmes sapulce konkordātu ratificēja 1922. g. 19. jūlijā. Tā paša gada 3. novembrī līdz ar ratifikācijas dokumentu apmaiņu vienošanās stājās spēkā.

Kāds tad bija pirmais konkordāts, ko kapitālisma vispārējās krīzes apstākļos buržuāziskā valsts noslēdza ar «svēto krēslu»? Vispirms jāatzīmē, ka konkordāts nav parasta starptautiska vienošanās starp divām līdztiesīgām «augstajām līgumslēdzējām pusēm». Tā priekšmets ir katoļu baznīcas stāvoklis kādas suverēnas valsts teritorijā, un konkordāta noteikumi skar faktiski tikai šīs valsts pavalstniekus. Konkordāts būtībā ierobežo suverēno valsts varu šīs pašas valsts teritorijā, ietekmē tās administrāciju un likumdošanu, tai pašā laikā nenosakot līdzīgus ierobežojumus otrajai līgumslēdzēja pusei — «svētajam krēslam». Konkordāts atzīst suverēnās valsts pavalstnieku divējādu pavalstniecību, katoļus tas traktē kā attiecīgās valsts pilsoņus un vienlaikus «svētā krēsla» pavalstniekus. Ja konkordāta noteikumi valsts varai uzliek par pienākumu respektēt zināmas katoļu baznīcas kanonisko tiesību normas, nodrošinot baznīcas īpašumu neaizskaramību utt., tad, no otras puses, «svētais krēsls» tikai viszēlīgi piekrīt tam, ka katoļu hierarhija respektē šīs valsts likumus. Konkordāts nodrošina vienpusīgas privilēģijas baznīcai. Šīs privilēģijas ir cena, ko buržuāziskā valsts maksā Vatikānam par garīdznieka sociālās funkcijas nodrošināšanu, par ticīgo pakļaušanu garīgā verdzībā valsts interesēs. Konkordāts tāpat apliecina, ka valsts vara klerikalismu atzīst par savas iekšējās politikas neatņemamu sastāvdaļu, par līdzekli savas kundzības aizsardzībai. Raksturojot konkordātu jauno nozīmi kapitālisma vispārējās krīzes apstākļos, Rietumvācijas klerikālis J. Venners pilnīgi pamatoti atzīmē, ka to galvenais mērķis ir novērst iespējamo nesaskaņu rašanos starp valsti un baznīcu, kā arī «attīstīt tautas reliģiskos spēkus».²⁹ Šie apsvērumi arī diktēja 1922. g. 30. maija konkordāta noslēgšanu.

Katoļu baznīcai Latvijā konkordāts nodrošināja:

1) brīvu un atklātu kulta izpildīšanu un juridisku personu tiesības baznīcas organizācijām (1. §); 2) «Valdības izvēlētu un no arhibīskapa par piemērotu atzītu katedrāles baznīcu», kā arī

²⁸ LCVVA, 1370. f., 1. apr., 183. l., 14. lp.

²⁹ Wenner J. Reichskonkordat und Länderkonkordate. Paderborn, 1957, S. 10.

arhibīskapa un kapitula rezidenci līdz ar telpām kancelejai un konsistorijai (7. §); 3) garīdznieku (sākot no subdiakona) atbrīvošanu no karaklausības «un no citiem pilsoņa pienākumiem, kuri nav savienojami ar garīdznieka kārtu...» (9. §); 4) tiesības dibināt un uzturēt īpašas konfesionālas skolas (10. §), kā arī aicināt ārzemju garīdzniekus darbam Latvijā (12. §); 5) katolisku savienību darbību arhibīskapa vadībā (13. §); 6) baznīcu, kapliču un kapsētu īpašuma garantēšanu un to imunitāti pēc kanonisko tiesību normām (15. §); 7) dievnamu, semināra telpu, bīskapu un presbīteru mitekļu atbrīvošanu no nodokļiem (16. §); 8) garīdznieku amata pārkāpumu iztiesāšanu baznīcas tiesā un bīskapa sprieduma nepārsūdzamību laicīgā tiesā (17. §); 9) arhibīskapa vai viņa pārstāvju piedalīšanos tiesas sēdēs un pie tiesiskā disputa, ja katoļu garīdznieks tiek saukts tiesas priekšā (18. §); 10) tiesu piespiesto aresta sodu izciešanu garīdzniekiem klosterī; pārējos gadījumos — līdzīgi citiem noziedzniekiem, taču tikai pēc tam, kad arhibīskaps tiem atņēmis garīgo amatu (19. §); 11) konkordātā minēto nekustamo īpašumu līdz ar viņu neaizskaramības saglabāšanu katoļu baznīcas īpašumā arī konkordāta uzteikšanas gadījumā (20. §).

Salīdzinot ar katoļu baznīcas ieguvumiem, valdības aktīvs bija visai trūcīgs. Ievērojot Latvijas valdības vēlējumus, konkordāts noteica, ka 1) pēc katedrāles un bīskapa rezidences saņemšanas «svētais krēsls» dibina Rīgā arhibīskapa sēdekli ar 1—2 palīgbīskapiem; pie kam bīskapiem, kapitula locekļiem, dekāniem un titulārgarīdzniekiem jābūt Latvijas pilsoņiem (2. § un 12. §); 2) Rīgas arhibīskapija neietilpst nevienā metropolē, bet pakļauta tieši pāvesta kūrījai (3. §); 3) pirms bīskapa iecelšanas (4. §) vai ārzemju garīdznieku uzaicināšanas darbam Latvijā (12. §) garīgā vara paziņo Latvijas valdībai kandidātu vārdus, «lai zinātu, vai no politiskā viedokļa valdība neceļ ierunas»; 4) stājoties amatā, arhibīskaps nodod uzticības zvērestu Latvijas prezidentam (5. §); 5) mācību valoda garīgajā seminārā, atskaitot filozofiju un garīgos priekšmetus (kas sastādīja lielāko daļu no pasniedzamajām «zinātnēm»), ir latviešu (11. §).

Darbojoties suverēnās valstīs, katoļu baznīca visus šos noteikumus parasti ievēroja arī bez jebkādiem konkordātiem. Zināmu nozīmi tie ieguva tāpēc, ka jaunajā Latvijas buržuāziskajā valstī pati baznīca vēl atradās organizācijas stadijā.

Ar 1922. g. konkordātu katoļu baznīca pirmā no Latvijā pastāvošajām konfesijām ieguva tiesiski noteiktu stāvokli valstī. Parlamentārās republikas gados konkordāts daudzējādā ziņā kļuva par vienu no nozīmīgākajiem avotiem konfesionālajā likumdošanā. Daudzus tā pantus valdība izmantoja noteikumiem par citu reliģisku organizāciju stāvokli valstī.

Izpildot konkordāta prasību, ar 1923. g. 23. aprīļa likumu valdība nodeva katoļu bīskapa rīcībā Jēkaba baznīcu Rīgā un nekustamu īpašumu kompleksu Mazajā Pils ielā bīskapa rezidences un

Biktskrēslā baznīcungs deva direktīvas uzvedībai, saņēma informāciju par noskaņojumiem, rūpēm.

baznīcas pārvaldes iestāžu vajadzībām, vienlaikus asignējot naudas līdzekļus šo ēku iekārtai un remontiem. Atbildot uz to, pāvests 1923. g. oktobrī paaugstināja Rīgas bīskapiju par virsbīskapiju un arhibīskapam A. Springovičam par palīgbīskapu iecēla kanoniķi J. Rancānu, kura kandidatūru bija izvirzījusi Latvijas Ārlietu ministrija. Līdz ar to Rīgas arhibīskapijas atjaunošana un juridiskā izveide bija pabeigta.

Vēl sarežģītāki uzdevumi bija jārisina baznīcas iekšējās dzīves izveidē, lai tā sekmīgi varētu veikt savu sociālo funkciju. Reliģiozitātes krīze tautā, disciplīnas pazemināšanās garīdzniecībā radīja daudz nopietnu problēmu baznīcas vadībai. Vienā no pirmajām vietām izvirzījās uzdevums nostiprināt baznīcas disciplīnu pašā garīdzniecībā, nesaudzīgi iznīdēt seno, «latviešu shizmas» izraisīto brīvdomību, baznīcas vadības kritiku. Šī uzdevuma risināšanu lielā mērā atviegloja konkordāts un pāvesta diplomātiskais pārstāvis Latvijā. Jau 1921. g. 19. novembrī pāvests bija nozīmējis jezuitu A. Cekini par apustulisko vizitatoru (no 1922. g. 25. oktobra — par apustulisko delegātu) Latvijā, Lietuvā un Igaunijā. 1926. g. 24. aprīlī A. Cekini bija paaugstināts par apustulisko internunciju Latvijā. Kad 1928. g. 11. novembrī Rīgā tika izveidota nunciatūra, A. Cekini kļuva par nunciju. Pastāvīga nuncijs postenis tai laikā parasti tika izveidots tikai lielvalstīs. Latvijai Romas kūrīja šo godu parādīja tāpēc, ka

katoļu baznīcas priekšā te stāvēja īpaši grūti un sarežģīti uzdevumi. Tai vajadzēja iznīdēt valsti revolucionārās kustības ietekmi un pārvērst šo «sanitārā kordona» valsti līdzīgi Polijai arī par «kristīgās civilizācijas» priekšposteni cīņā pret «bezdievīgo komunismu». Nunciatūra Rīgā sniedza nozīmīgu atbalstu Rīgas arhibīskapam, gan kārtojot baznīcas un valsts attiecības, gan arī atjaunojot un nostiprinot baznīcas iekšējo dzīvi.

Draudžu tīkls

Atjaunotajā Rīgas arhibīskapijā ietilpa visas katoļu draudzes, kuras agrāk piederēja Mogiļovas arhibīskapijai un Kauņas (Zemaitijas) bīskapijai un atradās Latvijas teritorijā. Jau 1920. g. pēc Rīgas bīskapa rīkojuma pastāvošo draudžu robežas tika mainītas, lai varētu izlīdzināt attālumus starp kaimiņos esošajām baznīcām. 1921. g. Latvijā bija 117 katoļu draudzes ar 132 garīdzniekiem (Latgalē — 76 draudzes un 92 baznīckungi).³⁰

Baznīcas propagandas aparāta izveidei un nostiprināšanai, esošo draudžu attīstībai, jaunu draudžu dibināšanai un garīdzniecības kadru sagatavošanai katoļu baznīca Latvijā pievērsa sevišķu uzmanību.

Jaunu draudžu dibināšanu sākotnēji lielā mērā noteica centieni pavairot baznīcas zemes īpašumus, kuri salīdzinājumā ar Polijas vai pat Lietuvas katoļu baznīcu Latvijas katoļu baznīcai bijaniecīgi. Tāpēc baznīca pilnā mērā centās izmantot visas iespējas, kuras pavēra buržuāziskā zemes reforma. Agrārlikums paredzēja piešķirt zemi jaunsaimniecībām visām bezzemes draudzēm, ja vien attiecīgajā vietā bija brīvas valsts zemes fonda zemes. Katoļu baznīca, kas tik uzticami bija sargājusi muižnieku privātipašumu un līdzīgi mācītājam politikim A. Niedram buržuāzisko agrārreformu ar nožēlu dēvēja par «puslieliniecisku», tagad izmantoja visu savu ietekmi, lai ne vien apgādātu ar zemi esošās, bet šai nolūkā steigšus dibinātu arī jaunas draudzes. Pie kapličām, filiālbaznīciņām, lielāko draudžu attālākajos nostūros, kur vien varēja cerēt uz brīvu valsts fonda zemi, steigšus tika veidotas jaunas draudzes. Izveicība šai jomā nodrošināja baznīckungam bīskapa labvēlību un tālāku garīgu karjeru. 20. gados katoļu draudžu skaits Latvijā pieauga turpat vai par diviem desmitiem. Jaunas draudzes tika izveidotas arī Kurzemē un Zemgalē, kur vien bija apmeties zināms katoļu ieceļotāju skaits.

Muižnieciskās tradīcijas, no kurām katoļu baznīca buržuāziskajā Latvijā nebūt vēl nebija atbrīvojusies, lika zemes īpašumu uzskatīt ne vien par bagātības avotu, bet arī par sabiedriskā prestiža lietu. Un, ja līdzīgs uzskats valdīja arī Latvijas lauku bur-

³⁰ LCVVA, 1370. f., 1. apr., 103. l., 85. lp.

žuāzijas aprindās, tad lauku proletariāta un pusproletariāta (tam jāpieskaita Latgales trūcīgākā zemniecība) aprindās baznīcas dzišanās pēc zemes īpašumiem apvidos, kur zemniecībai trūka zemes, nebūt necēla baznīcas prestižu. Latgalē, kuru Latvijas lauku buržuāzijas politika aizvien noteiktāk pārvērta par savdabīgu iekšēju koloniju, lēta darbaspēka avotu, jau 20. gados aktuāls kļuva tas «nabadzīgās baznīcas» un «nabadzīgo baznīcas» lozungs, kurš katolicismā kopumā tik populārs kļuva pēc Vatikāna II koncila (1962.—1965. g.).

Jaunu draudžu dibināšana bija smags slogs ticīgajiem. Lai gūtu līdzekļus baznīcas un draudzes ēku būvei, ticīgos aplika ar nodokļiem, būvmateriālu sagādei noteica šķūtis, daļēji arī pašus būvdarbus veica modificētu kļaušu — «talku» — kārtā. Savāktos līdzekļus nekontrolēti izlietoja draudzes prāvests. Šāds stāvoklis pavēra ceļu ļaunprātībām, stipri vien sadārdzināja celtniecību, paildzināja kļaušas.

Zemnieku protesti pret jaundibināmām draudzēm, pret varmācīgu atrašanu no ierastās, dzimtās draudzes praktiski nekad netika ņemti vērā.³¹ Ja jaundibinātās draudzes sastāvā ietilpinātās «dvēseles» pazemīgi un pacietīgi nepildīja uzliktās kļaušas un nodevas, citu draudžu ganiem bija aizliegts tās apkalpot, viņu vārdus minēja no kanceles, tādējādi vēršot pret «kūtrajiem» klerikālo sabiedrisko domu, kuras paudēji bija «čaklie» baznīcas atbalstītāji — turīgie zemnieki. Protams, nevis kūtrums vai centība, bet ticīgo materiālais stāvoklis šādos gadījumos bija noteicošais. Kā trūcīgo, tā arī vidējo zemnieku saimniecības nomāca parādi Zemes bankai un nodokļu parādi pašvaldības iestādēm, parādi vietējiem augļotājiem un tirgotājiem. Kad parādu piedzinēju skaitā ierindojās arī baznīckungi, parādījuga nomāktais ticīgais zemnieks sāka labāk, pārliecinošāk izjust un izprast baznīcas vietu un lomu ekspluatācijas un apspiestības iekārtā. Jaunceltie dievnami nebūt ne vienmēr stiprināja reliģiozitāti. Ja 20. gados ticīgo protesti pret jaunu draudžu dibināšanu un baznīcu celšanu izpaudās vēl pazemīgu lūgumu veidā, tad 30. gados lūgumos ieskanas jau kategorisku protestu intonācijas, bet reizēm pat ultimāta piešķaņas. «Ja Jūs nepievienosiet mūs pie bijušās Nautrēnu draudzes baznīcas, tad mēs arī no Mežvidu draudzes kategoriski atteicamies.» — tā savā 1937. g. 2. novembra lūgumā metropolītam A. Springovičam rakstīja Nautrēnu pagasta Klonešnieku un Suneviešu sādžu katoļi.³² Reizēm lūdzēji uzdrošinājās atklāti aizstāvēt «komunistisko» uzskatu par draudzes baznīcu kā tautas īpašumu, aizstāvēja savas tiesības uz tēvu vai vectēvu celto un uzturēto baznīcu. Aizstāvot šādu viedokli, Preiļu pagasta Runcavnieku sādžas katoļi savā iesniegumā Rīgas arhidiecēzes kūrījai 1933. g. 8. maijā rakstīja: «Pašreizējais stāvoklis mums atgādina vergu

³¹ Katoļu garīdzniecība Latvijā, 7., 8. un 81.—94. lpp.

³² Turpat, 91.—93. lpp.

laikus, kad spaidu kārtā mūs piespiež pie mums nevēlamas draudzes. Tādā gadījumā var atšķirt mūs no ticības arī un atstāt par pagāniem.»³³

1937. g. Latvijā bija jau 148 katoļu draudžu baznīcas, lūgšanu namus, filiālbaznīcas un kapličas neieskaitot.³⁴

Garīdzniecības kadru sagatavošana

Rīgas bīskapijai veidojoties, tai trūka garīdznieku. Lai gan jaunajā bīskapijā automātiski bija ieskaitīta garīdzniecība, kas agrāk apkalpoja tās teritorijā esošās draudzes, dažs labs poļu vai lietuviešu tautības baznīckungs, kurš pārlieku dedzīgi bija apkarojis «latviešu shizmu», baidīdamies atmaksas, tagad emigrēja no Latvijas. No 123 baznīckungiem, kas 1917. g. darbojās Latvijā, tikai 30 bija latvieši (76 — lietuvieši, 17 — poļi). Tāds garīdzniecības nacionālais sastāvs neapmierināja nedz «latviešu shizmatikus», nedz buržuāziskās Latvijas valdību.

Jau 1920. g. 3. oktobrī Rīgas bīskapa pagaidu rezidencē Aglonā sāka darboties garīgais seminārs, kurā mācības turpināja 11 bijušie Pēterburgas katoļu garīgā semināra audzēkņi; no jauna bija uzņemti 18 semināristi. Par pirmo semināra rektoru kļuva bijušais Pēterburgas katoļu garīgā semināra profesors kanoniķis J. Rancāns, par pirmajiem pasniedzējiem — baznīckungi A. Novickis, S. Žulpo un D. Jaudzems. Aglonā seminārs darbojās līdz 1924. g. februārim, kad to pārcēla uz Rīgu.

Līdz 1927./28. mācību gadam seminārā uzņēma audzēkņus arī bez vidējās izglītības. Mācību programma bija piecgadīga, pasniedzēju sastāvs — viduvējs: ārzemju katoļu augstskolās mācību spēkus vēl tikai gatavoja. 20. gados noteikti saglabājās daudzbaudreibējā Pēterburgas garīgā semināra tradīcijas — visai zemais kleriķu sagatavošanas līmenis, sikumaina semināristu izsekošana; arī pārpoļošanas tendences nebūt neizzuda. Ja 20. gadu sākumā Polijas katoļu baznīcas ietekme seminārā bija nedaudz mazinājusies, tad 20. gadu beigās tā atkal pastiprinājās. Faktiskā vara seminārā atradās inspektora A. Novicka rokās, kurš garīdzniecības kadrus gatavoja, orientējoties uz Poliju. Cenšoties saglabāt un attīstīt poliski katoliskās tradīcijas, tas visnotaļ veicināja jauno garīdznieku ieaugšanu poļu kultūrā. A. Novickis, kuru protežēja visvarenais jezuītu ordeņa ģenerālis V. Leduhovskis, garīdzniecības un semināristu garīgajām pārdomām — rekolekcijām — ik gadus uzaicināja jezuītu sprediķotājus no Polijas. Polijas katoļu prese baznīckungiem Latvijā bija

³³ Katoļu garīdzniecība Latvijā, 86. lpp.

³⁴ *Synodus Archidioecesis Rigensis* (turpmāk — *Synodus*). Rēzekne, [1937], 213.—220. lpp.

Pelabais Spēlma izmēģināta izmēģināta ve-
darbojums ar Latgales „pārpoļošanas infesno” katolisko
kuru. Patriotiski tautas vieglo glābēju.

Cilvēki ar portfelēm: «Kung! Rokas augšā! Nevienu soli tālāk...»

Katoļu baznīcas orientācija uz panu Poliju radīja bažas. 1931. g. karikatūra.

obligāta lasāmviela, izmantojama pastorācijas darbā. Jebkuru opozīciju pret pārpoļošanas kursu baznīcas vadība nesaudzīgi apspieda. Lai gan 1934. g. no 166 katoļu garīdzniekiem par latviešiem uzdevās 112, par lietuviešiem — 34 un par poļiem — tikai 10, poliski katoliskās baznīcas tradīcijas no tā neko daudz necieta. Laika posmā no 1920. līdz 1934. g. Rīgas garīgo semināru (no 1927. g. — Teoloģisko augstskolu) bija beiguši un par garīdzniekiem iesvētīti tikai 72 cilvēki. Kaut arī šīs profesijas apgūšana neprasija augstu mācību maksu, semināra audzēkņu komplektēšana gandrīz vienmēr radīja grūtības. Ļoti daudz semināristu mācību procesā semināru atstāja: vienus atbaidīja nūjas disciplīna, citus — katolicisma karojošais antikommunisms, vēl citus — tā pati pārpoļošanas politika.

Lai sagatavotu kandidātus garīgajai izglītībai, Rīgas arhidiecēzes kūrīja kopš 1921. g. uzturēja Aglonā t. s. mazo semināru — zēnu reālģimnāziju. Tās pasniedzēji, lielākoties garīdznieki, izraudzījās garīgai kārtai vispiemērotākos jauniešus, jau

ģimnāzijas gados nedaudz pieradinot tos pie garīgās disciplīnas. Tomēr arī «mazais seminārs» nespēja kaut cik jūtami uzlabot kandidātu atlasī garīdzniecības sagatavošanai.

1928. g., kad ārzemēs (Austrijā, Itālijā) bija jau sagatavota latviešu katoļu profesūra, Rīgas arhidiecēzes kūrīja nolēma pārveidot Teoloģisko augstskolu par Rīgas katoļu teoloģijas akadēmiju.

Kad tās statūtus iesūtīja Izglītības ministrijai, pēdējā ierosināja akadēmijas vietā atvērt katoļu teoloģijas fakultāti Latvijas Universitātē, kur jau darbojās evaņģēliski luteriskā teoloģijas fakultāte. Fakultātes ideju dedzīgi atbalstīja tā katoļu garīdzniecības daļa, kas nosodīja A. Novicka pārpoļošanas politiku un cerēja, ka Latvijas Universitātē pārpoļotāju darbība tiks neitralizēta. Arī latviešu buržuāziskie nacionālisti valdībā cerēja šādā veidā mazināt poliski katoliskās baznīcas tradīcijas.

Lai izstrādātu statūtus jaunajai fakultātei, tika izveidota komisija, kurā universitāti pārstāvēja profesori K. Straubergs un L. Adamovičs, bet Rīgas arhibīskapu — prelāts E. Stukels un profesors P. Strods. Komisijas darbs stipri ieilga. Universitāte pieprasīja tās ziņā atstāt kontroli pār mācības procesu, bet arhibīskapa pārstāvji un pat nunciatūra pret to kategoriski iebilda. Kad vienošanās beidzot bija panākta, K. Ulmaņa valdība 1931. g. 29. septembrī izdeva likumu par Romas katoļu teoloģijas fakultātes dibināšanu Latvijas Universitātē. Universitātes padome 4. novembrī jau ievēlēja deviņus mācību spēkus jaunajai fakultātei, taču 13. novembrī Latvijas saeima noraidīja likumu, kas bija pieņemts konstitūcijas 81. panta kārtībā.³⁵ Līdz ar to katoļu Teoloģiskā augstskola joprojām palika bez augstskolas juridiskām tiesībām, lai gan mācību process tajā 30. gadu sākumā jau ritēja pēc augstskolu programmām.

Kristīgās demokrātijas Latvijas variants

Katoļu klerikāļu politisko darbību Latvijas parlamentārajā republikā noteica baznīcas klaji kontrrevolucionārā stāja, bailes no tautas masām, kā arī neuzticība pret tām. Baznīca nevarēja aizmirst savu politisko bankrotu 1917. g., nevarēja aizmirst, ka «ticīgā tauta» visai vienprātīgi novērsās no saviem garīgajiem ganiem un vēlēšanās balsoja par tiem, kuri sociālo taisnīgumu īstenoja tepat virs zemes, par boļševikiem, par padomju varu.

³⁵ Sai kārtībā, apejot saeimu, tika izdota lielākā daļa likumu, kas regulēja atsevišķu konfesiju tiesisko stāvokli.

Katoļu klerikālās partijas izveidošana

Uzsākot politisku darbību buržuāziskajā Latvijā, klerikāļi nespēja un pat necerēja rast plašāku bāzi masās. 1920. g. izveidotā Latgales Kristīgo zemnieku savienība³⁶ faktiski bija tikai politiskās partijas izkārtne draudžu prāvestu politiskajai darbībai, kas cieši jo cieši bija saistīta ar visu «draudzes saimnieka» darbību un notika bīskapa vadībā un uzraudzībā. Savu politisko darbību baznīcas vadība centās saistīt ar latviešu buržuāzijas visreakcionārākajām aprindām, ar klaji kontrrevolucionāru buržuāzijas diktatūru. Teicami pazīstot masu politisko noskaņojumu, tā ne mirkli nešaubījās, ka patiesa, konsekventa demokrātija Latvijā, it īpaši Latgales, apstākļos nenovēršami vestu pie padomju varas atjaunošanas. Tiesa, «kristīgā demokrātija» tās katoļu variantā bieži vien bija visai tālu no demokrātisma arī citās Eiropas valstīs, taču tik kroplu, fiktīvu izpausmi kā buržuāziskajā Latvijā aplūkojamā laika periodā tā ieguva reti. 20.—30. gadu Latvijā vispārliciecinātāk atsedzās katoļu baznīcas patiesā attieksme pret demokrātiju: «Zīmīgi, ka baznīca atzinusi demokrātiju tikai ar ierunām un vēsturiski ar zināmu nokavēšanos. Tiesa gan, galu galā tā samierinājās ar demokrātiju tai veidā, kādā tā pastāv buržuāziskajās valstīs. Taču baznīca vienmēr izturas pret to ar zināmu neuzticību — turklāt pret demokrātiju kā pret kustību, kā pret procesu, kā pret politisko un sociālo attiecību garu (tas ir, pret *demokrātismu*) ar lielāku neuzticību nekā pret demokrātiju kā institūtu. Redzams, baznīca baidās, ka tikai demokrātija neatvieglinātu darbaļaužu masām cīņu pret ekspluatāciju un apspiešanu, kuru upuris ir masas. Galu galā gan atzinusi demokrātiju, baznīca tomēr grib to tā vadāt aiz pavadas, lai šī demokrātija reprezentētu tikai zināmu institūtu sistēmu un nekādā gadījumā ne to politisko attiecību tipu, kādas raksturīgas nemitīgajai attīstībai, kas nozīmē sabiedrības *demokratizāciju*.»³⁷

Klaji aristokrātiskā, no feodālās iekārtas mantotā baznīcas attieksme pret demokrātiju Latvijā tik spilgti izpaudās tāpēc, ka vietējā buržuāzija te pati bija vāja, nekonsekventa, nepazīna ne politiskās cīņas, ne arī jebkādas demokrātiskās tradīcijas. Latviešu buržuāzija Latgalē faktiski pat vēl lāga nebija izveidojusies par patstāvīgu politisku spēku, kad 1917. g. uzvaru guva patiesa demokrātija, tautas masu vara, proletariāta diktatūra. Tiesa, tālredzīgākie klerikāļi — te vispirms jāmin F. Trasuns — izprata, ka bez demokrātiskas izkārtnes buržuāzijas diktatūru nosargāt nav iespējams, bez buržuāzijas politiskas konsolidācijas, bez vidējās zemniecības šķiriskās apziņas izkopšanas un sīkbur-

³⁶ Partijas nosaukums mainījās: Latgales Kristīgo zemnieku savienība (1920.—1925. g.), Kristīgo zemnieku partija (1925.—1933. g.), Kristīgo zemnieku un katoļu partija (1933.—1934. g.).

³⁷ K a n a p ā Z. Baznīcas sociālā doktrīna un marksisms, 215.—216. lpp.

žuāzijas slāņu idejiski politiskās saistīšanas ar lielburžuāziju kontrrevolucionārās buržuāzijas diktatūras saglabāšana nav domājama. Taču tā domāja Latgales lauku buržuāzijas ideologi sutanās, «latviešu shizmas» aktīvākie darbinieki, kurus aristokrātiskā baznīcas vadība uzskatīja par dumpiniekiem, gandrīz vai par revolucionāriem. Romas pāvesta kūrījas amatpersonas un viņu ielikteņi Rīgas bīskapa kūrījā palika uzticīgi tai demokrātijas izpratnei, pēc kuras «pūlis», tautas masas bija «īstās demokrātijas» galvenais ienaidnieks.³⁸

Katoļu baznīcas aparāts bija nesaraujami saistīts ar klerikālās partijas aparātu. Šī aparāta organizēšana un vadīšana bija tikai viena no draudzes pastorācijas darba nozarēm, ko veica vietējais prāvests. Šādu kursu baznīca ieturēja, arī veidojot katoļu klerikāļu partiju 1920. g. Zīmīgi ir jau paši pirmie šīs partijas dokumenti, kurus ir vērts nodot atklātībai. Lūk, Latgales Kristīgo zemnieku savienības centrālās komitejas 1920. g. marta apkārtraksts garīdzniekiem par gatavošanos Satversmes sapulces vēlēšanām:

«Cienījamais baznīkungsl

Satversmes sapulce ir pārāk nopietna lieta, no tās būs atkarīgi visi likumi, visa mūsu turpmākā dzīve. Tāpēc būtu nepiedodama noziedzība nerūpēties par to, kādi deputāti tiks ievēlēti. Izlietojiet visu savu iespaidu, sasauciet pie sevis sapulces, ieaiciniet arī krievus un paskaidrojiet, lai visi nodod savas balsis — vīrieši un sievietes — par Kristīgo zemnieku savienības listi Nr. 9, nodibiniet nodaļas. Par sapulces sasaukšanu vajaga paziņot 24 stundas iepriekš policijai un vietējam komandantam. Kad visas citas partijas gatavojas un strādā, tad arī mēs nedrīkstam nolaist rokas.

Latgales Kristīgo zemnieku savienības
Centrālās komitejas priekšnieks

F. Trasuns

Par sekretāru

A. Velkme.»³⁹

Atliek tikai piezīmēt, ka par klerikāļu partijas centrālo komiteju konstituējās bez jebkādas «kristīgo zemnieku» pilnvaras grupa politiski aktīvāko latviešu katoļu garīdznieku. Vēl vairāk. Klerikāļu partija dzima pat bez sevišķas Rīgas bīskapa svētības: vēsts par A. Springoviča nomināciju no Romas vēl nebija pienākusi, taču ģenerālvikārs A. Springovičs tik maz pajāvās uz buržuāziskās Latvijas valstiskumu, ka, minētā apkārtraksta vārdiem runājot, bija «nolaidis rokas». Tādējādi, tāpat kā pie Rīgas bīskapijas, arī pie katoļu klerikālās partijas šūpuļa stāvēja F. Trasuns un «latviešu shizmatīki». Izmantojot pieredzi, ko garīdzniecība bija guvusi, organizējot un vadot draudzes komitejas Padomju Latvijā, baznīkungi arī buržuāziskajā Latvijā

³⁸ Tā buržuāziskās demokrātijas kristīgu izpratni skaidroja pāvests Pijs XII savā Ziemassvētku vēstījumā vēl 1944. gadā.

³⁹ LCVVA, 5016. f., 1. apr., 47. l.

nolēma ar uzticības personu starpniecību organizēt politiskās partijas darbību. Padotības kārtībā, reizēm pat neizmantojot partijas izkārtņi, vietējiem garīdzniekiem tika uzdots sameklēt un attiecīgi ietekmēt «saprātīgus un uzticamus cilvēkus», kuri piedalījās kārtējās vēlēšanu kampaņas organizēšanā vai zemes ierīcības komisiju priekšā aizstāvēja baznīcas un klerikālās partijas aktīvistu intereses.

Klerikāļu partijas 1920. g. programma un statūti bija pavirši izstrādāti, vispārīgi. Tā, statūtu 1. paragrāfs partijas mērķi definēja šādi: «1) aizstāvēt visas zemnieku vajadzības, kā garīgās, tā arī materiālās, pieturoties pie savas programmas; 2) attīstīt reliģisko, kulturālo un nacionālo apziņu; 3) apkarot kristīgam demokrātismam, valstij un zemniecībai naidīgus uzskatus; sagatavot zemniekus Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanām.» Iekšpolitikā partijas 1920. g. programma prasīja kulturāli nacionālo autonomiju Latgales novadam, lai to pasargātu no pārējo novadu, no antiklerikāļu un demokrātisku tradīciju ietekmes.⁴⁰ Programma orientēja uz baznīcas sadarbību ar valsti, uz klerikālisma interešu ievērošanu, izstrādājot Latvijas konstitūciju. Formāli aizstāvot pilnīgu sirdsapziņas brīvību, klerikāļi vienlaikus prasīja obligātu ticības mācību skolās «tiem bērniem, kuru vecāki pieder pie kaut kādas ticības». Par partijas biedriem varēja kļūt katoļticīgie Latvijas pilsoņi, kas sasnieguši 17 gadu vecumu. Taču, ievērojot jauniešu «bezdievību», klerikāļi turpmāk šo noteikumu laboja: 1925. g. statūtos vecuma cenzs bija 18 gadi, bet 1933. gada statūtos 21 gads. Citu konfesiju ticīgos partijā uzņēma par biedriem veicinājamiem ar padomdevēju balsstiesībām.

Statūtu 29. paragrāfs visu partijas darbību pakļāva vietējā bīskapa idejiskajai vadībai. Lai gan statūti runāja tikai par garīgo vadību, taču praksē baznīca šai laikā vēl pilnīgi oficiāli aizstāvēja baznīcas trejādo — mācīšanas, valdīšanas un priesterības — varu. Partiju veidojot, «latviešu shizmatīķu» vecā gvarde nevarēja pat iedomāties, ka tieši šis paragrāfs kādreiz kļūs tai liktenīgs.

Steigā nodibinātā katoļu klerikāļu partija tūdaļ mobilizēja visu katoļu baznīcas propagandas aparātu Satversmes sapulces vēlēšanām, kas bija paredzētas 1920. g. 17. un 18. aprīlī. Apstākļos, kad Latvijas Komunistiskā partija bija izsludināta ārpus likuma un politiskā policija un armija terorizēja atklātos un slepenos komunistu piekritējus, baznīca par savu galveno sāncensi un pat politisko pretinieku uzskatīja 1920. g. 11. martā, tātad priekšvēlēšanu kampaņas gaitā, izveidoto Latgales Zemnieku partiju, kura savā vēlēšanu platformā bija ietvērusi vairā-

⁴⁰ Latvijas republikā Latgales Kristīgo zemnieku savienības programma prasīja «Latgaliešu savādību ievērošanu un to izkopšanu ar plašas pašvaldības nodrošināšanu Latgalei. Latgalieši pašī pārvalda savu zemi, baznīcas, skolas, vispārīgās pašvaldības un kultūras iestādes pēc pašu pieņemtās sistēmas.»

kas demokrātiskas prasības (muižu un baznīcu zemju konfiskāciju, politisku apvienību, sapulču, preses, vārda un pārvietošanās brīvību, personas, dzīvokļa un korespondences neaizskaramību, sirdsapziņas brīvību, vispārēju bezmaksas izglītību, progresīvu nodokļu sistēmu, sociālo nodrošināšanu, streiku un sapulču brīvību, astoņu stundu darba dienu). Priekšvēlēšanu kampaņā Latgales Zemnieku partija nepārprotami uzstājās pret baznīcas iejaukšanos valsts politiskajā dzīvē. Tās preses orgāns pirms vēlēšanām antikomunistiskajā propagandā iesaistījās daudz mazākā mērā, nekā to darīja klerikāļi. Vairāki šīs partijas vadošie locekļi Latgales iedzīvotāju pārstāvju kongresā 1917. g. decembrī bija balsojuši par boļševiku rezolūcijām, bet Padomju Latvijā 1919. g. ne mazums vēlāko Latgales Zemnieku partijas biedru bija Komunistiskās partijas līdzjutēji, pat tās atbalstītāji. Un, lai gan revolūcijas negāti buržuāziskajā Latvijā norobežojās no savas darbības pagātnē, Padomju Latvijā, tomēr vēlēšanu programmā ietvertās demokrātiskās prasības vairoja šīs partijas popularitāti masās.

Pretēji Kristīgo zemnieku savienības iecerēm viņu sāncensu popularitāti nevis mazināja, bet gan vairoja tā propagandistiskā kņada, kādu klerikāļi pret konkurentiem vērsa gan no baznīcas kancelēm, gan laikrakstā «Latgolas Vārds». Latgales Zemnieku partiju un tās kandidātus klerikāļi apvainoja bezdievībā, baznīcas vajāšanā un tās tiesību ierobežošanā un, protams, komunismā. Savukārt klerikāļi vēlētajiem ieteica: Satversmes sapulcē aizstāvēt Kristu, ticību un baznīcu, «labi saprastu brīvību», prasīt bargus likumus «pret visādiem ļauna darītājiem», gādāt par kristīgu agrārā jautājuma risināšanu, izpērkot zemi no tās bijušajiem īpašniekiem. Pat radikālākā garīdzniecības daļa tādējādi vēlēšanu programmā ietvēra klaji kontrevolucionāras prasības. Ko nozīmēja «labi saprasta brīvība» baznīcas izpratnē, ko nozīmēja baznīcas nostāja agrārajā jautājumā, — par to Latgales zemniecība bija labi pārliecinājusies savā nesenās politiskās darbības pieredzē. Un tā balsoja par Latgales Zemnieku partiju, balsoja pret Latgales Kristīgo zemnieku savienību, lai gan jau pirmajā vēlēšanu kampaņā baznīcas bija pārvērtušas kanceles par vēlēšanu tribīnēm, no kurām garīgie gani draudēja noslēgt ticīgajiem debesu vārtus, ja viņi balsos par «bezdievjiem». Taču draudi nelīdzēja.

Par baznīcas nozākāto Latgales Zemnieku partiju savas balsis nodeva 72 961 (16,59%) novada vēlēšanu apgabala iedzīvotājs.

Baznīcas daudzīnātā Latgales Kristīgo zemnieku savienība ieguva 26 534 (4,03%) balsis.

Satversmes sapulcē kristīgajiem bija 6, bet «bezdievjiem» — 17 deputāti. Tādējādi baznīcas kultivētais mīts par garīdzniecību kā Latgales novada garīgo vadoni bija cietis kārtējo neveiksmi.

Vai baznīca mācījās no šīs neveiksmes?

Starp kristīgo demokrātiņu un autoritārismu

Katoļu politiķu aprindās jau pēc Satversmes sapulces vēlēšanām sāka iezīmēties divi grupējumi. Klerikāļu partijas dibinātāji ar F. Trasunu priekšgalā sāka nopietnāk apsvērt nepieciešamību rast partijai plašāku atbalstu masās, orientēt to uz vidējās zemniecības slāņiem, norobežoties no muižniecības. Turpretī Rīgas bīskapa kūrīja, kurai saskaņā ar statūtu 29. paragrāfu piederēja noteicošais vārds, vēl pirms Pirmās saeimas vēlēšanām, par ieganstu minot «laužu samaitātību», boļševisma ideju ietekmi, ierosināja izveidot bīskapa kūrījas ietvaros īpašu šauru komiteju, kura faktiski vadītu partijas darbību. Šādas komitejas radīšana jau pati par sevi bija neuzticības apliecinājums partijas un saeimas katoļu frakcijas vadītājam F. Trasunam, vēl jo vairāk tāpēc, ka komitejas sastāvā bija garīdznieki (J. Rancāns, B. Kublinskis, E. Stukels), kuri nebūt neslēpa savas simpātijas poļu katoļu baznīcas muižnieciskajām tradīcijām un savas karjeras interesēs cieši sadarbojās ar jauniecelto Rīgas bīskapu A. Springoviču.

F. Trasuns, kurš visvairāk bija darījis Rīgas bīskapijas atjaunošanas labā, neapšaubāmi jutās apiets un visai sarūgtināts, vēl jo vairāk tāpēc, ka attiecības ar A. Springoviču viņam nekad nebija bijušas īsti sirsnīgas.

Abu garīdznieku attiecības kļuva vēl saspīlētākas, kad sarūgtinātais F. Trasuns kādā vēstulē «aizmāršīgi» bija titulējis jau iecelto, lai arī vēl neiesvētīto bīskapu vienkārši par kanoniķi.⁴¹ Nenoliedzami, ka lepnība — viens no galvenajiem grēkiem katoļu katķismā — F. Trasunam piemita ne mazākā mērā kā jaunajam bīskapam A. Springovičam. Tomēr F. Trasuns sakostiem zobiem pakļāvās baznīcas disciplīnai un ar neatslābstošu enerģiju turpināja cīnīties par katoļu baznīcas privilēģijām Latvijā, cerot, ka Roma galu galā attiecīgi novērtēs viņa lielos nopelnus baznīcas labā. Diecēzei taču bija nepieciešams vēl palīgbīskaps — sufragans. F. Trasuns organizēja un vadīja Latgales Kristīgo zemnieku savienību, kā bīskapa kūrījas pārstāvis diedelēja no valdības pabalstus baznīcai, telpas Rīgas bīskapa pilij un kūrījai. Uz saviem pleciem viņš iznesa smago cīņu par luterāņu Jēkaba baznīcas nodošanu katoļu bīskapam. Satversmes sapulcē un Pirmajā saeimā viņš bija katoļu frakcijas vadītājs, organizēja parlamentārās kombinācijas, lai nodrošinātu konkordāta ratificēšanu, miljoniem rubļu lielu naudas pabalstu izkaulēšanu bīskapa vajadzībām. Cīnīdamies par baznīcas svētajām materiālajām interesēm, F. Trasuns iemantoja daudz ienaidnieku, baznīcas interesēm upurēja dažu labu personisku draudzību ar buržuāziskās Latvijas politiķiem. Lai vairāk izkaulētu no valdības, F. Trasuns pretēji savai pārliecībai bija spiests neskaitāmas reizes laist darbā Lat-

⁴¹ LCVVA, 633. f., 1. apr., 59. l., 34. lp.

gales seperātisma bubuli, aizstāvot kūrijas politiku, aizstāvēt paša nicinātos pārpoļotājus, muižniecības rokaižas, kuri bīskapa A. Springoviča paspārnē dzīvoja ne sliktāk kā Mogiļovas arhidiecēzē. A. Springoviča kūrija jau 20. gadu sākumā sāka ignorēt «nacionālistu» veco gvardi. Kūrijā valdīja poliski katoliskās baznīcas tradīcijas un to karstie piekritēji — B. Kublinskis, A. Novickis, E. Stukels un bezprincipiālais karjerists J. Rancāns. Kad, pateicoties F. Trasuna pūlēm, 1923. g. bija radīti priekšnoteikumi, ar kuriem Vatikāns saistīja Rīgas arhidiecēzes izveidošanu, un A. Springovičs kļuva par arhibīskapu, J. Rancāns, nodrošinājies ar valdības protekciju Vatikānā, ieņēma bīskapa sufragana vietu, uz kuru tik ļoti bija cerējis F. Trasuns. Katoļu partijas līderis vīrišķīgi uzņēma arī šo likteņa triecienu un nolēma visus spēkus veltīt partijas darbam, nostiprināt tās ietekmi masās. Tagad viņš cerēja pārvērst katoļu partiju par spēku, ar kuru savā politikā kūrijai nāktos rēķināties, kuras vadoņa balsi tā būtu spiesta uzklausīt un respektēt. Lai spētu radīt šādu partiju, bija nepieciešama masu bāze, kuru Latgales apstākļos varētu iegūt vienīgi ar demagoģisku manevru, pavērsienu «pa kreisi», iesaistot partijā vidējo un darba zemniecību. Lai atbrīvotu partiju no kūrijas un vietējo garīdznieku sīkumainās aizbildniecības, pašos pamatos bija jāpārveido viss partijas aparāts, kurš faktiski pastāvēja tikai uz papīra: partijas vietējās nodaļas faktiski vienpersoniski vadīja draudžu prāvesti, partijas organizācijas zīmogu nereti aizstāja draudzes baznīcas zīmogs. Partijas aktivitāte izpaudās tikai vēlēšanu laikā, kad prāvesta politiskajā vadībā un viņa garīgā terora iebiedēti ticīgie bija spiesti balsot par «savu» partiju. Turpretī F. Trasuns — vairākus gadu desmitus, pirms atziņa par klerikālu masu organizāciju aktīvu izmantošanu kļuva par Vatikāna «laju apustulāta» politikas tēzi — uzskatīja, ka partijas darbā, katoļu partijas veidošanā plaši jāiesaista laji.

Kamēr F. Trasuns kardināja partijas reorganizācijas plānus, Rīgas kūrija meklēja formālu ieganstu, lai atbrīvotos no pārlietu rosīgā garīdznieka, kura autoritāte lielā mērā aizēnoja bīskapu un viņa galmu. Katoļu baznīcas stāvoklis Latvijā bija nokārtots necerēti labi; ar kārtējām vajadzībām kūrija cerēja pati tikt galā. Arhibīskapu A. Springoviču kaitināja tas, ka Latvijas politiskajā dzīvē katoļu politiku gan tās piekritēji, gan arī pretinieki identificēja ar F. Trasuna vārdu. Taču šo apstākli varēja izmantot arī savā labā. Upurējot F. Trasunu, A. Springovičs cerēja šķīstīt Rīgas arhidiecēzi Vatikāna acīs: veco «nacionālistu» patriarhu, visneiecietīgāko muižniecības un pārpoļošanas pretinieku un garīdznieku 1917. g. «dumpja» iniciatoru varēja pārvērst par vienīgo grēkāzi. Viņam varēja uzkraut arī tos «grēkus», kuri F. Trasuna cīņā par baznīcas interesēm aptumšoja katoļu garīdznieku un Latvijas valdošo aprindu (sevišķi Ulmaņa Zemnieku savienības viru) attiecības. Par ieganstu, lai izrēķinātos ar F. Trasunu, nodereja viņa cenšanās iekarot popularitāti ar pavēr-

sienu «pa kreisi» saeimā, kur 1923. g. beigās F. Trasuns uzstājās par agrārreformas padziļināšanu, par tās attiecināšanu arī uz latviešu lauku lielburžuāzijas zemes īpašniekiem, par 50 ha kā privāta zemesīpašuma maksimālo normu, pie kam visa zeme, kas pārsniedz šo normu, pārņemama valsts zemes fondā un piešķirama bezzemniekiem un mazzemniekiem. F. Trasuns kategoriski uzstājās pret mērenākiem priekšlikumiem (piemēram, pret priekšlikumu atļaut lielajiem zemes īpašniekiem zemes pārpalikumus pārdot izsolēs). Viņš pēkšņi kļuva tik radikāls, ka uzstājās pret pelēko baronu — Zemnieku savienības valdību, palīdzēja izraisīt tās krīzi un atklāti izvirzīja jautājumu par valdības koalīciju ar sociāldemokrātiem.⁴² Katoļu partijas līdera sensacionālais pavērsiens «pa kreisi» radīja neizpratni un apjukumu Zemnieku savienības vīru un poļu muižnieku aprindās. Īsts bumbas sprādziens tas bija kūrijai, kurai saskaņā ar partijas statūtu «negrozāmo un neatceļamo» 29. paragrāfu Latgales Kristīgo zemnieku savienība bija pakļauta reliģijas un morāles jautājumos. Pat vietējā klēra samierināšanos ar buržuāzisko agrārreformas likumu Vatikāns bija uztvēris kā nepārprotamu «boļševisma» ietekmi garīdzniecībā. Un te pēkšņi katoļu garīdznieks pieprasa padziļināt baznīcai netikamu reformu! Ordinārijs to ne tikai negribēja, bet pat nedrīkstēja pieļaut. F. Trasuns saņēma kūrijas stingru brīdinājumu: nekavējoties izbeigt bezatbildīgo mētāšanos ar kreisām frāzēm un «netaisīt politiku», bet precīzi izpildīt tikai to, ko diktē kūrija. Ultimāts tišuprāt tika izteikts tik rupjā un aizskarošā formā, lai ievainotu vecā politiķa viegli aizvainojamo godkāri. F. Trasuns aizrādījumus ignorēja un pretēji partijas centrālās komitejas locekļu (kas bija arī kūrijas amatpersonas) norādījumiem piedalījās Z. Meierovica (Zemnieku savienība) valdības gāšanā un kopā ar sociāldemokrātiem atbalstīja V. Zāmuela (Demokrātiskā centra partija) valdības izveidošanos 1925. g. 25. janvārī. Lai gan tā nebija nedz kreisa, nedz demokrātiska valdība, tomēr tā bija pirmā buržuāziskās Latvijas valdība, kurā neietilpa Zemnieku savienības pārstāvji. Pirmo reizi Zemnieku savienība zaudēja valdības grožus un nostājās opozīcijā; tās pārstāvis saeimā jauno valdību nosauca par valdību «no sociāldemokrātu žēlastības», bet Zemnieku savienības līderis A. Klīve izsaucies: «Šī ir tā nelaimīgā Trasuna politika!»

Ierosinājumu izteikt uzticību V. Zāmuela valdībai kopā ar sociāldemokrātiem katoļu frakcijas vārdā bija parakstījis F. Trasuns. Tas bija baznīcas vēsturē nepieredzēts skandāls, kas arhibīskapam A. Springovičam deva formālu ieganstu «pamatoti» novākt no ceļa savu seno sāncensi un atjaunot labo saskaņu ar Zemnieku savienības pelēkajiem baroniem un poļu muižniecību. F. Trasuna novākšanu no politiskās dzīves arēnas taču vienbalsīgi prasīja Zemnieku savienības oficiozs «Brīvā Zeme» un

⁴² «Latgolas Vārds», 1924, 16. janvārī.

A. Berga nacionālistu avīze «Latvis», poļu muižnieku rupors «Kurjer Warszawski» un vācu baronu laikraksts «Rigasche Rundschau». Protams, sargājot baznīcas ietekmi masās, nedrīkstēja atsegt īstos «grēkus», kuru dēļ F. Trasuns bija kritis nežēlastībā. Pretendējot uz valsts varas finansiālo un policejisko atbalstu, nevarēja apsūdzēt F. Trasunu «nevalstiskās» poļu orientācijas apkarošanā. Savukārt, cenšoties saglabāt baznīcas politisko ietekmi, nodrošinot tai Latgales trūcīgo zemnieku balsis, nevarēja F. Trasunam pārmest arī prasību padziļināt agrārreformu vai antipātijas pret Ulmaņa Zemnieku savienību, kura «brīvajā Latvijā» taču tieši organizēja Latgales novada verdzināšanu. Beidzot, no «religīzi ētiskā» viedokļa nevarēja atklāti atzīt, ka kolorītā F. Trasuna personība aizēno arhibīskapu A. Springoviču un ka arhibīskaps, cenšoties radīt «mieru un kārtību» padotās garīdzniecības rindās, ar «Trasuna lietu» grib parādīt, kā satricami lepnie un salaužami nepadevīgie. Un tādu diecēzē netrūka. Kara un revolūcijas gados, kad diecēzes vadību raksturoja «juku laiki», tie ne tikai bija aizmirsuši disciplīnu, bet bija arī atguvuši savu cilvēcisko cieņu un nu vairs negribēja būt tikai beztiesīgi instrumenti bīskapa rokās. F. Trasuna patstāvība viņiem imponēja daudz vairāk nekā A. Springoviča pārspīlētā stingrība un viņa kūrījā valdošā «poliskā reakcija».

F. Trasunu izsauca uz kūrīju, kur viņu atkārtoti stingri nostrosta tā paša pārpoļošanas gara apustuļi, pret kuriem viņš visu laiku bija cīnījies un kurus kā pagātnes rēģus bija pat atklāti kritizējis presē un parlamentā. Arhibīskaps A. Springovičs neatrada par vajadzīgu personiski uzklaut F. Trasunu, pieņemt viņu audiencē. Par F. Trasuna soģiem un skolotājiem kūrījā kļuva personas, kuras vecais politiķis pamatoti varēja uzskatīt par puiseļiem, — J. Rancāns un B. Kublinskis. Tā bija smalki aprēķināta provokācija, lai piespiestu godkāriģo garīdznieku izdarīt atklātu nepadevību bīskapa kūrījai, tas ir, izaicinātu uz grēku, kuru Vatikāns garīdzniekam toreiz vēl nepiedeva. Kūrīja aizmirsā visus F. Trasuna nopelnus cīņā par baznīcas interesēm, toties atcerējās un atgādināja visus viņa politiskos grēkus. Galvenie no tiem bija: 1) piedalīšanās Ulmaņa valdības krīzes radišanā 1921. g. jūnijā, kad šī krīze izjauca katoļu baznīcai materiāli ļoti izdevīgā konkordāta noslēgšanu, kurš paredzēja valsts algas bīskapam un viņa kūrījas amatpersonām;⁴³ 2) attiecību saasināšana ar Ulmaņa Zemnieku savienību, kuras atbalsts baznīcai esot nepieciešams savas ietekmes nostiprināšanai; 3) partijas statūtu 29. paragrāfa pārkāpšana; 4) «pārāk laicīgā» privātā dzīve, sutas nevalkāšana saeimā un sabiedrībā.

Atbildot uz šiem pārmetumiem, F. Trasuns kā partijas parlamenta frakcijas vadītājs lūdza no kūrījas pārskatu par to, kā izlietoti tie miljoni rubļu, kurus viņš bija izdabūjis no valdības

⁴³ Kā jau minēts, 1922. g. konkordātā pants par valsts algām bīskapam un kūrījas amatpersonām tika svitrots.

katoļu baznīcas vajadzībām. Viņš kategoriski uzstājās pret ciešākiem sakariem ar Ulmaņa Zemnieku savienību un pret pakļaušanos tai, jo sadarbība ar pelēkajiem baroniem varot stipri kaitēt katoļu partijas ietekmei Latgales zemniecībā. F. Trasuns izklāstīja savus plānus par partijas reorganizēšanu par plašu masu partiju, kas ievērojami nostiprinātu katolicisma politiskās pozīcijas valstī. Atsaukušanos uz 29. paragrāfu, kas runāja par reliģiskiem un morāliem, nevis politiskiem jautājumiem, F. Trasuns noraidīja kā nepamatotu, bet personiska rakstura pārmetumus kvalificēja kā liekulīgu piesiešanos.

Viņa privātajā dzīvē, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, kad kūrijas rupors «Latgolas Vārds» cēlis viņu vai debesīs, taču it nekas nebija mainījies. Tā kā F. Trasuns uz Kanosu negāja, A. Springovičs, pats tā arī neuzklausījis «vainīgo», viņu suspendēja, aizliedzot noturēt dievkalpojumus un dalīt sakramentus, kā arī pieprasīja atteikties no partijas līdera posteņa. Izpildot bīskapa pavēli, 1924. g. 26. februārī F. Trasuns saeimā paziņoja, ka jau ar janvāra sākumu⁴⁴ ir izstājies no Latgales Kristīgo zemnieku savienības un tās parlamenta frakcijas. Tomēr viņš neatteicās no deputāta pilnvarām, kā to bija prasījusi kūrija. Tad kūrija laida darbā universālo baznīckungu ieroci — baumas un apmelojumus. Kā pēc burvja mājienu pēkšņi sāka klīst baumas, ka F. Trasuns gadiem ilgi uzturot intīmus sakarus ar savu saimniecības vadītāju. Kūrija pavēlēja F. Trasunam nekavējoties to padzīt. Trasuns atteicās to darīt, jo pretējā gadījumā viņš iekristu izliktajās lamatās, netieši atzītu savu «vainu». 3. martā katoļu partijas centrālās komitejas vārdā tika paziņots, ka F. Trasuns neesot pakļāvis partijas disciplīnai, pārkāpis statūtu 29. paragrāfu un nogrēkojies pret kanonisko tiesību kodeksa 133. kanonu (sakari ar sievieti).⁴⁵ Vienlaikus arvien skaļākas kļuva kūrijas inspirētās baumas: vecais garīdznieks esot galīgi nodevies izvirtībai, taisoties dibināt jaunu ticību, lai tikai pats varētu kļūt par bīskapu, esot pārdevies sociāldemokrātiem utt. F. Trasunam paziņoja jaunu arhibīskapa ultimātu: nekavējoties publiski atzīt un nožēlot visus grēkus, nolikt deputāta mandātu un aiziet pensijā. Nepaklausības gadījumā kūrija piedraudēja ar ekskomuniku.⁴⁶ Juzdams lielum lielā garīdzniecības vairuma klusu solidaritāti un morālu atbalstu, F. Trasuns arī šoreiz atteicās pakļauties kūrijas prasībām. Kopā ar bijušajiem katoļu partijas deputātiem A. Dzeni un J. Roskošu, kuri, sekojot F. Trasunam, izstājās no frakcijas un partijas, viņš 1924. g. izveidoja sīkburžuāzisku klerikālu Latgales Demokrātu partiju un sāka izdot avīzi «Zemnieka Bolss». Paskaidrodami motīvus, kuru dēļ tika izveidota jauna

⁴⁴ Datējumu ar atpakaļejošu datumu pieprasīja kūrija, lai vaina par attiecību pasliktināšanos ar Ulmaņa partiju, par atbalstu Zāmuēla valdībai gūltos tikai uz F. Trasunu.

⁴⁵ «Latgolas Vārds», 1924, 5. martā.

⁴⁶ Izslēgšanu no katoļu baznīcas.

partija, tās dibinātāji atmaskoja Latgales Kristīgo zemnieku savienības pseidodemokrātisko raksturu: tās darbību vadot nevis partijas centrālā komiteja, bet gan kūrijas organizēta arhibīskapa uzticības personu slepena komiteja, kura cenšas diktēt partijai savu gribu. Izrēķināšanos ar F. Trasunu izraisīja viņa nevēlēšanās paklausīgi izpildīt slepenās komitejas prasības, kuras bija pretrunā ar partijas programmu un vēlētājiem dotajiem solījumiem, partijas vairākuma un frakcijas deputātu uzskatiem. Slepenā komiteja, ignorējot vispārējo politisko un saimniecisko stāvokli valstī, orientējoties uz ciešu sadarbību ar Latgales zemnieku interešu pretiniekiem — Ulmaņa Zemnieku savienību. Partiju un tās centrālo komiteju kūrijas vadība pārvēršot par fikciju, pseidodemokrātisku izkārtņi, kuras aizsegā tiekot ieviesti hierarhiski principi.⁴⁷

Pievērsties demokrātijai, meklēt plašāku bāzi masās F. Trasunu pamudināja nebūt ne tikai paša aizvainotā godkāre vai garīgās karjeras gals.⁴⁸ Viens no latviešu katoļu vecākajiem un pieredzējušākajiem politiķiem saprata, ka akla sekošana Ulmaņa Zemnieku savienībai, Latgales nesaudzīgas ekspluatācijas politika bīstami vairo revolucionāro noskaņojumu masās, apdraud pašas buržuāzijas diktatūras pastāvēšanu. F. Trasuns savām acīm bija vērojis masu boļševizāciju Padomju Latvijā, savām rokām kā iekšlietu ministra vietnieks Latgales lietās palīdzēja nomākt darbaļaužu cīņu par padomju varu. Un, lai gan no saeimas tribīnes, aizstāvot valsts policejisko raksturu un nemitīgās represijas pret tautu, viņš par buržuāziskā valstiskuma pastāvēšanu atklāti pateicās «dievam un tāpat arī pastiprinātai apsardzībai»,⁴⁹ pieredzējušais politiķis saprata, ka bez sociālās bāzes paplašināšanas buržuāzijas diktatūra lemta nenovēršamai bojā ejai. Tāpēc viņa jaundibinātā partija un tās preses orgāns «Zemņika Bolss» kritizēja šauri klerikālo, aristokrātiski muižniecisko kursu, kuru baznīckungu partijai diktēja hierarhija. Jāatzīst, ka Latgales Demokrātu partijas paziņojums un programma bija izturēti mierīgā, lietišķā tonī un aizskāra kūriju vienīgi tiktāl, cik tas bija nepieciešams atbildei uz tās publiskajiem pārmetumiem F. Trasunam. Tomēr baznīckungu partijas oficiozs «Latgolas Vārds» nekavējoties uzsāka «svētīt» ar dubļiem un apmelojumu samazgām F. Trasunu un viņa partiju. «Zemņika Bolss»

⁴⁷ «Zemņika Bolss», 1924, 14. maijs.

⁴⁸ Sāds iespaids var rasties arī, lasot manu 1964. g. publicēto darbu «Katoļticīgie un baznīckungi buržuāziskajā Latvijā» (132. un 136. lpp.). Mūsdienās, vērojot kristīgo demokrātu partiju evolūciju kapitālistiskajā pasaulē, jāatzīst, ka F. Trasuns aizsteidzās tālu priekšā savam laikam — asā kapitālisma krīze Latvijā jau toreiz viņam lika aizstāvēt katoļu baznīcā ķecerīgo, bet šodien plaši reklamēto principu: «zemi tiem, kas to apstrādā», mobilizēt «laju apustulātu», kas labāk maskē baznīcas dalību politikā. Šis tālredzības pamatā ir reālistisks kapitālisma krīzes asuma vērtējums, kontrevolucionāra centieni attālināt buržuāziskās iekārtas sairumu.

⁴⁹ Latvijas republikas (turpmāk — LR) 1. saeimas 3. sesijas 7. sēde 1923. g. 13. novembrī, 141. sl.

atbildēja ar pacietību un cieņu. Tikai Ēzopa valodā — ar pašsacerētām fabulām — nežēlastībā kritušais garīdznieks atmaksāja saviem vajātājiem. Cenšoties piedabūt savā pusē pēc iespējas vairāk garīdznieku, F. Trasuns atklāti kritizēja arī Rīgas kūrijas metodes garīdzniecības vadīšanā, biskapa augstprātību un despotisko attieksmi pret baznīkungiem, kas negribēja samierināties ar polonizācijas tradīciju atjaunošanu. Nemiers ar kūriju pieņēmas spēkā, aptverot arvien plašākas garīdznieku un katoļu inteligences aprindas. Ja, apzinādamies savu pilnīgo atkarību no ordinārija žēlastības, garīdznieki nevarēja atklāti nostāties F. Trasuna pusē, tad inteligence, kurai kūrijas politikas zemiskās metodes bija pretīgas, neklusēja. F. Trasuna pusē atklāti nostājās vecākā katoļu biedrība «Vainags» (Rīgā). Tikai pretēji biedrības statūtiem un tās locekļu gribai, patvaļīgi atstādinot no amatiem F. Trasunam simpatizējošos baznīkungus A. Ābeltiņu un P. Siloviču, kūrījai izdevās daļēji ieviest «mieru un kārtību» Rīgas katoļu biedrībā — Latviešu katoļu savienībā.

Abu klerikālo partiju strīdu prasmīgi izmantoja sīkburžuāziskā antiklerikālā Latgales Darba partija (dibināta 1922. g.), kas pieprasīja baznīcas neiejaukšanos politiskajā dzīvē un garīdznieku sociālās funkcijas reducēja līdz «tīras» reliģijas sludināšanai dievnamos. Tagad, kad kūrijas partija iestīga vispretīgākajā, netīrākajā buržuāziskā politikānisma purvā, Latgales Darba partijas aicinājumi attīrīt reliģiju, baznīcu no politikas, kas mazinot garīdzniecības cieņu, ticīgo masās ieguva aizvien plašāku atbalsi.

Kūrīja sāka jau šaubīties par cīņas iznākumu. 1924. g. tā vēl bija gatava «piedot» F. Trasunam, ja viņš «nožēlos grēkus». Un, lai gan F. Trasuns jau bija atklātībā nopulgotš kā celibāta un garīdznieka paklausības zvēresta lauzējs, kūrijas pārstāvis deputāts B. Kublinskis no saeimas tribīnes paziņoja, ka atpakaļceļš Trasunam vēl esot brīvs: «Viņš [Trasuns — Z. B.] zina, ka var nākt atpakaļ un būt tikpat labs baznīcas reprezentētājs kā es. Tas ceļš ir Kanosa.»⁵⁰ Taču F. Trasuns neatzina, ka viņam būtu jāapvelk grēku nožēlotāja tērps, jo vēl joprojām sapņoja par uzvarētāja lauru vainagu. Par spīti kūrijas spēcīgajai pretaģitācijai, F. Trasuna sasauktajā katoļu kongresā 1924. g. rudenī Rēzeknē piedalījās daudz vairāk cilvēku nekā kūrijas partijas gadskārtējos kongresos. Kupli tika apmeklētas arī biedrības «Vainags» sapulces, ja tajās bija paredzēta F. Trasuna piedalīšanās, neraugoties uz to, ka kūrīja bija parūpējusies, lai Rīgas prāvesti brīdinātu ticīgos, ka vadību «Vainagā» esot sagrabuši «žīdi un sociālisti». 1925. g. janvārī no kūrijas partijas kopā ar 22 citiem šīs partijas biedriem izstājās centrālās komitejas loceklis S. Daudzišs, kurš vēlreiz apstiprināja visu, ko F. Trasuns bija pārmetis kūrījai, kā arī atmaskoja daudzas «kristīgo» vadoņu spekulatīvās afēras un tumšos finansiālos darījumus. F. Trasuna partijai

⁵⁰ LR 1. saeimas 6. sesijas 10. sēde 1924. g. 7. novembrī, 408. sl.

pievienojās četras «kristīgo» vietējās nodaļas ar apmēram 150 biedriem.⁵¹

Garīdzniecības opozīcija Rīgas kūrījai izpaudās savdabīga boikota veidā: apsīka vai līdz minimumam samazinājās naudas sūtījumi kūrījai, ikviens garīdznieks centās pēc iespējas izvairīties no kontaktiem ar kūrījas kļīķes piekritējiem. Kūrījas un vietējo garīdznieku saspīlētās attiecības 1924.—1925. g. labi raksturoja kāds kūrījas cirkulārs garīdzniecībai, kurā, starp citu, atzīmēts: «Kūrījas rīkojumu neievērošana no prāvestiem un nelaikā, pēc vairākiem atgādinājumiem, izpildīšana apgrūtina kūrījas darbību, pasāktos darbus traucē, dažkārt liedz tos nobeigt un padara jau pieliktās pūles par veltīgām un nenozīmīgām, caur ko savukārt arī kūrījas satiksme ar baznīcām uz vietām pieņem gadījuma raksturu jeb izvērsas par ilgstošu sarakstīšanos.»⁵² Nemitīgās represijas pret tiem, kurī vairāk vai mazāk atklāti simpatizēja F. Trasunam, garīdznieku nežēlīga pārvietošana no draudzes uz draudzi nedeva cerētos panākumus, bet vēl vairoja sašutumu pret kūrījas despotisko patvaļu. Šādos apstākļos Rīgas arhibīskaps, sekojot evaņģēliskā augstā priestera Kaivasa padomam, nolēma, ka labāk lai viens pats F. Trasuns mirst kā garīdznieks, nekā baznīcas disciplīnu zaudē visa garīdznieku «tauta».

Vatikāns uzsāka izskatīt lietu par F. Trasuna ekskomunikāciju. Oficiāli uzrādītie «grēki» bija kanonisko tiesību kodeksa 133. un 136. kanona pārkāpšana (celibāta laušana un patvaļīga garderobes maiņa — suānas nevalkāšana sabiedrībā). Taču viņa galvenais noziegums, par kuru Roma tika informēta visos sīkumos, bija politiska rakstura «nodevība»: atklātībā — no saeimas tribīnes un presē — F. Trasuns ar faktiem bija pierādījis, ka Rīgas kūrījas, maigi izsakoties, rezervētā nostāja pret agrārreformu, atlīdzības prasīšana muižniekiem, kā arī politiskā orientācija uz Latgales iekļaušanu katoliskās Polijas sastāvā un sakarā ar to realizētā katoļu pārpoļošana bija oficiālā Vatikāna politika, kuru diktēja pāvesta diplomāts — apustuliskais vizitators Baltijas valstīs A. Cekīni. Tā kā līdz ar to bija skarts pats «svētais krēsls» un tā diplomāts, uz žēlastību F. Trasunam vairs nebija ko cerēt. Kūrīja izmantoja katru gadījumu, lai šo patiesību darītu zināmu visiem garīdzniekiem. Vispirms, 1925. g. 4. un 5. februārī, kūrījā tika sasaukta dekānu konference, kurā konfidenciāli tika paziņots, ka F. Trasuna ekskomunikācija praktiski jau ir izlemta lieta. Konferenci vadīja arhibīskaps A. Springovičs, kurš aicināja garīdzniekus uz saliedētu politisku cīņu par katolicisma ietekmes stiprināšanu, nepārprotami aizstāvēdams kursu uz sadarbību ar Ulmaņa Zemnieku savienību. Kā nekrietnu ķecerību viņš nosodīja «maldīgo domu, ka garīdznieks politiskā dzīvē ir brīvs», kurai F. Trasuna ietekmē «daži garīdznieki» esot sākuši piekrist. Šai slēgtajā sapulcē arhibīskaps atklāti paziņoja, ka ar garīgiem

⁵¹ «Zemnieka Bolss», 1925, 11. februārī.

⁵² LCVVA, 633. f., 1. apr., 8. l., 118. lp.

līdzekļiem vien ietekmi tautā saglabāt neizdosies. Kā īsts Kristus vietvaldis diecēzē A. Springovičs lika visiem garīdzniekiem atcerēties evaņģēlisko patiesību: «Kas nav ar mani, tas ir pret mani» (Lūk., 11., 23.),⁵³ uzsvērdams, ka jebkāda šķelšanās politiskajā dzīvē tiks nesaudzīgi sodīta.⁵⁴ Drīz vien pēc konferences dekāni saņēma no kūrijas «arhibīskapa dotos saistošus noteikumus», kas sastāvēja no 31 «baušļa». Dekāniem tika uzdots cītīgi izsekot un denuncēt kūrījai garīgi vai politiski «nolaidīgus» garīdzniekus, gādāt, lai kūrīja savlaicīgi saņemtu savu tiesu no ticīgajiem izspiestiem līdzekļiem, uzraudzīt, lai draudžu kancelejās būtu kārtībā grāmatvedība utt. 14. «bauslis», kas skāra F. Trasunu, skanēja: «Politiskā dzīvē jāskatās, lai būtu *unitas*.⁵⁵ Pie mums var būt tikai viena katoliska partija. Garīdznieks arī politiskā dzīvē pie mums nav brīvs, bet ir padots noteikumiem, aprobētiem no ordinariāta. Stingri jāskatās, ka šīnī lietā nebūtu skaldīšanās. «*Qui non est mecum, contra me est.*»⁵⁶ Atkritēja F. Trasuna partija nedrīkst atrast neviena garīdznieka piekrišanu.»⁵⁷ Tā kā kūrījas partijas sairums gāja plašumā, bet rudenī priekšā stāvēja saeimas vēlēšanas, visa garīdzniecība atkarībā no apkopjamo «dvēseļu» un tām piederošo zemes hektāru skaita tika aplikta ar īpašu nodokli vēlēšanu aģitācijas vajadzībām. Kūrījas partijas panākumi vai neveiksmes vēlēšanu laikā katrā draudzē, katrā dekanātā tika pasludināti par vienu no svarīgākajiem pastorācijas darba rādītājiem.

Vienlaikus kūrījas kliķes piekritēji presē un no baznīcu kanceļēm atsāka negantu rīdīšanas un apmelošanas kampaņu pret F. Trasunu. Vasarā, vizitējot Latgales draudzes, arhibīskaps personīgi strostēja «atkritēju» partiju un draudēja ar dieva un baznīcas sodiem tiem, kuri būs uzdrošinājušies nodot savas balsis par Latgales Demokrātu partiju. Jau ilgi pirms ekskomunikas dekrēta saņemšanas arhibīskaps aizliedza garīdzniekiem pieņemt grēksūdzi no F. Trasuna. Neliekuļoti reliģiozajam «atkritējam» tas bija smags morāls trieciens, kam pāri tikt palīdzēja tikai slepenas grēksūdzes pie domubiedriem sutanās. Bet domubiedru netrūka. Garīdznieki negribēja samierināties ar izsekošanas, provokāciju un morālās korupcijas atmosfēru, kāda bija raksturīga Rīgas kūrījas vadības stilam un kuru F. Trasuns tik trāpīgi bija nosaucis par garīgo bandītismu.

Biklas protesta balsis pret kūrījas vadības stilu atskanēja pat

⁵³ Šī panta otro daļu: «... un kas ar mani nesakrāj, tas izkaisa», vārda visticšākā nozīmē A. Springovičs lika izjust nepadevīgajiem uz savas ādas: dažkārt pat gada laikā vienam baznīckungam bija jāmaina 2—3 draudzes; sakarā ar to pārceļšanās izdevumi galīgi izputināja «vainīgo», bet svešā vidē jaunieceltajam prāvestam bija grūtāk izplatīt opozicionāros noskaņojumus.

⁵⁴ LCVVA, 633. f., 1. apr., 8. l., 149.—152. lp.

⁵⁵ Vienība.

⁵⁶ Kas nav ar mani, tas ir pret mani.

⁵⁷ LCVVA, 633. f., 1. apr., 8. l., 144. lp.

garīdznieku sapulcē, ko kūrija bija noorganizējusi pēc gadskārtējām rekolekcijām augustā, lai dotu prāvestiem direktīvas Otrās saeimas vēlēšanām. Dekāns A. Piebalgs sapulcē sūrojās «par šķelšanos starp garīdzniekiem, kas ir vislielākais ļaunums tautai un baznīcai», un aicināja meklēt līdzekļus vienprātības panākšanai, prāvests P. Bojārs nosodīja «Latgolas Vārdu», kurš nereti «lej dubļus un ceļ gaismā to, kas būtu noslēpjams, sevišķi par baznīckungu Trasunu».⁵⁸ Daudz noteiktāk un drošāk opozīcijas uzskatus un domas pauda F. Trasuna avīzē «Zemņika Bolss» ievietotais raksts «Baznīckungu protests»,⁵⁹ kurš pauda ierindas prāvestu nemieru ar arhibīskapa kultivēto garīgo teroru, suspensām un garīdznieku nemitīgajām pārceļšanām, kūrijas neiecietību pret tiem, kas nevēlas būt tikai kā vasks ordinārija rokās, pret visas baznīckungu privātās dzīves sīku administratīvu reglamentēšanu.

«Nevajaga tad cilvēkiem iedomāties par labākiem katoļiem nekā pats pāvests un uzskatīt par atkritušu no baznīcas ikkatru, kas redz savas garīgās priekšniecības nepareizas lietas un darbus un izsaka par tiem savas domas. Mēs esam stipri pārliecināti, ka arī mūsu arhibīskaps, kad viņam būs drusku vairāk piedzīvojumu savā amatā un paliks vecāks, tad sapratis pats, ka ne ar varu un teroru var valdīt cilvēkus, bet ar prātu un mīlestību.»⁶⁰

atzīmēja F. Trasuna un savas cilvēciskās cieņas anonīmie aizstāvji. Šai konkrētajā gadījumā grūti nosodīt raksta anonīmos autorus par mazdūšību. «Kas iedrošināsies ar atklātu parakstu protestēt pret arhibīskapu, kad baznīckunga labklājība, dzīve un gods ir arhibīskapa rokās?» — šis raksta autoru jautājums nebūt nebija tikai retorisks. Uzskatāms piemērs taču bija acu priekšā. Un «debesu pērkonī» nelika uz sevi gaidīt. Četras dienas pēc «Baznīckungu protesta» parādīšanās, 1925. g. 20. septembrī, visās katoļu baznīcās atskanēja Rīgas arhibīskapa gana raksts par F. Trasuna ekskomunikāciju. Šo pārsteigumu kūrija speciāli bija aiztaupījusi vēlēšanu kampaņas karstākajām dienām. Eskomunikācijas dekrēts no Vatikāna bija saņemts jau jūlijā, tomēr tā izsludināšanu A. Springovičs atlika līdz septembra beigām, lai konkurējošās politiskās partijas vadoni nokautētu dažas nedēļas pirms saeimas vēlēšanām (3.—4. oktobrī). Lai pārsteigums būtu vēl lielāks, A. Springovičs pat neprecīzi izpildīja Vatikāna rīkojumu: pāvesta kūrijas noteikto «pēdējo brīdinājumu» pēc dekrēta saņemšanas F. Trasunam deva, pat neinformējot viņu par to,

⁵⁸ LCVVA, 633. f., 1. apr., 311. l., 63. lp.

⁵⁹ «Zemņika Bolss», 1925, 16. septembrī.

⁶⁰ Šie vārdi zināmā mērā bija pravietiski. Lai gan arhibīskapa A. Springoviča despotiskais raksturs palika nelabojams, tomēr Padomju Latvijā pastāvošā apziņas brīvība lika viņam vairāk pievērsties «prātam un mīlestībai», jo ne tikai ticīgie, bet pat garīdznieki vairs nevēlējās vergot, ļaut bīskapiem midīt kājām viņu cilvēcisko pašcienu. Ar ekskomunikāciju vairs nevienu nevarēja iebaidīt. Ja A. Springovičs kādreiz gribēja atgriezties tikai pie kailas varas un terora metodēm, tad padotie paši viņam piedraudēja ar aiziešanu no garīgās kārtas un katoļu baznīcas vispār.

ka Roma savu vārdu ir jau teikusi. Bīskapa J. Rancāna sagatavotais un arhibīskapa pašrocīgi rediģētais raksts ir nepārspējams jezuītisma, liekulības un divdomīgu mājienu paraugs. Un tā kūrījas kliķes piekritēji, ar pūlēm valdot atriebības prieku, bet F. Trašuna slepenie domubiedri — aizkapa balsī, kā savu nāves spriedumu «katoļu tautai» no kancelēm nolasīja ordinārija rakstu:

«Antonijs Springovičs
no Dieva žēlsirdības un Apustuliskā krēsla žēlastības

Rīgas arhibīskaps

savai katoļu tautai sūta svētību
un sveicienu iekš Kristus.

Svētā Baznīca, mūsu garīgā Māte, ir uzlikusi Mums lielu un atbildīgu pienākumu ganīt ticīgo dvēseles un būt modram par viņu tikumisko spožumu, bet sevišķi raudzīties, lai tie, kurus Svētais Gars ir izraudzījis par priesteriem Kunga baznīcā, kā iekšķīgi, tā ārīgi vestu svētāku dzīvi nekā citi, lai būtu par paraugu visiem tikumā un labos darbos. Baznīca no garīdzniekiem pieprasa neiekuļotu šķīstību un nevainojamu uzvedību, un paklausību saviem priekšniekiem. Pat vismazākā netīru aizdomu ēna nedrīkst krist uz priestera privāto dzīvi, un ikviens bīskapa aizrādījums šajā ziņā ir no garīdznieka ar pazemību pieņemams un ar cieņu pildāms. Arī ārēji Baznīca izšķir savus garīdzniekus no pārējiem pasaulīgajiem, pavēlējuma viņiem valkāt īpašu uzvalku, pēc kura katrs varētu pazīt Baznīcas priesteri un pieprasīt no viņa attiecīgu uzvedību.

Ja kāds no garīdzniekiem savu zvērestu ir lauzis, ir palicis Baznīcai nepaklausīgs, tad Svētā Baznīca kā mīloša Māte caur saviem bīskapiem kā tiešo priekšniecību pieliek visas pūles, lai glābtu savu vājo locekli, vestu viņu pie savas vainas atzišanas un dzīves labošanas. Bīskaps sākotnēji brīdina tādu garīdznieku, pavēl viņam laboties, aicina uz paklausību priesterības zvērestam; tad, ja viņš neklausā, nošķir viņu no altāra, aizliedz turēt dievkalpojumu; neuztic vairs tādām draudzes apkopšanu. Neatkarīgi no stāvokļa, kādu viņš ieņem, bīskaps nevar stāvēt klusu un nepārmest viņam tā sliktos darbus, jo: «nesludināsi nekrietnajam viņa nekrietnību, es viņa asinis prasišu no tavām rokām,» — saka Kungs.

Un, kad tāds bīskapa sodīts garīdznieks, savā lepnībā un pārgalvībā arī turpmāk izlikdamies par labu garīdznieku, atklāti sāk tiesāt sava bīskapa rīkojumus, aicinājumus un pamudinājumus, tādā ceļā, nicinādams Baznīcas autoritāti, sēj ielaunošanu visiem ticīgiem, tad Baznīca ar lielām skumjām ķeras pie stingrākiem soda līdzekļiem, lai nepaklausīgo brīdinātu un novestu pie sirds satriekšanas. Jau pats Pestītājs ir norādījis, kā vajaga darīt ar tādiem nepaklausīgiem brāļiem, kad Viņš saka: «ja tavs brālis pret tevi grēko, tad ej un pārmāci viņu... ja viņš to neklausā, tad saki Baznīcai, bet, ja viņš Baznīcai neklausā, tad lai viņš ir kā pagāns un muitnieks» (Mat., 18., 15.—17.); un vēl citā vietā: «ja tava roka vai tava kāja tevi ielauno, nocērt viņu un aizsvied projām». Un svētais Pāvils, apustulis, pavēl: «Izmetiet ārā ļaunu no sava vidus» (1. Kor., 5., 13.), un vēl citā vietā (1. Kor., 5., 11.): «ja kāds, kas saucas par brāli, ir maucinieks vai plēsejs, vai elku kalps, vai zaimotājs, vai dzērājs, vai laupītājs, — ar tādu ne ēst kopā neēdiet». Un svētais Jānis, tas mīlestības apustulis, kuru Kristus visvairāk mīlēja, aizliedz tādu nelabu cilvēku pat sveicināt: «Nepieņemiet viņu savā mājā un pat nesveiciniet viņu, jo, kas viņu sveicina, ņem daļu viņa ļaunos darbos.»

Ar lielām skumjām un sirds sāpēm Mums Tev, dārgā Mūsu tauta, šodien ir jāpaziņo, ka viens no Mūsu arhidiecēzes garīdzniekiem, Francis Trašuns, ir lauzis savu priestera zvērestu un ir palicis svētajai Baznīcai nepaklausīgs.⁶¹

⁶¹ Melnrakstā: «Ar lielām skumjām un briesmīgām sirds sāpēm man tev, mana dārgā tauta, šodien ir jāpaziņo, ka pēdējie kara gadi un pēc tiem sekojošā tikumības pagrimšana ir situsi dažas (vienā otrā gadījumā) sāpīgas brūces

Lai viņu pamudinātu uz atgriešanos un savu svēto pienākumu pildīšanu, bijām jau agrāk nošķīruši viņu no altāra un aizlieguši viņam turēt dievkalpojumus. Viņš ne tikai neizrādīja ne vismazāko labošanos, bet savā atklā pārgalvībā mina kājām ne tik vien sava Arhibīskapa, bet arī svētā Tēva Delegāta un pat paša Svētā Krēsla autoritāti. Tādēļ Svētā Baznīca, visu ticīgo garīgā Māte, sekodama mūsu Kunga Jēzus Kristus un viņa svēto Apustuļu norādījumiem, nolēma noklīdušo garīdznieku Franci Trasunu kā galīgi samaitātu locekli atšķirt no Baznīcas ķermeņa, lai viņa piemērs kā jauns kaitēklis vairs nemaitātu citus Baznīcai uzticīgus locekļus.

Tāpat nevis aiz kādiem laicīgiem vai politiskiem nolūkiem, bet vienīgi tikai meklēdami noklīduša garīdznieka atgriešanos un stingri pildīdami Mums no Svētā Krēsla dotu rīkojumu, ar šo Mēs pasludinām sekošu Svētās Koncilu Kongregācijas Romā dotu ekskomunikas dekrētu par baznīckungu Franci Trasunu: «Ievērojot to, ka Rīgas diecēzes baznīckungs Francis Trasuns noziedzies pret kanonisko tiesību kodeksa 133. un 136. pantiem, lai gan vairākas reizes brīdināts, bet nav labojies, tad viņa paša Rīgas Arhibīskaps bija viņu suspendējis.

Tagad turpretī ir noteikti zināms, ka tas pats garīdznieks jau pusotra gada ne tik vien ar nocietinātu sirdi turpina palikt savā stūrgalvībā un uzlikto sodu nicina, bet vēl vairāk, tas devis viņam ieganstu pat publiski uzbrukt un apvainot, ticīgiem par lielu ieļauošānu, pašu garīgo priekšniecību.

Tāpēc, lai gādātu par to pašu ticīgo labumu, lai aizsargātu, kā nākas, garīgās priekšniecības cieņu un lai ar Dieva palīgu vieglāk satriektu paša nelaimīgā garīdznieka stūrgalvību, Svētā Koncilu Kongregācija, labi visu apsvērusi, nolēma: augšminēto baznīckungu Franci Trasunu ekskomunicēt un ar šo savu dekrētu viņu arī pasludina par ekskomunicētu ar visām juridiskām sekām, ja tikai viņš sava Arhibīskapa noteiktā laikā (kas tomēr nedrīkst būt ilgāks par 20 dienām, skaitot no tūlīt darāmā brīdinājuma dienas) nepaklausīs tā paša Arhibīskapa rīkojumu, neizlabos ieļauošānu, publiski neapliecinās savu padošanos un neatsauks apvainojumus.

Līdz ar šo viss cits, kas tiktu šim dekrētam izdots pretējs, zaudē savu nozīmi.

Dots Romā, jūlija 21. dienā 1925. gadā.

Donats, Kardināls Sbaretī, prefekts,
J. Bruno, subsekretārs.»

Tāpat, mūsu miļā katoļu tauta, Roma ir runājusi un lietu ir izspriedusi.

No šīs dienas noklīdušais⁶² baznīckungs Francis Trasuns ir izslēgts no Katoļu Baznīcas locekļu garīgās kopības. Viņš nevar vairs mantot no Baznīcas publiskām lūgšanām, aizlūgumiem, ceremonijām, atlaidām. Viņam nav brīvi vairs atrasties baznīcā dievkalpošanas laikā vai citādi ņemt daļu baznīcas dievkalpošanā, izņemot Dieva vārdu uzklausīšanu sprediķa laikā utt. Viņam ir aizliegts arī pieņemt svētos sakramentus, saņemt un dalīt baznīcas svētību vai sakramentālījas. Viņam tiek atņemti visi baznīcas amati, uzdevumi, tituli

arī garīdzniecības rindās, un diemžēl ne visi garīdznieki pie mums ir palikuši uzticīgi savam zvērestam (viens otrs garīdznieks pie mums nu ir lauzis savu zvērestu). «Lepnos Libāna ciedrus esmu redzējis kritam.» raksta svētais Augustīns, runādams par to, ka dažu reizi pat visstiprākie un svētākie, padodamies kaislībām un lepnībai, var atkrist no Baznīcas un aiziet mūžīgā pazušanā» (iekavās — A. Springoviča rediģētais). Nebūdamas pārliecināts, ka «katoļu tauta» izprātīs grēkāža meklēšanas metodes taisnīgumu un pastorālo gudrību, un baidīdamies, ka tā var pamatot prasīt, lai ar vienādu mēru tiktu mēroti visi «vieni otri» garīdznieki, kas nav turējuši par vajadzīgu ievērot celibātu utt., A. Springovičs vēlāk svitroja šo fragmentu, atzīmēdams: «Tieši par Trasunu».

⁶² Melnrakstā: «noklīdušais, atkritējs, dumpīgais». Šo raksturojumu, koriģējot tekstu, deva arhibīskaps. Taču vēlāk pats A. Springovičs šos vārdus svitroja. Ticīgajiem nebija jāzina, ka F. Trasuna ekskomunikas galvenais iemesls bija bailes no atklāta garīdznieku dumpja.

vai goda nosaukumi un visu citu līdz šim iegūto priekšrocību lietošanas tiesības, un viņš nevar vairs tādus arī iegūt. Baznīcas tiesās viņš nevar piedalīties, izņemot tikai tos gadījumus, kādus pieļauj kanoniskie likumi. Un, ja viņš — ko lai Dievs nedod — mirst savā sirds nocietinājumā un pirms nāves neatgrieztos, viņu nedrīkst glabāt svētos kapos. Tādas ir tās izslēgšanas juridiskās sekas, kamēr viņš neatjēgsies no sātana apkampieniem, neatzis savu vainu un to nenozēlos, izdarītos ļaunumus neizlabos un neatsauks un galīgi neatgriezīsies Baznīcas paklausībā un vienībā. Ko lai Dievs dod!

Visuvarenā Dieva svētība lai ir pār Jums un lai viņa stiprina Jūsu sirdis ticībā un mīlestībā, kuras noklīdušā garīdznieka piemērs nedrīkst satricināt, kā nesatricināma ir Kristus baznīca, kuru elles vārti neuzvarēs. Dieva Tēva un Dēla, un Svētā Gara vārdā. Amen.

Visiem dekāniem, prāvestiem, draudžu ganiem uzdodu šo Mūsu rakstu nolasiť visās Arhidiecēzes baznīcās dievkalpojuma laikā pirmā svētdienā pēc viņa saņemšanas.

Dots Aglonā 8. septembrī 1925. gadā

Antonijs Springovičs, Rīgas arhibīskaps.⁶³

Vienlaicīgi ar ekskomunikas svinīgo izsludināšanu 20. un 27. septembrī katoļu presē no jauna uzbangoja F. Trasunam vēltīti netīru dubļu viņi. Ar uzpirkšanu un šantāžu kūrijai izdevās dot vēl vienu smagu politisku triecienu «atkritējam»: vēlēšanu priekšvakarā, tūlīt pēc ekskomunikas izsludināšanas, aplusa «Zemnika Bolss», Latgales Demokrātu partijā sākās šķelšanās. F. Trasunam nebija iespēju pat dot publisku atbildi saviem pretiniekiem. Tai pašā laikā «Latgolas Vārds» īpašā aģitācijas pielikumā «Vecais F. Trasuns» parādīja istu virtuozitāti kristīgā lamu lietošanā un apmelošanā. F. Trasuns sievietes dēļ esot atkritis no baznīcas, sadarbojies ar masoniem, nolēmis kļūt «kreisāks par pašu kreiso sociālistu» utt. «Šodien ticēt ekskomunicētajam Trasunam vai viņa aģentiem aģitatoriem nozīmētu to pašu, kā ticēt vai pašiem komunistiem, bet katrā ziņā līdzinātos ticēšanai meļiem, sektantiem, vilkiem jēru ādās,» biedēja ticīgos katoļu prese.⁶⁴ No baznīcu kancelēm un īpaši apbraukājot sādžas, kūrijai uzticīgie priesteri draudēja atšķirt no baznīcas, nelaulāt, neapbedīt kapos utt. tos, kuri balsos par F. Trasuna partiju, t. i., pielietoja tos pašus draudus, ar kuriem vērsās pret sociāldemokrātu un komunistu līdzjutējiem.

Savā jezuītiskajā cīņā pret F. Trasunu kūrija neviļus pacēla aizkaru, kas ticīgo acīm bija sedzis garīdzniecības politiskos un morālos «tikumus». Tauta tos attiecīgi novērtēja. Vai tad varēja ticēt arhibīskapa un viņa kūrijas oficiālo skaistajiem vārdiem, ka tiem rūpot tikai garīdzniecības rindu tīrība, viņu augstā tikumība, ja kūrija pārmeta sakaru ar sievieti sešdesmitgadīgam sirmgalvim, bet negribēja redzēt tās «saimnieces», «māsas» un «brāļa meitas», ar kurām lakstojās vietējie jaunie prāvesti. Pat tad, kad draudze par sava gana «nevainības zaudēšanu» ziņoja bīskapam, vainīgo labākajā gadījumā tikai pārcēla uz citu draudzi, bet no suspensām un ekskomunikām nebija ne miņas. Morāles sprediķi F. Trasuna lietā tikai sedza izrēķināšanos ar perso-

⁶³ LCVVA, 633. f., 1. apr., 8. l., 123.—128. lp.

⁶⁴ «Latgolas Vārds», 1925, 29. septembrī.

niski un politiski nevēlamu garīdznieku, kurš, apstākļus reālistiski vērtējot, bija novirzījies kreisāk, nekā to uzskatīja par vēlamu bīskaps. Turpretī baznīckungs, kurš vienmēr paklausīgi izpildīja visas kūrījas pavēles, apkaroja savā draudzē ikvienu kreiso vai vienkārši progresīvu, demokrātiskāku darbinieku, varēja sludināt ticīgajiem «nevainību un tikumību» pat tad, ja viņa apkalpotajās draudzēs dzīvoja ne viena vien prāvesta pavesta sieviete. Vairums ticīgo ar pretīgumu novērsās no kūrījas partijas, kura, pat mobilizējot visus iespējamus garīgās ietekmēšanas līdzekļus, Otrās saeimas vēlēšanās savāca tikai divreiz vairāk balsu nekā ekskomunicētā un desmitkārtīgi nolādētā, vēlēšanu kampaņas pēdējā brīdī «kristīgu» dunča dūrienu mugurā dabūjusi F. Trasuna Latgales Demokrātu partija. Sašutis par kūrījas politikānismu, Dricēnu prāvests K. Kangars atklāti aģitēja savus draudzes locekļus nebalsot par to, bet gan nodot balsis par sociāldemokrātiem vai citām kūrījas nopulgotām kreisākajām partijām. Protams, kūrīja nesaudzīgi izrēķinājās ar vienīgo garīdznieku, kurš ne vien Padomju Latvijā bija atbalstījis darbaļaužu varu, bet arī buržuāziskajā Latvijā uzdrošinājās atklāti nosodīt bīskapa kliķes zemisko politikānismu. K. Kangaru ieslodzīja klosterī un pēc tam pazemināja par vikāru.

Tomēr vislielāko ievēribu pelna Otrās saeimas vēlēšanu rezultāti. 1925. g. vēlēšanu statistikā atzīmēts: «Trasuns ir populārākais valsts vīrs visā valstī. Trasunu savās listēs bija pierakstījuši gan labā, gan kreisā virziena balsotāji, kā arī cittautieši, gan krievi, gan poļi. Trasunam šajās viņa pēdējās vēlēšanās bija 11 983 pierakstījumi, un no tiem Latgalē vien 10 776.» Šie sociālie fakti — vēlēšanu nostāja — demonstrēja masu attieksmi pret klerikāļu partiju un tās politikas bezperspektivitāti. Salīdzinājumam der atzīmēt, ka daudz mazāk pierakstījumu saņēma tādi vēlēšanu bungu dārdi reklamēti buržuāziskie politiķi kā J. Čakste (5524), K. Ulmanis (4407) vai bīskaps J. Rancāns (4265).

Šai ziņā nevar nepiekrīst baznīckungam J. Grišanam, kurš daudzus gadus vēlāk savos memuāros «Pa atmiņu stygom» par F. Trasunu rakstīja kā par ļoti apdāvinātu un spējīgu, principiālu darbinieku, atzīstot, ka «attiecībā uz baznīcas soļu F. Trasunam, pēc manām domām un pārliecības, tur notika liela, liela kļūda» (1, 192. lpp.). F. Trasuna personā katoļu politiķi neapšaubāmi zaudēja konsekventu, izveicīgu kontrrevolucionāru, kurš prastu daudz labāk, efektīvāk nekā oficiālā baznīcas vadība nostiprināt klerikalismu un aizkavēt masu politiskās apziņas veidošanos. Ne velti latviešu klerikālā reakcija ārzemēs mūsdienās cenšas savās interesēs izmantot F. Trasuna kolorīto tēlu, lai izskaistinātu un «demokratizētu» katolicisma vēsturi Latvijā. Bet vēstures viltošana ir gaužām nepateicīgs uzdevums. Ja klerikālām aprindām jo tuvu stāvošs literatūrvēsturnieks M. Bukšs, aplūkojot F. Trasuna literāro darbību, apgalvo, ka apstākļi, kas izraisīja F. Trasuna domstarpības ar Rīgas kūrīju, neesot zināmi, tad tā jau nu

noteikti nav svētā vientiesība vien, bet gan apzināta, mērķtiecīga noklusēšana, centieni visu uzvelt «poļu jezuītu intrigām» (Trasuns F. Fabulas. [b. v.], 1964, 24., 25. lpp.).

Ar F. Trasuna ekskomuniku izbeidzās katoļu klerikāļu partijas mēģinājumi rast sociālo bāzi masās, kurām baznīca ne bez pamata neuzticējās un no kurām pat baidījās. Kristīgā demokrātija buržuāziskajā Latvijā kopš paša sākuma bija dzimusi nedzīva. Latgales Kristīgo zemnieku savienība bija šaura baznīckungu partija bez savas politiskās sejas. Ne velti, apcerot Latvijas buržuāzisko partiju vēsturi, O. Freivalds atzīmēja, ka šī partija — vienīgā, kuras iegūto balsu skaits pieauga, vienlaikus «saeimā bija viena no visnepretenciozākām. Tā, bieži vien pat neprasot sev neviena resora vadību, arvien atbalstīja visas pilsoniskās valdības» (Latviešu politiskās partijas 60 gados. [b. v.], 1961, 109. lpp.) Būdamā antidemokrātiska, tautas patiesajām interesēm naidīga, šī partija, ejot Ulmaņa Zemnieku savienības pavadā, objektīvi visu laiku līdzināja ceļu fašistiskajam apvērsumam.

Uz dziļi ticīgo F. Trasunu ekskomunika iedarbojās satriecoši. 1926. g. pavasarī, Lieldienu zvaniem skanot, kad baznīcas lāsta smagums bija izjūtams sevišķi smagi, viņš pēkšņā nāvē nomira. Svētā «māte baznīca» savu bija panākusi: garīdznieks, kurš negribēja būt bīskapa rokās mīksts kā vasks, bija iznīcināts. Lai dzīvos opozicionārus vēl vairāk iebiedētu, kūrijas kristīgie šakāļi nedeva mieru pat mirušajam: Rēzeknes kapos sagatavoto kapa vietu dekāna J. Velkmes rokaspuiši aizbēra, piegrūzēja un nožogojā ar dzelozstieplēm, kad zārks atradās ceļā uz kapiem. Tikai pēc bēru dalībnieku, augstu valsts ierēdņu un saimības deputātu delegācijas vizītes pie dekāna pēdējais viszēlīgi atļāva izrakt jaunu kapa vietu katoļu brāļu kapu neiesvētītajā daļā. Pie kapa visdažādāko aprindu pārstāvji asi kritizēja katoļu baznīcas viduslaicīgās inkvizīcijas tumsonības trakošanu «demokrātiskajā» Latvijā, atskanēja arī asi antiklerikāli, pret katolicismu vērsti vārdi, cerības, ka pēc četrdesmit gadiem tautai vairs nebūs vajadzīga ne baznīca, ne tās garīgais terors.

Vairākus gadu desmitus pēc izrēķināšanās ar F. Trasunu, piecdesmito gadu vidū, arhibīskaps A. Springovičs, jūzdams, ka drīz būs jāstājas «dieva tiesas» priekšā, sirdsapziņas pārmetumu mocīts, bieži mēdza atcerēties F. Trasunu kā visādi labu, enerģisku un gudru baznīckungu («loti prasmīgi, elastīgi apkaroja komunistus!»), kura vienīgā nelaime esot bijusi lepība, nepakļāvība. Ka apvainojumi celibāta neievērošanā un sutanas nevalkāšanā bija tikai izrēķināšanās iegansts, to atjaunotās Rīgas bīskapijas 10 gadu jubilejas skurbulī neviļus izpauda arī kūrijas oficiozs, atzīmēdams, ka tad, ja Trasuns nebūtu izrādījis atklātu nepaklausību bīskapam, «viņa vārdu un piemiņu vietējā baznīcas vēsturē cildinātu ar lielu godu un cieņu».⁶⁵

⁶⁵ «Latgolas Vārds», 1928, 14. novembris.

Taču F. Trasuna «lieta» vietējās baznīcas vēsturē ir un paliek neizdzēšams kauna traips — un nebūt ne morālā plāksnē vien. Šai lietai veltijām tik daudz uzmanības tieši tāpēc, ka katolicisma apoloģēti mūsdienās visiem spēkiem cenšas baznīcu ietērt demokrātijas togā, kuru 20. gados katoļu baznīca saplosīja un atmata ar lielu troksni.

Klerikāļu partija un baznīcas aparāts

Saviļņojums katoļu klerikāļu aprindās bija tik spēcīgs, ka Latgales Kristīgo zemnieku savienības kongresā 1925. g. no iecerētās programmas un statūtu radikālas grozīšanas nekas neiznāca. Kūrijai izdevās ieviest vienīgi maznozīmīgus akcentus statūtos, kuri vēl vairāk pasvītvoja partijas šauri klerikālo ievirzi un tās vadības autoritāro raksturu. Par mēģinājumu apmuļķot vēlētājus liecina arī partijas izkārtnes maiņa: sakompromitētā Latgales Kristīgo zemnieku savienība pārdēvējās par Kristīgo zemnieku partiju, kura, pilnīgā atrautībā no masām, toties vēl jo centīgāk pildīja Ulmaņa Zemnieku savienības katoliskās filiāles lomu Latgalē.

Baznīckungu partijas atrautību no masām spilgti demonstrē kā saglabājušies arhīvu materiāli, tā arī šīs partijas bijušo darbinieku atmiņas. Ārkārtīgi izteiksmīgs ir tās centrālās komitejas priekšsēdētāja A. Pastora 1928. g. 4. marta apkārtraksts baznīckungiem, kurā, uzmundrinot draudžu garīdzniekus pirms kārtējām, Trešās saeimas vēlēšanām, A. Pastors uzskatīja par nepieciešamu atgādināt arī partijas aparāta izveides mehānismu: «Tehniskā puse jaundibināmām nodaļām ļoti vienkārša: Jau iepriekš katrs prāvests ir Kristīgo zemnieku partijas pilnvarots dibināt nodaļu uz vietas. Ieaiciniet pie sevis labākos cilvēkus uz sapulci. Ievēliet sapulces vadītāju un protokolistu...»⁶⁶ Lai pārlietu neapgrūtinātu «draudzes saimniekus» ar viņiem tik nepierasto un netikamo formālo «demokrātiju», partijas priekšsēdētājs apkārtrakstam pievienoja ne vien nodaļas sapulces protokola, bet pat prāvesta uzrunas paraugu.

Vienīgā «demokrātijas» izpausme šai apkārtrakstā atrodama piemetinājumā: «P. S. Atkārtoju savu rakstu un lūdzu paziņot: kur un kad? Bet ne vēlāk kā 15. jūnijā vēlams būtu sasaukt garīdznieku apspriedi par nākošajām saeimas vēlēšanām. Vai vienuviet? Vai pa atsevišķiem apriņķiem?»

Šī piebilde ir visai zīmīga. Istie «runas vīri» partijā bija vienīgi garīdznieki, kuri par formalitātēm daudz nebēdāja. Kad pēc fašistiskā apvērsuma visu partiju darbība bija «aptureta», katoļu klerikāļu partijas likvidācijas komisijā ienāca arī tik izteiksmīgi

⁶⁶ LCVVA, 5016. f., 1. apr., 91. l., 42. lp.

dokumenti kā Istaļsnas draudzes prāvesta P. Tumana 1935. g. 7. jūnija ziņojums: «Ar šo ziņojumu, ka Kristīgo zemnieku un katoļu partijas Istaļsnas nodaļa savā darbībā ir bijusi ļoti pasīva. Tai nemaz nav bijis savu zīmogu, kasē nekad nav bijis ne santīma un protokolu grāmatas arī nemaz nav tikušas vestas. Arhīvā atradu tikai protokolu uzmetumus — melnrakstus, kurus kopā ar jaunām, vēl nevestām grāmatām Jums nosūtu.»⁶⁷

Tiesa, ne vienmēr un ne visās draudzēs baznīckungu politiskā darbība ritēja bez starpgadījumiem. Reizēm ticīgo draudzes locekļu sašutums par savu garīgo ganu politikānismu izlauzās uz āru. Tā, Bērzgales draudzē, kas bija izdaudzināta par «sarkanu» un komunistisku, 1933. g. 9. jūlijā draudzes plebānijā sasauktā partijas nodaļas sapulce, kurā piedalījās 26 biedri, starp citu, nolēma: «Apspriežot pašreizējo politisko stāvokli, biedru pilnsapulce nolēma: noteikti lūgt centrālo komiteju un saeimas frakciju uzturēt ciešākus sakarus ar nodaļām, jo līdz šim gandrīz neviens nodaļas lūgums centrālajā komitejā nav izpildīts. Aprīņķa valde un saeimas frakcija ir vienmēr rikojusies uz savu roku, nemaz nerēķinoties ar vietējiem darbiniekiem un dažreiz pat atbalstot pretējo partiju darbiniekus.»⁶⁸

Katoļu klerikāļu partijas darbības mehānismu savās atmiņās labi atsedz bijušais Rēzeknes dekāns un viens no rosīgākajiem 20. gadu klerikāļu politiskajiem darboņiem J. Grišāns. Kā atklātajos partijas kongresos, tā arī šaurākajās, lietišķajās partijas centrālās komitejas apspriedēs «dekānam vienmēr jābūt klāt». Ne bez sarkasma J. Grišāns jau minētajās atmiņās raksta: «Sabrauca. Sēd, runā, debatē, spriež, lemj... Starp citu, lemj: Rēzeknes pilsētas galvam jābūt mūsu cilvēkam, bet ne «sociķim». Lūgt Rēzeknes dekānu, lai par to rūpējas, lai pirmajās pilsētas galvas vēlēšanās tiktu ievēlēts kristīgais kandidāts.» «Nāca vēl daždažādi lēmumi un spriedumi, un tas viss jāizved dzīvē Rēzeknes dekānam. Rēzeknes dekāns laipni «pateicās» par to lielo «godu» un «pazemīgi» sacīja: «Klausos!»» (Pa atmiņu stygom, 2, 245., 246. lpp.).

Rakstot atmiņas tālu no dzimtenes, Amerikas Savienotajās Valstīs, kur visnetīrākie politiskie veikali vairs nevienu nešokē, J. Grišāns atklāti runā par kanceles izmantošanu politikānismam, par šantāžu, uzbekšanu kā partijas darba metodēm. Tā, pildot partijas direktīvas, J. Grišāns ebreju partijas kandidātiem piedraudējis ar viņu tirgotavu boikota organizēšanu, līdzīgus ieročus laidis darbā arī pret vietējiem vecticībnieku partijas darboņiem, bet, lai galīgi nodrošinātu balsošanas rezultātu, kādu šaubīgu politisko pretinīku partijas kandidātu aizgādājis tālāk no Rēzeknes uz jautru pikniku, protams, arī finansējot šī darboņa piedzirdīšanu no ticīgo draudzes locekļu saziēdotajiem līdzekļiem. Uzbekšana, apmelošana, šantāža, klerikālās sabiedriskās domas

⁶⁷ LCVVA, 50/6. f., 2. apr., 10. l., 1. lp.

⁶⁸ Turpat, 1. apr., 29. l., 6. lp.

mobilizēšana un virzīšana pret baznīcai nevēlamiem cilvēkiem vai vienkārši konkurējošo politisko partiju un grupējumu pārstāvjiem bija «draudzes saimnieka» pastorālais pienākums.

Tiesa, katoļu klerikāļu partijas politikānisms radīja nepatiku un kritisku attieksmi ne tikai ierindas ticīgajos, kuriem bija iespējams salīdzināt baznīcas politikānismu ar Komunistiskās partijas konsekvento cīņu par darba tautas interesēm un tiesībām. Dzīvodami draudzēs, tiešā saskarē ar apspiestajām un verdzinātajām tautas masām, daudzi klerikāļu partijas aktivisti sutanās labi izprata Rīgas bīskapa kūrijas politikas bezperspektivitāti, augošo plaisu starp baznīcu un tautas masām. Taču atklāts protests garīdzniecībā pēc izrēķināšanās ar F. Trasunu vairs nebija iespējams. Pat baznīcas hierarhijas vidējās pakāpes pārstāvis dekāns J. Grišāns, atceroties apstākļus, kuri viņu pamudināja 1933. g. iestāties marijāņu klosterī, rakstīja: «Beigās visa tā nekrietnā politika apnika man līdz beidzamajam. Mūsu latgaļiešu inteligence, «zemes sāls», tautas vadoņi, bija palikuši tikai par «skanošu zvārguli». Tikuši siltā vietā, pie pilnas bļodas, viņi palika par materiālistiem, egoistiem un gādāja tikai par personīgo vai labu draugu labumu, bet zemnieki kā bija, tā arī palika novārtā. Kur viņiem vajadzēja būt savai tautai par gaismu un piemēru kā laicīgajā, tā arī garīgajā ziņā, tur viņi bieži vien bija par ieļautajiem. Dievs, ticība, morāle viņiem nespēlēja nekādu lomu — tā bija privāta un nenozīmīga lieta. Materiālisms,⁶⁹ egoisms — tas bija viņu mērķis un ideāls.

Dzīvojot ilgāku laiku tādos apstākļos, tādā atmosfērā un novērojot mūsu «vadoņu» stāju un izturēšanos, man galīgi apnika un palika riebīga viņu politika. Viņu darbību es uzskatīju par tukšu salmu kulšanu; šīs darbības labums bija troksnis, putekļi un pelavas» (Pa atmiņu stygom, 2, 254. lpp.).

Varam iedomāties, kādu rezonansi baznīckungu partijas netīrā politika izraisīja ierindas ticīgo apziņā: šīs politikas šķirisko raksturu un būtību sistemātiski atmaskoja nelegālā Latvijas Komunistiskā partija gan preses izdevumos un lapiņās, gan arī mutvārdu propagandā un aģitācijā. Lai arī cik rūpīgi baznīckungu izraudzīja delegātus savas partijas kārtējiem kongresiem, Rīgas bīskapa kūrija, pastāvīgi nobažījiesies par iespējamiem incidentiem, centās vēl vairāk izskaust demokrātismu un partijas statūtos nostiprināt autoritārismu. Uz to mudināja ne vien revolucionārās kustības pieaugums valstī un ar to saistītais buržuāzijas pavērsiens uz reakcijas, fašisma pusi, bet arī pašā klerikālajā partijā briestošā opozīcija, kuru aplāpēt kļuva aizvien grūtāk. Šīs bažas jo spilgti izpaudās partijas 1933. g. kongresa sagatavošanas un norises gaitā. Kongresā bija paredzēts izdarīt grozījumus partijas programmā un statūtos. Centrālās komitejas

⁶⁹ Ar materiālismu J. Grišāns, tāpat kā citi klerikāļi, te saprot buržuāzijas savtīgo dzišanos pēc materiālās labklājības, iedzīvošanos.

priekšsēdētāja A. Pastora 1933. g. 21. augusta apkārtrakstā draudžu baznīckungiem tika uzdots:

«Sakarā ar paredzēto 1933. g. 31. augustā Kristīgo zemnieku partijas kongresā plašāku statūtu grozišanu ļoti no svara, lai uz minēto kongresu tiktu sūtīti nopietni delegāti. Vēlams būtu, lai pats godātais prāvesta kungs neiztrūktu un izdotu mandātu ar lēmēja balsi tiesībām tikai nopietnākiem vietējiem zemniekiem — nopietniem partijas darbiniekiem. Ja pie Jums nebūtu Kristīgo zemnieku partijas zīmoga vai nebūtu citas formalitātes nokārtotas ar partiju, tad mandātu uz kongresu varat apliecināt kā prāvests ar savu parakstu un baznīcas zīmogu, ka N. tiek deleģēts uz Kristīgo zemnieku partijas kongresu 1933. g. 31. augustā no N. nodaļas ar lēmēja balsi tiesībām. Katoļu akcijas labā augstāk teikto lūdzu ņemt tuvāk pie sirds.»⁷⁰

Šis dokuments vēlreiz apliecina klerikāļu partijas faktisko stāvokli: visā tās pastāvēšanas laikā daudzas vietējās nodaļas pat «uz papīra» nepastāvēja kā patstāvīgas. Praktiski tās tika uzskatītas par katoliskās akcijas ietvaros pastāvošu formāli demokrātisku politikas ieroci, kuru vadīja draudzes prāvests. Taču arī šo formālo, apcirpto «demokrātiju» partijas 1933. g. kongress būtiski ierobežoja. Partijas reorganizācija vienlaikus spilgti atspoguļoja šīs klerikālās organizācijas pasivitāti, bezspēcību, kura loģiski izrietēja no tās reakcionārās politiskās programmas.

Jaunajā programmā, kuru kongress pieņēma 1933. g. 31. augustā (kārtējo reizi grozot arī pašas partijas nosaukumu, pārdēvējoties par Kristīgo zemnieku un katoļu partiju), klerikāļi gan saglabāja plašu sociālo demagoģiju pāvesta Leona XIII vai Pija XI sociālo encikliku garā, taču noteikti vairoties no konkrētiem ierosinājumiem. Par visakūtākajiem jautājumiem, kas skāra visus Latgales zemniekus, agrāro, saimniecisko un nodokļu politiku, klerikālās partijas programmā runāts vispārīgās frāzēs, toties jo stingri atgādinātas katolicisma sociālās doktrīnas pamattēzes: šķiru cīņai — kategorisku nē; atzīstamas tikai tādas «tautas slāņu» intereses, kas saskan ar «visas tautas» interesēm. Bailēs no augošās draudžu locekļu vienaldzības ticības lietās un dažādu konfesiju solidaritātes cīņā par savām tiesībām baznīckungu partija skolu politikā izvirzīja arhireakcionāro konfesionālās skolas lozungu: katrai konfesijai — savas skolas, kurās pasniegtu tikai šīs konfesijas skolotāji. Jāpiezīmē, ka progresīvo vai pat liberāli noskaņoto skolotāju sistemātiska vajāšana, gariais terors, kuru pret tiem visai prasmīgi organizēja draudžu garīdzniecība, īpaši lauku skolās, arī nebūt nebaudīja atbalstu tautā. Pati dzīve lika masām novērsties no klerikāļiem, pārliecināties par komunistu īstenotās politikas atbilstību kā darba tautas sociālekonomiskajām, tā arī kultūrizglītības interesēm. Komunistiskās partijas ietekme auga. Par to ar bažām kongresā runāja baznīckungs un Latvijas Katoļu strādnieku biedrības priekšsēdētājs A. Oļševskis, tāpat arī bijušais baltgvardu virsnieks Kristīgo

⁷⁰ LCVVA, 5016. f., 2. apr., 10. l.

zemnieku un katoļu partijas deputāts saeimā A. Budže, kurš partijas centrālās komitejas un saeimas frakcijas vārdā solīja vērsties «kā pret kreisā, tā pret labā spārna galējībām, kuras cenšas sagraut pastāvošo valsts iekārtu». Tāda nostādne laikā, kad valstī brieda Ulmaņa Zemnieku savienības gatavotais fašistiskais apvērsums, bet Latvijas Komunistiskā partija mobilizēja tautas masas cīņai pret fašisma draudiem, nepārprotami sniedza atklātu atbalstu reakcijai, kas tiecās pēc diktatūras.

Partijas statūtu grozījumi 1933. g. kongresā uzskatāmi demonstrēja klerikāļu patieso attieksmi pret demokrātiskiem principiem. Jauno statūtu 11. paragrāfs partiju «kā kristīgo organizāciju reliģiskos un morāles jautājumos» pakļāva bīskapa vadībai. Vecuma cenzs, lai iestātos partijā, tika paaugstināts līdz 21 gadam. Par masu pasivitāti «kristīgajā» politikā liecina noteikums, ka pirmorganizāciju — nodaļu — varēja izveidot jau septiņi katolīcīgie, nodaļas pilnsapulce bija pilntiesīga, ja uz to bija ieradusies viena trešā daļa biedru, bet partijas formālais augstākais orgāns — kongress — bija pilntiesīgs, ja tajā sapulcējušies delegāti pārstāvēja vismaz pusi no vietējām nodaļām. Aizklātu balsošanu statūti paredzēja vienīgi tad, ja to pieprasīja vismaz puse no klātesošajiem kongresa delegātiem.

Lai gan partijas kongresi sapulcējās katru gadu, centrālās komitejas priekšnieks — bīskapa pilnvarotais pārstāvis partijā — tika ievēlēts uz sešiem gadiem. Pārējos centrālās komitejas locekļus ievēlēja uz trim gadiem, ik gadu pārvēlēja tikai trīs centrālās komitejas locekļus.

Sāda sistēma šai pseidodemokrātiskajā Kristīgo zemnieku un katoļu partijā nodrošināja Rīgas bīskapam nedalītu varu, tāpat arī tās «normālu» darbību apstākļos, kad formālo biedru masa bija kūtra, pasīva vai arī — vispār neapzinājās savu piederību pie partijas. Praksē draudzes prāvests — partijas vietējās nodaļas vadītājs — papriekš izraudzījās piemērotu kandidatūru, kas eventuāli varētu veikt konkrētu partijas politisku akciju, un tikai tad «pagodināja» attiecīgo personu ar iesaistišanu katoļu partijā. Partijas piederība lielākoties bija formāla. Reāla bija piederība draudzei. Arī pats partijas aparāts pastāvēja visai nosacīti, toties reāls bija baznīcas aparāts un tā simbioze ar klerikāļu partiju bez masām. Sajā apstākļi vienlaikus slēpās katoļu klerikāļu partijas spēks un vājums. Politiskās partijas aizstāšana ar baznīcas aparātu ļāva politiskiem mērķiem izmantot iedzīvotāju reliģiskos aizspriedumus, balsošanu par savu konfesionālo partiju identificēt ar reliģiska pienākuma pildīšanu. Tādējādi iegūtās vēletāju balsis, tiesa, neatspoguļoja viņu politisko stāju, taču ļāva baznīckungu partijai nostiprināties gan parlamentā, gan pašvaldības iestādēs. Mūžsenais inerces spēks, kas tik spilgti izpaužas reliģijā, ar baznīckungu profesionālu prasmi tika izmantots cīņai pret masu revolucionizēšanos, pret sabiedriski politisko progresu.

Tai pašā laikā baznīcas neuzticība masām, bailes no iedzīvotāju politiskās aktivitātes, Komunistiskās partijas ietekmes pieaugums noteica Kristīgo zemnieku un katoļu partijas vājumu. Tai nebija masu bāzes, partijas aktivistu skaits bija pavisam niecīgs.

Cieši saistījušies ar Zemnieku savienību, katoļu klerikāļi, pat, ja to tiešām gribētu, vairs nespētu no tās atraisīties arī fašistiskā apvērsuma priekšvakarā. Centieni falsificēt vēsturi, cildināt katoļu politikas «demokrātismu», nosodīt Ulmaņa fašistiskās diktatūras režīmu, kas ir raksturīgi katolicisma apoloģētu «vēsturiskajiem» sacerējumiem, ir dibināti uz smiltīm. Kristīgo zemnieku un katoļu partijas kaunpilnā vēsture buržuāziskajā Latvijā neapstrīdami rāda, ka katoļu partija bija tikpat tāla no masām un demokrātijas, cik katoļu baznīcas politika — no darba tautas interesēm. Šķiras intereses, kas saistīja katoļu partiju ar zemnieku savienību, bija spēcīgākas par konfesionālajām pretrībām.

Klerikāļu politiskā darbība parlamentārajā republikā

Dažādo buržuāzijas politisko grupējumu un partiju darbība Latvijā laika posmā no 1918. līdz 1934. g. vēl nav radusi pietiekamu atspoguļojumu padomju vēstures literatūrā. Šī teorētiski un politiski visai aktuālā problēma vēl gaida savu risinājumu. Tās aktualitāte mūsdienu ideoloģiskajā cīņā nebūt nemazinās: valstīs, kur buržuāzijas diktatūra tika atjaunota kontrrevolūcijas eksporta rezultātā, ar ārzemju tiešu palīdzību, buržuāziskās demokrātijas deģenerācija izpaudās sevišķi spilgti. Īpaši tas sakāms par Latviju, kur nacionālistiskajai buržuāzijai nebija savu demokrātisku politiskās cīņas tradīciju un buržuāzijas politiskās partijas īsteni izveidojās tikai pēc tam, kad aktīvā politiskā cīņā sen jau bija iesaistījusies Latvijas Komunistiskā partija.⁷¹ Antikomunisms vienmēr ir antidemokrātisks, saistīts ar autoritārisma un fašisma tendencēm. Šo tendenču caurstrāvota, ar «kara» un «pastiprinātās apsardzības», politiskās policijas un aizsargu privilēģijām saistītā «demokrātija» buržuāziskajā Latvijā bija caurcaurēm liekuļota, neīsta, šauri šķiriska un gaužām vāji maskeja buržuāzijas kontrrevolucionāro diktatūru. Un pat tad laba daļa no buržuāziskajām partijām, kuru pretestības dēļ 1922. g. konstitūcijā tā arī netika uzņemta nodaļa par Latvijas pilsoņu tiesībām, nemitīgi zūdījās par demokrātijas «pārmērībām», kuras nākot par labu komunistiem. Pie šīm partijām neapstrīdami piederēja arī katoļu «kristīgie zemnieki», resp., katoļu baznīca, viens no tiem antikomunisma pilāriem, kurš vēstures mācības apguva

⁷¹ Ietekmīgākā, «vecākā» latviešu buržuāzijas partija — Zemnieku savienība — noformējās tikai 1917. g.

visgausāk, turpreti ierindas ticīgo darbaļaužu noskaņojumu un prasības ignorēja viskonsekventāk.

Un šī partija — baznīca, kura bija paklausīgi gājusi pavadā Zemnieku savienībai, pēc 1934. gada fašistiskā apvērsuma sāka nekautrīgi spekulēt ar demokrātijas ideāliem, lai tādējādi «izsistu» sev politisku kapitālu. Tādā pašā nolūkā katoļu baznīcas ideologi un politiķi emigrācijā netaupa pūles Latvijas vēstures tendenciozā interpretācijā, atklātā viltošanā. Apstākļos, kad starptautiskā strādnieku un komunistiskā kustība stipri vien ietekmējusi masu cīņu par patiesu, neliekuļotu demokrātiju un šai cīņā daudzās zemēs iesaistās visplašākās darbaļaužu masas, arī kristīgi demokrātiskā kustība ir spiesta ievērot tautas masu intereses un centienus, reizēm pat laužot, paplašinot baznīcas noteiktos ietvarus. Izmantojot šo politisko konjunktūru, identificējot mūsdienu apstākļus ar situāciju buržuāziskajā Latvijā 20.—30. gados, vēstures viltotāji cenšas demokrātijas kapračus iztēlot par tās nelokāmiem aizstāvjiem un sargiem, bet antikomunistisko «demokrātiju» — par «patieso» demokrātiju. Bijušo katoļu «kristīgo» politiķu un ideologu radītie mīti mūsdienās aktīvi tiek izmantoti ideoloģiskajā cīņā, gan vērsties pret demokrātisko kustību kapitālistiskajā pasaulē, gan arī propagandā sociālistiskajās valstīs.

Sie apstākļi izvirza nepieciešamību kristīgās demokrātijas Latvijas varianta iekšējās «demokrātijas» analīzi vismaz nedaudz papildināt ar ieskatu šīs partijas politiskajā darbībā saeimā un pašvaldības iestādēs, ciktāl tas nepieciešams cīņai pret šo «vēsturisko» mitoloģiju. Šis ieskats arī palīdzēs izprast baznīcas ietekmes krīzi masās, pašas reliģiozitātes evolūciju.

Laikā no 1920. līdz 1934. g. katoļu baznīcas politiskā darbība bija nesaraucami saistīta ar Vatikāna politisko kursu. Vispārējo vēlēšanu tiesību, parlamentārisma un daudzpartiju sistēmas nonievāšanas, korporatīvās valsts un autoritārā, vienpersoniskās varas režīma cildināšanas politika, pie kādas tolaik pieturējās Vatikāns, ideoloģiski sagatavoja ceļu fašismam.⁷² Kā redzējam, baznīckungu partija pilnā mērā atbalstīja reakcionārās latviešu buržuāzijas, un vispirmām kārtām Zemnieku savienības, politisko kursu.

Būtiskajā jautājumā — jautājumā par zemi — katoļu klerikāļi nelabprāt akceptēja muižniecības «aplaupišanu» pat ierobežotajā buržuāziskajā agrārreformā. Ar poļu muižniecības ietekmīgākajām aprindām vēl joprojām saistītā katoļu baznīca, kā rādīja debates Latvijas Satversmes sapulcē, būtībā pat atbalstīja muižniecības pretenzijas uz izpirkumu, muižas centru saimniecības «neatsavināmās zemes» apmēru palielināšanu, muižu parādu pārņemšanu utt. Kā jau iepriekš atzīmēts, šīs agrārreformas atklāta atbalstīšana un, vēl vairāk, prasība to radikalizēt arī bija tas «nāves grēks», kuru baznīca nepiedeva F. Trasanam.

⁷² Grzybowski K. Polityka Watikanu. 1917—1929. Warszawa, 1960, s. 80.

Latgalē buržuāziskās agrārreformas šauri šķiriskais raksturs un uzdevums nostiprināt budžu slāni izpaudās visspilgtāk. Šeit reforma vismazāk spēja uzkurināt tās ilūzijas, kuras uzmācīgi propagandēja buržuāzijas ideologi, demagoģiski solot mierīgā ceļā realizēt «agrāro revolūciju», nodrošinot ar zemi tos, kas to apstrādā. Latgalē «reformu realizēja pēc Stolipina reformas parauga, ievērojot militārus un politiskus apsvērumus, proti, ka Latvijas austrumu pierobežā jārada atbalsts — budžu saimniecības». ⁷³ Ne velti buržuāziskās valsts jubilejas reizē Iekšlietu ministrijas pārskatā atklāti rakstīts, ka policijas «cīņa ar dažādiem noziedzniekiem», buržuāziskā «miera un kārtības» grāvējiem sevišķi nikna bija Latgalē, kur «nabadzīgos pagastos komunisms bija paspējis laist dziļākas saknes nekā citur». ⁷⁴ Katoļu klerikāli agrārās reformas realizācijas gaitā rīkojās tāpat kā Zemnieku savienības darboņi — tie visiem spēkiem centās veicināt kristīgu, baznīcai uzticīgu budžu saimniecību izveidošanu un ekonomisku nostiprināšanu. Rezultātā no 1920. līdz 1929. g., kad agrārā reforma pamatos bija jau pabeigta, Latgalē stipri pieauga budžu un vidējo zemnieku saimniecību skaits. Ja 1920. g. tur bija 5187 saimniecības ar zemes platību no 20 līdz 100 ha (7,4% no saimniecību kopskaita), tad 1929. g. šīs grupas saimniecību skaits pieauga līdz 12 053 (12,3%), un budžu rokās tagad atradās 45,3% visas zemes (1920. g. — 30%). Vidējās zemniecības saimniecību skaits (zemes platība 10—20 ha) attiecīgi pieauga no 11 416 (16,9%) līdz 33 708 (34,3%). Bet trūcīgo zemnieku saimniecību (līdz 10 ha) īpatsvars Latgalē bija visaugstākais Latvijā: 1929. g. 52 461 tāda saimniecība (53,4% no Latgales saimniecību kopskaita) apsaimniekoja tikai 21,1% no visas zemes. ⁷⁵ Kļiedzošā sociālā netaisnība agrārās problēmas risinājumā neapšaubāmi veicināja revolucionāro noskaņojumu trūcīgajā zemniecībā. Banku parādi kā smags lāsts nomāca arī vidējo zemniecību. Muižu centrus, labākās lielās jaunsaimniecības Latgalē parasti saņēma «atbrīvotāji», t. i., tie, kas buržuāziskās armijas rindās piedalījās cīņās pret padomju varu un parasti bija ienācēji no citiem novadiem. Tas vēl krasāk pasvītroja Latgales puskoloniālo stāvokli buržuāziskajā Latvijā, vairoja naidu pret apspieđējiem. Un velti baznīca mēģināja šo naidu ievirzīt tikai konfesionālā gultnē, velti mēģināja noslēpt savu līdzdalību agrārreformas šauri šķiriskajā ievirzē.

Reakcionārais latviešu politiķis, pirmais buržuāziskās Latvijas iekšlietu ministrs M. Valters pēc vairākiem gadu desmitiem, vērtējot agrārreformu un neizmantotās iespējas buržuāzijas diktatūras sociālās bāzes paplašināšanai, cildināja F. Trasuna ieceres radikalizēt reformu, mazināt Latgales trūcīgās zemniecības postu un sašutumu. Vērtējot Zemnieku savienības centienus nostiprināt

⁷³ Latvijas PSR vēsture. 3. sēj. Rīga, 1959, 210. lpp.

⁷⁴ Latvija desmit gados. Rīga, 1928, 146. lpp.

⁷⁵ Latvijas PSR vēsture. 3. sēj., 211. lpp.

budžu slāni, M. Valters rakstīja, ka agrārreformai buržuāziskajā Latvijā «vajadzēja radīt politisku agrārpartiju, kas pieslietos tam pašam virzienam, kura spēcīgākos ziedus pieredzējām 1934. gada 15. maija apvērsumā. Visas mūsu agrārpolitikas mērķis bija nevis taisnību ievērot, radīt patiesu zemes reformu, bet gan dot piekritējus politiskai partijai. Vai brīnīties, ka šī politiskā partija pārvērtās par mūsu visu konservatīvo, nesociālo elementu sakrājumumu un ka iznākums no visa tā bija valsts sabrukums...» Ar agrārreformu nostiprinātais un ar lētu darbaspēku nodrošinātais Latvijas lauku budzis, kā atzīmē M. Valters, «politizēja, demoralizēja, manevrēja uz politiskās diktatūras mērķi. Tas bija pats lielākais ļaunums, jo tas iznīcināja pašus politiskās un sociālās Latvijas valsts neatkarības pamatus.» Ja M. Valteram var piekrist vērtējumā par agrārreformu, kura tiešām uz laiku paplašināja buržuāzijas sociālo bāzi Latvijā,⁷⁶ tad nekādā ziņā nav iespējams pievienoties viņa dotajam Latgales katolicisma «demokrātisma» vērtējumam. Lai pierādītu katolicisma «demokrātismu», M. Valters mēģina F. Trasuna prasības radikalizēt agrāro reformu piedēvēt katoļu baznīcai Latvijā (Kultūrvēsturiski materiāli, 406.—409. lpp.). Taču, kā redzējām, F. Trasunu nevar uzskatīt par baznīcas oficiālās politikas paudēju. Toties to pašu vērtējumu, kādu M. Valters deva Zemnieku savienības agrārpolitikai, pilnā mērā var attiecināt uz katoļu baznīcas un Latgales kristīgo oficiālās vadības nostāju agrārjautājumā.

Katoļu baznīcas saplušana ar politisko partiju neapšaubāmi bija zināma masām. Latgales Kristīgo zemnieku un katoļu partijas tautai naidīgo nostāju agrārjautājumā sistemātiski atmaskoja un kritizēja Latvijas Komunistiskā partija savos nelegālajos izdevumos, kā arī tās pārstāvji kreisajās organizācijās. Komunistiskā partija sniedza reālu agrārjautājuma atrisināšanas programmu darba tautas interesēs. Un komunistu lozungi rada plašu atsaucību trūcīgās zemniecības masās. Laikā, kad Latgalē sāka sabrukt ilūzijas, kuras sākotnēji bija izraisījuši agrārreformas reklamēšana, 1929. g., LKP Latgales organizācija apvienoja 40% no visiem Latvijas komunistiem un kļuva par lielāko no septiņām LKP apgabala organizācijām. 81% no Latgales komunistiem bija trūcīgie zemnieki.⁷⁷

Katoļu baznīcas politikānismu jo plaši kritizēja arī klerikāļu partijas politiskie pretinieki. Ievērojama ticīgās inteligences daļa vērsās pret baznīcas identificēšanu ar politisku partiju, tādējādi turpinot «Jaunas Zinias» tradīcijas. Šis kritikas uzdevums bija pamudināt baznīcu vairāk rūpēties par masu reliģisko audzināšanu, kura politikānisma dēļ nereti palika novārtā. Taču baznī-

⁷⁶ Kā norādīja P. Stučka, agrārreforma buržuāzisko Latviju nostabilizēja galvenokārt, uzturot ilūzijas par iespēju iegūt «savu kaktiņu, savu stūrīti zemes». (Priekšvārds grāmatā Pauzers Fr. Apcerējumi par Latvijas lauksaimniecības ekonomiku. «Spartaks», [b. v.], 1928, 6. lpp.)

⁷⁷ LKP vēstures apcerējumi, 2. Rīga, 1965, 129. lpp.

cas vadība arī šo kritiku uzņēma neiecietīgi, kvalificējot to kā «komunistisko propagandu». Jebkuru, kurš apstrīdēja baznīcas «tiesības» politiskajā sfērā, baznīckungi centās iztēlot par komunistu, baznīcas un reliģijas pretinieku. Protams, šāda nostāja izolēja baznīcu kā no trūcīgās zemniecības, tā no inteligences, līdz ar to vēl vairāk sašaurinot katoļu klerikāļu sociālo bāzi.

Taču galvenos spēkus katoļu baznīca veltīja cīņai pret komunisma ideju ietekmi. Sai cīņā visai primitīvie idejiskie ieroči noteikti ieņēma tikai pakārtotu vietu: priekšplānā izvirzījās politiska cīņa, kurā baznīca nebūt nevairījās no sadarbības ar policiju vai aizsargiem. Politiskā policija vienmēr varēja būt droša, ka draudzes prāvests sniegs visas vajadzīgās ziņas par vietējiem komunistiem un viņu līdzjutējiem. Katoļu frakcija Satversmes sapulcē, parlamentā nepārprotami aizstāvēja policijas vardarbību, cīdināja tās nopelnus «miera un kārtības» uzturēšanā valstī. Kad 1923. g. decembrī saeima apsprieda likumu par politisko apsardzi, Latgales Kristīgo zemnieku savienība kopā ar citām labējām partijām pieprasīja, lai iepriekšējās izmeklēšanas aresta laiku no septiņām dienām līdz trīs nedēļām varētu pagarināt pati Iekšlietu ministrija, bez prokurora sankcijas.⁷⁸ Policejiskās represijas vienmēr saņēma katoļu baznīcas svētību, turpretī pret represiju ierobežošanu vai politieslodzīto amnestiju kristīgie politiķi vērsās ar to pašu dedzību, ar kādu parasti izkaulēja no valdības pabalstus baznīcām. Kad 1928. g. saeima apsprieda Strādnieku un zemnieku frakcijas iesniegto likumprojektu par amnestiju, katoļu baznīckungi kopā ar luterāņu mācītājiem un citām galēji labējām partijām sākotnēji balsoja pret to. Likumprojekta apspriešanas gaitā, kad kristīgie reakcionāri bija to pārveidojuši sev vēlamā garā un amnestijas aktā nebija palicis neviens pants, uz kura pamata varētu amnestēt politieslodzītos — revolucionāros cīnītājus, baznīckungi un mācītāji balsoja par amnestiju kriminālnoziedzniekiem, afēristiem, par tādu amnestiju, pret kuru nu jau pamatoti balsoja likumprojekta sākotnējā ierosinātāja — Strādnieku un zemnieku frakcija.

Latgalē baznīckungu sadarbība ar policiju izpaudās daudz tiešāk, atklātāk nekā citos Latvijas novados. Apspriežot Iekšlietu ministrijas budžetu, nosodot politpārvaldes ierēdņu un vietējo policistu patvaļu, saeimas deputāts K. Būmeisters (sociāldemokrāts) pamatoti aizrādīja iekšlietu ministram: «Latgales policija atrodas ne zem jūsu uzraudzības, bet zem baznīckungu vadības... Es jautāšu, vai iekšlietu ministra kungam nevajadzētu dot saviem ierēdņiem zināmu norādījumu, ka viņiem nav jāatbild baznīcas priekšā, bet gan viņam personīgi. Ja tādas parādības⁷⁹ notiek lielākos centros, ko tad mēs runāsim par nabadzīgo Latgales sādžu, kur nav nekādas sabiedriskas kustības. Tur, bez

⁷⁸ LR 1. saeimas 3. sesijas 17. sēde 1923. g. 12. decembrī, 422. sl.

⁷⁹ K. Būmeisters runāja par Rēzeknes dekāna J. Velkmes inspirēto huligānisko rīcību F. Trasuna bērū dienā Rēzeknes kapos, skat. 139. lpp.

šaubām, baznīckungs ir pats dievs, ķēniņš un ķeizars, un velns arī turklāt. Es domāju, ka uz šo parādību Latgalē mums visiem, kungi, ir jāgriež vērība. Mums jāsūta cilvēki un jāsūta ierēdņi, kas zinātu tikai likumību un nezinātu, vai tas ir ksendzs vai cits kāds, bet kas tikai likumību ievēro.»⁸⁰ Labā sadarbībā bija ieinteresētas abas puses: kā policija, tā baznīca. Un, ja K. Būmeisters minēja gadījumus, kad pēc vietējā baznīckunga iniciatīvas nevēlamu policistu pazemināja amatā vai pārcēla uz citu vietu, tad taisnības labad jāpiebilst, ka Rīgas arhibīskaps reizēm sodīja arī baznīckungus, kuri kautrējās «lojāli sadarboties» ar policiju. Cīnīties pret «nolādētām savienībām» — komunistiem un sociālistiem — bīskaps prasīja no katra dekāna, no katra draudzes prāvesta, tāpat kā ziņas par šo savienību piekritēju skaitu un ietekmi.

Interesantu ilustrāciju par baznīcas un policijas sadarbības konkrētām izpausmes formām rodam kāda politpārvaldes Rēzeknes rajona ierēdņa 1922. g. 1. marta atskaitē. 25. februārī šis ierēdnis apciemoja Bērzgales draudzes prāvestu, kurš gan draudzē vēl īsti nebija iedzīvojies un tāpēc vēl tikai pavīrsi varēja raksturot vietējos darbiniekus, viņu politiskos uzskatus. «Un tagad izrādījās kaut kas ļoti interesants. Kad es sāku jautāt par komunistiem, tad baznīckungs atnesa savu baznīcas grāmatu, kurā ierakstīti visi pagasta iedzīvotāji pēc kārtas un sādžām un kurā komunisti visi gandrīz bija atzīmēti ar zīmuli. Tā kā K. tikai ap gadu sastāv kā mācītājs Bīrzgales pagastā, tad viņš personīgi vēl nepazīst visus savus baznīcas apmeklētājus un iedzīvotājus, bet atzīmes grāmatā bija pa lielākai daļai taisītas no viņa priekšgājēja, kurš tagad atrodas Viļakā.» Uzskaitījies visus baznīcas grāmatā atzīmētos komunistus — gan tos, kas dzīvoja uz vietas, gan tos, kurus gaidīja atgriežamies no Padomju Krievijas, — politpārvaldes ierēdnis turpināja: «Liku viņam priekšā strādāt priekš Politiskās apsardzes kā slepenais ziņotājs, ar ko viņš bija ar mieru. Viņš apsoliņa dabūt vistuvākās ziņas par visiem Bīrzgales komunistiem un ziņot Rēzeknes politiskajai apsardzei zem vārda «Kungs». Tāpat viņš apsoliņa dabūt vēl vienu uzticamu slepeno ziņotāju. Apsolīju K., ka mēs par ziņām maksāsim. Mans iespaids par K. tāds: viņš varbūt simpatizē Polijai un, zināms, ir Franča Trasuna (Latgales Kristīgo zemnieku savienības līderis) piekritējs, bet, kas attiecas uz komunistiem, tad viņš ir viņu pārliecināts pretinieks un darīs priekš mums, cik tik varēs. Par G. neko nezināja, bet apsoliņās dabūt ziņas par viņu.» Jaunizceptais aģents apgalvoja, ka arī Nautrēnu dekāns Začs «labprātīgi dotu ziņas par komunistiem».⁸¹

Baznīcas grāmatas deva bagātīgu materiālu politiskās pārvaldes kartotēkām. Negūdama atbalstu masās, baznīca bija spiesta šo atbalstu meklēt policijā, maksājot ar aģentūras ziņām

⁸⁰ LR 2. saeimas 3. sesijas 18. sēde 1926. g. 19. maijā, 686. sl.

⁸¹ LCVVA, 3235. f., 1./11. apr., 67. l., 14.—18. pl.

par «nevalstiskiem» pilsoņiem neatkarīgi no viņu reliģiskās pārliecības. Kad to prasija «miera un kārtības» uzturēšanas interesēs, draudzes prāvests bez sirdsapziņas pārmetumiem varēja nodot politpārvaldei arī savus baznīcēnus, neizslēdzot draudzes aktīvistu tuviniekus.

Šāda veida darījumi ar policiju, sadarbība ar reakcionāro buržuāziju vairoja katoļu baznīcas lomu valsts un pašvaldību dzīvē arī tad, kad vēlēšanu rezultāti katoļu klerikāļiem nebūt nebija tik labvēlīgi. Koalicija ar Zemnieku savienību šai jomā kompensēja ietekmes trūkumu masās. Policejiskās valsts buržuāziskā demokrātija ļāva jo plaši ieviest autoritārisma dīgļus vēl pirms fašistiskā apvērsuma, ignorējot to spēku sadalījumu, ko oficiāli fiksēja vēlēšanu rezultāti. Tā, runājot par kreiso novirzienu pašvaldības ierēdņu vajāšanu, kas sevišķi plašus apmērus bija ieguvusi tieši Latgalē, sociāldemokrātu deputāts P. Ulpe no saeimas tribīnes teica: «Latgalē... pat progresistiem⁸² nav vairs nekāda iespaida tagadējā koalīcijā, lai glābtu savas partijas piekritējus. Nevar būt vairs runas par to, ka Latgales pašvaldībās ilgāku laiku bez traucējumiem varētu darboties opozīcijas partiju piekritēji. Viņus bez žēlastības sviež laukā un viņu vietās ieliek kristīgo partijas gan augstākus, gan zemākus ierēdņus... Latgale, protams, pieder kristīgo partijai, bet, ja tur kāds vēl palicis no «rubuļiem» vai «jezupiešiem»,⁸³ tad, protams, apriņķa valdes priekšsēdētājs visdrīzākā laikā viņus apmainīs ar īstiem kristīgo partijas piekritējiem. Viņi veic savu darbu pēc savas kristīgās apziņas un veic to tā, ka tikai tiem pašvaldības darbiniekiem, kas ir viņu piekritēji, klājas labi. Visiem darbiniekiem, vai nu tie ir vēlēti, vai tehnisko darbu darītāji, darbveži, ir jāpiemērojas kristīgās partijas ieskatiem Latgalē un Zemnieku savienības ieskatiem pārējā Latvijā. Ja viņi to nedara, tad, lai zina, ka vietā palikšana nav.»⁸⁴

Garīgais terors, baznīcas kanceles «nelietīga valkāšana» netīriem politiskiem mērķiem, no vienas, policejiskais terors, no otras puses — lūk, kas nodrošināja Latgales kristīgo relatīvos panākumus parlamenta un vietējo pašvaldību vēlēšanās. Katoļu baznīca Latvijā viskonsekventāk apkaroja patieso demokrātismu, tautas gribas brīvu izpausmi un darīja to visrupjākā veidā, nemaz neslēpjot savu noraidīšo attieksmi pret likumiem un noteikumiem, kuri formāli sargāja parlamentārās demokrātijas iekārtu. Šādu nostāju katoļu klerikāļi varēja ieņemt, tikai un vienīgi pateicoties ciešai sadarbībai ar Zemnieku savienību un policijas resoru.

Satversmes sapulces 1922. g. sodu likums par saeimas un

⁸² Progresisti — Latgales Progresīvās tautas apvienības piekritēji.

⁸³ «Rubuļi», «jezupieši» — V. Rubuļa un J. Trasuna vadīto partiju (Latgales Demokrātisko zemnieku apvienības un Progresīvās tautas apvienības) piekritēji. Izveidojot Latgales Progresīvo zemnieku apvienību, šī koalīcija 1931. g. saeimas vēlēšanās ieguva 3 mandātus (kristīgie — 8).

⁸⁴ LR 3. saeimas 5. sesijas 25. sēde 1930. g. 4. aprīlī, 924. sl.

pašvaldības iestāžu vēlēšanu un tautas balsošanas brīvību un saeimas darbības traucēšanu kategoriski aizliedza baznīcas amatpersonām dievkalpojuma laikā nodarboties ar politisku aģitāciju un tādā veidā ietekmēt balsošanas rezultātus (4.^a pants). Likumprojekta apspriešanas laikā pret to asi vērsās kā luterāņu prāvests K. Irbe, tā toreizējais katoļu frakcijas līderis F. Trasuns, kurš nekautrējās atklāti apgalvot: «Neskatoties uz visiem likumiem pret baznīcu, neskatoties uz visiem aizliegumiem, kurus jūs te gribiet ievest pret baznīcu, ja arī šis likumprojekts tiktu pieņemts no Satversmes sapulces, tad, mani kungi, es varu droši apgalvot, ka tomēr šis likums netiks dzīvē ievērots.»⁸⁵ Baznīcas ignorēja šo likumu ar apbrīnojamu konsekvenci, un tikpat konsekvēnti prokuratūra un tiesu iestādes, neievērojot kreiso partiju protestus, «neredzēja» likumpārkāpējus talāros. Šis apstāklis noteikti jāņem vērā, svaru kausā liekot katoļu klerikāļu iegūtās balsis. Tiesa, katoļu partija bija vienīgā no «vecajām» buržuāziskajām partijām, kuras iegūto mandātu skaits pieauga:

	Vēlētāju balsis	%	Mandāti
Satversmes sapulce	28 617	4,0	4
Pirmā saeima	55 692	7,0	7
Otrā saeima	44 231	5,3	5
Trešā saeima	57 336	6,2	6
Ceturrtā saeima	78 881	8,2	8

Vērtējot šos datus, jāatceras, ka kristīgie atklāti sevi identificēja ar baznīcu. Katoļticīgo iedzīvotāju īpatsvars Latvijā šai laikā sastādīja ap 24—25%. Tādējādi, kā paši klerikāļi ne vienreiz vien norādīja presē, ja vien katoļu vēlētāji būtu «apzinīgi», baznīca varētu iegūt 24 deputātus un valdīt saeimā. Tiesa, pastāvēt t. s. nacionālo minoritāšu politiskajām partijām, katoļu balsis dalījās.

Un tomēr 1925. g., kad skandalozā izrēķināšanās ar F. Trasunu galīgi sakompromitēja katoļu baznīcu, par klerikāļu partiju balsoja tikai 17% no katoļu vēlētājiem. Starp katoļticīgajiem latviešiem procents bija tikai nedaudz augstāks: visā Latvijā — 24, Latgalē — 23. Baznīkungam deputātam A. Kublinskim bija pamats konstatēt: «Latgales latviešu katoļi ir politiski vismazāk apzinīgi...»⁸⁶ Turklāt baznīcu nekādi nevar apvainot nepietiekamā aktivitātē ticīgo «politiskā apzinīguma» celšanā.

Jaunievēlētajā saeimā sociāldemokrāts A. Rudevics spilgti attēloja baznīcas «vēlēšanu kampaņu»: «Tālāk par tiem paņēmiem, kādus Latgalē sevišķi piekopusi baznīkungi. Pilnīgi

⁸⁵ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. 5. sesijas 33. sēde 1922. g. 4. aprīlī, 1149. lpp.

⁸⁶ Ausekļa kalendārs 1927. gadam. Rīga, 1926, 73. lpp.

atklāta nelikumība ir tā, ka baznīckungi no kanceles noteikti veduši aģitāciju par savu sarakstu. Pēc mūsu likumiem tā ir nelikumība, jo mūsu likumi nosaka, ka mācītājs no kanceles nedrīkst aģitēt. Bet viņi nav aprobežojušies ar aģitāciju vien. Katoļu mācītāji gājuši vēl tālāk: viņi ir draudējuši nekristīt bērņus, nepiedot grēkus (jautrība), ja nebalsos par 9. numuru.⁸⁷ (Sauciens no vietas: «Nelaist debesīs!») Viļakas mācītājs braucis apkārt pa savu pagastu un piedraudējis saviem draudzes locekļiem: «Ja es vēlāk atradīšu pie jums mājā 9. numuru, tad es jūsu bērņus nekristīšu.» Ar vārdu sakot, nepildīšu nekādas ceremonijas no mācītāja puses. (Sauciens no vietas: «Tas ir Rancāna pirksts!») Tā ir ne tikai augstākā mērā nelikumība, bet jau atklāta sava amata pienākumu ļaunprātīga izlietošana. Jūs variet iedomāties ko tas nozīmē priekš tumšās Latgales tautas, kura ir reliģioza, kura tic un domā, ka viņa to dara aiz savas tīrākās sirdsapziņas un pārliecības, kura paļaujas uz dievu un baznīckungiem, kad te nāk baznīckungi ar savu politiku un iespaido šo mazāk apzinīgo reliģiozo cilvēku pārliecību ar to, ka piedraud viņiem nepiedot grēkus... Vajag iedomāties, kādu iespaidu tas atstāja uz vēlēšanu iznākumiem. Mēs esam pārliecināti, ka šāda nelikumīga un ļaunprātīga aģitācija no Latgales mācītāju puses ir iespaidojusi vēlēšanas, un šinī namā nesež tas spēku samērs, kādam te vajadzētu būt, ja vēlēšanas notiktu kārtīgi un likumīgi.»⁸⁸ A. Rudevics minēja faktus par augstāko ierēdņu, policijas un baznīcas sadarbību vēlēšanu cīņā pret kreisajiem spēkiem. So atmaskojumu apstiprināja arī kvalificēts eksperts — F. Trasuns, kurš A. Rudevica minētos faktus nosauca par neapgāzamu patiesību. Arī replika par politikāņa bīskapa J. Rancāna pirkstu bija pamatota: speciāli sasauktā garīdznieku šī bīskapa vadītā šaurā apspriedē 1925. g. 20. augustā, izstrādājot vēlēšanu taktiku, J. Rancāns deva tiešu direktīvu: izmantot sprediķus. Partijas formālais vadītājs A. Pastors tikai «precizēja» metodiku, ieteikdams: «Baznīcā neminēt vārdu «balsot» un neminēt numuru... Pie urnām cilvēkus deleģēt un pie balsu skaitīšanas.»⁸⁹ Šī sapulce kategoriski noraidīja baznīckunga P. Vaičuļoņa bīklo iebildumu, ka draudžu prāvestu aģitācijai esot maza ietekme un draudzes locekļu apmeklēšana mājās vēlēšanu aģitācijas vizitācijā dodot pretējus rezultātus. Sapulce uzlika par pienākumu ikvienam prāvestam izmantot visu savu reliģisko ietekmi vēlēšanu aģitācijai, pēc baptistu parauga pašiem vai ar «uzticamu cilvēku» starpniecību apmeklēt un ietekmēt katru katoļu ģimeni.

Šīs direktīvas nedēļu vēlāk, 27. augustā, tika izsludinātas kā obligāti pildāmas visai garīdzniecībai, kas bija sapulcēta «garīgām rekolekcijām».⁹⁰

⁸⁷ Katoļu partijas vēlēšanu saraksta numurs.

⁸⁸ LR 2. saeimas 1. sesijas 2. sēde 1925. g. 6. novembrī, 15., 16. sl.

⁸⁹ LCVVA, 633. f., 1. apr., 311. l., 61., 62. lp.

⁹⁰ Turpat, 63. lp.

Lai šīj wata nepatluhtu launu zilweku rofās, tad weenam katolim ir swehtis peenahlums nemi dalibu wehlešchanās, ween-
 alga, waj tās buhtu Saeimas, pašwahlībās jeb lahdu organisa-
 ziju wehlešchanās. Neweens katolis nedrihti šchodeen no wehle-
 šchanam ispalikt, ja negrib, la muhsu tehwiņas eenaidneeki pār
 wina waldbitu un to pašemotu. Katoleem ir jānodod sawa balss
 weenigi par labu, tizigu un pašchaisleedšigu zilweku, kas tehwiņas
 interešes nostahditu augstā par sawām perfonigām jeb sawās
 šchītras intrefem. Kas apstulgti nodod sawu balssi par launu zil-
 weku, zeredams šanemt no ta lahdus perfoniguš labumus, tas
 padara gruhtu noseegumu. Tā grehts šchēdinatos tam besprah-
 tigam, kas laundarim, kas talstos nolaut wina mahti, pašneegtu
 nahwes eerozi. Lahdu noseegumu padaritu tas, kas launam, be-
 tizigam zilwekam nodotu waldbīšanu pār muhsu šopeju mohtil —
 tehwiņu, wehlešdam launu zilweku Saeimā, aprinka waj baagasta
 pašwahlībā, jeb lahdā jītā šchēdbriškā eestahdē. Lai šchodeen
 nowehrtejam mums Deewa doto dahwanu — tehwiņas bīhtwību
 un patstahwību.

Dots Rīgā, 9. nowembri 1928. g.

Antonijs Springowitšs,
 Rīgas Arhibīskaps.

Sastā ar originālu.

E. Stukels,

Rurijas kanzlers.

9. nowembri 1928. g.

№ 7693

Tādējādi baznīckungu politikānisms nebūt nebija atsevišķu
 garīdznieku pašdarbības rezultāts, bet gan bīskapa uzlikts obli-
 gāts pienākums.

Pārlicinājušies, ka baznīcas pārvēršana par agitācijas tribīni
 paliek nesodīta, ja vien šo agitāciju vērs pret kreisajiem, it sevišķi
 pret komunistiem, katoļu klerikāļi gāja vēl tālāk. Vēlēšanu agitā-
 cija atrada vietu pat bīskapa gana rakstos ticīgajai tautai. Noba-
 žījusies par vēletāju pasivitāti (1925. g. saeimas vēlēšanās pie-
 dalījās 74,9%, bet 1928. g. 79,3% balsstiesīgo Latvijas pilsoņu),
 katoļu baznīca arhibīskapa A. Springoviča 1928. g. 9. novembra
 gana rakstā mudināja katoļus saglabāt mieru un kārtību, ievērot
 buržuāzisko likumību. «... ikvienam katolim ir svēts pienākums
 ņemt dalību vēlēšanās, vienalga, vai tās būtu saeimas, pašwahlī-
 bas jeb kādu organizāciju vēlēšanas. Neviens katolis nedrikt
 šodien no vēlēšanām izpalikt... Katoļiem ir jānodod sava balss
 vienīgi par labu, ticīgu un pašai dziedzīgu cilvēku, kas tēvijas

Nu šom vēlēšonom byus atkarīga vysa myusu tautas tōļōkō dzeive. Nu jums ir atkareigs, voi jīmā valdēs bezdīveiba, nataisneiba, natykums, pagrīmšona un galeiga izvirteiba, voi ari valdes Dīva gors, bausleibu piļdeišona, bārnu tykumeiga audzynōšona, kristeiga taisneiba, mīlesteiba un laiceiga labklōjeiba!

Svātō Tāva Pija XI. skubynōti mes vysim jums, dōrgi bārni, kas asat par lelōs Dīva mums uztycātōs saimes lūceklim, nu vysas sirds syutam jums sovu svēteibu Dīva Tāva, Dāta un S. Gora vōrdā. Amen.

Dāts Reigā, 21. sept. 1931.

Antonijs Springovičs,
Reigas Arciveiskups.

Ignorējot likumus, vēlēšanu kampaņās iesaistījās arhibiskapa gana raksti ticīgajiem.

intereses nostādītu augstāk par savām personīgām jeb savas šķiras interesēm.»⁹¹

Protams, saskaņā ar katolicisma mācību «ļaudari», kas apdraudēja latviešu buržuāzijas iespējas «laimē diet» tēvijā, nesaudzīgi ekspluatējot savus tuvākos, bija komunisti. «... Mums valsts groži jānodod nopietniem, istiem turētājiem, kuri negribēs paši lēkt pāri pār Zilupi un arī negrūdīs tautu sarkano «varoņu» rokās,» ticīgos aicināja «Katoļu Dzeive».⁹² Vēlēšanu priekšvakarā bīskaps J. Rancāns (pseidonīms — Audzēknis), atgādinājis, ka 1917. gadā tauta balsojusi par boļševikiem un ka pirmo divu saeimu vēlēšanas nav bijušas labvēlīgas baznīcai, uzsvēra: «Nevajag aizmirst, ka, atturoties no balsošanas, tāpat padarīsi noziegumu Dieva priekšā un sagrēkosi, tāpat kā būtu nobalsojis par ticības un Dieva pretiniekiem.

Mums pretinieku daudz, bet draugu ir maz, tāpēc katra balss ir no liela svara.»⁹³

Par saviem niknākajiem pretiniekiem katoļu baznīca uzskatīja Latvijas Komunistisko partiju, kurai Latgalē pretēji baznīckungiem nekādi nebija jāsūdzas par draugu trūkumu. Tās politikas atbilstība darba tautas interesēm, par spīti buržuāziskās demo-

⁹¹ «Latgolas Vārds», 1928, 14. novembrī.

⁹² «Katoļu Dzeive», 1928, Nr. 16, 272. lpp.

⁹³ Turpat, Nr. 20 (oktobris), 331., 332. lpp.

krātijas sargu aktīvai pretdarbībai, represijām un teroram, ļāva LKP Trešajā saeimā izveidot Strādnieku un zemnieku frakciju. Vēlēšanas rādīja, ka sevišķi daudz LKP atbalstītāju bija tieši Latgales pagastos.⁹⁴ Laikā, kad Kristīgo zemnieku partijas vietējo nodaļu sapulces bez grūtībām bija iespējams noturēt draudzes prāvesta dzīvoklī, saeimas deputāta komunistu L. Jeršova sasauktajās Latgales zemnieku sapulcēs piedalījās simti cilvēku. Izskaidrojot LKP politiku, 1929. g. vien Latgalē notika 25 nelegālas zemnieku masu sapulces, plašu atsaucību te guva arī komunistu nelegālā literatūra.⁹⁵ Par spīti policijas un baznīcas okškeru pūlēm, LKP Latgales apgabala organizācijā 1930. g. bija 386 biedri, kas bija apvienoti 59 pulciņos. LKP 8. kongresam šī organizācija deva tikai par vienu delegātu mazāk nekā proletāriskā Rīga.⁹⁶ Latgalē visstraujāk virzījās uz priekšu revolucionārās strādniecības un darba zemniecības apvienības veidošanās. Te LKP vislabāk pildīja P. Stučka novēlējumus, propagandējot «... ilgstošu patiesu apvienību starp strādniecību un darba zemniecību, novedot šo lozungu ikvienā zemnieka namelī vai būdiņā».⁹⁷ Komunistu vēlēšanu platformu 1931. g. saeimas vēlēšanām Latgales iedzīvotāji, pateicoties partijas organizatoriskajam un propagandas darbam, zināja ne sliktāk par katoļu partijas demagoģiskajiem lozungiem, kuri plaši tika reklamēti sprediķos un klerikāļu presē.

Šajos apstākļos katoļu baznīca vēl vairāk aktivizēja savu priekšvēlēšanu aģitāciju, vienlaikus pastiprinot policejisko un politisko cīņu pret komunistiem, ar kuriem godīgā, patiesi demokrātiskā vēlēšanu cīņā tā nekādi nevarētu konkurēt. Ceturtās saeimas vēlēšanām arhibīskaps A. Springovičs 1931. g. 21. septembrī veltīja pat īpašu gana rakstu. Lai gan tas saucās «Gana raksts sakarā ar pāvesta Leona XIII enciklikas *«Rerum novarum»* 40. gadadienu un Pija XI encikliku *«Quadragesimo anno»*», tas faktiski bija veltīts vēlēšanu aģitācijai. Vēlēšanu priekšvakarā to ne tikai publicēja klerikālā prese un prāvesti nolasīja no baznīcu kancelēm, bet ar Zemnieku savienības gādību šo vēlēšanu aģitācijas brošūru iespieda Latvijas Lauksaimniecības centrāl-biedrības spiestuvē, un bez tam, kā saeimā debatēs izteicās labi informēts sociāldemokrātu deputāts, arhibīskapa aģitācijas runa «bija pieslēgta — jādodomā, ar Ulmaņa kunga speciālu gādību — radiofonam».⁹⁸ Izklāstījis baznīcas sociālo doktrīnu, arhibīskaps uzsvēra, ka pāvests «sauc visus katoļus kā drošus karavīrus apvienoties ap savu baznīcu un tās ganītājiem, lai varētu karot pret svētās ticības ienaidniekiem». Taču pat šajā gana rakstā

⁹⁴ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 2, 125. lpp.

⁹⁵ Turpat, 188. lpp.

⁹⁶ Turpat, 214. un 219. lpp.

⁹⁷ Stučka P. Strādnieku apvienība ar darba zemniecību. «Spartaks», [b. v.], 1930, 23. lpp.

⁹⁸ LR 4. saeimas 1. sesijas 3. sēde 1931. g. 13. novembrī, 74. sl.

kareivīgajam bīskapam nācās atzīt, ka bezdievju un ar tiem identificēto baznīcas politikānisma pretinieku Latvijā ir ļoti daudz. «Diemžēl ne visi katoļi vēl apzinās, cik liela nozīme ir tām vēlēšanām mūsu valsts dzīvē. Daži aiz nolaidības nemaz nebalso, citi, neapzinīgi balsodami, ievēl sliktus katoļus vai pavisam bezticīgus cilvēkus...»

Tāpēc man ir svēts pienākums brīdināt un pasargāt manu ticīgo tautu no tādiem šausmīgiem noziegumiem pret Dievu, baznīcu un mūsu valsti. Ja par viņiem es noklusētu, varētu tie noziegumi iesakņoties mūsu tautas organismā un nākotnē nest mums lielu postu un dvēseļu pazušanu!»

Arī šī kliecīgā nelikumība pret iedzīvotāju vēlēšanu tiesībām, reliģisko jūtu ļaunprātīga izmantošana politiskos mērķos, protams, palika nesodīta: sadarbība ar policiju, ar Zemnieku savienību nepievila baznīckungus, kuri cilvēku dvēseļu zvejošanas tīklus aizvien sekmīgāk izmantoja ticīgo pilsoņu balsu zvejošanai.⁹⁹ Salīdzinot ar iepriekšējām vēlēšanām 1928. g., par klerikāļu partiju nodoto balsu skaits pieauga par $\frac{1}{3}$ jeb 21 500. Arī pagastu un apriņķu pašvaldību vēlēšanās 1931. g. klerikāļi jūtami nostiprināja savas pozīcijas Latgalē.

Analizējot klerikāļu panākumus šajās vēlēšanās, A. Mickāns LKP CK un Latgales apgabala orgānā «Tovarišč»¹⁰⁰ pamatoti aizrādīja, ka baznīcas galvenais balsts ir smagā, beztiesīgā darba nomāktās, dziļi reliģiozās Latgales sievietes. Klerikāļi lika lietā gan sprediķus, gan izmantoja darba sievietes atkarību no budža, gan baznīcas filantropijas drumslas. «Baznīckungi, budži un citas naidīgas organizācijas tādu ietekmi uz darbaļaužu masām iegūst tikai tāpēc, ka mūsu partijas un komjaunatnes organizācijas ir vāji izvērkušas darbu,» aizrādīja A. Mickāns, aicinot uzlabot propagandas un aģitācijas darbu masās, veikt to konkrētāk, labāk saistot ar vietējiem apstākļiem un atmaskojot arī baznīckungu politiku un taktiku.

Reakcionāro buržuāziju biedēja LKP panākumi: buržuāzijas nikna terora apstākļos Ceturtās saeimas vēlēšanās par revolucionārās strādniecības un darba zemniecības kandidātiem tomēr tika nodots 69 650 balsu. Jaunievelētajā saeimā nodibinājās strādnieku un zemnieku frakcija septiņu deputātu sastāvā. Šīs frakcijas ierosinātie likumprojekti darbaļaužu stāvokļa uzlabošanai, deputātu kaismīgās runas, atmaskojot buržuāzijas reakcionāros politiķus, nedeva mieru reakcionāriem. Katoļu frakcija jo aktīvi atbalstīja Zemnieku savienības centienus vēl vairāk iegrozot demokrātiju.

Kristīgo zemnieku un katoļu partijas centrālās komitejas paplašinātā sēdē Rēzeknē 1933. g. 14. oktobrī bīskaps J. Rancāns

⁹⁹ Opozīcijas partiju ierosinājums saukt pie tiesas atbildības katoļu politiķus palika bez sekām. Kā 1934. g. 14. martā saeimā atzīmēja A. Rudēvics, grūti bija pat noskaidrot, «kāds virziens šai lietai ir dots».

¹⁰⁰ «Товарищ», 1931, № 3—4, c. 37—49.

ierosināja «diktatūras tendenču» apkarošanas vārdā «attiecīgi grozīt saeimas vēlēšanu likumu». Šo J. Rancāna priekšlikumu centrālā komiteja pieņēma vienbalsīgi.¹⁰¹ Tas, protams, netraucēja J. Rancānam vēlāk uzdoties par demokrātisko principu aizstāvi. Kristīgā demokrātija katoļu baznīcas izpratnē šai laikā nepārprotami bija antikomunisma ierocis. Katoļu deputāti visatklātāk prasīja ignorēt demokrātijas principus, to vietā izvirzot antikomunismu, prasīja likvidēt strādnieku un zemnieku frakciju u. tml. Tās deputāti nekautrējās no saeimas tribīnes propagandēt fašistisko valstu pieredzi. Tā, A. Budže atklāti skubināja: «Ir laiks padomāt par īpatnēju likumu izdošanu arī komunistu apkarošanai.»¹⁰² Katoļu reakcija pat apvainoja Ulmaņa valdību komunistu nepietiekamā apkarošanā, mudināja izrēķināties ar strādnieku un zemnieku frakcijas pārstāvjiem saeimā 1933. g. novembrī, prasīja vērst nesaudzīgas represijas pret kreisās strādniecības kandidātiem vispār.¹⁰³

Un tomēr revolucionārā krīze visstraujāk nobrieda Latgalē. Baznīcas jau par tradicionālu kļuvusi sociālā politika bankrotēja. Komunistu deputātu klātbūtne vien paralizēja saeimā kristīgos politikāņus, kuri nevarēja slepus turpināt savus netīros veikalus, par baznīcas pabalsta lēcu virumu pārdodot darbaļaužu laicīgās intereses.

Katoļu frakcija buržuāziskajā parlamentā gandrīz vienmēr balsoja pret jebkuru likumprojektu, kas atvieglotu strādnieku un trūcīgās zemniecības stāvokli, un nereti no saeimas tribīnes vērsās arī pret sociālās likumdošanas «pārmērībām». Katoļu frakcija nekad nesaskatīja pārmērības piemaksās budžiem, Iekšlietu ministrijas budžetā, valsts kases izsaimniekošanā, kārtojot buržuāzisko politisko partiju savstarpējos darījumus. Toties izdevumi darba aizsardzībai, sociālai nodrošināšanai, medicīniskai palīdzībai un izglītībai, kultūrai allaž sadūrās ar klerikāļu enerģisku pretestību.

Šai ziņā raksturīga ir partijas līdera A. Pastora uzstāšanās Daugavpils nodaļas biedru pilnsapulcē 1933. g. 2. decembrī. Faktiski aizstāvot Zemnieku savienības iesniegto valsts satversmes grozīšanas projektu autoritārisma nostiprināšanas un vēlēšanu tiesību ierobežošanas virzienā, A. Pastors vienlaikus uzstājās pret strādnieku un zemnieku frakcijas iesniegto projektu par sociālo nodrošināšanu vecuma, slimības un bezdarba gadījumos. «Pie sociālo likumu izdošanas sapulce vienbalsīgi atzina, ka tie mūsu valstī ir jau tik plaši, kādu nav pat vecajās Eiropas valstīs, tāpēc vajadzīgs būtu ne jaunus sociālos pastiprinātos likumus izdot, bet samazināt pastāvošos,» teikts sapulces protokolā.¹⁰⁴ Zīmīgi, ka arī saeimas darbības pēdējā dienā katoļu frakcija balsoja pret

¹⁰¹ LCVVA, 5016. f., 1. apr., 56. l., 21. lp.

¹⁰² LR 4. saeimas 6. sesijas 20. sēde 1933. g. 21. jūnijā, 796. sl.

¹⁰³ Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā, 75.—77. lpp.

¹⁰⁴ LCVVA, 5016. f., 1. apr., 36. l., 31. lp.

Trūkums, bažas par ritdienu pulcēja baznicā ticigos.

likumprojektu, kas paredzēja trūkumcietējiem pārdot maizi par palētinātām cenām, lai gan šis likumprojekts visvairāk dotu tieši Latgales trūcīgajiem darbaļaudīm, ieskaitot sīkzemniekus, kuriem parasti pietrūka savas maizes vēl ilgi pirms jaunās ražas.¹⁰⁵ Tāpat kā Zemnieku savienības deputāti, arī katoļu politikāņi bija ieinteresēti, lai bada cietēji labāk aizņemtos labību no turīgā kaimiņa, tādējādi pastiprinot savu atkarību no «labdara».

Gaužām retajās reizēs, kad katoļu frakcija «Latgales vārdā» izvirzīja kādas ar baznīcas pabalstiem nesaistītas prasības, ierosināja rīkot bezdarbniekiem sabiedriskus darbus, celt kādu cukurfabriku vai spirta brūzi, tās deputāti neslēpa motīvus. Tā, ierosinot daļēji dzēst bankām zemnieku parādus, kuri bija noveduši līdz ūtrupei simtiem trūcīgo zemnieku saimniecību un smagi nomāca arī vidējos zemniekus, frakcijas deputāts A. Budže 1932. g. 29. novembrī patētiski oponenti ierosinājuma pretiniekiem: «Galu galā gribu jautāt, ja jūs noraidīsiet mūsu prasības, ko tad tālāk darīsiet ar Latgali? Vai jūs gribat to atdot Padomju Krievijai? Vai jūs gribat atdot Padomju Krievijai veselu provinci ar 500 000 iedzīvotājiem? Citādi jūsu rīcību nevar saprast.»¹⁰⁶

Strādnieku un zemnieku frakcijas pārstāvis E. Sudmalis trā-

¹⁰⁵ LR 4. saeimas 9. sesijas 9. sēde 1934. g. 15. maijā, 236.—246. sl.

¹⁰⁶ LR 4. saeimas 4. sesijas 15. sēde 1932. g. 29. novembrī, 590. sl.

pīgi atmaskoja kristīgo pēkšņo «radikālismu»: «Koalīcijas partijas pārmet viena otrai nevalstiskumu, revolūcijas gatavošanu utt. Tas tāpēc, ka Latgales deputāti, kas saeimā iesniedza priekšlikumu strīpot parādus zemes bankai, vairs nevar rādīties savā Latgalē. Viņus no Latgales dzen prom, jo Latgalē stāvoklis tiešām ir tāds, kā šeit konstatēja. Latgale ir revolūcijas priekšvakarā, tāpēc Latgales deputāti bija spiesti iesniegt šos priekšlikumus par parādu strīpošanu. Tāpēc Latgales deputāti, no otras puses, spiesti saukt palīgā armiju pret Latgali, tāpēc Latgales deputāti, prasot parādu atlaišanu, tomēr balso par kara stāvokļa ieviešanu Latgalē.»¹⁰⁷ Politikāņi drebēja par savu ādu, juta grīļojamies buržuāzijas diktatūru: tieši 1932. g. iezīmējās acīm redzami panākumi revolucionārās domas modināšanā un revolucionārās aktivitātes izraisīšanā laukstrādnieku un trūcīgo zemnieku vidū, vietumis — Aulejā. Atašienē un citur — izcēlās atklātas sadursmes ar policiju un aizsargiem. Policejisko represiju vērienu Latgalē ilustrē fakts, ka tikai 1934. g. martā vien Rēzeknē un tās apkaimē politiskās pārvaldes darbinieki izdarīja 63 kratīšanas.¹⁰⁸

Tā latviešu buržuāzija atbildēja tautai: ar represijām, policijas terora pastiprināšanu, ar valsts fašizāciju, kuru noslēdza 1934. g. 15. maija valsts apvērsums, visu politisko partiju slēgšana, saeimas atlaišana. Buržuāziskā reakcija ar katoļu baznīcas tiešu līdzdalību likvidēja pēdējās demokrātisko brīvību paliekas.

Katoļu baznīcas reliģiskā ietekme

Lai gan baznīcas politiskā ietekme masās ir cieši saistīta ar tās reliģisko ietekmi, tomēr identificēt tās nedrīkstam. Visai augstā reliģiozitāte taču netraucēja vēl politiski mazapzinīgām masām noteikti noraidīt katoļu baznīcas kontrrevolucionāro politiku 1917.—1919. g. Parlamentārās republikas gados restaurēt agrāko reliģisko ietekmi baznīcai galvenokārt traucēja atklāti antikomunistiskais, antidemokrātiskais politiskais un ideoloģiskais kurss. Klerikāļu iegūto katoļticīgo vēlētāju balsu skaits zināmā mērā raksturoja arī iedzīvotāju attieksmi pret reliģiju. Un kā vēlēšanās pieauga LKP ietekme, tā arī mazinājās katolicisma politiskā klerikālisma ietekme.

Ateisms Latgalē

«Par baznīcu tagad rakstīt vai domāt nav ierasts. Zemniekam tagad no vislielākā svara ir zemes jautājums: vai dos zemi vai nē? Bet par baznīcu viņš mazāk domā. Viņš ir pieradis, ka baznī-

¹⁰⁷ IR 4. saeimas 4. sesijas 15. sēde 1932. g. 29. novembrī, 620. sl.

¹⁰⁸ Drīzulis A. Latvija fašisma jūgā. Rīga, 1959, 17. lpp.

cas jautājumu par viņu izsprieda citi: paši baznīckungi ar bīskapu un valdība. Zemnieks tikai zina dažos gadījumos, kad viņam viens baznīckungs nepatīk, rakstīt lūgumus bīskapam, sūtīt delegācijas un prasīt citu. Un bīskapa jau darišana, no kurienes viņš to baznīckungu ņems,» sūrojās kāds Rīgas baznīckungs 1920. g.¹⁰⁹ Tai pašā laikā klerikāļu prese bija spiesta atklāti atzīt, ka arī novada intelīģences daļa «svārstās starp internacionālismu un antirelīģisku demokrātismu» un tikai ar visai radikālu baznīcas politikas maiņu saistīja iespēju, ka intelīģence «pārsvērs savus spriedumus, pārdomās principus un varbūt nestāsies pret baznīcu tādā opozīcijā, kādā stājas pašlaik».¹¹⁰ Analizējot latviešu tautas reliģisko indiferentismu, meklējot tā vēsturiskās saknes, viens no izglītotākajiem katoļu garīdzniekiem P. Strods rakstā «Kas vainīgs?»¹¹¹ pamatoti atzina, ka baznīcas ciešās saites ar darba tautas apspiedējiem un verdzinātājiem dzimtbūšanas un kļaušu laikos, baznīcas tautai naidīgā nostāja liegusi baznīckungiem atrast ceļu pie ticīgo dvēselēm. Diskriminētā, vajātā katoļu baznīca cariskajā Krievijā 19. gs. beigās beidzot nostiprinājusi savu ietekmi masās, kuru drīz vien atkal pazaudējusi pēc 1905. g. Rakstā bija izteikts vāji slēpts aicinājums vietējās baznīcas vadībai: atzīt, ka baznīcas pagātnē bijušas «launas parādības», gādāt par to, lai jaunie garīdzniecības kadri labāk izprastu «mūsu tautas vajadzības un dvēseli», nomazgātu baltu «Kristus baznīcu Latgalē». Zīmīgi, ka P. Strods neredzēja iespēju «labot» pašreizējo paaudzi, rakstu nobeidzot ar dievbijīgu vēlējumu: «Cerēsim, ka nākošā paaudze redzēs baznīcā vislabāko savu draugu un īsto ceļa rādītāju.»

Taču, kā redzējam, baznīcas vadība kategoriski atteicās kritizēt trūkumus, pretojās reformām baznīcas iekšējā dzīvē un iedzīvotāju pastorācijā, bet rūpējās tikai par autoritārisma un stingras disciplīnas uzturēšanu neatvairāmi rūkošajā ticīgo ganāmpulkā. Baznīca neglābjami atpalika no dzīves attīstības straujā ritma, kurā iekļāvās agrāk tik inertā Latgale. Baznīca ignorēja tās milzīgās pārmaiņas cilvēku rīcībā un apziņā, kuras bija ienesis padomju varas gads. Nemaz necenšoties šīs izmaiņas izprast un ņemt vērā, baznīckungi sadarbībā ar policiju tās apkaroja. Asa konfrontācija ar komunismu ideoloģijā, «materiālisma gara» apkarošana saimnieciskajā dzīvē, mēģinājumi skolu pakļaut baznīcai, zinātkāri iekalt dogmatiskas domāšanas rāmjos bija jau iepriekš lemti neveiksmei.

Latvijas Komunistiskās partijas un komjaunatnes ietekme Latgalē neatturami augs. Laikā, kad katoļu klerikāļi ļoti bieži bija spiesti savus preses izdevumus bez atlīdzības izdalīt «ticīgajai tautai», nelegālie komunistu izdevumi gāja no rokas rokā, tos lasīja, apsprieda ne vien jaunatne, bet arī vidējā un vecākā

¹⁰⁹ «Latgolas Vārds», 1920, 20. jūlijā.

¹¹⁰ Turpat, 3. augustā.

¹¹¹ «Zīdūnis», 1922, Nr. 3, 4, 74.—80. lpp.

paaudze. Sociālekonomiskā un politiskā dzīve pati par sevi revolucionizēja domāšanu. Skaļi izreklamētais buržuāziskais valstiskums darba tautas masām nesa netaisnu nodokļu sistēmu, vilšanos buržuāziskajā agrārreformā, policejisko represiju pieaugumu līdz ar demokrātisko tiesību un brīvību nemitīgu ierobežošanu. Turklāt Latgale, kuras «religiskā ideālisms» klerikāļi gan cildināja, taču tai pašā laikā baznīcas ietekmi uzturēja vairāk ar policejiskiem nekā ar idejiskiem ieročiem, ieguva arvien izteiktāku puskolonijas stāvokli.

Daļa no Latgales darba tautas jaunās paaudzes pirmo saskari ar izglītību un kultūru bija guvusi Padomju Latvijā. Tieksme pēc demokrātiskas, progresīvas izglītības buržuāziskajā Latvijā nevarēja rast piepildījumu oficiālajā skolā, kur līdz ar katoļu partijas ietekmes pieaugumu vietējās pašvaldībās nostiprinājās klerikālisms, vietumis padarot neciešamu progresīvo skolotāju, inteliģences darbinieku dzīvi.

Buržuāziskās Latvijas «neatkarības» desmit gadu jubilejā tās ideologi un politiķi centās rezumēt sasniegumus visdažādākajās jomās. Katoļu baznīcas ideologi centās, taču nevarēja noslēpt patiesību: bilance bija negatīva. L. Latkovskis, kas jau studenta gados demonstrēja vecumam neatbilstošu konservatīvismu, inerci, gaudās par «vienu strauju jucekli», par «vietā un nevietā dibinātām skolām», par «simtiem pieaugušu pusinteliģentu», jo tas viss esot radījis īstu apvērsumu senču religiskajā pasaules uzskatā, bet jaunatnē — «atsalumu pret iekšējo reliģiju». L. Latkovski uztrauca, ka jaunatnei, jau vidusskolu beidzot, rodas «savi patstāvīgi pasaules uzskati, protams, dibināti uz Nicšes, Tolstoja, Bihnera, Darvina un citām autoritātēm... Un tā reliģija viņiem paliek par nevajadzīgu krāmu, domā, ka zinātne jau ir izskaidrojusi visus noslēpumus un visas pasaules neatminamas problēmas, viņi metas ceļos un pielūdz tehniku, cildina šķiru cīņu, ar lielu godu piemin revolūcijas un dibina tām muzejus.»¹¹² L. Latkovskis pamatoti sūdzējās par katoļu baznīcas pavadā ejošās jaunatnes nevarību un pasivitāti, protams, neatsedzot tās cēloni — ne vien skaitlisko, bet arī idejiski organizatorisko vājumu. Par inteliģentās jaunatnes vienaldzību zūdījās arī Latvijas katoļu jaunatnes biedrības oficiālais izdevums.¹¹³ Redakcijas rakstā «Jauno mācību gadu sākot» žurnāls centās vēl vairāk mobilizēt klerikālo sabiedrisko domu pret progresīvajiem skolotājiem, prasot mācības un reliģiskas audzināšanas ciešu vienību: «Arī attiecībā uz reliģiju audzināšanas lieta nav kārtībā. Kā zināms, ir skolotāji, kas dažādā veidā iepotē saviem audzēkņiem antireliģiozu garu.»¹¹⁴ Protams, katoļu klerikāļi centās darīt visu, lai arī skolā nostiprinātu klerikālisma ietekmi. «Pirmajos Latvijas pastāvēšanas gados

¹¹² Latkovskis L. Vēsums pret reliģiju mūsu jaunatnē. — «Sauleites», 1928, Nr. 3, 2.—4. lpp.

¹¹³ «Zidūnis», 1928, Nr. 7, 1.—5. lpp.

¹¹⁴ Turpat, Nr. 9, 3. lpp.

par skolu pārziņiem un direktoriem Latgalē bija visādi zociķi un ateisti no pārnovadiem, viņi kaitēja Latgales jaunatnei. Rēzeknē par ģimnāzijas direktoru ilgāku laiku bija slīpēts zociķis — ateists; viņš darīja lielu iespaidu uz skolēniem, potēdams viņiem bezdievību un sociālismu... Daudz pagāja laika, kamēr izkustināja un izravēja šāda veida nezāles,» atceras kādreizējais Rēzeknes dekāns J. Grišāns (Pa atmiņu stygom, 2, 250. lpp.), šoreiz gan neatsedzot tos nekrietnos mehānismus, ar kuriem baznīckungi, nostiprinot savu ietekmi pašvaldībās, «izkustināja un izravēja» progresīvos skolotājus. Te vēl jāpiebilst, ka apvainojumus par antirelīgiskā gara potēšanu baznīckungi bieži vien vērša arī pret ticīgiem citu konfesiju skolotājiem, kuri objektīvi vai — kā jau tas reliģiozām cilvēkiem pienākas — ar konfesionālas neiecietības pieskaņu izklāstīja katoļu baznīcas vēsturi.

Kā izmisuma sauciens izskan P. Stroda raksts «Katoliskā jaunatne»,¹¹⁵ kas konstatē: «Latgalē dzimst jauna ļaužu šķira, kuru citādi nevar nosaukt kā par bezdievju cilti.» Ja 1922. g. P. Strods vēl varēja izteikt cerību, ka attieksme pret reliģiju un baznīcu uzlabosies, tad 1928. g. viņš aicināja rēķināties ar faktu: «bezticība Latgalē pieaug». P. Strods sniedza interesantus datus par ateisma izplatību visos sociālajos slāņos un vecuma grupās. Ateisms, kurš agrāk izpaudies galvenokārt inteliģencē un proletariātā, pēdējā laikā aptvēris visu tautu: «Un patiesi, ja mēs ieskatīsimies mūsu vien latgaliešu tautā, mēs pārlicināsimies, ka ir zināmā daļa gan starp inteliģentiem, gan starp skolas jaunatni, pat starp skolas bērniem un visvienkāršākajiem zemniekiem, kas netic ne Dievam, ne nākošā mūža dzīvei, ne pasaules radišanai, ne atpestīšanai un it nekam, kas pārdabisks.» Tiesa, P. Stroda uzskatu evolūcija šai laika posmā bija noteikti regresējusi (vai arī baznīcas cenzūra lika liekuļot): ja 1922. g. viņš pareizi saskatīja baznīcas ietekmes krīzes saknes tās sadarbībā ar valdošajām šķirām, tad šajā rakstā starp «bezticības motīviem» dominē ideālistiska izpratne. Kā galvenie motīvi tika minēti: antirelīgiskā audzināšana mājās un skolā, antirelīgiskā literatūra, jaunatnes meklētāja «gars», «steigsme būt modernam» (to P. Strods nosauc par pašu «galveno mūsu jaunatnes neticības avotu»), amorālisms, neizveidots raksturs. Un tikai pēc šo «galveno neticības avotu» uzskaites viņš minēja būtiskākos: nepievilcīgo uzskatāmo agitāciju jeb «ticīgo cilvēku ļaunos dzīves piemērus», pašās beigās piemetinot: «Tāpat politiski ekonomiskie apstākļi arī var nodrēt neticības veicināšanai.»

Tiesa, visai aktīvā sociāldemokrātu meņševiku loma 20.—30. gadu antirelīgiskajā propagandā zināmā veidā notušēja augošās neticības šķirisko raksturu. Lai gan jāatzīmē, ka tieši Latgalē meņševikiem relatīvi bija mazāka ietekme nekā citos Latvijas novados. P. Strods noteikti centās notušēt ateisma un reliģijas

¹¹⁵ «Saulēte», 1928, Nr. 5, 2.—5. lpp.

konflikta šķirisko jēgu: «Un nevar teikt, ka šī bezdievju cilts būtu kāds viens sabiedrības slānis, piem., proletārieši, bet gan jāsaka, ka viņa laiž saknes visos sabiedrības slāņos: ir bezdievji gan starp bezzemniekiem, gan starp pārtikušiem zemturiem, gan starp darba devējiem un strādniekiem, gan starp inteligētiem, pusinteligētiem un skolu jaunatni. Vārdu sakot, bezdievība nav politiski ekonomiska parādība, bet gan pasaules izpratnes ideju cīņa.» Taču, noliedzot ateisma šķirisko raksturu, tā saistību ar proletariāta un darba tautas interesēm, P. Strods nespēja būt konsekvents līdz galam. Iezīmējot konkrētus pasākumus, kas būtu vērsti pret neticības pieaugumu Latgalē, viņš gribot negribot atsedza reliģiskās audzināšanas, reliģiskās pasaules izpratnes šķirisko lomu. Aicinot nepaļauties «bezticības viļņiem» un aktivizēt jaunatnes kristīgo audzināšanu, P. Strods «īsti laba katoļa ticīgā un tikumiskā gara» veidošanā par galveno uzdevumu izvirzīja: «... pareizi noskaņot cilvēku pašu sevi, pareizi noskaņot viņa attiecības ar tuvākiem, pareizi noskaņot viņa attiecības ar savu tautu, pareizi noskaņot viņa attiecības ar valsti, pareizi noskaņot viņa attiecības ar dažādām valsts iedzīvotāju šķirām, iepazīstinot ar dažādādiem sociālajiem un politiskās ekonomijas jautājumiem.» Lieki atgādināt, ka baznīcas paustā sociālā doktrīna svētīja un attaisnoja buržuāzisko iekārtu, aicināja apspiestos lēnprātīgi, bez kurnēšanas paciest dzīves nastas, lai izpelnītos svētlaimi aizkapa dzīvē. Tāda bija ticīgā cilvēka «pareizā noskaņošana», kurā spilgti izpaudās reliģijas šķiriskā loma, garīdznieka sociālā funkcija buržuāziskajā sabiedrībā. Tādējādi katoļu klerikālisma ietekmes atbalstīšana Latgalē, pie kādas parlamentārās republikas gados konsekventi pieturējās Zemnieku savienība, izrietēja tieši no reakcionārās buržuāzijas ieinteresētības revolūcionāro centienu aplāpēšanā.

Kaulējot valsts pabalstus baznīcām, klerikāli ne vienreiz vien arī paši reklamēja reliģijas un baznīcas lomu cīņā par buržuāziskā «miera un kārtības» nostiprināšanu. Jau 1920. g. katoļu frakcijas vadītājs Satversmes sapulcē uzsvēra: «Bet, mani kungi, jau pati dzīve pierādījusi: kur bijušas vairākas skolas ar kristīgu audzināšanu, tur vajadzēja mazāk cietumu. Izsviežot ticību no ļaužu sirds, jūs nobrauksit pie tā, ka skolas un baznīcas vietā vajadzēs nostādīt cietumus.»¹¹⁶ Kонтrevolūcijas eksporta ceļā restaurētajai un ārzemju imperiālistu atbalstītajai buržuāzijas diktatūrai nācās dārgi maksāt par policijas, cietumu un baznīcas uzturēšanu. Nodokļu smagumu uzveļot darba tautas pleciem, buržuāziskā valsts tai pašā laikā uzturēja tās apspiedējus un verdzinātājus taļāros, policijas un aizsargu mundieros un tiesnešu mantijās. Nemiers ar valsts pabalstiem baznīcai auga.

Kad 1926. g. decembrī M. Skujenieka tā dēvētā kreisās koalī-

¹¹⁶ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. 1. sesijas 17. sēde 1920. g. 12. augustā, 381. lpp.

cijas valdība savā deklarācijā solīja beidzot izpildīt tautas masu prasību šķirt baznīcu no valsts, katoļu frakcijas deputāts B. Kublinskis debatēs izteicās: «Mums nav bailes no baznīcas šķiršanas no valsts. Savā iekšējā uzbūvē katoļu baznīca ir šķirta no valsts (saucieni pa kreisi: «Tikai to naudiņu ņem no valsts!»). Jā, bet to naudu viņa simtkārtīgi atmaksā, stiprinādama valsts ideju pilsoņu sirdīs; viņa dod valsts idejai iedvesmu, un valsts no tā paliek stiprāka. Ar policiju, likumiem un militāro spēku vien valsti nevar uzturēt. Valsts būs savā idejā stipra tad, ja pie tās idejas būs klāt cilvēka intīmās jūtas, ja viņa laidīs saknes reliģijā. Tāpēc paši valstij ir labāk uzturēt zināmu kopdarbību ar baznīcu.»¹¹⁷ Policijas resors šai ziņā pilnīgi pievienojās baznīckungiem: «... stiprinādama visas pozitīvās dzīves parādības un meklēdama valsts labumu, baznīca stiprina arī tautas un valsts morāliskos pamatus. Tādēļ starp baznīcu un valsti vajaga pastāvēt apzinīgai un draudzīgai kopdarbībai,»¹¹⁸ teikts Iekšlietu ministrijas pārskatā.

Šādai reliģijas kā buržuāziskā valstiskuma balsta reklāmāi neapšaubāmi bija divējāds efekts: reakcionārā buržuāzija gan pavēra maku baznīcas pabalstiem, bet revolucionāri noskaņotais proletariāts, bezzemnieki un sīkzemnieki, kā arī progresīvā inteliģence baznīcas šķirisko lomu sāka izprast labāk.

Ticīgie un komunisti

Vairāk nekā ateisms klerikāļus biedēja komunistu augošā ietekme katoļticīgajos. LKP izaugsme novadā modināja cilvēkus no garīgā sastinguma. Aizvien plašākos slāņos brieda apņēmība, ko pauda Latgales darba tautas dzejnieka Seimaņa Putāna dzejolis «Pietiks!»:

Tāvzemeite, vōrguleite,
Naticī vairs naidņikim,
Tovu spēku izsyucējim —
Goreidznikim, «tautišim».

Nūvōrgušō, pazamōtō,
Daudzcītēja Latgola;
Svešas dryvas orōjeņa,
Ašņa svīdru lējējeņa.

Boltī vērgi, brōļi, mōsas,
Pitiks boda nōvi mērt!
Laiks jau pasamūst un apkōrt
Skaidrom acim pasavērt.

¹¹⁷ LR 2. saeimas 4. sesijas 21. sēde 1926. g. 17. decembrī, 1019. sl.

¹¹⁸ Latvija desmit gados, 170. lpp.

Tod tev beigsīs gryuti laiki,
Tod nōks dzeive laimeiga.
Tod tev pōrstōs tumsot prōtu
Tautiskums un ticeiba.¹¹⁹

Izplatoties šādiem noskaņojumiem, klerikāļi savā presē aizvien biežāk apcerēja jautājumu: vai katolis drīkst būt sociālists. Zūdišanās par katoļu «neapzinību», vēlēšanos balsot par kreisajām partijām, bet vienlaikus apmeklēt baznīcu un kārtīgi pildīt katoļa reliģiskos pienākumus burtiski pārpludināja klerikāļu presi, atspoguļojumu rodot arī baznīcas arhīvu materiālos. 1931. g., kad sakarā ar bīskapa vizitāciju daudzēs garīdznieki sniedza pārskatus par stāvokli uz vietām, daudzu Latgales draudžu — Bērzgales, Eversmuižas, Istalsnas, Istras, Līvānu, Ludzas, Nautrēnu, Pasienes, Pušmucovas, Stirnienas, Varakļānu, Viļānu, Zilupes u. c. — prāvesti ziņoja par «kreiso» augošo ietekmi uz katoļticīgajiem. Kā atzīmēja Stirnienas prāvests P. Virketis, sastāvēšana «kreisajās organizācijās līdz šim neatrauj ļaudis no ticības un baznīcas: viņi iet kā gājuši pie svētiem sakramentiem»...¹²⁰ Atzīmējis, ka noturēt tautu baznīcas aizgādībā kļūst aizvien grūtāk un ka sociālistus un komunistus atbalsta daudz katoļu, Varakļānu prāvests S. Vaikulis piemetināja, ka «daži šķietami sociālisti pilda katoļa pienākumus».¹²¹ Par to, ka ticīgie «pārāk uzticas baznīcas pretiniekiem», sūdzējās arī Ludzas dekāns A. Urbšs.¹²² Sniedzot šādas ziņas, garīdznieki noteikti centās izskaistināt stāvokli, jo vietējās baznīcas vadība nepietiekamu centību kreiso spēku apkarošanā nepārprotami vērtēja kā draudzes gana nolaidību. Par to draudēja pārceļšana uz trūcīgāku draudzi vai pat pazemināšana amatā.

Baznīcas antikomunistiskā propaganda bija cietusi neveiksmi. Turpretī LKP propagandas un agitācijas darbs masās, darbaļaužu politiskā izglītošanās pozitīvus rezultātus panāca arī starp reliģioziem katoļiem, turklāt pat tik lielā mērā, ka pēc fašistiskā apvērsuma politpārvaldes darboņi pat apsvēra, vai nebūtu lietderīgi pētīt sakarību starp iedzīvotāju ticību un piedalīšanos revolucionārajā kustībā.¹²³ Protams, šāda pieeja bija tīri ideālistiska. Ne konfesjonālā piederība pie katolicisma, bet sociālekonomiskie un politiskie faktori noteica Latgales novada iedzīvotāju straujāku revolucionizēšanos. LKP ietekmes pieaugumu savukārt noteica tās konsekvētā darba tautas interešu aizstāvēšanas politika, prasmīgais organizatoriskais un idejiski politiskās audzināšanas darbs masās. Neatsakoties no ateistiskās audzināšanas uzdevumiem, taču neizvirzot tos arī priekšplānā, Latvijas komunisti prasmīgi saliedēja masas, ticīgos un neticīgos, cīņai par

¹¹⁹ Putāns S. Tovā vārdā. Rīga, 1960, 50. lpp.

¹²⁰ LCVVA, 633. f., 1. apr., 19. l., 9. lp.

¹²¹ Turpat, 28. lp.

¹²² Turpat, 20. l., 112. lp.

¹²³ LCVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 407. lp.

demokrātiju un sociālismu. Baznīcas klajais antikomunisms turpretī tikai vairoja ateistu skaitu, vairoja vienaldzību ticības lietās. Sevišķi tas sakāms par jaunatni un inteligences aprindām. Tā, piemēram, Ludzas dekāns A. Urbšs 1931. g. apgalvoja, ka Eversmuižas draudzē «Visa inteligence — kreisie».¹²⁴ Bērzgales prāvests A. Dunsķis tāpat sūdzējās, ka «nav uz vietas neviena inteligenta cilvēka, kas nāktu palīgā, sevišķi kulturālo organizāciju darbības laukā».¹²⁵ Aizvien draudīgāka baznīcai kļuva izolācijas perspektīva.

Vienaldzība pret reliģiju un baznīcu

Pāreja no reliģiozitātes uz ateismu, protams, nenotika pēkšņi: vispirms mazinājās reliģiozitātes intensitāte, iedzīvotāji aizvien retāk apmeklēja baznīcu un pildīja reliģiskos rituālus. Par parastu parādību, īpaši vīriešu vidū, kļuva vienīgi draudzes locekļa obligātā minimuma (vienreiz gadā, Lieldienu reizē, izsūdzēt grēkus un iet pie dievgalda) pildīšana, kas tika kontrolēta ar īpašu zīmīšu palīdzību. Sprediķa laikā vīrieši labprāt uzsmēķēja baznīcas dārzā, pārrunājot tematus, kuriem nebija ne mazākā sakara ar reliģiju, bet reizēm pat atklāti kritizēja baznīckungu sprediķus, klerikālo presi un vietējā draudzes gana rīcību. Par to, ka baznīcā sapulcinātie iedzīvotāji — gan tie, kuri baznīcu apmeklēja reliģiskās pārliecības mudināti, gan arī tie, kurus uz baznīcu dzina klerikālā sabiedriskā doma vai nepieciešamība apliecināt politisko «lojalitāti», — ne vienmēr ar kristieša lēnprātību uzklausa visu, ko teica garīdznieks, liecina katoļu presē atkārtoti ievietotie norādījumi, kā jāizturas baznīcā: nerunāt un nesmierties, netraucēt sprediķi «ne kāšējot, ne kādā citādā veidā», pēc dievkalpojuma «nevar steigties ātrāk tikt laukā no baznīcas, ne, ejot laukā, grūstīt citus». Ticīgajiem īpaši atgādināja: «Vienmēr un vienmēr jāatceras, ka baznīca ir visvarenā dieva nams, bet ne kāda sarunas un papļāpāšanās zāle.»¹²⁶

Garīdznieki reti un nelabprāt atzina vienaldzību pret reliģiju savās draudzēs — ja nu vienīgi tūlīt pēc stāšanās darbā jaunā draudzē, tādējādi apsūdzot nolaidībā savu priekštecī vai arī prasot palīdzību «dumpinieku» savaldīšanā, kuri «maitā draudzi». Taču dekanātu garīdznieku konferencēs aizvien biežāk tika apspriests jautājums par pastorācijas grūtībām. «Tiek novērots, ka mūsu laikos ticība iet uz leju. Dievbailība starp ļaudīm zūd. Mazāks skaitlis ļaužu iet pie grēku sūdzēšanas, un indiferentisms

¹²⁴ LCVVA, 633. f., 1. apr., 177. l., 11. lp.

¹²⁵ Turpat, 20. l., 55. lp.

¹²⁶ «Katoļu Dzeive», 1932, Nr. 9, 358., 359. lpp.

ticības lietās dziļāk laiž saknes ļaužu vidū,»¹²⁷ referātā Nautrēnu dekanāta garīdznieku konferencē 1927. g. decembrī atzīmēja baznīckungs F. Stulģinskis. Tai pašā gadā Dagdas dekanāta garīdznieki apsprieda V. Trepšas referātu par taktiku pret atkritējiem, šaubīgajiem ticībā un sociālisma piekritējiem. Baznīckungs bija spiests atzīt, ka šaubas par ticību izplatās starp «labas gribas cilvēkiem». Taču vienlaikus V. Trepša apsvēra iespēju, ka šaubas par ticību varot izteikt arī «ar nolūku, lai garīdznieku novestu neveiklā stāvoklī». Tāpēc, lai no tā izvairītos, viņš aicināja izskaidrošanas darbu veikt «zem četrām acīm» vai ar uzticamu cilvēku starpniecību.¹²⁸

Par augošo vienaldzību ticības lietās 1934. g. atklāti sūdzējās kūrījai Līvānu dekāns S. Vaikuls, kurš galveno ļaunuma cēloni saskatīja katoļticīgo saskarē ar citticībniekiem.¹²⁹ Taču arī konfesionāli visai viendabīgajā Ludzā dekāns A. Urbšs tai pašā gadā atzīmēja augošu indiferentismu: vīrieši «ir atsaluši ticības ziņā», katolisko presi un literatūru nelasa, baznīcas apmeklē reti un arī tad sprediķus neklausās. «Ar viņiem gandrīz nav iespējams satikties, jo draudzes apmeklēšanas laikā pa lielākai daļai viņi nav mājās. Daži no viņiem tišām izbrauc no mājām, lai tikai nesatiktos ar draudzes ganu...» Pat gandrīz puse no Ludzas draudzes katoļticīgajiem skolotājiem un ierēdņiem, kurus baznīca tik ļoti centās iesaistīt savā aktīvā un uzraudzīja sevišķi rūpīgi, svētdienās un svētku dienās «kārtīgi neapmeklē baznīcu», atzina dekāns.¹³⁰

Klerikāļu neapmierinātība un bažas par ticības stāvokli, tās nepietiekamo ietekmi uz jauno paaudzi noteikti bija pamatota. Aklā veclaiku ticība, kuras galvenais balsts bija konservatīvās zemniecības mentalitāte, 20.—30. gados pārdzīvoja asu krīzi.

Vispirms jau izmainījās pati sadzīve. Nodalīšanās viensētās mazināja dažu agrāko reliģisko tradīciju izplatību. Praktiski izzuda vakarēšana, maija dievkalpojumi pie krucifiksiem sādžās. Atbrīvojušies no sādžas reliģiskās sabiedriskās domas kontroles, jaunsaimnieki svētdienās un svētkos, nejūtot ne mazākos sirdsapziņas pārmetumus, «grēkoja», sasteidzot darbdiēnā nepabeigtos darbus. Baznīca vēl lielākā mērā kļuva par izklaidēto radu un draugu pulcēšanās, pārrunu vietu. Reālās dzīves problēmas nodarbināja visas domas un jūtas — tieši par to liecina baznīckungu augošās pūles diskreditēt «materiālismu» tā vulgārajā, buržuāziskajā izpratnē. Dziļšanās pēc «mantas», pēc materiālās nodrošinātības sīkburžuāziskajā zemniecības vidē nebija pārvarama ar dievbijīgu sprediķi. Sivā konkurences cīņā, kurā pat Latgales turīgā zemniecība izrādījās nevienlīdzīgā stāvoklī, salīdzinot ar Zemnieku savienības un buržuāziskās valsts saimnieciskās

¹²⁷ LCVVA, 633. f., 1. apr., 46. l., 32. lp.

¹²⁸ Turpat, 40. l., 23.—25. lp.

¹²⁹ Turpat, 22. l., 1. lp.

¹³⁰ Turpat, 20. l., 112.—114. lp.

politikas protežētajiem Kurzemes un Vidzemes lielsaimniekiem, lika zemniekam katolim būt tādām «materialistam», ka viņam neatlika ne laika, nedz patikas nodoties garīgām pārdomām un apcerēm. Vēl jo mazāk to varēja atļauties lauku proletārietis un pusproletārietis. Pat tad, ja bija tik akls, ka neredzēja baznīcas šķirisko lomu, tās ciešās saites ar konservatīvo turīgo zemniecību. «Katoliskās baznīcas identificēšana ar kādu vienu politisku partiju, tikai ar vienu tautas daļu un sabiedriskās domas novirzīšanu nozīmē nepielaižamu katoliskās baznīcas būtības, jēgas un ietekmes sašaurināšanu,» paškritiski atzīst viens no latviešu katoļu ideologiem ārzemēs N. Valters, vienlaikus atzīstot arī buržuāziskās Latvijas «katoliskās politikas» neatbilstību, pat tiešu pretstatījumu strādnieku dzīves apstākļiem un interesēm («Dzimtenes Balss», 1958, Nr. 3, 4.—7. lpp.). Apstākļos, kad Latgalē darba tautai slepus bija pieejama arī tās interesēm un centieniem atbilstoša komunistiska ideoloģija, kad tās propagandēšanā aizvien lielākā mērā iesaistījās paši vietējie iedzīvotāji, ticīgos katoļus neizslēdzot, vienaldzība pret baznīcu pieauga. Nereti gadījās tā, ka, sētas sievietēm un bērniem pulcējoties baznīcā, vīrieši un jaunieši sanāca kādās mājās, lai palasītu un apspriestu jaunāko nelegālo literatūru.

Nekritiskajai ticībai, kuras ietekme vēl joprojām bija spēcīga vecākajā paaudzē, lielu triecienu deva izglītības līmeņa celšanās. Tiesa, reakcionārā latviešu buržuāzija, kas Latgalei bija paredzējusi lēta, paklausīga darbaspēka piegādātājas lomu, nebūt necentās konsekventi īstenot formāli ieviestu vispārējo obligāto pamatizglītību bērniem no 8 līdz 14 gadu vecumam. Latgalē arī bezmaksas sešklasīgā pamatskola bija pārlietu dārga tiem, kuru vecāki nespēja apgādāt bērnus ar pienācīgu apģērbu vai kuru saimniecības nespēja pastāvēt, neizmantojot bērnu bezmaksas darba rokas, — ganos, lauku darbos bija vajadzīgi palīgi. Grūto materiālo apstākļu dēļ darbaļaužu bērniem parasti bija jāapmierinās ar 2—3 ziemām skolā. 1925. g. Latvijā ārpus skolas vidēji palika 30,7% bērnu vecumā no 8 līdz 14 gadiem, bet Latgalē šis procents pārsniedza 50. Ja Vidzemes skolās 1927. g. oktobrī, kamēr lauku darbi vēl nebija pabeigti, mācījās 59,8% skolēnu, tad Latgales skolās — 27,2%.¹³¹ Apliecības par pamatskolas beigšanu bez tiesībām iestāties vidusskolā visvairāk tika izsniegtas tieši Latgales novadā, kur arī šo vidusskolu bija vismazāk. Tas pats sakāms par apliecībām par vidusskolas beigšanu bez tiesībām iestāties augstskolā.

Un tomēr, salīdzinot ar carisko Krieviju, tautas izglītības līmenis Latgalē buržuāziskās Latvijas pastāvēšanas gados ievērojami cēlās. Ārkārtīgi liela nozīme skolu tradīcijās bija arī padomju skolai 1919. g., kas Latgalē atstāja paliekošas pēdas. Izglītības alkas pārvērta par «mājskolotājiem» pusaudžus, kuri

¹³¹ Latvijas PSR vēsture, 3. sēj., 331. lpp.

mācīja savus brāļus un māsas. Paaudžu izglītības līmeņa starpība bija milzīga un, protams, nevarēja neaizkavēt reliģisko tradīciju pārmantošanu. «Direktorkas» iepotētās un iepērtās katķisma zināšanas bija absolūti nepieņemamas jaunajam skolniekam. Garīdznieku un katehetu nepietiekamā pedagoģiskā sagatavotība neļāva pienācīgi izmantot arī ticības mācību stundas, kuras nereti deva tieši pretēju efektu, īpaši skolās, kur progresīvie skolotāji izkopa audzēkņos izziņas kāri, loģisko domāšanu, iepazīstināja tos ar latviešu tautas antiklerikālajām tradīcijām un progresīvās kultūras mantojumu. Te lieli nopelni bija tautskolotājiem, kuri turpināja 1905. g. progresīvās tradīcijas un sirds dziļumos aizstāvēja viedokli par baznīcas šķiršanu no skolas, par fakultatīvām ticības mācības stundām.

Taču galvenais bija straujais izglītības progress, redzesloka paplašināšanās. Bērni, kuru dziļi ticīgie vecāki neprata ne parakstīties, pārvarot visus šķēršļus, tagad reizēm mācījās pat augstskolā. To, tiesa, pēc daudziem gadiem, atzina arī katoļu klerikāļi: «Bet šai straujajai kāpšanai izglītības kalnā bija arī savas briesmas un negatīvās puses, sevišķi attiecībā uz reliģisko dzīvi. Mūsu skolas, ar pavisamniecīgiem izņēmumiem, mūsu augstskola, mūsu literatūra un māksla bija augušas un veidojušas tīri pasaulīgā plāksnē. Tajās valdīja liberālisma gars, kam ticības un reliģiskās dzīves parādības labākajā gadījumā nozīmēja romānu vai dzejas vielu, bet nevis īstenību un dzīves pamatu. Šajās skolās mācījās arī katoļu bērni, un šis grāmatas lasīja un no tām savu dzīves uzskatu veidoja arī katoļu studenti. Pie tam tie nereti nāca, kaut arī no dziļi ticīgas, bet citādi pavisam «neskolotas» ģimenes... Mūsu lauku māmuļas un tēvi, kuru ticības dziļums bieži bija apbrīnojams un nereti bija apveltīti ar augstu lūgšanas pakāpi, neprata šo savu ticību ne teoloģiski pamatot, ne filozofiski un zinātniski izskaidrot, nedz arī ietvert formulējumā, kas imponētu viņu studēto bērnu augsti attīstītā intelekta prasībām. Un tā nu iznāca, ka taisni inteligento katoļu ticības apziņa nebija ekvivalenta viņu intelekta attīstībai,» apcerot kādreizējā Rīgas kūrījas kanclera E. Stukela darbības «grūtos gadus», atzīmēja viņa tuva līdzgaitniece L. Sargūna latviešu emigrantu katoļu oficiozā «Dzimtenes Balss» (1956, Nr. 10, 361. lpp.). Tas anahroniskais katolicisms, kurš būtībā saglabāja neskartu 19. gs. ticības mācību un pastorācijas metodes, nevarēja rast atbalsi jaunās paaudzes sirdīs. Tas bija un palika «tēvu tēvu ticība», kuru jaunā paaudze vērtēja un pārvērtēja. Buržuāziskais politiķis M. Valters, kurš pēc pievēršanās katolicismam bija gatavs atteikties no visa latviešu tautas progresīvās kultūras mantojuma, klerikāļu ietekmē apjūsvoja Latgales «garīgo seju», kuru skatīja, protams, klerikālo vēsturnieku greizā spoguļa attēlojumā: «Ka mūsu ateismā noskaņotā skola bija spējīga iznīcināt visu garīgumu, to it labi zinām. Vai šī pati mūsu skola nav izaudzīnājusi materiālistisko dieva noliegšanu, ar to pa daļai sagatavojot garīgo boļševismu,

kurš pie mums uzplauka raženi. Latgale [lasi — tās klerikāļi — Z. B.] prasīja savu skolu, tā vēl ticēja, tā tic, tās tauta dzīvo dievības jūtās, reliģiozā iedvesmā... Tāpēc garīgā boļševisma piekritēji bija pret Latgales pašvaldības skolu, lai iznīcinātu šo reliģiozo pamatu» (Kultūrvēsturiski materiāli, 413. lpp.). Jaunatgriezta katoļa fanātisms un zvērīnāts antikomunisms traucēja rūditajam politiķim atsaukt atmiņā it vienkāršo patiesību, ka tieši Latgalē katolicisms kā «dzīvs un spēcīgs pretsvars pret komunistisko ateismu» (Turpat, 388. lpp.) bankrotēja. Bankrotēja tieši savas antikomunistiskās ievirzes dēļ. Bankrotēja tāpat, kā ar laiku tas bankrotēs arī tradicionāli katoliskajās valstīs — Itālijā, Spānijā, Francijā.

Klerikāļu subjektīvās kļūdas, reakcionārās buržuāzijas «tuvredzīgā» politika pret katoļu baznīcu nebija noteicošā. Restaurēt katolicisma ietekmi masās baznīca nespēja nevis taktisku kļūdu, bet gan savas šķiriskās būtības dēļ. 20.—30. gados Vatikāna oficiālais kurss noslāpēja, apspieda reformu centienus, kurus pauda F. Trasuns un viņa domubiedri. Revolucionārā krīze, kas bija aptvērusi Latgales novadu, jau 20. gados kategoriski prasīja, lai baznīca savas ietekmes saglabāšanas interesēs vismaz norobežotos no kapitālistiskās sistēmas kliezozošākajām netaisnībām, sludinātu vismaz to buržuāzisko reformismu, kas katolicismā modē nāca pēc Vatikāna II koncila konstitūcijas «Par baznīcu mūsdienu pasaulē» (1965. g.). Reālistisks vietējo apstākļu, Komunistiskās partijas augošās ietekmes vērtējums lika F. Trasunam jau 20. gados uzstāties pret pārāk klaju troņa un altāra savienību, par baznīcas aparāta «depolitizāciju», kristīgās demokrātijas pretstatišanu autoritārisma un fašisma tendencēm. Īsi sakot, Latgalē jau kapitālisma vispārējās krīzes sākuma posmā bija nepieciešami tie «radikālie» līdzekļi, pie kuriem, cenšoties saglabāt savu ietekmi masās, Vatikāns ķērās tikai pēc pusgadsimta.

* *
*

Parlamentārās republikas gados katoļu baznīca atklāti tika identificēta ar politisko partiju, kas, baidoties no darba tautas un neuzticoties tai, sadarbojās ar latviešu lauku buržuāzijas partiju — Zemnieku savienību. Šī sadarbība, kuras pamatā bija kopēja antikomunistiska platforma, neiecietība pret «demokrātijas pārmērībām», kurss uz autoritārisma un fašistiskām valsts pārvaldes metodēm, izolēja katoļu baznīcu no plašākām tautas masām, neļāva tai pilnā mērā izmantot pat tās iespējas, kuras radīja zināma reliģijas sociālo sakņu nostiprināšanās buržuāzijas kundzības restaurācijas apstākļos. Par savu galveno uzdevumu uzskatot komunisma apkarošanu, katoļu baznīcai neatlika laika un iespēju pilnveidot savu ideoloģisko un pastorācijas darbību, saskaņot to ar jaunajiem apstākļiem, kuri neatvairāmi ietekmēja katoļticīgo apziņu.

Fašistiskās diktatūras gados

Latgales skola. Klasē pie sienas krucifikss, kuram abās pusēs «laikmetīgi» portreti — diktators K. Ulmanis un viņa vietnieks J. Balodis.

Inspektors jautā skolēnam: «Kas tās par bildēm?» Bērns atbild: «Tie ir tie divi ļaundari.»¹

(No Latgales novada folkloras pūra. 30. gadi.)

«Nepateicība ir pasaules alga.» Šis reliģiska pesimisma caurstrāvotais sakāmvārds droši vien ienāca prātā katoļu politiķiem, 16. maija rītā pamostoties fašistiski «atjaunotās» buržuāzijas diktatūras valstī. Lai gan objektīvi katoļu darboņi bija gatavojuši «tam diktatora kungam» ceļu, apvērsuma organizatori bija izrādījuši noteiktu piesardzību pret katoļu klerikāļiem, kuri draudzīgi, taču reizē visai noteikti bija brīdinājuši Zemnieku savienības barvežus no nepārdomāta «lēciena tumsā».

Vismaz Rīgas arhibīskapa A. Springoviča un katoļu partijas līdera A. Pastora pārsteigums noteikti bija neviltots, kad 16. maija rītā telefons nedarbojās, bet kā pie kūrījas ēkas, tā arī pie bīskapa J. Rancāna mitekļa patrolēja aizsargi un policijas agenti, kas laipni neieteica atstāt dzīvokli. Rīgas kūrījai bija pat laupīta iespēja nekavējoties sazināties ar pāvesta nunciatūru. Lai gan šis neoficiālais mājas arests bija īslaicīgs, tas rādīja, ka Ulmaņa fašistiskā kliķe nedomā pieļaut opozīciju no savu neseno sabiedroto puses. Jaunajā valdībā, kas tika sastādīta 17. maijā,² diktators neuzaicināja nevienu no katoļu partijas darboņiem. Tikai vēlāk valdībā kā izglītības ministra biedrs ar balsstiesībām kabinetā tika pieaicināts Daugavpils valsts baltkrievu ģimnāzijas direktors baznīkungs J. Camanis, kurš nebaudīja sevišķu kūrījas uzticību, jo vienmēr bija stāvējis tālu no katoļu partijas un tā sauktās Latgales separatistu kustības. Apvainojošu pliķi katoļu baznīcai cirta ministru prezidenta biedrs M. Skujenieks, 23. maija radorunā par fašistiskā apvērsuma cēloņiem aizrādot, ka daudzpartiju sistēma un parlamentārisms nav ļāvuši izveidot stabilu buržuāzijas varu, bet pret Zemnieku savienības ierosināto satvermes reformu «uzstājās četras internacionāles: komunisti, sociāl-

¹ Evaņģēlija legēnda par Jēzu Kristu vēstī, ka krustā kaltajam dieva dēlam abās pusēs bija sisti krustā divi noziedznieki.

² «Valdības Vēstnesis», 1934, 18. maijā.

demokrāti, daļa cittautiešu ar žīdu deputātiem priekšgalā un, beidzot, katoļu deputāti».³ Sāpīgāku publisku apvainojumu klerikālā antikomunisma apustuļiem un zvērinātiem antisemītiem bija grūti iedomāties.

Ar iekšlietu ministra 29. maija rīkojumu aizliedzot Latvijā ievest un izplatīt vairākus reliģiskos izdevumus no Polijas (tai skaitā baznīckungu aprindās pašus izplatītākos un Rīgas kūrijas reklamētos jezuītu rediģētos žurnālus «Przewodnik Katolicki» un «Rycerz Niepokalanej» un pat t. s. dzīvā rožukroņa lasījumu), fašistiskais režīms atņēma baznīcai tradicionālo garīgo barību.⁴ Valsts un pašvaldību iestāžu aparāta tīrīšana skāra arī bijušos katoļu partijas funkcionārus, bet luterāniskās baznīcas iespīšanās visās valsts dzīves sfērās radīja katolicisma ofensīvai papildu grūtības.

Kā šajos apstākļos rīkojās Rīgas kūrija? Apvērsums arī formāli atbrīvoja arhibīskapu un viņa vadīto garīdzniecību no uzticības zvēresta (kas faktiski arī agrāk tika ievērots tikai tiktāl, cik tāl tas neskāra katolicisma intereses), jo saskaņā ar konkordātā ietverto tekstu šis zvērests saistīja arhibīskapu ar valdību, kas nodibināta «uz Latvijas republikas satversmes pamata». Tomēr ar buržuāzijas diktatūru katoļu baznīcu saistīja nevis formālie zvēresti, bet kopējas šķiriskās intereses, kopīgs naids pret strādnieku kustību un komunismu. Nostājoties atklātā opozīcijā pret Ulmaņa režīmu, katoļu baznīca vājinātu buržuāzisko valsti, kas tādā gadījumā nespētu pietiekami efektīvi apspiest kreisos spēkus. Tāpēc, lai nevājinātu buržuāzijas diktatūru, nācās atbalstīt arī tās nevēlamu paveidu.

Katoļu prese nekavējoties mainīja toni, un drīz vien tās slejās parādījās oficiālās propagandas frāzes par «vēsturisku lūzumu», «atjaunotu Latviju» utt. u. tml. Rīgas arhibīskaps apmeklēja K. Ulmani un apsveica to ar «iegūtiem panākumiem, labi veikto darbu» un novēlēja turpmākos panākumus, «apsolīdams katoļu lojalitāti kopējā sadarbībā».⁵ Tomēr ar vārdiem vien nepietika. Katoļu partijas un preses nesenos «grēkus» — atklāto vēršanas pret parlamentārās iekārtas likvidāciju — baznīcai bija jāizpērk ar atklātu fašistiskā režīma varasvīru un katoļu baznīcas vadības «vienības» demonstrāciju. Sai nolūkā K. Ulmanis ierosināja valdības un baznīcas vadītāju kopīgu braucienu pa Latgali. Rīgas arhidiecēzes kūrījai izdevās panākt, ka diktators samierinājās ar to, ka valdības turnejas laikā katoļu garīdzniecība organizēs «augsto viesu» sagaidīšanu uz vietām. Ulmaņa tikšanās ar katoļu baznīcas vadību tika noteikta katoliskās Latgales centrā — Aglonā. Ievērojams kūrijas diplomātu panākums bija valdības brauciena pieskaņošana Latvijas katoļu lielākajiem svētkiem 15. augustā, kas īpaši plaši tika atzīmēti Aglonā. Valdības un

³ «Valdības Vēstnesis», 1934, 25. maijā.

⁴ Turpat, 1. jūnijā.

⁵ «Latgolas Vārds», 1934, 30. maijā.

baznīcas vadītāju tikšanos noteica uz 18. augustu. Tādējādi iepriekš ieplānotajai tikšanās reizei varēja piešķirt šķietami nejaušu raksturu.

Jāpiezīmē, ka Rīgas kūrijas vadība tolaik vēl nebija iekšēji samierinājusies ar luterāņu diktatūru un ārējā sirsnība tās rīcībā sedza iekšēju divkosību. Tā, piemēram, kūrija slepus inspirēja rakstus Polijas katoliskajā presē, kas vērsās pret Ulmaņa režīma nacionālistisko politiku, atturēja nacionālistiski noskaņotos baznīckungus, kas bija gribējuši sekot luterāņu mācītāju piemēram un nosūtīt pie K. Ulmaņa delegāciju ar uzticības un pateicības apliecinājumiem. Kūrija uzmanīgi sekoja «virsoņu krīzei», nesašķaņām valdošajā kliķē un slepus loloja cerības, ka vienpersoniskās diktatūras režīmu drīz vien aizstās jauns pseidodemokrātisks buržuāzijas diktatūras paveids.

Tomēr tautas masām nebija jāzina garīgo tēvu patiesais noskaņojums. Lai ārēji uzsvērtu savu lojalitāti, īsi pirms tikšanās ar valdības pārstāvjiem (11. augustā) A. Springovičs gana rakstā arhidiecēzes garīdzniecībai aizrādīja uz nepieciešamību latviskot lūgšanu «valodas ietērpū», kurš bija pārsātināts ar poloniem. Pretēji kūrijas tradīcijām šo rakstu publicēja presē, lai valdošo aprindu buržuāziskie nacionālisti varētu pienācīgi novērtēt katoļu baznīcas «tautiskos» centienus. Kad 17. augustā K. Ulmanis, kara ministrs J. Balodis, ministri V. Gulbis (iekšlietu), L. Adamovičs (izglītības), H. Apsītis (tieslietu), V. Rubulis (tautas labklājības) un viceministrs baznīckungs J. Camanis uzsāka braucieni pa Latgali, katoļu garīdzniecība visur bija sagaidītāju priekšgalā, neskopojoties ar uzticības apliecinājumiem valdošajai kliķei. 18. augustā Aglonas klosterī A. Springovičs atkārtoti «svinīgi deklarēja katoļticīgo Latvijas iedzīvotāju uzticību un gatavību kalpot vadonim».⁶ Atbildes runā diktators neslēpa, cik augstu viņš vērtēja šo deklarāciju, jo ar šādu policista un garīdznieka «sastrādāšanos» fašistiskais diktators saistīja valsts dzīves pamatu nostiprināšanu un uzplaukumu. Pilnīgo saprašanos un vienprātību katoļu virsgana un diktatora starpā Ulmanis uzskatīja par vajadzīgu vairākkārt uzsvērt savās Latgales brauciena laikā teiktajās runās,⁷ to plaši jo plaši izreklamēja oficiālā propaganda un katoļu prese.

Tikšanās Aglonā tiešām ievērojami nostiprināja katoļu baznīcas sadarbību ar fašistisko režīmu. Ar klerikālo tautas izglītības likumu un kreisi noskaņoto skolotāju vajāšanu, ar «relīģijas cieņas» aizsardzību presē un nesaudzīgām represijām pret komunistiem un atklātiem ateistiem jaunais režīms iemantoja visu konfesiju klerikāļu atzinību. Vēl tikai bija jāizkaulē naudas pabalsti. Tāpēc arī arhibīskapa pārrunās ar K. Ulmani Aglonā centrālo vietu ieņēma jautājums par pabalstiem. Lai demonstrētu katoļu

⁶ «Latgolas Vārds», 1934, 22. augustā.

⁷ «Valdības Vēstnesis», 1934, 20. augustā.

Aglonā 1934. g. augustā fašistiskais diktators vienojās ar katoļu baznīcas vadību par «sastrādāšanos».

baznīcas «trūkumu», pieņemšanu valdības locekļiem tišuprāt sarīkoja telpās, kurām bija nepieciešams remonts.

Aglonas klosterī K. Ulmanis pirmo reizi atklāti deklarēja savu uzticību klerikālismam un apsolija stiprināt visas konfesijas bez izņēmuma, nepiešķirot kaut kādas īpašas valdošās baznīcas privilēģijas luterānismam. Solījums nepārvērst luterānismu par oficiālu valdošo baznīcu daļēji nomierināja kūrijas bažas. Arī jautājumā par pabalstiem K. Ulmanis neskopojās ar solījumiem valsts kases iespēju robežās stiprināt baznīcas. Taču visnozīmīgākais Rīgas arhibīskapam bija diktatora solījums arī turpmāk respektēt katoļu baznīcas «sevišķās intereses» Latgalē, atbalstīt katoļu baznīckungu iespēšanos skolās un saglabāt neskartas katoliskās akcijas organizācijas — jaunatnes, sieviešu un izglītības biedrības. Lai gan pieredze mācīja Ulmaņa dāsnos solījumus uzņemt rezervēti, tomēr Aglonas tikšanās mazināja katoļu baznīcas slēpto opozīciju un radīja pirmās plaisas katoļu politiku rindās. Mērenākais spārns ar bīskapiem priekšgalā jau 1934. g. beigās nolēma pagaidām samierināties ar notikušajām izmaiņām. Rīgas kūrija pat apturēja pret K. Ulmani vērstu rakstu, kas bija nosūtīts publicēšanai Polijas katoliskajā presē. Nesamierināmāku pozīciju ieņēma partijas līderis A. Pastors, Latvijas Katoļu strādnieku biedrības vadītājs baznīckungs A. Oļševskis, kā arī poliski katolisko tradīciju entuziasti (A. Novickis, P. Stričko u. c.), kuru darbību nacionālistiskais režīms jūtami ierobežoja. Tomēr arī

viņu balsis iekļāvās korī, kas slavināja diktatūru. Ja, pēc politikajā pārvaldē ienākušām ziņām, bijušais kristīgo līderis privātā sarunā 1934. g. beigās bija izteicies, ka K. Ulmanis ir pelnījis cilpu kaklā, tad atklātībā A. Pastors rakstā «Prezidenta Ulmaņa valdība un katoļi»⁸ neskopojās «katoļu tautas» vārdā izteikt uzticības apliecinājumus diktatoram. Tiesa, turpat kristīgo partijas bijušais vadītājs atklāja kārtis: «... jo citur katoļiem nav draugu. Sociālisti — komunisti *a priori* ticīgajiem ir ienaidnieki.» Tāpat A. Pastors izplāpājās arī par šīs draudzības dziļākajām saknēm, proti: tikai K. Ulmaņa Pagaidu valdība un toreizējais armijas virspavēlnieks J. Balodis 1920. g. palīdzējuši «atbrīvot» Latgali no tautas varas, no padomju varas.

Fašistiskais režīms, protams, nebija tik naivs, lai šos uzticības apliecinājumus uzņemtu nopietni. Tas labi apzinājās, ka baznīckungu vārdi nenāk no sirds. Ikmēneša ziņojumos par politisko stāvokli valstī, kurus valdībai sagatavoja Iekšlietu ministrijas Administratīvais departaments un politiskā pārvalde, atradās ziņas arī par katoļu baznīcas darbību. Rīgas kūrijas atklātais atbalsts Ulmaņa kliķei tobrīd bija viss, ko jaunais režīms varēja

Bezmaksas izdevums

VIŅA EKSCELLENCES
RĪGAS ARCHIBĪSKAPA-MĒTROPOLĪTA
ANTONIJA SPRINGOVIČA

ĢANA RAKSTS

par bezdievību un Katolisko akciju

Arhibīskapa ģana rakstu ticīgajiem caurstrāvoja klerikālais antikommunisms.

⁸ «Latgolas Vārds», 1934, 17. oktobri.

prasīt no katoļu baznīcas Latvijā. Saskaņā ar evaņģēlija mācību — dodiet ķeizaram, kas ķeizaram pienākas, un dievam, kas dievam pienākas (Mat., 22., 21.) — Rīgas kūrīja deva fašistiskajai valdībai, kas tai pienācās, un Vatikānam, kas tam pienācās. Un, ja nu fašistiskās valdības daļa salīdzinājumā ar pāvesta daļu bija visai niecīga un sākotnēji aprobežojās ar formālu, pagaidu atbalstu, ciktāl tas nebija pretrunā ar tālejošajiem Vatikāna plāniem, tad tur bija vainojama ne tik daudz vietējā garīdzniecība, cik Vatikāna lielā politika. Nedrīkstam aizmirst, ka Rīgas arhidiecēzes kūrīja bija tikai akls un visai centīgs ierocis Vatikāna politiķu rokās. Ārēja, publiski plaši izreklamēta lojalitāte un reizēm pat cieša sadarbība ar luterānisko Ulmaņa kliķi un patiesa, neviltota uzticība autoritārajam režīmam, īpaši korporatīvismam, kas bija patapināts no katolicisma sociālās mācības, raksturoja vietējās katoļu hierarhijas politisko līniju laikā no 1934. līdz 1940. g. Par spīti konfesionālo interešu pretšķībām un atsevišķām, reizēm diezgan asām, sadursmēm starp valdību un Rīgas arhibīskapa kūrīju, šim kursam katoļu baznīca palika uzticīga līdz galam.⁹ Šīs politikas ietvaros Rīgas kūrīja vienlaikus atrada iespējas gatavot katoļu baznīcu Latvijā «jaunajai kārtībai», ko Austrumeiropai bija iecerējuši vācu militāristi hitleriešu ģenerālštābā un kardināli Romas kūrījā.

Latvijas baznīcas provinces izveidošana. 1937. g. sinode

Klerikālās reakcijas pastiprināšanās fašistiskās diktatūras gados radīja labvēlīgus priekšnoteikumus arī katoļu baznīcas pozīciju nostiprināšanai. Fašistiskā diktatora K. Ulmaņa plaši reklamētais valdības atbalsts baznīcām radīja savdabīgu sacensību konfesiju starpā: ikviens no tām centās paplašināt savas darbības sfēru, radīt jaunus, skanīgākus reliģiskos institūtus, ar baznīciskuma ārējo greznību cenšoties apslēpt augošo reliģijas ietekmes mazināšanos masās.

Katoļu baznīcas sūri grūti izcīnītās pozīcijas buržuāziskajā parlamentā, jau ierastā tirgošanās par politisko ietekmi valdībā un vietējās pašvaldības iestādēs sabruka vienā dienā. Politisko partiju darbības aizliegumu katoļu klerikāļi uztvēra kā ierobežojumu pašas baznīcas darbībai — tik cieši praksē bija saauguši tādi jēdzieni kā kancele un vēlēšanu tribīne vai sprediķis un politiskā agitācija. Labi pārzinot politisko noskaņojumu masās,

⁹ Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā, 160.—227. lpp.

katoļu baznīca pamatoti uzskatīja, ka atteikšanās no buržuāzijas diktatūras demokrātiskās izkārtnes var tikai saasināt šķiru pret-runas, paātrināt to pāraugšanu atklātā konfliktā.

Pagāja vairāki gadi, līdz katoļu baznīcas sadarbības mēģinājumi ar fašistisko režīmu kļuva daudzmaz patiesi. Un arī tad šī sadarbība nebūt neatspoguļoja visas garīdzniecības vienprātīgu nostāju: daudzi baznīckungi ne vien negribēja, bet arī vienkārši nevarēja ignorēt tautas masu antifašistisko noskaņojumu. Tiesa, sākoties Spānijā pilsoņu karam, baznīcas vadība uzlaboja savas attiecības ar fašistisko režīmu. Pārskatā par politisko stāvokli valstī 1936. g. oktobrī Iekšlietu ministrija, kurai bija pietiekami plaša un labi informēta aģentūra katoļu baznīcas vadībai tuvu stāvošās aprindās, atzīmēja: «Pārrunās ar arhibīskapu Springoviču, bīskapu Rancānu, ārstu Rancānu [bīskapa brāli — Z. B.] un citiem pēdējie uzsver, ka tagadējā starptautiski sarežģītā brīdī par katru cenu jāturoties vienoti kopā ar nacionālo valdību... Raugoties uz notikumiem Spānijā, uz starptautiskiem kara draudiem, esot viena vēlēšanās, lai mēs, turoties kopā, vienotiem spēkiem varētu turpināt izveidot mūsu valsts iesākto darbu. Neatzīstot pašreizējos apstākļus, tiecoties pēc kā cita, varot nonākt daudz sliktākos apstākļos, varot piedzīvot līdzīgas briesmas, kādas pašreiz plosoties Spānijā.»¹⁰ Taču viena daļa draudžu garīdzniecības, kas bija ciešāk saistīta ar masām, bija politiski tālredzīgāka par oficiālo baznīcas vadību un, saklausot briestošās sociālās revolūcijas tālo dunoņu, uzskatīja par labāku norobežoties no fašistiskā režīma. Viņi bija par buržuāzijas diktatūras demokrātiskās fasādes atjaunošanu. Meklējot analogijas vēsturē, būtu jāatzīst, ka kapitālisma krīzes asums Latvijā jau 30. gados atsevišķiem tālredzīgākiem baznīcas darbiniekiem lika meklēt un saskatīt tos ceļus, tās demokrātiskās alternatīvas fašismam, kuras katoļu baznīca Spānijā pamanīja tikai 70. gados, Franko režīma norieta apstākļos. Taču baznīcas oficiālā vadība šai laikā solidarizējās ar fašismu uz kopējas antikomunisma platformas, saistīja savu likteni ar fašismu tāpat, kā to darīja katoļu hierarhija Spānijā pilsoņu kara gados.

Šis solidaritātes apliecinājums bija arī baznīcas hierarhijas aparāta tālāka attīstība. Pēc vienošanās ar fašistisko valdību Vatikāns 1937. g. 8. maijā ar Pija XI bullu «*Aeterna animarum salus*» izveidoja Latvijā jaunu — Liepājas bīskapiju, kura bija paredzēta misiju darbības aktivizēšanai Kurzemē un Zemgalē. Līdz ar to radās baznīctiesiskie priekšnoteikumi Rīgas arhidiecēzes pārveidošanai par pilnīgi patstāvīgu baznīcas provinci — metropoliju, kurai jāaptver vairākas, vismaz divas bīskapijas. Ar citu pāvesta Pija XI bullu «*Plurimum sane*» tai pašā 1937. g. 8. maijā Rīgas arhibīskapija tika pārveidota par metropoliju. Par šīs provinces vadītāju tika iecelts līdzšinējais Rīgas arhibis-

¹⁰ LCVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 549. lp.

Vēl vienu vārdu...
 Katoli ZEMĒKU LAIKROKSTS

LATGOLAS VORDS

Sārdzinātājam mēnesim:
 par vārdzīmju pēta rādītājiem
 Vārdi ar katru pēti... 50 sēti
 Tēti... 10
 Zīmējumu dāta... 10

Redakcijai un administrācijai:
 REZERVĒ Atbrīvotības ceļā 20. Tālrunis 127
 Tālrunis pēta 2042. Pēta akceptē 12

Nr. 36. 1984. g. trešdā 12. septembrī. Sēspadsmētais goda godums.

Vodūns Kārļis Ulmanis atver Latgalei jaunu laikmetu.

Latgalei ir sādāto sādā ar Latvijas
 mēnesim. Latgalei dārdē, ir tāto dāto
 sādā ar Latvijas, dāto, Latgalei dāto

Slavinājumi katoļu presē, svinīga sagaidāšana baznīcās — fašistiskajam diktatoram.

kaps — tagad metropolīts A. Springovičs. Aktu par Rīgas metropolijas nodibināšanu svinīgi pasludināja 1937. g. 8. septembrī.

Pi ms metropolijas oficiālas izveidošanas vajadzēja beidzot sasaukt Rīgas arhidiecēzes sinodi. Pēc ieceres tai vajadzēja rezumēt atjaunotās arhibīskapijas līdzšinējo darbību un izstrādāt statūtus, kas baznīcietiski regulētu garīdzniecības darbību, kulta praksi, īsi sakot, — rēglamentētu visu baznīcas iekšējo dzīvi. Sinode notika Rīgā no 19. līdz 21. augustam.

Katoļu baznīcas kanoniskās tiesības uzliek par pienākumu katrā diecēzē vismaz vienreiz desmit gadu laikā sanākt vietējai sinodei.¹¹ Cariskajā Krievijā valsts vara neļāva izpildīt šo kanonisko tiesību kodeksa normu. Bet kādi gan apstākļi kavēja sinodes sasaukšanu buržuāziskajā Latvijā? Kāpēc pirmā — un arī vienīgā — Rīgas arhidiecēzes sinode notika turpat 19 gadus pēc Rīgas bīskapijas atjaunošanas vai 15 gadus pēc Latvijas — Vatikāna konkordāta?

Lai rastu atbildi uz šiem jautājumiem, kuri 20.—30. gados jo bieži tika pārspriesti katoļu garīdzniecības aprindās, nedaudz tuvāk jāpievēršas garīdzniecības un bīskapa attiecībām, iekšējam nesaskaņām garīdzniecībā.

F. Trasuna izslēgšanu no baznīcas, Rīgas kūrijas izrēķināšanos ar «latviešu shizmas» vadītāju un Rīgas bīskapijas atjaunošanas iniciatoru latviešu tautības garīdznieku lielākā daļa nosodīja, taču nosodīja si:di, sarunās ar šķietami uzticamiem domubiedriem (nereti tomēr šo sarunu atstāstījums ar lielākiem vai mazākiem izpušķojumiem nonāca kūrijas dzirdīgajās ausīs). Bīskapa kūrija vērīgi sekoja tiem 22 garīdzniekiem, kuri savā laikā bija parakstījuši līdzjūtības vēstuli F. Trasunam, tātad bija solidarizējušies ar pēdējo. Tiesa, neviens no opozicionāriem neuzdrošinājās atklātībā pacelt balsi ne 1925. g., ne arī vēlāk. Visa garīdzniecība zināja, ka katoļu baznīcas dzīvi Latvijā lielā mērā vada «me'nais pāvests» V. Leduhovskis, viņa domubiedri Varšavā un poliskā katolicisma pilnvarotais pārstāvis — savdabīga «pelēkā eminence» Rīgas arhibīskapa kūrijā — A. Novickis.

Notikumu attīstība buržuāziskās Latvijas politiskajā dzīvē apliecināja F. Trasuna tālredzību: ja katoļu baznīcas vadībā būtu pārstāvēts kāds Latgales Demokrātu partijas reāls paveids ar samērā plašu sociālo bāzi masās vai arī ja katoļu klerikāļu partija nebūtu cieši saistījusies ar budžu Zemnieku savienību, tad katoļu klerikālisma idejiski politiskā ietekme masās būtu nesalīdzināmi spēcīgāka.

Garīdzniecībā bija ne mazums cilvēku, kas tādu vai citādu apsvērumu dēļ nosodīja baznīcas oficiālās vadības politisko kursu, vēl vairāk bija garīdznieku, kuri nevarēja aizmirst «vecos labos laikus», kad tālu no Mogiļovas arhibīskapijas pārvaldes centra varēja dzīvot pēc sirds patikas, izsargājoties tikai no pareizticīgā

¹¹ *Codex iuris canonici*. Vaticano, 1933, can. 356.

popa un vietējās administrācijas okšķeriem. Savstarpējas izsekošanas, denunciāciju sistēma, ko Rīgas arhidiecēzes kūrīja ieviesa disciplīnas nostiprināšanas vārdā, derdzās pat daudz pieredzējušiem dvēseļu ganiem.

Bailes no opozicionārās garīdzniecības arī atturēja Rīgas kūrīju no sinodes savlaicīgas sasaukšanas. Taču vienreiz tai bija jāsapulcējas. Pat visnotaļ liberālā nunciatūra, kas atbalstīja Rīgas arhibīskapa centienus izskaust pat atmiņas par garīdzniecības «dumpi» un «latviešu shizmu», mudināja ar sinodi vairs nevilcināties.

Arī sinode bija iecerēta galvenokārt garīdzniecības disciplīnas nostiprināšanai. Tāpēc tās sagatavošana un norise bija ideāli saskaņota ar fašistiskās diktatūras laikā valdošo autoritārisma garu. Lai nodrošinātu sev vēlamu balsošanas mašīnu, uz sinodi bija uzaicināta paša arhibīskapa izraudzīta publika: abi palīgbiškapi — J. Rancāns un B. Sloskāns, diecēzes konsultori, klosteru un kongregāciju priekšnieki, semināra rektors un profesori, dekāni, visi Rīgas pilsētas prāvesti, vikāri un skolu kapelāni un... tikai pa vienam delegātam no katra dekanāta. Tos izvēlēja paši garīdznieki dekanātu konferencēs. Tādējādi draudžu garīdzniecību būtībā pārstāvēja tikai 15 delegāti.

Visi sinodes sagatavošanas priekšdarbi praktiski atradās kūrījas kanclera prelāta E. Stukela un visur esošā semināra inspektora A. Novicka ziņā. Tiesa, formāli visos oficiālajos amatos līdzās t. s. poļu kliķes (tā «tautiski» noskaņotie garīdznieki aģentūras ziņojumos politiskajai pārvaldei dēvēja savus poļu orientācijas amatbrāļus) pārstāvjiem bija garīdznieki, kas bija pazīstami kā «latviešu shizmas» piekritēji. Taču faktiski pēdējie bija tikai aizsegs, mesli garīdzniecības vairākuma sabiedriskajai domai. Tās ietekmēšanai bija nepieciešama pat nunciatūras netieša klātbūtne visā sinodes sagatavošanas un norises procesā.

1937. g. jūnijā un jūlijā dekanātu konferencēs, ievērojot visus nepieciešamos piesardzības pasākumus, notika sinodes statūtu projekta apspriešanas komēdija un delegātu izvirzīšana sinodei. Sapulcētajiem prāvestiem nolasīja priekšā projekta tekstu latīņu valodā. Ierindas garīdzniekiem faktiski nebija dota iespēja iepazīties ar projektu. Tomēr atradās garīdznieki, kuri svētā vientiesībā uzskatīja, ka kūrīja beidzot reiz nolēmusi vaļsirdīgi apspriesties ar draudžu ganiem, uzklaut viņu domas. Uz kūrīju sāka plūst dokumenti, kas liecināja, ka vecais dumpīgais gars garīdzniecībā joprojām ir dzīvs. Atradās pat pārdrošnieki, kas prasīja izbeigt aizbildināšanos ar 10—20 poļu tautības draudzes locekļu garīgajām interesēm un tādējādi maskēt latviešu un baltkrievu tautības draudzes locekļu pārpoļošanu. Savos ierosinājumos garīdznieki nosodīja nemitīgās prāvestu pārceļšanas no draudzes uz draudzi, jo tās izputinot garīdzniekus un radot lielu nemieru gan garīdzniekos, gan ticīgajos, kuri, vērodami baznīckungu terorizēšanu,

atsakās laist dēlus garīgajā seminārā.¹² Zemgales dekanāta garīdznieki vienbalsīgi izteica vēlēšanos grozīt projekta 14. paragrāfu, kas uzlika par pienākumu garīdzniekam pastāvīgi valkāt sutanu un «visiem redzamu tonzūru»,¹³ aizrādot, ka «attiecībā uz garīdznieka tērpu būtu vēlams piemēroties citām katoliskām kultūrālām valstīm». ¹⁴ Rēzeknes dekanāta garīdznieki vienbalsīgi prasīja atcelt aizliegumu garīdzniekiem apmeklēt teātrus, kino-teātrus, koncertus, pamatoti uzskatot, ka šāds aizliegums kavējot pastorācijas darbu ¹⁵ Nodaļa «par klēra pienākumiem»,¹⁶ kuru ievadīja atgādinājums, ka garīdznieks šai pasaulei ir miris, lai kalpotu dievam, izraisīja vispārēju neapmierinātību un kurnēšanu. Nodaļā bija papildināti un tālāk attīstīti kanonisko tiesību kodeksa aizliegumi, siki jo siki skarot garīdznieku vizizplatītākos netikumus — alkoholisko dzērienu pārmērīgu lietošanu, kāršu spēli un celibāta pārkāpšanu. Īpašs paragrāfs (23.) paredzēja sodu jauniešvētītam baznīckungam, kurš pirmās misas (primīcijas) gadījumā piedzeras pats vai apdzirda savus amata brāļus. Aizliegums sekoja aizliegumam — divpadsmit paragrāfi pēc kārtas piedraudēja garīdzniekam ar suspensu *ipso facto*¹⁷ par pārkāpumiem, kurus baznīcas kanoni tik stingri nesodīja. Vareja rasties iespaids, ka statūti bija rakstīti nevis garīdzniecībai, t. s. zemes sālij, bet izvirtuļu, alkoholiķu un kāršu spēlmaņu korporācijai. Kūrija tomēr kategoriski atteicās ievērot statūtu apspriešanas gaitā izteiktos vismērenākos vēlējumus: sodu *ipso facto* aizstāt ar katrā konkrētā gadījumā uzliekamu sodu (tātad pēc principa: kas nav pieķerts, tas nav zaglis) vai arī atstāt tā ievērošanu garīdznieka sirdsapziņai.

Par garīdzniecības pretestību kūrijai liecina fakts, ka daļa no sinodē deleģētajiem vai arhibīskapa speciāli uzaicinātajiem garīdzniekiem bija nolēmusi boikotēt autoritāro sinodi. Sinodes ceremonijmeistars — promotors bīskaps J. Rancāns uzskatīja par nepieciešamu publiski presē brīdināt dumpīgos: «Aicinātiem sinodē jāierodas obligatoriski, pretējā gadījumā jādod attaisnojoshi iemesli un paskaidrojumi, kas atbrīvotu no ierašanās.»¹⁸

Par izmisuma diktētu mēģinājumu ietekmēt ietiepīgo arhibīskapu uzskatāms astoņu garīdznieku (seši no tiem — draudžu prāvestu izvirzītie delegāti) lūgums, kas sinodes pirmajā dienā bija iesniegts ģenerālvikāram J. Rancānam: «Šie likumi paliks kā vēsturisks dokuments, kas liecinās par mūsu arhidiecēzes garīdzniecības vājībām un ļauniem tikumiem.»¹⁹ cenšoties vismaz ar šādu argumentu mikstināt statūtu nepieredzēto bardzību,

¹² LCVVA, 633. f., 1. apr., 14. l., 142., 143., 148., 149. lp.

¹³ Izcirptu matu laukumiņu galvvidū.

¹⁴ LCVVA, 633. f., 1. apr., 14. l., 138. lp.

¹⁵ Turpat, 139., 140. lp.

¹⁶ *Synodus*, 30.—35. lpp.

¹⁷ Lidz ar pašu faktu, t. i., sods stājas spēkā automātiski.

¹⁸ «Rīgas Vēstnesis», 1937, 19. augustā. Un tomēr daži drosmīgākie izpalika.

¹⁹ LCVVA, 633. f., 1. apr., 14. l., 5. lp.

Excellentissimo Domino, Domino Promo-
tore Synodi Archidiececesanae Rigensis.

Ratione statutuum synodaliu[m] humillime
petimus Excellentissimum Dominum proponere
Excellentissimo Ordinario loci sequenti a sup-
plicia nostra.

"In decretis 15-17/1926 inclusive, quibus adiu-
gitur paena -, suspensio ipso facto a divinis
Ordinario loci speciali modo reservata",
mutare tali modo ut sic ciantur verba:

"ipso facto incurrunt suspensionem a divinis
Ordinario loci speciali modo reservatum"

Nam in nostra Archidiececesi non sunt multi,
qui nimis potius a seculis indulgent excepto uno
alterove casu. Quare hoc erit dedicere aliis
sacerdotibus ac si nostra aetate tam mali sacer-
dotes fuissent ut tam severas leges promulgan-
dae necessariae essent.

Præterea: multi propter parvitatem materiae
parvipendunt illam censuram: alii autem nimis
scrupulose laborant. Ceterum haec censura
volummodo aggravaret nostras conscientias et

nullus sacerdotum erit in nostra Archidiececesi
qui non erit suspensus, quin ipse hoc sciret vel
putaret. Haec leges remaneant ut documentum
historicum, qui testificaretur de vilitate et
malis moribus cleri nostrae Archidiececes.

Rigae

15. Jul. 1927.

1. B. Lavrenovics

2. Sacerdos Simonilius Potomansky

3. Pallas

4. Abs. Potomansky

5. Sacerdos Simonilius Potomansky

6. ~~Sacerdos Simonilius Potomansky~~ ipse expressit.

7. Sacerdos

8. Sacerdos

Opozīcija brīdina: «Šie likumi paliks kā vēsturisks dokuments,
kas liecinās par mūsu arhidiecezes garīdzniecības vājībām un
ļauņiem tikumiem.»

brīdināja bīskapu lūguma iesniedzēji. Tomēr arī šis pēdējais mēģinājums nespēja ietekmēt stūrgalvīgo sinodes vadību. Nākošajā dienā, 20. augustā, sinodei lika priekšā negrozītu projektu. Sinodes vadību gaidīja nepatīkams pārsteigums, proti, kad bīskaps J. Rancāns lasīja statūtu tekstu un sinodes locekļiem pēc katras nodaļas nolasišanas bija jādod savs vērtējums «*placet*» vai «*non placet*»,²⁰ pēc nodaļas par garīdzniecības pienākumu nolasišanas parastā «*placet*» vietā ne mazums garīdznieku atbildēja «*non placet*», bet vairākums spītīgi klusēja. Tātad lielākā daļa bija noteikti nemierā ar to. Taču arhibīskaps nedomāja padoties. Sinodes sekretāram nācās tikai «izlabot» protokolu un svītrot opozīcijas izpausmes dokumentālo pierādījumu.²¹ Incidentu varēja uzskatīt par nokārtotu, lai gan bīskaps vēlāk lika dumpiniekiem rūgti nožēlot savu rīcību. Sinodes locekļu mēles taču tālredzīgi saistīja zvērests par sinodes sēžu slepenības ievērošanu, tāpēc kūrīja droši varēja ignorēt garīdznieku protestus.²² Pārkāpjot dieva 8. bausli («tev nebūs nepatiesu liecību dot pret savu tuvāko»), tā izsludināja kā pieņemtu un publicēja rupji viltotu protokolu,²³ tādējādi sniedzot «augsti tikumisku» paraugu visai garīdzniecībai un pārliecinoši parādot, cik vienkārši var viltot vēsturi, cik kritiski dažkārt jāuzņem baznīcas dokumenti.

Pretojoties pret neizpildāmu statūtu pieņemšanu, godīgākie garīdznieki taču gribēja tikai samazināt baznīckunga obligātās liekulības devu, kuru vēl vairāk pasvītvoja sodu *ipso facto* raksturs. Turpretī arhibīskapa kūrīja spieda pakļautos garīdzniekus būt liekulīgiem. Arhibīskapa stingrajās rokās viņiem bija jāklūst inertiem — bez sava «es», bez savas gribas, bija jāprot aplūsināt pat sirdsapziņas balsi, ja tā neskanēja unisonā ar kūrījas prasībām un direktīvām. Ierindas garīdznieks taču bija tikai bandinieks šaha spēlē, kuru vadīja ordinariāts. Cik atbaidoši pretīga bija šī «vadība», liecina arhidiecēzes statūtu 34. paragrāfs, kurš noteica: ikvienam diecēzes garīdzniekam, sasniedzot 35 gadu vecumu, jāstāda testaments un jānodod tas glabāšanai kūrījā. Paraugtestamentā apzinīgs baznīckungs «brīvi un bez spaidiem» par visas savas mantas vienīgo mantinieku iecēla katoļu baznīcu Latvijā, bet par testamenta izpildītāju — Rīgas kūrījas notāru vai citu arhibīskapa ieceltu personu. Ja garīdznieks tā rikojās, kūrīja veicināja viņa mantas vairošanos, ja ne — priesteris varēja atvadīties no cerībām uz ienesīgu draudzi vai baznīcas amatu.

Rīgas bīskapa ieviestā nūjas disciplīna, sinodālo statūtu stingrība, kura tālu pārspēja kanonisko tiesību kodeksa normu stingrību, radīja garīdzniecībā augošu nemieru. Uz metropolītu mēdza attiecināt zināmo parunu — lielāks katolis nekā pats

²⁰ *Placet* — piekritu; *non placet* — nepiekritu.

²¹ LCVVA, 633. f., 1. apr., 15. l., 123. un 132. lp.

²² Un tomēr politpārvaldes aģents jau 1937. g. 10. septembrī varēja informēt savus saimniekus par balsošanas patieso norisi.

²³ *Synodus*, 27. lpp.

pāvests. Taču kritiķus drīz vien apklusināja senā romiešu sakām-vārda atgādinājums: «*dura lex, sed lex*» — likums ir bargs, tomēr tas ir likums.

Nopietnas grūtības sinodē radīja arī vienota cenrāža izstrādāšana par baznīcas garīgajiem pakalpojumiem. Tikai prelāta D. Jasinska atgādinājums, «ka augstās takses dēļ interesenti griežas pēc pakalpojumiem pie svešām konfesijām», nedaudz ierobežoja garīdznieku alkatību. Latgalē dzima bezdievju cilts — ar to vajadzēja rēķināties. Ticības lietās vienaldzīgākie varēja lūgt piekāpīgāka, lētāka vietējā pareizticīgo vai luterāņu garīdznieka pakalpojumu.

Garīgo pakalpojumu cenas pirms sinodes regulēja galvenokārt ieradums, protams, arī konkurence, draudzes locekļu ticīguma pakāpe, garīdznieka alkatība un komerciālā izveicība, ticīgo materiālajai izmantošanai vairāk vai mazāk labvēlīgi ārējie apstākļi (citu, konkurējošu konfesiju tuvums un tajās pastāvošās garīgo pakalpojumu cenas, katoļu baznīcas ietekme pašvaldībā, antiklerikālisma un antirelīģiskās propagandas ietekme utt.). Ievērojot visus šos faktorus, arhidiecēzes sinode noteica tikai garīgo pakalpojumu minimālo taksi, lētāk par kuru sniegt ticīgajiem «dieva žēlastību» bija aizliegts. Maksimālās takses joprojām palika garīdznieku «sirdsapziņas lieta» un bija atkarīgas no katra garīdznieka veiklības. Vienīgais praktiskais padoms, ko prāvestiem sniedza arhidiecēzes sinode, bija — censties nenovest tirgošanos līdz publiskam skandālam.²⁴

Kāpēc Rīgas arhibīskapam bija jāatgriežas pie tarifu publicēšanas oficiālā baznīcas dokumentā, tādējādi atdzīvinot viduslaikus? Atbildi uz to sniedz Asūnes draudzes prāvesta A. Tumana 1937. g. 6. jūlija ierosinājums līdz ar papildinājumiem kūrijas sagatavotajam arhidiecēzes statūtu projektam: «Ar statūtu jānoteic,» ierosināja A. Tumans, «visiem arhidiecēzes garīdzniekiem, visām viņu kancelejām (netaisot izņēmumu kūrījai) vienāda dažādu maksājumu (par metrikām utt.) takse. Tās trūkums ārkārtīgi kaitē presbiteru labai slavaī, sarūgtina ticīgos... Statūtos jāietver pants, kas aizliedz tādiem kangariem pieņemt pie visiem sakramentiem, sniegt visus garīgos pakalpojumus svešu draudžu locekļiem bez šo prāvestu ziņas un atļaujas, pilnīgi dezorganizējot viņu draudzes ar zināmu labināšanos...»²⁵ Patiesības labad tūdaļ jāpiezīmē, ka runāt par «kangariem» varēja tikai tāds līdz sirds dziļumiem aizvainots ticīgo izspiedējs kā A. Tumans. Ja arī kāds cits baznīckungs «dezorganizēja» sava kaimiņa draudzi ar «labināšanos», pārdodot garīgos pakalpojumus lētāk, tad šāds ticīgo labdaris no cietušā — «aplaupītā» prāvesta — atšķīrās tikai ar cenu. Turpretī par komunistu dēvētais baznīckungs K. Kangars, kura uzvārdu A. Tumans un citi izspiedēji

²⁴ *Synodus*, 45. lpp.

²⁵ LCVVA, 633. f., 1. apr., 14. l., 143. lp.

sutanās lietoja kā attiecīgu sugas vārdu, radikāli atšķirās no amata brāļiem — tirgoņiem ar «svēto» precī. Viņa kanceleja nepazīna likmes par ticīgiem sniegtajiem garīgajiem pakalpojumiem. K. Kangars parasti samierinājās ar ticīgo labprātīgiem ziedojumiem, nereti no savas kabatas piemaksājot kūrījai tās pieprasītās «cietās» likmes. Tāpēc arī pie viņa plūda «svešu draudzū locekļi», tāpēc viņu neieredzēja, pat ienīda amatbrāļi. Kūrīja, dekāni nemitīgi represēja vienīgo «balto zvirbuli» arhidiecēzes garīdzniecībā un ņirgājās par to, taču K. Kangars neliekuļotas lēnprātības garā pacieta represijas un nievas, ne par matu neatkāpdamies no saviem uzskatiem, no evaņģēlija aizrādījuma, ka «dieva žēlastība» nav ne pārdodama, ne pērkama.

Cik tālu no K. Kangara uzskatiem bija arhidiecēzes sinodē pulcējušos Latvijas garīdznieku pārstāvju uzskati, liecina sinodes apstiprinātās garīgo pakalpojumu cenas. Cenrādī kā minimālā pieņemta likme, kuru savos ziņojumos kūrījai prāvesti bija minējuši kā maksimālo.²⁶

Nosakot likmes par garīgiem pakalpojumiem, sinodes sēdē notika zīmīgs incidents. Bija jau izstrādāts oficiāls dispensu un mesu cenrādis, kārtā pienāca sakramentiem. Te daži piesardzīgākie garīdznieki sāka izteikt šaubas: vai, nosakot cenrādi sakramentiem, netiks pārāk diskreditēts to svētums? Sēdes vadītājs izsludināja 15 minūšu ilgu pārtraukumu, kura laikā visautoritatīvākie teologi izklidēja vājtīcīgo bažas. Pēc sēdes atsākšanās kā izsolē skanēja: «Kristības — 2 lati, laulības bez dziedāšanas — 5 lati; ar dziedāšanu — 10 lati...»²⁷ Tika izstrādātas cietas likmes. Der atzīmēt, ka likmes, kas tika publicētas kā sinodē pieņemtās, bija ievērojami augstākas par sinodes sēdē apstiprinātajām. Sākotnējais cenu variants vairs neapmierināja kūrījas amatvīrus, kuru alkatīgās rokas rediģēja sinodes materiālus. Zīmīgi, ka sinodē nerada atsaucību Preiļu dekanāta delegāta B. Lavrinoviča ierosinājums: baznīckungus, kuri atsakās izpildīt savu svētāko pienākumu — kristīt bērņus — bez atlīdzības, arī sodīt ar suspensu *ipso facto*.

Pēc B. Lavrinoviča domām, šāda rīcība sodāma vismaz tikpat stingri kā pārmērīga dzeršana, kāršu spēle, kinoteātra apmeklējumi. Tomēr sinode ierosinājumu noraidīja. Baznīckungu centību naudas iekasēšanā tā visnotaļ atbalstīja. Tad jau labāk, lai mazturīgā draudzes locekļa bērņs nomirst nekristīts.

Sinode apstiprināja arī vairākas saistošas instrukcijas garīdzniecības pastoraļajai darbībai, unificēja un apstiprināja dažādu katoliskās akcijas biedrību statūtus.

²⁶ *Synodus*, 114.—116. lpp.; LCVVA, 633. f., 1. apr., 18.—24. l. Jāievēro, ka prāvestu ziņojumos kūrījai tikai reti tika uzrādītas patiesās likmes, tā ka pēc šīm likmēm tika noteikts garīdznieku obligāto iemaksu apjoms kūrījai. Bez tam katrs garīdznieks centās cits citu pārspēt liekulībā un izlikties par nesavtīgu «Kristus vina drāza» strādnieku. Tāpēc šajos ziņojumos garīgo pakalpojumu likmes (*taxa pro iure stolae*) parasti ir apzināti samazinātas.

²⁷ LCVVA, 633. f., 1. apr., 15. l., 137. lp.

Troņa un altāra savienība. Liepājas bīskaps A. Urbšs (pirmais no labās) pēc uzticības zvēresta.

Fašistiskās diktatūras gados, relatīvi brīvāka no politiskās darbības, katoļu baznīca vairāk uzmanības pievērsa baznīcas iekšējai dzīvei. Protams, politikānisms garīdzniecībā bija laidis dziļas saknes. Spilgts pierādījums tam bija cīņa par jaundibināto Liepājas bīskapiju. Bīskapiju nodibinot, par tās pagaidu administratoru tika iecelts Rīgas arhibīskaps. Taču jau kopš 1936. g. rudens Liepājas bīskapa sēdekļa pretendenti aktīvi meklēja fašistiskās valdības atbalstu savām kandidatūrām, vienlaikus nomelnodami iespējamus sāncenšus. Politpārvalde saņēma bagātīgus, daudzpusīgus baznīckungu raksturojumus, guva ieskatu par visām iekšējām nesaskaņām katoļu baznīcā, jo ziņotāji sūtīja pārstāvēja dažādus garīdzniecības grupējumus. Baznīcas un policijas ciešā sadarbība, kura bija izveidojusies komunistu apkarošanai, tagad nāca par ļaunu pašai katoļu baznīcai, kuras lojalitāti valdošā buržuāzija ne bez pamata apšaubīja. Nīknajā savstarpējās konkurences cīņā cits pēc cita izredzes uz bīskapa sēdekli zaudēja tā daudzie pretendenti: Rīgas kūrījas kanclers E. Stukels,²⁸ A. Novickis, izglītības viceministrs J. Čamanis u. c.

Kad baznīca un fašistiskā valdība galu galā bija saskaņojusi viedokļus par Liepājas bīskapa kandidatūru, rezultāts daudziem sagādāja pārsteigumu. Bīskapijas izveidošanas pirmajā gada-

²⁸ Ieskatu par garīdzniecības savstarpējām intrigām sniedz Baznīcu un konfesiju departamentam piesūtītā izziņa par E. Stukelu. Skat.: Katoļu garīdzniecība Latvijā, 124.—164. lpp.

dienā, 1938. g. 8. maijā, ar Pija XI bullu «*Commissum humilitati Nostrae*» par Liepājas bīskapu tika iecelts ilggadīgais Ludzas dekāns A. Urbšs, kurš tikai 1937. g. novembrī bija iecelts par pāvesta galma prelātu. Jāatzīmē, ka bīskapa sēdekļa pretendenti pat nerēķinājās ar A. Urbša iespējamo sāncensību. Toties politpārvaldei A. Urbšs bija jau labi pazīstams kā enerģisks komunisma ietekmes apkarotājs «sarkanajās» draudzēs, kas robežojās ar Padomju Krieviju. Viņa izvēli noteica arī Rīgas arhibīskapa sevišķā labvēlība Ludzas dekānam. Arhibīskaps varēja būt drošs, ka jaunais bīskaps A. Urbšs neatbalstīs vēl joprojām līdz galam nesalauzto «latviešu šizmatiku» nacionālistiskos eksperimentus Kurzemē un Zemgalē, bet arī tur kultivēs to reliģiozitātes tipu, kāds bija raksturīgs Latgalei. Lai gan augošajam izglītības un kultūras limenim noteikti vairāk atbilstu orientācija uz katolicisma Rīgas un Kurzemes modeļi, konservatīvā hierarhija ietiepīgi centās diasporā²⁹ ieviest tieši ar Latgales tradīcijām caurasto katolicismu. A. Urbša kandidatūra šai ziņā noteikti atbilda Rīgas arhibīskapa iecerēm.

1938. g. 29. jūnijā Rīgas arhibīskapa katedrālē notika A. Urbša konsekrācija par bīskapu, bet 23. oktobrī — viņa svinīgā stāšanās amatā Liepājā.

Katoļu baznīcas hierarhiskais aparāts Latvijā nostiprinājās.

Katoļu teoloģijas fakultāte.

Papildkonvencija

1922. g. konkordātam

Cenšoties vēl ciešāk saistīt baznīcu ar valsti, kā arī ietekmēt katoļu garīdzniecības jauno kadru sagatavošanu, valdība jau visai drīz pēc fašistiskā apvērsuma atjaunoja pārrunas par katoļu teoloģijas fakultātes izveidošanu Latvijas Universitātē. 1935. g. valdība komandēja uz Vatikānu speciālu delegāciju pārrunām. Tās sastāvā bija Latvijas sūtnis Vatikānā H. Albats, kuru pavadīja divi katoļu garīdznieki — bīskaps J. Rancāns un izglītības viceministrs J. Čamanis. Delegācijas uzdevums bija vienkāršs — vajadzēja jau 1931. g. izstrādātos fakultātes statūtus saskaņot ar tiem jauninājumiem garīdzniecības kadru sagatavošanā, kurus noteica pāvesta Pija XI 1931. g. konstitūcija «*Deus scientiarum Dominus*». Tomēr katoļu baznīca nesteidzās: lai gan principiāla vienošanās tika panākta ātri, pašas fakultātes izveidošanu universitātē pagaidām atlika līdz baznīcas provinces izveidei un atbilstoši 1922. g. konkordāta papildināšanai.

1938. g. 25. janvārī Vatikāna valsts sekretārs kardināls E. Pačelli un Latvijas ārlietu ministrs V. Munters parakstīja

²⁹ Diaspora — teritorija, kurā kāda konfesija kā iedzīvotāju mazākums ir izkļiedēti starp citticībniekiem.

papildkonvenciju pie 1922. g. 30. maija noslēgtā konkordāta starp svēto krēslu un Latvijas valdību. Konvencija attiecināja konkordāta noteikumus uz jaunizveidoto Liepājas bīskapiju, kā arī noteica, ka augstākām garīgām studijām Latvijas Universitātē nodibināma katoļu teoloģijas fakultāte. Konkordāta 12. paragrāfu, kurš, ievērojot latviešu tautības garīdznieku vēl nepietiekamo skaitu, deva arhibīskapam tiesības «aicināt pēc vajadzības no ārzemēm garīdzniekus, kuri varēs brīvi izpildīt arhibīskapa uzliktos amata pienākumus», 1938. g. konvencija grozīja, atļaujot arhibīskapam tikai «ārkārtējā veidā» importēt ārzemju garīdzniekus, iepriekš tāpat kā agrāk saskaņojot ar valdību uzaicināmo garīdznieku kandidatūras, «lai zinātu, vai no politiskā viedokļa valdība necel pret viņiem ierunas».

Jau pēc divām dienām, 1938. g. 27. janvārī, Vatikāna kongregācija par universitātēm un semināriem izdeva dekrētu par katoļu teoloģijas fakultātes nodibināšanu pie Latvijas Universitātes. Kā īpaša privilēģija jāmin fakultātei piešķirtās tiesības piešķirt akadēmiskos grādus neierobežotā skaitā.³⁰

Ar Latvijas fašistiskās valdības 1938. g. 12. aprīļa lēmumu katoļu teoloģiskā fakultāte Latvijas Universitātē uzsāka darbu tā paša gada 1. jūlijā. Tā darbojās semināra vecajās telpās. No valdības iecerētās polonizācijas ierobežošanas nekas neiznāca: fakultātes faktiskais vadītājs joprojām palika A. Novickis. Klēriķu kopmitnēs valdīja agrākais gars un disciplīna.

Fakultātē uzņēma klasisko vai humanitāro ģimnāziju beigušos ar gatavības apliecību un vietējā draudzes prāvesta ieteikumu. Studiju ilgums bija seši gadi licenciāta, bet septiņi gadi — doktora grāda iegūšanai. 6. kursā uzņēma jau agrāk garīgo semināru beigušos garīdzniekus, kuri vēlējās iegūt akadēmisko grādu. Un arī tad 1938./39. g. fakultātes 7ursos bija tikai 67 studenti — lai gan baznīca praktiski gādāja arī par klēriķu mācību maksu un uzturu. Garīdznieka profesijas prestižs strauji mazinājās. Uz 40 vietām katoļu teoloģijas fakultātē 1940. g. vasarā bija pieteikušies tikai 12 kandidāti — ne vairāk kā luterāņiem (15 uz 45 vietām).³¹ Fakultātes komplektēšana sagādāja lielas grūtības. Ja arī draudžu prāvestiem un mūkiem dažreiz izdevās savervēt vajadzīgo skaitu jauniešu, viņu pūlīņi ļoti bieži tomēr izrādījās velti, daudzi no savervētajiem jauniešiem studijas drīz vien pārtrauca. Lai kļūtu par garīdznieku, nepietika ar reliģiozitāti vien — vajadzēja atteikties no savas šķiras, no savas tautības. Bet to ne visi spēja. Garīdzniecības krīze Latvijā gāja plašumā, vajadzēja sākt domāt par garīdznieku importēšanu no ārzemēm.

Līdz ar Liepājas bīskapijas izveidošanu katoļu baznīca saņēma jaunus fašistiskās valdības pabalstus — bīskapijas izvei-

³⁰ Strods P. Pāvests Pijs XI. Rīga, 1939, 96. lpp.

³¹ «Ticība un Dzīve», 1940, 18. jūnijā, 190. lpp.

nuncijs A. Arata pāvesta Pija XI uzdevumā pasniedza diktatoram K. Ulmanim svēto Lācara un Savvas ordeņa augstāko šķiru. K. Ulmanis revanšējās — A. Arata saņēma Trijzvaigžņu ordeņa lielkrustu. Papildkonvencijai stājoties spēkā, Pijis XI pēc mēneša apbalvoja Latvijas fašistisko diktatoru ar Vatikāna augstāko goda zīmi — Pija IX ordeņa lielkrustu.

Vatikāna ordeņus pēc Latvijas baznīcas provinces izveidošanas saņēma arī izglītības ministrs A. Tentelis, iekšlietu ministrs V. Gulbis, luterāņu teologs L. Adamovičs, universitātes rektors M. Prīmanis, klerikālis J. Auškaps, Baznīcu un konfesiju departamenta direktors E. Dimiņš u. c. Latvijas fašistiskā valdība piešķīra savukārt valsts ordeņus vairākiem Vatikāna diplomātiem.³²

Šī savstarpējas atzinības demonstrācija diez vai vairoja katoļu baznīcas prestižu masās, kurās šai laikā ar jaunu spēku brieda nemiers ar fašistiskās diktatūras režīmu.

*Klosteru dzīves aktivizēšanās*³³

Garīgo ordeņu darbības atjaunošana Latvijā bija saistīta ar nopietnām grūtībām, no kurām galvenā bija latviešu tautas antiklerikālā sabiedriskā doma. Ne vien ateistu, bet arī protestantu, galvenokārt, luterāņu, vidē valdīja negatīva attieksme pret klosteriem un mūkiem kā pret viduslaiku reliģiskā fanātisma personifikāciju. Šī negatīvā attieksme 20. gadu sākumā atbalsojās pat debatēs Satversmes sapulcē un saeimā, daļēji arī buržuāziskās valdības nostājā laikā, kad tai vēl nācās rēķināties ar meņševiku ietekmi. Un tomēr. Vēl nebija rimusies buržuāzisko antiklerikāļu kņada jautājumā par «jezuitu briesmām»,³⁴ kad Romas kūrīja 1921. g. 19. novembrī, kā jau minējām, par savu apustulisko vizitatoru Latvijā, Lietuvā un Igaunijā iecēla jezuitu tēvu A. Cekini, kurš pēc gada tika paaugstināts par apustulisko delegātu, bet 1926. g. par apustulisko internunciju Latvijā. Buržuāziskās Latvijas valstiskuma desmit gadu jubilejā 1928. g. diplomāts A. Cekini saņēma jau valsts apbalvojumu — Trijzvaigžņu ordeņa I šķiru.

Reakcionārajai Latvijas valdošajai buržuāzijai nebija iebildumu pret mūkiem un klosteriem, jo reliģijā un baznīcā neatkarīgi no konfesijas tā saskatīja masu verdzinašanas līdzekli. Taču

³² Strods P. Pāvests Pijis XI, 99., 100. lpp.

³³ Te nepakāvēsimies pie klosteros neapvienoto draudžu locekļu: franciskāņu trešā ordeņa (terciāru), kā arī Marijas kongregācijas locekļu (sodāļu) darbības. Kā terciāru, tā sodāļu Latvijā nebija daudz, bet sarunu valodā to nosaukumi «terciarkas, devotkas» ieguva nievājošu nokrāsu un tika lietoti kā iesaukas draudžu aktivistēm.

³⁴ Latvijas konstitūcijas tā arī nepieņemtās 2. daļas 112. pants skanēja: «Jezuitu ordeņa darbība Latvijā ir aizliegta.»

ar sabiedrisko domu nācās rēķināties. Kad buržuāziskās Latvijas pastāvēšanas pirmajos gados kapuciņu ordeņa vācu province piedāvāja palīdzēt misiju darbā Latvijā, Rīgas bīskapam nācās piedāvājumu atraidīt.

Jaunavas Marijas sirds māsas. Vecākais klosteris, kurš savu darbību nelegāli bija uzsācis Latvijā jau gadsimta sākumā, bija t. s. mazo māsu klosteris Līksnā, Tilta Slobodas krogā. Grāfiene Plātere-Zīberga tās bija atvedusi no Polijas, kur šis slepenais ordenis «Jaunavas Marijas sirds māsas» bez īpaša formas tērpa un citām ārējās pazišanas zīmēm rūpējās par reliģijas ietekmi proletariātā. Šim pašam uzdevumam — vadīt un audzināt grāfa Plātera-Zīberga adatu fabrikā nodarbinātās strādnieces — «mazās māsas» ieveda arī Latvijā. Vienlaikus «mazās māsas» palīdzēja garīdzniekiem bērnu katehizācijā.

1922. g. «mazās māsas» pārcēlās uz Daugavpili, kur uzturēja šūšanas skolu. Lai paplašinātu savu ietekmi, tās daļojās arī kā slimnieku kopējas un skolotājas, katoļu konfesionālo biedrību aktīvistes un vadītājas. Tās rūpējās par poliski katoliskās baznīcas tradīciju kopšanu, iesaistījās cīņā pret ateismu un komunisma ietekmi galvenokārt poļu tautības iedzīvotāju aprindās. 1938. g. astoņas māsas darbojās Daugavpilī, bet septiņas — Rīgā.

Marijāņi. Arī izvēloties oficiālās klosteru dzīves pionieri Latvijā, katoļu baznīca deva priekšroku visneuzkrītošākajam ordenim — marijāņiem, kuri ārēji ne ar ko neatšķiras no draudžu garīdzniecības. Bez ārējas reklāmas un trokšņa 1923. g. janvārī Viļānos kādreizējā benediktiešu klosterā vietā nodibināja pirmo vīriešu klosteri, kurā sākumā bija tikai divi mūki — B. Skrinča un B. Valpītrs. Trešais vietējais marijānis J. Leitāns klosterī ienāca tikai 1927. g. Bet jau ar 1928. g. klosterā daļēji vērās plašumā. Sākās arī klosteru dzīves plašāka reklāma katoļu presē. Marijāņi pārņēma katoļu izdevniecību «Dorbs un Zineiba» Rēzeknē, tur izveidojot klosterā filiāli.

Marijāņu klosteriem Latvijā bija uzticētas vairākas svarīgas misijas. Vispirms jau bija nepieciešams vairot priesteru skaitu, vervēt jaunus audzēkņus katoļu garīgajam semināram, kandidātus vispirms izmantojot par klosterā brāļiem saimniecības darbos, lai pārbaudītu viņu atbilstību garīgajai kārtai.

Rīkodami misijas un vadīdami rekolekcijas visdažādākajās Latgales, bet vēlāk arī Zemgales draudzēs, marijāņi izraudzītos priesteru amata kandidātus reizēm atbalstīja arī materiāli, dodot iespēju pabeigt vidējo izglītību, atbalstot arī viņu tālākās studijas. Pēc fašistiskā apvērsuma klosteris uzsāka gatavot marijāņus arī misiju darbam diasporā starp katoļiem Vidzemē un Kurzemē. 1936. g. klosterī iestājās pirmais mūks no suitiem — P. Upenieks.

Marijāņu ordenim, kuru 30. gados vadīja zvērināts antikomunistis F. Bučis, bija uzdota arī cita svarīga reliģiski politiska misija: ar modificēta ūnijas varianta, t. s. austrumu rīta palīdzību izplatīt katolicisma ietekmi pareizticīgo vidū, gatavot austrumu

rita propagandistu kadrus darbam Padomju Savienībā. Šajā akcijā visaktīvāko dalību ņēma B. Valpitrš, kurš Vatikāna «krievu misiju» institūtā «Russicum» bija apguvis austrumu rita teoriju un praksi. Kļuvis par Viļānu klostera prioru, B. Valpitrš aktīvi iesaistīja marijāņus šajā reliģiski politiskajā pretpadomju kampaņā, cenšoties kultivēt ritu Latvijas un Padomju Savienības robežai tuvējās draudzēs.³⁵ Tikai pēc tam kad katolicisma ofensīva šai virzienā izrādījās neveiksmīga, marijāņi izvērsa plašāku darbību Kurzemē. 1938. g. Viļānos un Rēzeknē kopskaitā bija 42 marijāņu mūki.³⁶

Nabadzīgā Jēzus bērniņa māsu ordenis. Šis ordenis savas misijas Latvijā uzsāka 1927. g., kad piecas ordeņa Austrijas provinces māsas Krievijas vācietes mātes Olgas (Vilhelmines Kohas) vadībā ieradās Jaunaglonā, lai vadītu Jaunaglonas meiteņu ģimnāziju. Mātes Olgas rīcībā nodotā ģimnāzija kļuva par jaunu mūķeņu vervēšanas skolu. Mācību, bet sevišķi audzināšanas procesam mūķenes piešķīra noteikti izteiktu antikomunistisku nokrāsu. Skolā valdīja nemitīga, uzmācīga kontrole, stingra, gandrīz vai klostera disciplīna, akla paklausība autoritātei, kristīgās pazemības gars, kopīgas obligātas lūgšanas bija ieviestas pat skolas kopmītnē. Bez «sargeņģeļa», t. i., mūķenes, pavadības skolnieces nedrīkstēja spert ne soli ārpus kopmītnes. Pat vēstules piederīgajiem bija atļauts sūtīt tikai pēc mūķenes iepriekšējas cenzūras.

Kopmītnes kapelā sistemātiski notika aizlūgumi par «ticības mocekļiem» Padomju Savienībā; uz to klostera priore nebija īpaši mudināma. Viņa nekādi nevarēja piedot padomju varai, ka Petrogradā bija nacionalizēts arī fabrikanta Kohas īpašums. «... Bieži jo bieži viņas skats garā klīda arī pāri Latvijas robežai, viņas nelaimīgajā (!) dzimtenē. Tikai tagad citas māsas nojauta, cik ļoti viņa milēja savu dzimteni. Vienmēr viņa atgādināja nest upurus un lūgties par nelaimīgo tautu...»³⁷ Ar savu antikomunistisko ievirzi ordenis izcēlās pat uz vispārējā Latvijas politiskā klerikalisma fona. Anonīmu ārzemju labdaru naudas pabalsti trūcīgiem un dievbijīgiem Aglonas ģimnāzijas audzēkņiem bieži vien nāca tieši caur mātes Olgas rokām. Bet pabalsta saņēmēju fotoattēli ar pateicības rakstiem ceļoja uz Vācijas noslēpumainajiem labdariem. Pat Aglonas ģimnāzijas direktoram un Aglonas dekānam A. Brokam māte Olga neuzticēja šādus noslēpumus, vēlākajos gados paturot noslēpumā pat pabalstu saņēmēju vārdus. 1932. g. šai sakarā izcēlās konflikts starp A. Broku un māti Olgu, jo priore sāka pieprasīt no A. Broka pateicības rakstus par nesaņemtiem naudas pabalstiem.³⁸

³⁵ Balevics Z. Bazuca un valsts buržuāziskajā Latvijā, 187.—202. lpp.

³⁶ Interesantus datus par marijāņu klosteri, tā ikdienas dzīvi sniedz savā atmiņu tēlojumā B. Zvejsalnieks grāmatā «Zaudētie gadi» (Rīga, 1974, 253. lpp.).

³⁷ «Katoļu Dzeive», 1938, Nr. 6, 230. lpp.

³⁸ LCVVA, 633. t., 1. apr., 413. l., 33. lp.

Par ordeņa misiju darbu neatslābstošu interesi izrādīja pāvesta nuncijs Latvijā A. Cekini un personiski pats pāvests Pījs XI. 1928. g. pāvests piešķīra mūķenēm prāvu finansiālu pabalstu no Romas kūrījas kases.³⁹ Rīgas arhidiecēzes kūrījai savukārt nācās šķirties no ienesīgajiem īpašumiem Kameņecas un Rušānu muižās, kurus bija jānodod mūķeņu uzturam. Mūķeņu garīgajai gādībai, kā jau minēts, uzticēja Jaunaglonas meiteņu ģimnāziju un pamatskolu. Pēc klostera filiāles izveidošanas Rīgā 1939. g. mūķenes pārņēma savā ziņā arī augstskolu katoļticīgo studentu kopmītni.

Uz ordeņa noviciātiem Austrijā, Beļģijā un Holandē, mūķeņu ierosinātas, devās daudzas Latgales jaunietes. Taču iepazinušās ar klostera dzīves politisko ievirzi, lielākā daļa no tām drīz vien no noviciāta izstājās, neattaisnojušas pat viņu dēļ izdoto ceļa naudu. Tāpēc 1939. g. noviciātu izveidoja Jaunaglonas klosterī. 1940. g. klosterī bija 40 mūķenes, tai skaitā 11 vācietes, ordeņa dzīves faktiskās vadītājas.

Kapuciņi. 1928. g., kad buržuāziskās Latvijas 10. gada dienā valdības apbalvojumi nepagāja secen arī katoļu baznīcas darbiniekiem un pāvesta sūtnim, Rīgas arhibīskaps oficiāli ievadīja sarunas ar valdības pārstāvjiem par klosteru misijas tālāku attīstību un tās legalizāciju, par kapuciņu klosteru dibināšanu. Kāds katoļu garīdznieks, baznīcas vēsturnieks, apcerot šo pasākumu, rakstīja: «Tiešām vajadzēja drosmes, lai šo nodomu realizētu, jo kapuciņu ordeņa mūki vēl šodien ar savu ārieni atgādina divpadsmito gadsimteni. Tādus nu divdesmitā gadsimtā vajadzēja ievest no ārzemēm un noņemt Latvijā...»

Kapuciņi valkā brūnas vadmalas habitu⁴⁰ ar garu kapuci, kas viņiem atvieto cepuri. No šīs kapuces viņi arī dabūjuši savu nosaukumu — kapuciņi. Ap viduci kapuciņiem apjoza sv. Franciska josta — balta resna aukla, kuras galos iesieti mezgli. Siltākās zemēs un arī pie mums gada siltākajos laikos kapuciņi valkā tikai sandales uz basu kāju. Arī mati viņiem apgriezti īpatnēji. Galvvidus noskūts, galva noskūta arī visapkārt no apakšas. Tikai apmēram triju pirkstu plats garāku matu vaiņags iet visapkārt galvai. Pie viņu «štātes» pieder arī lielā bārda, cik kuplu un kādas krāsas kuram to dievs un māte devuši.

Tādus nu vidusmūžu ļaudis, lai neteiktu vairāk, vajadzēja tagad rādīt Latvijas luterāņiem, kuri, tikai ieraugot garīdznieka sutanas apakšdaļu zem mēteļa, jau bieži sprausloja un savā māņticībā pat spļāva uz visām pusēm, lai novērstu no sevis nelaimi. Domāju, ka lasītājs piekritīs vārdiem, ka arhibīskapam vajadzēja lielas drosmes, lai izšķirtos par kapuciņu klosteru dibināšanu mūsu zemē. Tomēr katoļu baznīcas vadība Latvijā, kā

³⁹ LCVVA, 633. f., 1. apr., 315. l., 97. lp.

⁴⁰ Habita — mūka tērps. Viduslaicīgā ordeņa statūti prasa, lai arī naktī mūks gulētu habitā, tāpēc kapuciņu tērpi, protams, nebija diezcik tīri.

redzams, bija nolēmusi spēlēt «*va banque*»,⁴¹ un tas viņai arī izdevās.»

Rīgas kūrīja kapuciņiem nodeva agrāko jezuītu klosteri ar augļu dārzu Skaistkalnē. Tur 1929. g. novembrī ieradās pieci kapuciņu mūki (tris priesteri un divi brāļi) priora R. Lencbauera vadībā. Soreiz misionāri ieradās tieši no Vācijas, no ordeņa Bavārijas provinces (Altetingas klostera). Misijas darbam Latvijā tos bija silti ieteicis ģermanofils kardināls E. Pačelli. Lai gan baznīckungs J. Miglinieks, kam bija uzdots izraudzīt ārzemju mūku ordeņus, 1927. g. Rīgas kūrījai bija devis šiem reliģiskajā dzīvē visai kūtrajiem, bārdainajiem un netīrās habitās tērtajiem mūkiem nelabvēlīgu atsauksmi,⁴² kardināla E. Pačelli rekomendācijai pretoties nevarēja — viņa iecelšana par Vatikāna valsts sekretāru jau toreiz bija izlemta lieta. Saņēmuši uzdevumu kultivēt Latvijā vāciski katolisku garu, kapuciņi ātri veidoja šeit savu klosteru tīklu. 1933. g. otrs viņu klosteris radās Rīgā, Pārdaugavā pie Alberta baznīcas. Te kapuciņus vadīja priors tēvs Toms — brīvkungs fon Gumpenbergs. Vēršot skatienus uz iecerēto misiju zemi — Padomju Savienību —, nākošo rezidenci kapuciņi izveidoja jau PSRS pierobežā — Viļākā.

Drīz vien pēc savas ierašanās Latvijā vācu kapuciņu mūki pievērsa sev politpārvaldes ierēdņu uzmanību. Jau 1936. g. 24. oktobrī politpārvaldes Jelgavas rajona priekšnieks savā ziņojumā uzsvēra, ka Skaistkalnes kapuciņi izrāda aizdomīgu interesi ne vien par iedzīvotāju noskaņojumu un saimniecisko stāvokli, bet arī par ceļu, šoseju un tiltu jaunbūvēm pierobežas joslā. Politpārvaldes priekšnieks J. Fridrihsons, kurš labi pārzināja hitleriskās Vācijas izlūkdienesta tīklu Latvijā, 1937. g. 14. janvārī centās ņemt savā aizgādībā arī vācu mūku netīrās misijas. Ziņojumā Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta vicedirektoram O. Cielēnam viņš skaidroja, ka šādu ziņu vākšana ir parasta misionāru darbība svešā zemē un ievāktās ziņas nonākot tikai ordeņa vadības rokās. Atzinis gan, ka ārzemnieku misionāru darbība Latvijā neesot vēlama, J. Fridrihsons vienlaikus uzsvēra, ka kaitīgāki valsts interesēm esot tie, «kas savā darbībā piekopj iedzīvotāju pārtautošanu minoritātēm par labu». Jāpiezīmē, ka politpārvaldes aģentūra katoļu baznīcā tišuprāt idealizēja vācu klosteru darbību, iztēlojot tos par efektīvu pretspēku katolicisma tradicionāli poliskajam raksturam. Orientācija uz hitlerisko Vāciju protestantiskajai valdošajai buržuāzijai šķita «valstiskāka», tās piekritēju netrūka nevienā valsts pārvaldes nozarē. Kapuciņu, tāpat kā citu vācu mūku vadīto ordeņu darbība buržuāziskajā Latvijā nenoliedzami mazināja tradicionālās poļu katoļu baznīcas ietekmi: mūki plaši propagandēja vācu svētos, viņu nopelnus katoļu baznīcas priekšā, cildināja vācu tautas reliģisko misiju.

⁴¹ Termins kāršu spēlē — «riskējot ar visu».

⁴² LCVVA, 633. f., 1. apr., 315. l., 106. lp.

Skaistkalnes draudzes prāvests M. Kļaviņš, kurš bija pirmais šī ordeņa latviešu tautības mūks, visai interesanti raksturojis kapucīņu vāciski katolisko misiju.⁴³ Naivā ticība ordeņa svētumam un tā cēlajai reliģiskajai misijai pēc iepazīšanās ar kapucīņu darbību Latvijā drīz vien bija izgaususi. Kapucīņu klosterus Kļaviņš uzskatīja par «vācu perēkliem», kuros bez tam plaukst arī žūpība un izvirtība. Piezīmju grāmatiņā M. Kļaviņš rakstīja: «Pēc svētās mesas, pārdomājot daudzas lietas no kapucīņu dzīves Skaistkalnē un Latvijā, man plūda no acīm asaras, jo bija kunga Jēzus ļoti žēl... Vissāpīgāk ir tas, ka redz, kā Jēzu vajā, bet viņam nevar palīdzēt...»⁴⁴ M. Kļaviņu dziļi aizvainoja kapucīņu kultivētais vācu kultūrtrēģerisms, centieni politisko misiju maskēt ar reliģiju. Skaistkalnes prāvesta bezspēcība, viņa nespēja «palīdzēt Jēzum» izskaidrojama ar to, ka klostera vadība faktiski atradās vācu mūku rokās, bet M. Kļaviņam bija jāizpilda tikai marionetes loma, lai formālā «latviskā» vadība nacionālistiskās valdības acīs maskētu «vācu perēkli».

1938. g. kapucīņu klosteros Latvijā bija 23 mūki, no tiem 12 vācieši.

Svētā krusta māsu ordenis. Savu misiju darbu Latvijā šis ordenis ar centru Mencingenā (Šveicē) uzsāka 1931. g. Kongregācija darbojās ciešā saistībā ar kapucīņu klosteriem. Svētā krusta māsas specializējās slimnieku kopšanā un bērnu uzraudzībā. Pirmais kongregācijas klosteris Latvijā radās Skaistkalnē, kur Rīgas kūrīja nodeva tā rīcībā Skaistkalnes baznīcas zemes īpašumus. Mūķenes iekārtoja šeit t. s. Elizabetes bērnu namu un strādāja vietējā slimnīcā par slimo kopējām. Otrais šī ordeņa klosteris 1933. g. izveidojās Rīgā. Šeit Svētā krusta mūķenes kļuva par vācu Svētā Jāzepa biedrības garīgajām vadītājām, kā arī rūpējās par vāciski katolisku garu 17. Rīgas pilsētas (arī Svētā Jāzepa) pamatskolā. Trešo klosteri ordenis 1937. g. nodibināja Liepājā.

Šķietami nenozīmīgā Mencingenas kongregācija, kas pēc darbības rakstura ne ar ko neatšķīrās no desmitiem līdzīgiem sieviešu garīgajiem ordeņiem, bija ieguvusi sevišķu nozīmi un svaru, pateicoties tās ciešajām saitēm ar kardinālu E. Pačelli. 1917. g., veselodamies šī ordeņa klosterī Einzīdelnā, E. Pačelli iepazīnās ar bavārietu māsu Paskualīnu (Lēnerti), kas kļuva par kūrījas ietekmīgā kardināla diētas māsu, vēlāk — par saimniecības pārzini un pavadīja kardinālu visās viņa dzīves gaitās. Rūpēs par E. Pačelli veselību pāvests Benedikts XV atļāva Lēnertei dzīvot ārpus klostera. Pāvests Pijs XI, uzaicinājis E. Pačelli par valsts

⁴³ 1939. g. 19. aprīlī M. Kļaviņš ceļā uz Skaistkalni pazaudēja portfeli, kurā atradās viņa piezīmju grāmatiņa. Policists, kura rokās nonāca atradums, grāmatiņas saturu nokopēja. Politiskā pārvalde M. Kļaviņu raksturoja kā dogmatiski, neiecietīgu katolicisma fanātiķi, kurš nostiprinājis baznīcas ietekmi viņam pakļautajā draudzē. Raksturīgi, ka pats Kļaviņš klosterī pieņēma brāļa Meinarda vārdu — par godu «pirmajam Latvijas apustulim».

⁴⁴ LCVVA, 3235. f., 1./7. apr., 634. l., 3. lp.

sekretāru, atļāva māšai Paskualinai mitināties Vatikāna pili blakus valsts sekretāra apartamentiem. Kļuvis par pāvestu Piju XII, E. Pačelli, laužot Romas kūrijas senenās tradīcijas, kas neļāva «dieva vietnieka» apartamentos nakšņot nevienai sievietei, pat pāvesta miesīgajai mātei vai māšai, ierādīja Lēnertei mitekli savā pili kā Vatikānā, tā arī pāvestu vasaras rezidencē Kastelgandolfo pilsētiņā.⁴⁵ E. Pačelli īpašo labvēlību baudīja ne vien māsa Paskualina, bet arī visa kongregācija, pie kuras tā piederēja un par kuras augsto protektoru kļuva Pijis XII. Šādu godu pāvesti parasti mēdza parādīt vienīgi senākajiem un ietekmīgākajiem garīgajiem ordeņiem, kuriem bija īpaši vēsturiski nopelni baznīcas priekšā. E. Pačelli personiski dzīvi interesējās par Svētā krusta māsu misiju Latvijā, un, kā kādā vēstulē 1940. g. martā Rīgas kūrījai rakstīja kongregācijas priekšniece, ordenis savā darbībā Latvijā vienmēr varēja cerēt uz Pija XII tēvišķu atbalstu.⁴⁶ Sava privileģētā stāvokļa dēļ ordenis lieliski orientējās Vatikāna politikā.

Tāpat kā kapuciņi, arī Svētā krusta māšas cītīgi darbojās kultūrtrēģerisma druvā.⁴⁷ Pēc politiskās pārvaldes datiem, viņu vadītais Rīgas Svētā Jāzepa nams kļuva par īstu pārvācošanas fabriku. Ar sīkām dāvaniņām un glaimiem tur piesaistīja bērnus no jauktu tautību ģimenēm, iesaistīja viņus vācu skolā, bet bērnu vecākus — vāciskā katolicisma ietekmes orbitā. Katram ticīgajam, kuram ordeņa māšas bija palīdzējušas slimības laikā vai trūkumā ar «kristīgu» padomu vai materiālu pabalstu, vajadzēja atbildēt ar pateicības jūtām pret dievu un dieva sūtītajām mūķenēm no Vācijas. Jau 30. gadu vidū, kad mūķenes īpaši aktivizēja bērnu iekļaušanas darbu vācu katoliskās «kultūras lokā», tās, pēc politpārvaldes rīcībā esošajiem datiem, esot uzsvērušas lielo nozīmi, kāda vācu valodai Latvijā būšot priekšdienās.

1940. g. martā Latvijā izveidojās Svētā krusta māsu ordeņa patstāvīga province ar tiesībām uz vietas gatavot novices. Šai laikā Latvijas klosteros bija 41 šīs kongregācijas mūķene.

Vissvētākās Jēzus sirds kalpoņu kongregācija. Šī kongregācija, tāpat kā Jaunavas Marijas sirds māšas, darbojās slepeni, savu darbību īpaši neaifišējot. Klosters māšas pārstāvēja poliski katoliskās baznīcas tradīcijas. Pirmais slepenais šīs kongregācijas klosteris bija izveidots ap 1930. g. vispirms Alsungā, vietējās baznīcas mājā un rentējot mācītāja muižu, bet vēlāk — tuvējās Kliņģu mājās, kuras tās dievbijīgais īpašnieks uzdāvināja klosterim pret mūža maizi laicīgajā pasaulē.

Otru šī ordeņa klosteri pēc Rēzeknes dekāna J. Grišana iniciatīvas izveidoja 30. gadu sākumā, Jēzus sirds kalponēm nododot

⁴⁵ Breza T. Spizowa Brama. Warszawa, 1962, 536.—539. lpp.

⁴⁶ LCVVA, 633. f., 1. apr., 317. l., 3. lp.

⁴⁷ Izmēlošu šī ordeņa praktiskās darbības raksturojumu sniedz bijusī ordeņa māsa Agrēda. Skat.: Daudz vārde O. Dvēseles cietumā, Rīga, 1973. 351 lpp.

pārziņā bērnu patversmi Tikumu viensētā Rēzeknē. Šai patversmē spilgti izpaudās konfesionāls misiju gars. Bāreņiem, vecākiem, kuri paši nespēja uzturēt savus bērnus, te sniedza maizes riecieni, pieticīgu drēbju kārtu un bezgalīgu pātarus. Par īpašu nopelnu antisemīts J. Grišāns uzskatīja to, ka patversmē kristīgā garā tika audzināti arī «trīs židelēni» (Pa atmiņu stygom, 2, 257. lpp.).

1938. g. abos šīs kongregācijas klosteros bija 13 māsas, kuras visas strādāja laicīgā darbā. Klosteru īpašais uzdevums bija izplatīt savu ietekmi arī skolās; Rēzeknē no septiņām māsām trīs, ieskaitot māti T. Ruštāni, bija skolotājas, bet Kliņģos no sešām māsām divas pasniedza ticības mācību skolā un arī ārpus tās.

Jezuīti. Klosteru misijas balsts un pamats tomēr bija izdaudzinātie jezuīti. Mūku sagrafavošana sākās tikai fašistiskās diktatūras gados, kad katoļu politiķi varēja būt droši, ka Satversmes sapulces nepieņemtās konstitūcijas otrās daļas 112. pants «Jezuītu ordeņa darbība Latvijā ir aizliegta», apbedīts Satversmes sapulces arhīvos un no tā nekādas briesmas vairs nedraud.

Pirmais latviešu tautības garīdznieks, kurš savu garīgo karjeru saistīja ar jezuītu ordeni, bija J. Pudāns. Kopā ar J. Pudānu novīciātu jezuītu ordeņa klosterī Polijā beidza poļu tautības garīdznieki L. Lapkovskis un V. Treibšo. Bez svinībām, klusu 1937. g. jezuītu aprūpei nodeva Rīgas Svētā Franciska baznīcu tradicionāli proletāriskajā un «ar bezdievību saindētajā» Maskavas priekšpilsētā. Rīgas kūrīja jezuītu misiju bija iecerējusi poliski katoliskās baznīcas tradīciju nostiprināšanai. Taču Vatikāns šai laikā jau bija pārvērtējis vērtības. Nunciatūra negaidīti vērsās pret katoļu baznīcas «kompromitēšanu» ar valdības nosodīto pārpoļošanu un saziņā ar ordeņa ģenerāli grāfu V. Leduhovski par latviešu jezuītu vadītājiem uzspieda vāciski orientētos jezuītus no Holandes. 1939. g. no turienes Latvijā ieradās jezuīti V. Bless, J. Pēperkorns, E. Smits (vācietis). Jau agrāk, 1937. g. 2. novembrī, kopā ar pirmajiem jezuītiem Rīgā kā katoļu Teoloģijas augstskolas profesors bija apmeties Holandes lieltirgotāja dēls K. Kolfšotens, kuru tā paša gada 3. decembrī iecēla par Latvijas jezuītu superioru. Nākošajā gadā viņa vadībai pakļāva arī Igaunijas jezuītus. 1940. g. Latvijā darbojās jau divi jezuītu klosteri — Rīgā un Ilūkstē — ar septiņiem ordeņa locekļiem un vienu mācekli. Jezuīts J. Pudāns iestājās arī aizsargu organizācijā, kļūdamas par 12. Ilūkstes aizsargu pulka 5. rotas mācītāju.⁴⁸ Divi jezuīti, pretpadomju propagandas «speciālisti» — profesors K. Kolfšotens un lektors L. Lapkovskis — kļuva par jauno garīdznieku kadru audzinātājiem katoļu teoloģijas fakultātē.

Neraugoties uz ārkārtīgi plašo reklāmu, kurā kopš 1935. g. iesaistījās visa Latvijas katoļu prese un speciāli šim nolūkam uz Latviju komandētais Vatikāna Gregora universitātes profesors jezuīts J. Kleijntjenss, Rīgas kūrīja neriskēja šo bēdīgi slavenu

⁴⁸ LCVVA, 1370. f., 1. apr., 2358. l., 27., 28. lp.

ordeni Latvijā ieviest atklāti, bet deva priekšroku kontrabandai.⁴⁹ Izlūgt no valdības jezuītu misionāriem iebraukšanas atļauju nācās Liepājas bīskapam A. Urbšam, jo metropolīts nevēlējās notraipīt rokas šai «delikātajā lietā», kurā bija jāķeras pie jezuītisma šī vārda ļaunākajā nozīmē: lūgumā nedrīkstēja minēt ne vārda par uzaicināmo garīdznieku piederību pie jezuītu ordeņa. Ja par citu ordeņu jaunu klosteru izveidi parasti plaši jo plaši rakstīja visa katoļu prese, tad par jezuītu ierašanos un viņu klosteru izveidi Latvijā Rīgas kūrīja neinformēja pat ne Iekšlietu ministrijas Baznīcu un konfesiju departamentu. Savus uzdevumus Jēzus sadraudzībai bija jāveic dziļā slepenībā.

* *
*

Straujais ārzemju misionāru pieplūdums nebūt nesajūsmināja Latvijas valdību. Iekšlietu ministrija vairākkārt izvirzīja jautājumu par to, vai tiešām Rīgas arhidiecēze joprojām vēl dzīvo tanī «pārejas laikmetā», kad konkordāta 12. paragrāfs ļāva arhibīskapam aicināt garīdzniekus no ārzemēm. Ar klosteru dzīves aktivizēšanu saistītā vāciskā katolicisma ofensīva radīja bažas ne vien buržuāzisko nacionālistu valdošajās aprindās, kuras centās latviskot valsts reliģisko dzīvi, bet arī luterāņu baznīcas vadībā, kura pamatoti baidījās no katoļu misionāru konkurences. Arvien grūtāk Rīgas kūrījai nācās izdabūt iebraukšanas atļaujas misionāriem, bet pirmajos fašistiskās diktatūras gados šis jautājums parasti kļuva par ilgstošu pārrunu avotu.⁵⁰ 1938. g. noslēdzot papildu konvenciju pie konkordāta, valdība bija cerējusi, ka jaunu ārzemju mūku un garīdznieku iebraukšana Latvijā mazināsies. Taču šīs cerības nepiepildījās. Bija mainījusies vienīgi orientācija — tagad Vatikāns klosteru misiju stingri saistīja ar vāciskā katolicisma tradīciju restaurāciju Latvijā. Antikomunistiska krusta kara misiju Eiropā varēja uzticēt tikai Hitleram, kurš neslēpa savu gatavību ar uguni un zobenu «iznīdēt bolševismu». Un, par spīti ideoloģiskajām domstarpībām ar nacionālsociālistisko fašismu, katoļu baznīca centās sagatavot tam ceļu. Hitleriešu aģentūra buržuāziskajā «nacionālajā» Latvijā jutās kā savās mājās. Politiskajā pārvaldē, kas modri sekoja vienīgi komunistiem, bija ietekmīgi aizgādņi gan ģermanofiliem, gan hitleriešu aģentiem; tie vajadzīgajā brīdī prata skatīties caur pirkstiem, neapgrūtinot sevi ar šāda tipa «pretvalstisku elementu» vajāšanu. Lai gan 1937. g. 4. decembrī Iekšlietu ministrijas Administratīvais departaments uzdeva policijas iestādēm uzmanīgi sekot ārzemju reliģisko darbinieku, tai skaitā arī mūku, politiskajām «misijām» Latvijā,⁵¹ klosteru noslēgtība pasargāja mūkus no vietējo policijas iestāžu uzmanības.

⁴⁹ Tiesa, aģenti baznīcā sīki informēja politpārvaldi par jezuītu kustību.

⁵⁰ LCVVA, 633. f., 1. apr., 317. l., 3. lp.

⁵¹ Turpat, 1412. f., 1. apr., 882. l., 323. lp.

Vienā jautājumā klosteriem un to iemītniekiem nebija domstarpību ar fašistisko valdību un Rīgas kūrīju: antikomunisma propaganda, turklāt daudz izsmalcinātākā, reliģiski rūpīgi «pamatotā» veidā, bija visu Latvijas klosteru regulu nerakstīts likums. Latvijas Universitātes Romas katoļu teoloģijas fakultātē, kur darbojās tādi pretpadomju aģitācijas speciālisti kā A. Novickis un B. Sloskāns, jauno garīdznieku sagatavošanā antikommunisms bieži vien nomāca teoloģiju. Sevišķi aktīvi antikomunisma evaņģēlisti bija jezuiti un vācu kapucīņi. Tieši tāpēc viņiem parasti deva priekšroku, aicinot draudzēs uz rekolekcijām, atļaidām u. c. baznīcas svētkiem.

No kapucīņiem centās neatpalikt arī sieviešu klosteri, kas nodarbojās ar sieviešu, bērnu un jauniešu «kristīgu» audzināšanu.

Kapucīņu, Svētā krusta māsu un Nabadzīgā Jēzus bērniņa māsu klosteri, kas līdz 1940. g. atradās attiecīgo ordeņu Vācijas provinču tiešā pakļautībā, rosīgi darbojās vācu kultūrtrēģerisma garā. Viņu nesto «kultūru» caurstrāvoja no nacionālsociālisma nekristīgajiem noslāņojumiem attīrīta klerikālā fašisma ideoloģija.

«Klusā vācu mūka» noslēpumainās misijas svarīgu aspektu atsedza notikumi, kas saistījās ar Latvijas—PSRS savstarpējās palīdzības pakta realizāciju un vācu tautības iedzīvotāju repatriāciju 1939. g. rudenī. Baznīcu un konfesiju departaments bija cerējis, ka repatriācija mazinās klosteru augošo ietekmi, atbrīvos Latviju no vācu mūkiem. Tomēr, nevērojot Iekšlietu ministrijas taktiskos mājienus, neviens no vāciski katoliskās baznīcas misionāriem netaisījās repatriēties. Kad Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs M. Nukša 6. novembrī telefona sarunā ar pāvesta nunciu skāra šo jautājumu, A. Arata paziņoja, ka visi mūki arī turpmāk paliks Latvijā. 13. novembrī nuncijs oficiāli lūdza Ārlietu ministriju neattiecināt uz vācu mūkiem likumu par repatriāciju, aizrādot, ka vajadzības gadījumā viņi esot gatavi pieņemt Latvijas pavalstniecību.⁵² 22. novembrī arhibīskaps A. Springovičs lūdza iekšlietu ministru 1) neattiecināt uz vācu tautības mūkiem likumu par repatriāciju; 2) atļaut 45 personām, Latvijā dzīvojošiem Rīgas kūrījā nodarbinātiem ārzemniekiem (galvenokārt vāciešiem) — garīdzniekiem, mūkiem un klosteru masām — «darboties līdzšinējās darba vietās, neatkarīgi no pastāvošiem noteikumiem par ārzemnieku uzturēšanās vietām».⁵³ 1939. g. 10. novembra iekšlietu ministra rīkojums, ar kuru bezpavalstniekiem un ārzemniekiem bez īpašām atļaujām tika aizliegts uzturēties un dzīvot padomju karaspēka garnizona apkaimē un 15 kilometru platā joslā gar PSRS robežu, pēc arhibīskapa ieskata bija radījis šķēršļus ārzemju «misionāru» darbībai. Kad Rīgas kūrīja apsolīja, ka Latvijas klosteri tiks nosšķirti no ordeņu Vācijas pro-

⁵² LCVVA, 3234. f., 11. apr., 147. l., 3. lp.

⁵³ Turpat.

vincēm, iekšlietu ministra biedrs J. Legzdiņš ar 15. decembra rezolūciju atļāva arhibīskapa lūgumā minētajiem ārzemniekiem darboties līdzšinējā kārtībā. Taču kapucīņu mūku pastiprinātā interese par rajoniem, kuros bija izvietoti padomju garnizoni, drīz vien radīja jaunus sarežģījumus. Par spīti arhibīskapa protestiem, 1939. g. 10. novembra rīkojumu attiecināja arī uz mūkiem. Tikai 1940. g. 7. jūnijā Rīgas kūrījai un tās pārstāvim valdībā J. Camanim izdevās panākt iekšlietu ministra principiālu piekrišanu izsniegt īpašas atļaujas 13 personām (sešiem kapucīņiem, četriem jezuītiem, divām Svētā krusta ordeņa māsām un vienai Nabadzīgā Jēzus bērniņa māsai), kurām, pēc kūrījas formulējuma, «viņiem uzlikto uzdevumu izpildīšanai ir vajadzība apmeklēt ārzemniekiem aizliegtos apgabalus». ⁵⁴ Tomēr politpārvalde, kuras atsauksmei Administratīvais departaments bija nosūtījis minēto mūku sarakstu, 12. jūnijā iebilda pret atļauju izsniegšanu, par ieganstu minot to, ka vācu mūki jau agrāk esot nodarbojušies ar spiegošanu, bet tagad šai ziņā esot jāievēro sevišķa piesardzība. Kūrījas un J. Camaņa lūgums tika noraidīts.

Nunciatūras un Rīgas kūrījas neatlaidība, ar kādu tās pūlējās panākt atļauju vācu mūkiem darboties PSRS robežas un padomju karaspēka garnizonu tiešā tuvumā, antikomunisma un pretpadomju propaganda, kultūrtrēģerisms un Vācijas misijas slavināšana, ar kuru nodarbojās Latvijā ieviesto garīgo ordeņu Vācijas provinču filiāles, — tas viss neatstāj nekādu šaubu, ka klosteru dzīves atjaunošanai Latvijā bija ne tikai un pat ne tik daudz reliģiski, cik politiski mērķi. To apzinājās gan «misionāri», gan viņu garīgā vadība. Tūlīt pēc padomju varas atjaunošanas Latvijā Rīgas kūrīja gandrīz pilnīgi izformēja visus klosterus, bet ārzemju mūki, kuri tik kategoriski bija atteikušies no repatriācijas 1939. g. un tik dzīvi interesējās par padomju garnizoniem buržuāziskajā Latvijā, tagad pēc pašu iniciatīvas, bez jebkāda spiediena no padomju iestāžu puses steidzīgi izbrauca no Padomju Latvijas, uz vietas atstājot tikai Latvijas pavalstniecību pieņemušos klosteru vadītājus. Saprotams, ne jau padomju kareivju un pilsoņu «dvēseļu pestīšana» bija interesējusi vācu mūkus. Klosteru misijas pretpadomju raksturs pārāk kompromitēja vietējo katoļu baznīcu, tāpēc pagaidām Rīgas kūrīja nolēma klosterus saglabāt nelegālā stāvoklī. 1940. g. 8. oktobrī tā paziņoja Baznīcu un konfesiju departamentam, ka katoļu klosteri Latvijā vairs nepastāv; mūki ārzemnieki gandrīz visi ir izbraukuši, bet mūķenes atgriezušās laicīgā dzīvē. ⁵⁵

⁵⁴ LCVVA, 3234. f., 11. apr., 186. l., 43. lp.

⁵⁵ Turpat, 1370. f., 1. apr., 2358. l., 12. lp.

Katoliskā akcija

Apkarojot antiklerikālos un liberālos strāvumus Eiropā, katolicisms jau 1876. g. lika pamatus laju apustulātam — katoliskajai akcijai. Sākotnēji tās ietvaros visdažādākās katoļu konfesionālās organizācijas vadīja garīdznieki. Savās enciklikās «*Ubi arcano Dei*» (1922. g.) un «*Rerum omnium*» (1923. g.) pāvests Pij XI noteica katoliskās akcijas organizatoriskās formas, kā arī tās politiskos mērķus: sargāt un nostiprināt baznīcas ietekmi ģimenē un visā sabiedrībā, tās lomu katras valsts sabiedriskajā un politiskajā dzīvē, apkarot strādnieku un sociālistisko kustību, sekularizācijas procesus. Katolisko akciju veido sazarots biedrību un organizāciju tīkls, ko vada un kontrolē baznīcas hierarhija, elastīgi piemērojoties vietējiem apstākļiem. Parasti katoļu biedrību izveidē ievēroja stingru dalījuma principu — savas biedrības bija vīriešiem, savas — sievietēm, jauniešiem un jauniešiem; šķelot strādnieku šķiras vienību, atsevišķas biedrības bija katoļu strādniekiem, atsevišķas — dažādām profesijām u. tml.

Pēc Polijas katoļu baznīcas parauga katoliskā akcija Latvijā savu darbību īsti izvērsa tikai 30. gados. Parlamentārās republikas gados tās mugurkauls bija katoļu politiskās partijas: bez Latgales Kristīgo zemnieku partijas pēc tās ģimja un līdzības 1931. g. darbībai Rīgā, Kurzemē un Zemgalē baznīcas vadība izveidoja Latvijas Katoļu tautas apvienību (slēgta 1935. g. 24. janvārī kā «nevēlama valsts un sabiedrības interesēm»). Šo partiju vadīja Rīgas arhibīskapa kūrijas kanclers prelāts E. Stukels. Atšķirībā no Polijas katoliskās akcijas vietējo iedzīvotāju zemā «katoliskā apziņa», par kuru nemitīgi sūrojās Latvijas klerikāli, neļāva akcijas organizāciju vadību uzticēt lajiem. Tas tika darīts tikai atsevišķos izņēmuma gadījumos. Biedrību un to vietējo nodaļu darbību vadīja galvenokārt draudžu prāvesti, retāk — speciāli nozīmēti kapelāni.

Katoliskās akcijas ideoloģiskās darbības programmu aplūkojamajā periodā noteica pāvestu sociālās enciklikas — Leona XIII «*Rerum novarum*» (1891. g.) un Pija XI «*Quadragesimo anno*» (1931. g.). Katolicisma sociālās doktrīnas iedzīvināšana apstākļos, kad jau pilnā spēkā attīstījās reliģijas krīze, bija katoliskās akcijas galvenais uzdevums, kura vērsās pret dieva noliegšanu, pret ateismu, taču ne mazāk asi — pret materiālismu tā vulgārā, sīkuržuāziskajā izpratnē, pret patērētāja utilitāru attieksmi pret reliģiju. Ja, apkarojot ateismu, katoliskā akcija galvenos ienaidniekus saskatīja sociālistos un komunistos, tad utilitāra attieksme pret reliģiju, «praktiskā bezdievība» šai laikā jau loģiski izrietēja no pašas kapitālistiskās sistēmas, no tai visadekvātāk pielāgotās protestantisma sociālās ētikas, kura mūsdienu «patērētāju sabiedrības» teologiem ļauj izteikties arī tā: «Mums neinteresē dievs, kas tikai ir, bet nedarbojas cilvēka dzīvē» (Klīve V. Cilvēks

un ticība. Kolumbus, 1970, 10. lpp.). Vai arī: «Modernais cilvēks Ziemeļamerikā reliģijai pieiet no sabiedriskā redzes viedokļa un tādēļ baznīcas dzīvē meklē iepriecinājumu, izklaidešanos un draugu pulku» (Grīslis E. Seni ceļi un jaunas tekas. [b. v.], 1973, 10. lpp.).

Īsajam buržuāzijas diktatūras periodam Latvijā raksturīga luterānisko valdošo aprindu pavirša, virspusēja «kroņa» reliģiozitāte. Reliģiskā draudze bija tikai viena no daudzajām biedrībām, kuras darbā piedalījās «no sabiedriskā redzes viedokļa». Katoļu baznīcas hierarhija Latvijā skeptiski vērtēja luterāņus kā vājtīcīgus vai pat slēpti neticīgus. «Pat protestantiskā baznīca mūsu dzimtenē kultivēja neveselīgo, ekstrēmo nacionālismu un sekulārismu,» pēc gadu desmitiem atklāti rakstīja baznīckungs L. Vārna emigrantu katoļu mēnešrakstā «Dzimtenes Balss» (1957, Nr. 6, 4. lpp.).

Sajos apstākļos katoliskajai akcijai buržuāziskajā Latvijā neizbēgami bija jānonāk konfliktā ar valdošās buržuāzijas politiku attiecībā pret reliģiju un baznīcu. Buržuāzijas materiālais un policejiskais atbalsts baznīcu darbam — «reliģijas cieņas» aizsardzība un ateistu vajāšana — vēl nebūt nebija viss. Katoļu baznīca prasīja vairāk: «Kristus mieru Kristus valstī!» Sis karojšā klerikālisma lozungs bija vērstš ne tikai pret bezdievību. Vienlaikus tas bija vērstš pret to vājtīcību, kas kapitālistisko attiecību ietvaros, egoistiskā aprēķina ledainajā ūdenī noslicināja «dievbijīgo sapņojumu... svētās šalkas», ar reliģiskām un politiskām ilūzijām aizplīvurotas ekspluatācijas vietā lika atklātu, nekaunīgu, tiešu cietsirdīgu ekspluatāciju. Nacionālistiskās buržuāzijas kundzības pirmajos gados sociāleconomiskajā attīstībā atpalikusī un tāpēc vēl nesaudzīgākai ekspluatācijai lemtā patriarhālā «katoliskā Latgale» it sevišķi asi izjuta ar kapitālistiskajām attiecībām saistītās straujās pārmaiņas. «Nemitīgi apvērsumi ražošanā, nepārtraukta visu sabiedrisko attiecību satricināšana, mūžīga nedrošība un kustība atšķir buržuāzijas laikmetu no visiem iepriekšējiem laikmetiem. Visas sastingušās, ierūsējušās attiecības līdz ar tās pavadošiem, gadsimtu svētītiem priekšstatiem un uzskatiem jūk, visas jaunnodibinātās noveco, iekām tās paspēj sastingt. Viss, kas saistās ar kārtām un kas sastindzis, — izzūd, viss, kas svēts, tiek sagānīts, un cilvēki beidzot ir spiesti skaidrām acīm aplūkot savu dzīves stāvokli, savas savstarpējās attiecības.»⁵⁶ Patriarhālo muižnieciskās poļu baznīcas tradīciju caurstrāvētā katoļu baznīca nespēja iet kopsolī ar sekulāro «laika garu». Tā pieprasīja reliģijas autoritātes atjaunošanu indivīda, ģimenes un sabiedrības dzīvē. Valsts varas autoritārais atbalsts reliģijai vispirmā kārtā bija atbalsts luterānismam. Bet mēģinājumi saliedēt dažādu konfesiju reliģiskās organizācijas, attiecināt protestantisko, formāli starpkonfesijālo «tautas vienības» lozongu uz reliģisko dzīvi katoļu baznīcai bija absolūti

⁵⁶ Markss K., Engelss F. Darbu izlase. 1. sēj. Rīga, 1950, 12. lpp.

nepieņemami. Ekumēnisma gars katolicismam šai laikā bija svešs.

«Pēc galvenā katoliskās akcijas autora pāvesta Pija XI vārdiem, šī akcija ir pasaulīgo cilvēku līdzdarbība baznīcas hierarhijas dievišķīgajā misijā... Katoliskās akcijas uzdevums ir ietekmēt visu kristīgā garā, kā katru individu, tā visu sabiedrību. Sai darbā baznīcas hierarhijas vadībai vajadzīgi laji, jo tur, kur bieži bīskapiem un priesteriem nav iespējams piekļūt ar savu misiju, tur to labi var veikt apzinīgi, pārliecināti laicīgie katoļi, pirmā vietā inteliģence: skolotāji, studenti, ierēdņi un citi intelektuālā darba darītāji.»⁵⁷ Latvijā katoliskajai akcijai bija arī specifiski uzdevumi — tai vajadzēja pievērst katolicismam reliģijas krīzes vēl vairāk skarto konfesiju, pirmā kārtā luterāņu un pareizticīgo baznīcas piekritējus. Lai spētu sekmīgi īstenot šo programmu, bija nepieciešami «apzinīgi, pārliecināti laicīgie katoļi», bet politizējošajai baznīcai parlamentārās republikas gados to veidošanai neatlika laika. Turpretī fašistiskās diktatūras gados, kad, pēc nupat citētā baznīkunga P. Ozoliņa vārdiem, «nav jāgroza galva par politisko un saimniecisko dzīvi, tad katoliskā akcija var pilnīgi ziedot savas pūles baznīcas un tautas labā». Rekatolizēt visu Latviju, — izveidot «Māras zemi» bezdievīgā komunisma citadeles pierobežā — tādu uzdevumu sev Latvijā izvirzīja katoliskā akcija, kuras himnā «Ved mūs pie Dieva» nepārprotami skanēja karojošā viduslaicīgā klerikalisma lozungi:

«Tō gors lai volda sabīdreibā
Un arī skulā, lykumā,
Pat karaspākā, presē, tīsā,
Myus vysā dōrgā Tēvijā!»

Katolisko akciju vadīja īpaša padome Rīgas arhibīskapa kūrījā. Tās virsvadība bija uzlicēta zvērinātam antikomunistam bīskapam B. Sloškānam, kurš savā laikā par spiegošanu bija tiesāts un vēlāk izraidīts no Padomju Savienības.⁵⁸ Reklamējot katoliskās akcijas svētīgo nozīmi buržuāziskās valsts dzīvē, bīskaps B. Sloškāns rakstīja: «Viņa novērš vai mīkstina sabiedrisko šķiru saspīlētību, saspīndzinātu stāvokli, kas rodas, pateicoties sabiedriskai netaisnībai vai vienkārši pretvalstisku ele-

⁵⁷ Ozoliņš P. Katoļu baznīcas uzplaukums Latvijā. — Zinātne Tēvzemei divdesmit gados. 1918.—1938. Rīga, 1938, 345. lpp.

⁵⁸ B. Sloškānu klerikāļu prese iztēloja par nevainīgu «ticības mocekli», kurš, izciešot cietumsodu, zaudējis redzi un dzirdi. «No drošiem avotiem» saņemto ziņu par B. Sloškāna nāvi «Katoļu Dzeive» publicēja 1931. g. 10. numurā (oktobrī), 390. lpp., bet jau nākošajā — 11. numurā — bija spiesta atsaukt šo dezinformāciju (427. lpp.). Pēc daudziem gadiem, atceroties savu arestu, B. Sloškāns lielījās, ka viņa dzīvoklī atrada «militāras kartes, uz galda pamestu kādu militāra rakstura statistiku» («Dzimtenes Balss», 1956, Nr. 5, 192. lpp.). Tāds patiesībā bija «nevainīgais ticības moceklis», kura asā redze un dzirdē arī pēc izraidīšanas no Padomju Savienības uz Latviju (1931. g.) vēl ilgi kalpoja antikomunisma misijām.

mentu atklātai vai slepenai darbībai.»⁵⁹ Katoliskās akcijas vadītājs nepārprotami identificēja baznīcas ienaidniekus ar valsts ienaidniekiem, bet akcijas darbību — ar valsts pamatu stiprināšanu.

Katoliskās akcijas pamatu veidoja plašais konfesionālo organizāciju un biedrību tīkls, kuru veidot baznīca iesāka jau buržuāzijas diktatūras pirmajos gados. Reliģijas ietekmes nostiprināšanai klerikāļi centās izmantot pārbaudīto līdzekli — zemkopības, savstarpējā kredīta u. c. biedrības, kuru lomu laicīgās labklājības celšanā Latgales zemnieks izjuta daudz tiešāk un novērtēja daudz labāk nekā baznīcas rūpes par dvēseles pestīšanu.

Jau 1924. g. 3. janvāra apkārtrakstā garīdzniecībai Rīgas arhibīskaps uzdeva aktivizēt līdzdarbību krājaizdevu kasēs, kooperatīvos, lauksaimniecības un citās biedrībās, «lai ar to veicinātu tautas apgaismošanu».⁶⁰ Tiesa, kā vaļsirdīgi izteicās bīskaps J. Rancāns garīdznieku slēgtā sapulcē, biedrību pārņemšana baznīckungu rokās ļauj ne vien klerikālā garā vadīt to darbību, bet dod iespēju arī baznīcas ietekmes nostiprināšanas interesēs izliet tos līdzekļus, kurus biedrībām piešķīra valsts.⁶¹

Ne mazāk tiešu valodu runāja Rīgas arhibīskaps 1925. g. dekānu konferencē: «Ar garīgiem līdzekļiem vien mēs tautā nenoturēsimies.»⁶² Viņš saprata, ka ar svētiem rakstiem un sakramentiem vien, pat tad, ja tos atbalsta lāsti un denunciacijas policijai, nosargāt baznīcas ietekmi vairs nav iespējams. Garīdzniecība saņēma stingru direktīvu: iespieties laicīgajās biedrībās (lauksaimniecības, piensaimnieku, kultūras, savstarpējās apdrošināšanas un krājaizdevu sabiedrībās), kuras var saņemt valsts dotācijas un pabalstus. Ja arhibīskapa uzrunā un oficiālajos kūrījas rīkojumos šī taktika tika pamatota ar frāzēm par centieniem palīdzēt tautai sasniegt ne vien garīgo pilnību, bet arī materiālo labklājību, tad slēgtajās garīdznieku apspriedēs baznīckungi runāja vaļsirdīgi. 1925. g. divās slēgtās sanāksmēs apspriežot klēra «sabiedrisko darbību», tās savtīgie mērķi izpaudās ar cinisku atklātību: nauda, kas ieplūstot biedrībās, varot noderēt baznīcai, teica bīskaps J. Rancāns, to nedrīkstot laist garām. Biedrību darbā jāiesaista uzticami «labi cilvēki», ar kuru balsīm baznīckungi spētu sagrābt noteicošos amatus valdēs un padomēs.⁶³ Tas ļautu vietējam prāvestam diktēt, pie tam, protams, ņemot vērā aplaimojamā attieksmi pret baznīcu un tās kalpiem, kam un ar kādiem noteikumiem piešķirams aizdevums vai pabalsts. Labi pazīdami garīdzniecības mantrausību, bīskaps J. Rancāns un dekāns A. Pastors vienīgi neieteica baznīckungiem

⁵⁹ «Rīgas Vēstnesis», 1936, 5. martā.

⁶⁰ LCVVA, 633. f., 1. apr., 8. l., 162. lp.

⁶¹ Turpat, 311. l., 62. lp.

⁶² Turpat, 8. l., 151. lp.

⁶³ Turpat, 311. l., 61.—63. lp.

ieņemt kasieru amatus, kur rodas pārāk liels kārdinājums «palaist nagus». Dekāns J. Velkme aicināja prāvestus «līst padomē par priekšnieku», kasiera amatu atstājot «labu cilvēku» rokās.

Nautrēnu dekanāta garīdznieku konferencē, referējot par draudzes garīdznieka pienākumiem attiecībā uz zemnieku lauksaimniecības un kooperatīvajām biedrībām, Augustovas draudzes prāvests P. Tumans atgādināja, ka «vecā paaudze daudz ātrāk klausīs garīdznieka nekā skolotāja vai agronoma padomu. Ja padoms izrādās derīgs, draudze to ilgi atceras: tas vairo garīdznieka cieņu arī tīri garīgās lietās.»⁶⁴ Tādējādi praksē cēlie, apgārotie katoliskās akcijas mērķi bija realizējami, sākot ar pamācībām grēcīgās zemes kopšanā.

Sekojošā Rīgas kūrījas direktīvām, garīdzniecība drīz vien izveidoja Latgalē plašu, sazarotu biedrību tīklu. To uzdevums bija stiprināt baznīcas ietekmi, veidot «stipru katolisku garu». Reizēm tās bija vietēja rakstura biedrības pagasta vai draudzes robežās, reizēm biedrību darbības rajons formāli aptvēra visu Latviju.

Nozīmīgākās, plašākās no katoliskās akcijas organizācijām bija:

Latvijas Katoļu jaunatnes biedrība (LKJB), dibināta 1924. g. Tās centrs atradās Rēzeknē, vietējās nodaļas — gandrīz ikvienā draudzē. Biedrības locekļiem statūti lika kārtīgi izpildīt reliģiskos pienākumus un izvairīties no organizācijām, «kuru statūti vai darbība nesaskan ar katoļu baznīcas mācību». Biedrības centrālo valdi, kā arī nodaļas uz vietām vadīja Rīgas arhibīskapa kūrījas iecelti kapelāni.

Spēcīgas katoliskās akcijas izveidē Rīgas arhibīskaps svarīgu lomu ierādīja tieši šai biedrībai. Tā piekrišana un autoritāte, kuru padomju varas gadā Latgalē bija iemantojusi komjaunatne, nedeva miera baznīckungiem. Taču jaunatne alka pēc gara brīvības, pēc sociālās taisnības, nevis pēc sprediķiem un antikomunisma, ar ko bija pārsātināta Latvijas Katoļu jaunatnes biedrības darbība. Rezumējot tās 10 gadu darbību Latgalē, baznīckungs A. Pastors uzsvēra: «Šeit pie pretvalstisku elementu darbības ierobežošanas lielu lomu spēlēja katoļu jaunatne.»⁶⁵ Baznīcai gan izdevās biedrības rindās izaudzināt vienu otru antikomunistu no vietējo budžu un ierēdņu ģimenēm, taču visumā biedrības darbs klerikālus neapmierināja. Uzstājoties biedrības 1940. g. kongresā, tās tiešais vadītājs bīskaps B. Sloskāns sūrojās: «Biedrība gandrīz nemaz nepieaug skaitliski tur, kur jau pastāv nodaļas... Vairākas nodaļas eksistē tikai uz papīra, darbības tur nav nekādas. Tas nozīmē, ka tās nodaļas ir sterilas, neauglīgas. Viņās tikko turas dzīvība...

⁶⁴ LCVVA, 633. f., 1. apr., 37. l., 19. lp.

⁶⁵ «Latgolas Vārds», 1934, 5. decembris.

Jūs gan varat lielīties, ka Latvijas Katoļu jaunatnes biedrība sekmīgi un ražīgi strādā baznīcai un tēvijai jau veselus 16 gadus. Bet jūs klusējat, ka visus šos 16 gadus esat klibojuši uz abām kājām.»⁶⁶

Latgales jaunatnei nebija ne mazākās vēlēšanās aktīvi darboties biedrībā, kas bija baznīcas piedēklis un kur godā bija akla, bezierunu paklausība baznīcai un buržuāziskajai valstij. Reliģiskās dogmatikas caurstrāvotā atmosfēra, kuru 30. gadu beigās papildināja biedrības vadības centieni precīzi izpildīt Rīgas arhibīskapa «Gana raksta par bezdievību un katolisko akciju» direktīvu — «lai pie ikvienas katoļu jaunatnes biedrības nodaļas vistuvākā laikā būtu noorganizētas jaunekļu un jaunavu kongregācijas»⁶⁷ —, vēl vairāk padziļināja krīzi biedrības rindās. Formālā piederība pie Latvijas Katoļu jaunatnes biedrības, kurā savus bērnus reizēm «pierakstīja» reliģiozie vecāki, netraucēja tās godīgākajiem biedriem ar visu savu jaunības degsmi atbalstīt klerikāļu lādētos un izspiegtos komunistus un komjauniešus.

Ārpus Latgales līdzīgā garā darbojās vēl divas jaunatnes domātas biedrības: Kurzemē — katoļu jaunatnes biedrība «Klints» ar centru Alsungā, bet Rīgā — Katoļu jaunatnes biedrība.

Izteiksmīgu liecību par katoļu jaunatnes biedrību darba rezultātiem sniedza to laikabiedrs, aktīvs darbonis jaunatnes kristīgās audzināšanas laukā kapelāns L. Vārna («Dzimtenes Balss», 1957, Nr. 6, 4. lpp.): «Metot skatu pagātnē, ir jāatzīst, ka... mūsu jaunatnes kristīgā stāja nebija pietiekoša, kristīgā audzināšana mājās un skolā bija pavirša, vairāk ārēja, vārda pēc. Mūsu jaunatne Kristu nepazīna tuvāk, pamatīgāk un necentās viņam sekot.»

Fašistiskās diktatūras gados Latvijas katoļu jaunatnes biedrību darbība manāmi apsīka. Ja 1934. g. tās 91 nodaļa apvienoja ap 7000 biedru, tad 1939. g. apmēram 70 nodaļās bija vairs tikai 6000 biedru.⁶⁸ Opozīcija šovinistiskajam nacionālismam, ar kuru bija pārsātināta oficiālo «valstisko» organizāciju — aizsargu, jaunsargu un mazpulku — darbība bija vienīgā pozitīvā šo biedrību darbības iezīme.

Kultūras biedrība «Saule» ar centru Daugavpilī un apmēram 30 nodaļām lauku draudzēs bija viena no rosigākajām katoļu biedrībām. Augošo interesi par zināšanām un kultūru klerikāļi arī te centās izmantot katolicisma ietekmes nostiprināšanai. Lai gan tās darbā reliģijai bija noteicošā vieta, biedrība organizēja svešvalodu kursus, uzturēja pagrīdes mūķeņu vadīto trīs-gadīgo šūšanas skolu meitenēm un vēlāk ierīkoja pat savu tipogrāfiju.

Katoļu izglības biedrība Aglonā bija izveidota, lai

⁶⁶ «Sauleite», 1940, Nr. 2, 11. lpp.

⁶⁷ Springovičs A. Gana raksts par bezdievību un katolisko akciju. Rīga, 1938, 20. lpp.

⁶⁸ «Sauleite», 1934, Nr. 6/7, 21. lpp.; «Rīgas Vēstnesis», 1939, 9. martā.

ar biedrības līdzekļiem palīdzētu uzturēt konfesionālās ģimnāzijas Aglonā (zēniem) un Jaunaglonā (meitenēm). Katoliskā akcija lika lielas cerības uz šīm ģimnāzijām, kuru uzdevums bija sagatavot katoļu inteligences kadrus. Šiem pašiem uzdevumiem — konfesionālās stājas veidošanai — kalpoja katoļu skolotāju un katoļu akadēmiķu (augstskolu absolventu) biedrības. Par savu galveno uzdevumu katoļu izglītības biedrības izvirzīja klerikālisma nostiprināšanu kā mācību, tā audzināšanas procesā. Katoliskā akcija centās pilnā mērā īstenot obskurantisma caurstrāvoto pāvesta Pija XI karu pret «naturālisma maldiem». Latvijā tautas izglītībā bija senas antiklerikālas tradīcijas. Ar tām bija spiesti rēķināties klerikāļi valdībā un Izglītības ministrijas vadībā. Katoliskās akcijas cīņai pret audzināšanas sekularizāciju, pret «pārdabiskā nenovērtēšanu» — bet to katoļu klerikāļi saskatīja pat pašā luterānismā — bija īpaša nozīme. Kā tieši Latvijai adresētu bīskaps P. Strods citēja Pija XI nosodījumu naturālistu sistēmām: «Bet, par nožēlošanu, no viņu sistēmām un no pašiem faktiem redzams, ka tie grib audzināšanu nostādīt pilnīgā neatkarībā no dieva likumiem. Tāpēc mūsu laikos nāk priekšā pavisam savāda parādība: audzinātāji un filozofi meklē vispārējus morāles likumus audzināšanā, it kā nebūtu ne Dieva bauslību, ne evaņģēliju, nedz pat dabas likumu, ko Dievs cilvēka sirdsapziņā apslēpis. So jaunumu meklētāji nosmādē kristīgo audzināšanu, nosaukdami to par «novecojušu, pasīvu, uzvarētu», jo tā pamatojas uz Dieva autoritātes un viņa svētiem likumiem.»⁶⁹ Katoļu izglītības biedrības klerikāļi izmantoja, lai ietekmētu mācību un audzināšanas procesu skolā, «izēstu» no tām ikvienu, kurš negribēja sekot katolicisma nostādnei par zinātni kā teoloģijas kalponi.⁷⁰ Vienlaikus tomēr jāatzīst, ka katoļu izglītības biedrību darbība, reizēm pat nelieli materiāli pabalsti skolas naudai vai kopmītnei, stimulēja centienus pēc izglītības. 20.—30. gados, kad buržuāziskajā Latvijā, pēc pašu klerikāļu atzinuma, «katolicisms bija vēl par jaunu un nenobriedušu, lai spētu reprezentēties latviešu kultūras dzīvē vai to pat ietekmēt» («Dzimtenes Balss», 1957, Nr. 9, 23. lpp.), izglītības alkas objektīvi drupināja reliģijas gnozeoloģiskās saknes. Klerikāļi centās veidot katoļu inteligenci «pēc sava ģimja un līdzības», taču inteligence novērsās no katolicisma. Nelīdzēja pat augstāko garīdznieku aktīva piedalīšanās studentu korporācijās, alkoholisko dzērienu izmaksāšana korporeļiem, ar ko «Lakuānijā» nodarbojās pats bīskaps J. Rancāns, kā arī ministrs baznīckungs J. Čamanis. Katoļu korporāciju «*Fraternitas catholica*» (studentiem) un «*Terra Mariana*» (studentēm) ietekme bija niecīga, tās aptvēra pavisam nievērojamu daļu no studējošās jaunatnes, kas skaitījās katoļticīga.

⁶⁹ Strods P. Pāvests Pijis XI. Rīga, 1939, 63. lpp.

⁷⁰ Balevics Z. Katoļticīgie un baznīckungi buržuāziskajā Latvijā, 52.—59. lpp.

Latvijas Katoļu strādnieku biedrība ieņēma īpašu vietu katoliskās akcijas organizāciju sistēmā, vislabāk, vispārliecinošāk maskējot katolicisma sociālās doktrīnas šķirisko raksturu vispār un tās specifiku buržuāziskajā Latvijā.

Latvijas Katoļu strādnieku biedrību izveidoja 1929. g. ar centru Daugavpilī, bet jau 1931. g. tā pārcēlās uz Rīgu. Centrālās valdes priekšsēdētājam baznīckungam A. Oļševskim bija visnepatīcīgākais darbs — budžu partijas aizjūgā ejošās Latvijas katoļu baznīcas politikai piedēvēt strādnieku interešu aizstāvību. Patiesības labad gan jāatzīmē, ka Latvijas Katoļu strādnieku biedrība nebūt nebija strādnieku strikti šķiriska organizācija. Katoļu baznīca ļoti labi zināja, ka jebkurš katoļu sociālās doktrīnas iedvesmots eksperiments ar strādnieku šķiras organizāciju lemts neveiksmei. Tāpēc jau biedrības statūti runāja par «visu algoto strādnieku, sīkzemnieku un jaunsaimnieku» interešu aizstāvēšanu. Par biedriem uzņēma «abu dzimumu katoļticīgus strādniekus, ne jaunākus par 18 gadiem: kalpus, kalpones, rokpeļņus, amatniekus, sīkzemniekus, jaunsaimniekus un dažāda veida algotas personas kā fiziskā, tā arī garīgā darbā». Tādējādi biedrība varēja vienlaikus aizstāvēt ministra un kurjera, jaunsaimnieka, budža un viņa ekspluatētā laukstrādnieka intereses. Sai ziņā visumā atpalikusī vietējā katolicisma sociālā doktrīna aizsteidzās priekšā korporatīvajai sistēmai, pie kuras Latvijas buržuāzija ķērās fašistiskās diktatūras gados.

Tiesa, statūtos bija pat demagoģiskas frāzes par «algoto strādnieku, sīkzemnieku, jaunsaimnieku... šķiras apziņas izkopšanu», taču visa biedrības darbība bija vērsta pret šo tiešām aktuālo uzdevumu, kuru veiksmīgi risināja komunisti.

Biedrības galvenais uzdevums bija lēta darbaspēka vervēšana citiem Latvijas novadiem Zemnieku savienības uzdevumā. Par to biedrība saņēma īpašu atbildību no Latvijas Lauksaimniecības kameras. Taču alkātīgie biedrības nodaļu vadītāji arī paši nelikumīgi iekasēja samaksu no savervētajiem laukstrādniekiem. Slepens biedrības apkārtraksts 1935. g. 2. maijā uzdeva nodaļām ikvienu savervēto laukstrādnieku automātiski ieskaitīt par pasīvo biedru — bez balsstiesībām, ja tas bija katolis, bet par biedru veicinātāju, ja laukstrādnieks piederēja pie citas konfesijas.⁷¹ Nelikumīgi iekasēto latu biedrības centrālā valde un vietējā nodaļa brālīgi dalīja uz pusēm. Kad draudžu prāvesti nelikumīgi iekasēto naudu iegrāmatoja kā drošības naudu vai maksu par braukšanas apliecībām,⁷² biedrības centrālā valde 13. maija apkārtrakstā instruēja baznīckungus, kā nepareizi iekasēto naudu iegrāmatot pareizi. Patiesi jezuītiskas rūpes par gājējiem!

Nav jābrīnās, ka Latvijas Katoļu strādnieku biedrība nebija populāra: tikai mājinieku klerikālā sabiedriskā doma lika daļai

⁷¹ LCVVA, 2354. f., 1. apr., 86. l., 7. lp.

⁷² Braukšanas apliecība sezonas laukstrādniekam deva tiesības iegādāties dzelzceļa biļetes par pazeminātu tarifu.

iedzīvotāju piekāpties un izmantot biedrības pakalpojumus. Taču aizvien biežāk no draudzēm pienāca sūdzības, kas bija analogas biedrības Šķaunes nodaļas vadītāja Landskoronas draudzes prāvesta A. Sļahotas 1935. g. 7. aprīļa izmisuma saucienam: «Laukstrādnieki ļoti izvairās no braukšanas caur biedrību un pieliek visas pūles, lai apietos bez biedrības starpniecības... Kā tādus gadījumus rīkoties?» 1938. g. no apmēram 1500 biedriem par aktīviem (t. i., faktiskiem) biedriem varēja uzskatīt tikai 283.

Toties darba devēji atzinīgi vērtēja baznīckungu pūļņus: laukstrādnieks, kas bija saistījies Latvijas Katoļu strādnieku biedrībā, bija instruēts, ka zemās «normālalgas» jāpieņem ar kristīgu pazemību un pacietību, ka streikot vai kurnēt ir grēks. Tāpēc arī, ieviešot piespiedu darba sistēmu, 1939. g. Latvijas Lauksaimniecības kamera pārrunās ar biedrības vadību izvirzīja domu par darba apgādes punktu nodošanu baznīckungu pārziņā. Taču sarunas nevainagojās panākumiem, jo biedrība šai laikā faktiski izira. 1939. g. pārskatā par tās darbu lasām: «Nodaļas nesasauc sapulces, valdes sēdes, neapsprīž tekošos strādnieku jautājumus. Biedrībai nav nekādu sakaru ar strādnieku kapelāniem.⁷³ Centrālā valde, nesaņemot no nodaļām vajadzīgo daļu ienākumu, nevar attīstīt savu darbību. Biedri atsakās aktīvi strādāt, jo neredz nekādu atbalstu savas dzīves gaitai, bet bieži vien piedzīvo šķēršļus sakarā ar piederību pie Latvijas Katoļu strādnieku biedrības. Daži biedri baidās ieiet valdē, lai nezaudētu savu darba vietu.»⁷⁴ Tā dabiskā nāvē mira kristīgās arodbiedrības karikatūra buržuāziskajā Latvijā.

Latvijas Katoļu sieviešu biedrība, kas darbību uzsāka 1931. g., par savu uzdevumu izvirzīja «valstiskās un reliģiski tikumiskās apziņas izkopšanu». Biedrības faktiskais vadītājs bija nevis valdes priekšsēdētāja A. Gari-Jone, bet gan Rīgas arhibīskapa iecelts kapelāns. Kapelānam bija noteicošais vārds «ticības un tikumības jautājumos». Lai celtu biedrības prestižu, par tās goda biedriem tika iecelti visi Latvijas katoļu bīskapi.

Biedrības aktīvs bija galvenokārt slepenās mūķenes un terciāres. Tās darbība izpaudās priekšlasījumos par reliģiskiem un sabiedriski politiskiem tematiem, līdzekļu vākšanā baznīcu izdaiļošanas vajadzībām. 1938. un 1939. g. biedrība organizēja arī bērnu vasaras atpūtas nometnes Jaunaglonā, kur klosteru māsas jau bērniem centās iepotēt ne vien dziļu reliģiozitāti, bet arī krasi antikomunistisku «valstiskumu».

Latviešu katoļu savienība (ar 1939. g. Latviešu katoļu biedrība) bija plašākā katoliskās akcijas biedrība ārpus

⁷³ Pilnā mērā novērtējot reliģijas lomu laukstrādnieku ekspluatācijā, Latvijas Lauksaimniecības kameras dienestā bija īpaši «laukstrādnieku mācītāji». Ieviešot piespiedu darba sistēmu, 1939. g. izveidotā Latvijas Darba centrālā palielināja garīgo vagaru skaitu, skat.: Springovičs Z. *Latgale un katoļu baznīca*, 161.—164. lpp.

⁷⁴ LCVVA, 2354. f., 1. apr., 54. l., 1. lp.

Latgales. To dibināja jau 1917. g. kā Rīgas katoļu biedrību. Ja «latviešu shizmatiku» — baznīckungu A. Ābeltiņa, P. Siloviča — vadībā biedrība centās izvērst rosīgu kultūrizglītības un labdarības darbību, tad pēc 1924. g., kad par biedrības priekšnieku kļuva Rīgas arhibīskapa kūrijas kanclers E. Stukels, tās darbības raksturs krasi mainījās, aprobežojoties ar šauru klerikālismu, ziedojumu vākšanu baznīcām. Krasi saruka arī tās locekļu skaits. Biedrībai bija divas nodaļas provincē — Ozolbruknā un Skaistkalnē.

Katoļu labdarības biedrības, no kurām plašākā bija Svētā Vincenta a Paulo biedrība, vadījās pēc katolicismā jau tradicionālās devīzes «Nabagu kopšanas dvēsele ir šīs nabagu dvēseles kopšana». Labdarībai objektu netrūka, īpaši Latgalē, kur baznīcu kāpnes burtiski apsēda ubagotāji un ubags ar tarbu kaklā bija parasts viesis katrā mājā. Katoliskās akcijas ietvaros nabadzības svētums kalpoja misiju nolūkiem. Draudzes nespējnieku mājas — špitāles — un bērnu patversmes bieži vēra durvis citicībniekiem, lai par šķīvi zupas un kaktu nopirktu trūcumcietēja dvēseli, iesaistītu to katoļu baznīcā. Savukārt ubags ar saviem pātariem atgādināja arī pārtikušajiem dievu un baznīcu (bet ne parādus bankai) aizmirsušajiem draudzes locekļiem laicīgās dzīves nedrošību.

Nav nedz iespējas, nedz vajadzības uzskaitīt visas biedrības un reliģiskās organizācijas, kuras iekļāvās katoliskajā akcijā. Jo vairāk tāpēc, ka katoliskās akcijas garu katoļu klerikāļi centās ienest it visur, kur vien sniedzās viņu roka. Šai ziņā visi līdzekļi bija derīgi. Ikvienā draudzē bija vairākas, reizēm pat 5—6 katoļu biedrības vai to nodaļas. Noteicošais vārds tajās piederēja prāvestam, kas pirms fašistiskā apvērsuma veda biedrības organizētos katoļus pie saeimas un vietējo pašvaldības iestāžu vēlēšanu urnām, tādā veidā nereti pakļaujot baznīcai arī pagasta valdi, vietējās skolas padomi vai citas vietējās pašvaldības iestādes. Iegūtā vara ļāva ietekmēt kā skolas, tā arī vietējo policijas kārtībnieku. Baznīckungs, tāpat kā dievs, bija klāt visur. Spilgtu ilustrāciju atrodam baznīckungu dienesta gaitu aprakstos. Lūk, piemēram: «No 1920. g. 31. decembra līdz 1928. g. 4. jūnijam dzīvoju Bērzgalē Rēzeknes dekanātā un ieņēmu amatus: 1) prāvesta, 2) skolu kapelāna, 3) strādāju Bērzgales lauksaimniecības biedrībā kā kaseris un priekšsēdētājs, 4) strādāju Bērzgales krājaizdevu sabiedrībā kā valdes priekšsēdētājs, 5) strādāju Bērzgales piensaimnieku sabiedrības revīzijas komisijā, 6) Latvijas katoļu jaunatnes biedrības Bukmuižas nodaļā kā kapelāns, 7) pagasta padomē, 8) Bērzgales savstarpējās apdrošināšanas sabiedrības revīzijas komisijā.»⁷⁵ Šis sabiedriskais darbinieks kautrīgi noklusēja tikai vienu, tiesa, ne vairs sabiedrisku darbību — viņš bija politpārvaldes algots aģents ar segvārdu «Kungs».

Baznīckungam bija amati, plaši sakari, viņa rokās atradās baznīcas lāsti un svētības. 30. gadu sākumā katoļu garīdznieki

⁷⁵ LCVVA, 633, f., 1. apr., 28. l., 65. lp.

Izvaltes draudzē blakus amati un pienākumi bija šādi:

- 1) rotu kapelāns
- 2) Izvaltes pieaugušo vakara pamatskola, priesteris
- 3) 18 Daugavpils aizsargu pulka, pulka kapelāns
- 4) datāijs katoļu jaunatnes biedrība, aizsargu un piemiņu
- 5) datāijs katoļu strādnieku b-bes Izvaltes nod. priekšsēdētājs
- 6) Izvaltes lauksaimn. b-bes „Drošā” priekšsēdētājs
- 7) katoļu kultūrciņš, 1-bes „Daudz” Izvaltes nod. priekšsēdētājs
- 8) strādnieku b-bes Izvaltes nod. iedzīvotāju valde

Rīgā, 12 janv. 1939.

(Vieta, datums)

J. Butcevičs

(Priestera paraksts)

Prāvesta reliģiskajai ietekmei krītot, talkā nāca «blakus amati».

sāka aktīvi iesaistīties arī aizsargu organizācijā kā rotu, bataljonu un pulku kapelāni.

Katoliskās akcijas aktivizēšanās pēc 1934. g. fašistiskā apvērsuma radīja nemitīgu saspīlējumu valsts un katoļu baznīcas attiecībās. Neraugoties uz fašistiskā diktatora katoļu baznīcas vadībai dotajiem dāsnajiem solījumiem par visu baznīcu atbalstīšanu, valdošās protestantiskās buržuāzijas reliģiskā stāja neļāva samierināties ar katolicisma ofensīvu. Katoļu baznīcas misiju darbam ārpus Latgales luterāņu baznīca pretstatīja savu misijas darbu Latgalē. Luterāņu baznīcas «valstisko» ideoloģiju skolās, klerikālisma ietekmei stiprinoties, pretstatīja katolicisma «internacionālismam».

Pārskatā par politisko stāvokli valstī 1937. g. aprīlī Iekšlietu ministrija uzsvēra, ka jauniesvētītie katoļu garīdznieki, kļuvuši par draudžu prāvestiem, «pūlas kārtot ne tikai draudzes garīgās lietas, bet cenšas arī sagrābt savās rokās un būt par pilnīgiem noteicējiem pagasta laicīgās — sabiedriskās lietās», un lika saprast, ka karojošā katolicisma ofensīvā «tiek nevajadzīgi aizskarti nopelniem bagāti vietējie sabiedriskie darbinieki», proti, citu konfesiju piederīgie, galvenokārt luterāņi.

Jau nākošajā mēnesī — maijā — Iekšlietu ministrijas ziņojuma tonis bija vēl izteiksmīgāks: «Par visām lietām skola jāsarģā no katoļu garīdznieka, jo tas redz latviešu panākumos un spēku pieaugumā sev un katoļu baznīcai tādu ļaunumu, kas

jāapkaro par katru cenu. Tāpēc arī tais skolās, kur baznīckungam pretdarbība nav pietiekoši stipra, baznīckungs izvērš savu iespaidu. Katoļu garīdznieki par katru cenu grib gūt savu iespaidu arī laicīgos iestādījumos un it sevišķi tur, kur aug un veidojas tagadējās Latvijas nākotnes spēki. Te jāmin aizsargu vienības, mazpulku organizācijas un skolas. Pie šo latviešu pasākumu ārdīšanas ar lielu centību ķērušies jaunāko gadu gājumu garīdznieki, kas audzināti mūsu mācību iestādēs, Latvijas pastāvēšanas laikā.»⁷⁶ Kā redzam, visumā klerikālā luterāņu vadība, «latviskojot» Latgales novada iedzīvotājus, organizēja pretdarbību katoļu konfesionālajam klerikālismam skolās, biedrībās un citās sabiedriskās organizācijās. Konfesionālo pretišķību plašas vājināja plaši reklamēto valdības un baznīcas vienību. Turklāt pašā garīdzniecībā nebija vienprātības nostājā pret fašistisko diktatūru. Opozīcijas pārstāvji, kas bija nemierā ar Rīgas arhibīskapa oficiālo kursu — lojālu sadarbību ar valdību —, pēc politpārvaldes ziņām, apvainoja vietējās baznīcas vadību katolicisma interešu upurēšanā un iztapībā luterānismam. Katoļu garīdzniecību šķēla dažādi grupējumi: līdzās vecajai poliski katolisko tradīciju aizstāvju gvardei katoļu baznīcas garīdznieku rindās bija gan šovīnistiskā latviešu nacionālisma saindēti baznīckungi, gan arī jau vāciskās katolicisma orientācijas dedzīgi piekritēji. Tomēr šķiru cīņas asums, kopīgas bažas par buržuāzijas diktatūras likteni un kopīga antikomunistiska platforma neļāva katoļu baznīcai savu opozīciju izrādīt atklāti. No otras puses, pārlieku cieša solidarizēšanās ar fašistisko diktatūru vēl vairāk saasinātu reliģijas krīzi. Baznīca, kuras piekritēju vairums bija Latgales iedzīvotāji, nevarēja ignorēt šī novada galveno «īpatnību» — tā puskoloniālo stāvokli valstī vai iedzīvotāju straujo revolucionizēšanos.

1937. g. vasarā vizītejot katoļu draudzes Padomju Savienības robežas tuvumā (Asūnē, Indrā, Indricā, Piedrujā u. c.), bīskaps J. Rancāns noskaidroja, ka «Latgalē vispārējais iedzīvotāju noskaņojums sakarā ar neražu, lieliem nodokļiem utt. esot valdībai slikts». Savos sprediķos bīskaps aicināja ticīgos būt ne vien labiem katoļiem, bet arī buržuāziskās Latvijas uzticamiem pavalstniekiem.⁷⁷ Baznīcas tēviem nebija noslēpums, ka Latgales darba tauta aizvien noteiktāk vērsa savus skatienus uz Padomju Savienības pusi.

Katoļu baznīca Latgalē no «diviem ļaunumiem» bez šaubīšanās izvēlējās mazāko — fašistisko diktatūru, pat tās klerikāli protestantiskajā izdevumā. Taču vienlaikus baznīca nevarēja pilnā mērā akceptēt tās sociālo un nacionālistiski šovīnistisko politiku, jo pretējā gadījumā varētu pilnīgi zaudēt ietekmi masās. Konfesionālās pretišķības vienlaikus bija ērta ideoloģiska forma, kurā katolicisma opozīcija vismazāk apdraudēja buržuāzijas diktatūru

⁷⁶ LCVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 302., 303. lp.

⁷⁷ Turpat, 260. lp.

kā tādu, vienlaikus paverot plašākas iespējas katoliskajai akcijai iedzīvotāju masās.⁷⁸

Katoļu baznīcas vadošie ideologi un politiķi neapšaubāmi ierindojami potenciālajā opozīcijā, kas atspoguļoja revolucionārās situācijas ietvaros briesmošo «augšslāņu krīzi».⁷⁹ Fašistiskās diktatūras režīms nespēja nomākt revolucionārās kustības attīstību. Piepildījās katoļu politiķu pareģojumi: fašistiskās diktatūras režīmam Latvijā nevar būt lemts ilgs mūžs. Dažus mēnešus pirms fašistiskā apvērsuma publicētajā rakstā «Vai mums draud diktatūra?» tika uzsvērts, ka vienpersoniskās diktatūras režīmam pretosies gan apspiestās nacionālās minoritātes, gan latgalieši, kas nonākot otrās šķiras iedzīvotāju lomā. Tie, kuri «nepārdosies» diktatoriskajam režīmam, «nesēdēs mierā, meklēs izeju, kā meklē ikkatrs dzīvs cilvēks, kas nonācis spīlēs». Nepārprotamas bažas par Latgali izskanēja vārdos: ««Atjaunotai» nacionālai Latvijai tās robežās var rasties tāda iredenta — neapmierināts apgabals stratēģiskās robežās —, par kuru sāks interesēties stipri kaimiņi... Valsts un tautas labā mums ir jāpretojas katrai kustībai un centieniem izjaukt valsts demokrātisko iekārtu. Mums šai ziņā jāsaprotas un kopīgā stingrā balsī jāpieprasa demokrātijas apsargāšana, jo ar demokrātisma izjaukšanu mēs taisīsim lēcienus tumsā un varbūt arī bezdibeni.»⁸⁰

Totalitārisma tendenču attīstība neatbilda fašistiskā režīma sociālās bāzes reālajam spēkam, demokrātiskā opozīcija saliedējās aizvien ciešāk. Politiskās dzīves pieredze lika darba tautai novērtēt Latvijas komunistu konsekvento cīņu par demokrātiju, pret fašismu. Par spīti represijām, LKP autoritāte, īpaši Latgalē, neatturami auga. Fašistiskās diktatūras nenovēršamo bankrotu baznīca saskatīja agrāk un precīzāk, jau tai laikā, kad totalitārā režīma ideologi un propagandisti vēl uzvaras skurbumā klaigāja par saimniecisko un politisko stabilitāti, neuzklausīja padomus reorganizēt valsts pārvaldes iekārtu.

Lai gan korporatīvā kameru sistēma bija tieši aizgūta no katoliskās Itālijas un bija katolicisma sociālās doktrīnas loģiska konsekvence,⁸¹ Rīgas kūrījas vadošie darbinieki, pēc politpārvaldes ziņām, uzskatīja, ka «tagadējā kameru sistēma plašāko tautas masu intereses nekad nevarēsot apmierināt. Pēc viņu rīcībā esošās informācijas, ārzemes uz Latviju skatoties slikti — Latvijā valdot «mūžīgais» karastāvoklis un valdība neesot tautas pilnvarota.»⁸² Pēc katoļu baznīcas rīcībā esošās informācijas, atzīmēts citā pārskatā par politisko stāvokli, «varot skaidri spriest, ka lēnām, bet noteikti gatavojoties ļoti svarīgi noti-

⁷⁸ Balevičs Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā, 202.—227. lpp.

⁷⁹ Drīzulis A. Latvija fašisma jūgā, 278., 279. lpp.

⁸⁰ «Latgolas Vārds», 1934, 7. martā.

⁸¹ Kanapā Z. Baznīcas sociālā doktrīna un marksisms, 169.—193. lpp.

⁸² LCVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 296. lp.

kumi».⁸³ Katolicisms tiem gatavojās vēl cītīgāk, svētījot buržuāzisko valsti kā tādu, taču vienlaikus nedaudz norobežojoties no bankrotējošā režīma. Kā atzīmēts ikmēneša pārskatos par politisko stāvokli valstī, Rīgas kūrīja 1936. g. vasarā nosūtīja uz Latgali savas uzticības personas, kurām bija uzdots noskaidrot novada iedzīvotāju un draudžu garīdzniecības politisko noskaņojumu. No otras puses, kūrīja kāri tvēra informāciju par iekšējām nesaskaņām starp diktatoru K. Ulmani un valsts prezidentu A. Kviesi, par domstarpībām starp K. Ulmani un ģenerāli J. Balodi, uzmanīgi sekojot briestošajai virsslāņu krīzei.

Draudžu garīdzniecībā rūga nemiers ar Rīgas kūrījas un katoļu preses iztapību fašistiskajam režīmam. Pārlietu krasā pārvērtība — Latgales pārvēršana no pārpoļojama par «pārlatviskojamu» novadu — izraisīja pat vairākas sūdzības uz Romu par Rīgas kūrījas novēršanos no poliski katoliskās baznīcas tradīcijām. Taču nemiera dziļākais avots bija ne jau luterāņu ideoloģiskā ietekme un pat ne luterānisma ekspansija: ar tautas vienības izkārtņi fašistiskais režīms aizvien konsekventāk īstenoja totalitārisma principus valsts iekšpolitiskajā dzīvē, līdz ar to cenšoties iznīdēt baznīcas apjūsmotās «Latgales īpatnības», izravēt «nevalstiskās» tendences, par kuru paudējiem automātiski tika uzskatīti visi bijušās «kristīgo» partijas darboņi, katoļu baznīcas laju apustulāta kodols. Tiesa, apstākļos, kad Latvijas pelēkie baroni ieguva iespēju netraucēti ekspluatēt Latgales novadu, katoliskās akcijas darbinieku «iztīrīšana» no valsts un pašvaldību iestādēm ļāva katoļu baznīcai, evaņģēlija vārdiem runājot, «mazgāt rokas nevainībā», atbildību par iedzīvotāju materiālā stāvokļa pasliktināšanos, netaisno sociālekonomisko politiku uzveļot luterāņiem, kuri apspiežot katoļus visnotaļ visās dzīves nozarēs. Valsts un vadonības kulta, tāpat «pārspilētā nacionālisma» uzmanīgā kritika katoļu presē masās atbalsojās daudz spēcīgāk, nekā to gribētu baznīca. Un šo masu noskaņojumu ignorēt nevarēja. Dzīvodams darba zemniecības vidē, pārtikdams no tās ziedojumiem, draudzes prāvests nevarēja atklāti nostāties zemnieku apspiedēju pusē. Drīzāk gan, iztapdams sabiedriskajai domai, viņš distancējās no oficiālās propagandas skaļajiem «tautas vienības» apliecinājumiem, kuriem praksē nebija seguma. Darba tautas noskaņojumu daudz labāk pauda tā laika Latgalē populāra anekdote: politpārvalde arestējusi zemnieku par fašistiskajam diktatoram nosūtītu telegrammu, kas skanējusi «Mīļais prezident! Es vēlu Jums visu to, ko mūsu tauta Jums vēl šajos pēdējos gados».

Darba tautas antifašistiskais noskaņojums nereti atbalsojās arī draudžu garīdznieku darbībā. Pārskatos par politisko stāvokli valstī jo bieži sastopama sūrošanās par to, ka baznīkungi attur draudzes locekļus no Līgo svētku svinēšanas, pārlietu vienkārši

⁸³ LCVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 486. lp.

atzīmē fašistiskā apvērsuma gadadienas un citus valsts svētkus.

Tilžas draudzes prāvests K. Kangars atklāti kūdījis draudzi pret aizsargiem, kultivējis naidīgu noskaņojumu «ne tikai pret baltiešiem, bet arī pret mūsu nacionālo valdību», sūdzējās politpārvaldes Gulbenes rajona priekšnieks. K. Kangars skolā nievājoši izteicies par diktatoru, veiksmīgi organizējis aizsargu sarīkuma boikotu.⁸⁴

Baznīckungs B. Kivrāns, kurš amatu apvienošanas kārtībā bija arī Liepnas pamatskolas pārzinis, tišuprāt ierobežoja savā skolā mazpulku organizācijas darbību. Dunavas draudzes prāvests A. Rukmanis, pasniedzot ticības mācību Celminieku skolā, no obligātās rīta lūgšanas teksta izmetis vārdus «svēti vadoni un valdību», kā arī teikumu «Vairo mūsu ticību vadonim». Attaisnojot savu «pretvalstisko» rīcību, A. Rukmanis teicis, ka skolniekiem «neesot nekādu sakaru ar vadoni un bērni pat nepazīstot tādu kungu». Prāvests aizliedzis katoļu bērniem stāties mazpulkos, bet sievietēm — aizsardzēs. Prāvesta A. Rukmaņa ietekmē mazpulcēnu skaits Rubenes pamatskolā saruka no 70 līdz 30. «Rukmanis ar savu pretdarbību sāk palikt populārs, un vērojams, ka viņš tiecas katoļticīgos nogrupēt savrup no vietējās dzīves notikumiem,»⁸⁵ atzīmēts politiskā pārskatā 1937. g. jūnijā. Turpat atzīmēts, ka Līvānu dekāns S. Vaikulis dievkalpojuma laikā atklāti piedraudējis nepieņemt pie dievgalda tos, kuri svinēšot Ligo svētkus.

Kad 1937. g. 30. maijā Landskoronas draudzes prāvests (arī vietējās pamatskolas pārzinis) A. Šlahota rīkojis viesības, vietējam policists aizrādījis, ka baznīckunga pārzinātajā skolā kāda ministra ģimēne vāļājusies zem galda. Uz to A. Šlahota atbildējis, ka «viņam, Šlahotam, pat valsts prezidenta un tautas vadoņa ģimēne agrāk bijusi pakārta pie krāsns uz āķīša, bet kur šī ģimēne tagad atrodoties, to nemaz nezinot. Tajā pat reizē Šlahota saviem viesiem izteicies, ka viņam no drošiem avotiem esot zināms, ka mūsu tautas vadonis ar kara ministru nesatiekot un savā starpā ķildojoties un ka tas, lūk, esot labi.»⁸⁶

Varētu minēt desmitiem līdzīgu piemēru, kuri nepārprotami liecina: sargājot savu autoritāti masās, baznīca daļēji, vismaz ārēji, norobežojās no bankrotam tuvā režīma. Bijušie kristīgo darboņi izplatīja uzskatu, ka «latgalieši tagad savas tiesības varot aizstāvēt vienīgi ar Romas katoļu baznīcas palīdzību. Kad izbeigšoties kara stāvoklis, tad latgalieši drīzi atrbrīvošoties no saviem apspiedējiem...»⁸⁷

Katoļu baznīcai bija reālas iespējas nostiprināt savu ietekmi masās, taču tās īstenot neļāva baznīcas šķiriskais raksturs, Vati-

⁸⁴ LCVVA, 3235, f., 1./1. apr., 298. l., 88. lp.

⁸⁵ Turpat, 1./22. apr., 920. l., 261. lp.

⁸⁶ Turpat, 192. lp.

⁸⁷ Turpat, 151. lp.

kāna politikas oficiālais antikomunistiskais kurss. Tikai konsekventi atbalstot darba tautas intereses, kuras šai laikā pauda LKP izstrādātā latviešu tautas frontes platforma, tikai iekļaujoties tautas frontē, kuras demokrātiskie, antifašistiskie lozungi strauji iekaroja popularitāti, bija iespējams rast atbalstu masās. Karojošais antikommunisms, kas caurstrāvoja visu katoliskās akcijas darbību, šo iespēju izslēdza. Tās ideoloģiskais efekts līdz ar to krasi mazinājās. Katolicisma sociālās doktrīnas dotā svētība privātīpašumam, buržuāziskajai valstij, ekspluatācijas un apspiestības iekārtai, neraugoties uz domstarpībām, saistīja katolicismu ar fašismu pārāk cieši.

Baznīca pretojās «luterāņu uzmācībai», taču apelēt pie masām, kuras aizvien vairāk nosliecās pa kreisi, tā nedrīkstēja. Un katolicismam atlika tikai tā pazemojošā loma, par kuru Līvānu dekāns S. Vaikulis vēstulē metropolitam 1939. g. 8. martā rakstīja: «Galu galā mēs svētījām mašīnu, kura domāta mūsu samalšanai. Viņa mūs jau maļ... Un mēs esam nostādīti apstākļos, ka mums vēl jāslavina šī mašīna... Šodien iespējams vai nu luncināties, vai list pagrīdē.»⁸⁸

Katolicisms izvēlējās luncināšanos, līdz ar to izolējoties no «ticīgās tautas,» kuras laicīgās dzīves interesēm bija noteicošā loma politiskās apziņas veidošanā. Baznīcas politiskais klerikālisms kārtējo reizi cieta bankrotu. Katolicisms Latvijā 30. gados bija vēl tāls no tās politiskā realisma izjūtas, kas raksturo mūsdienu katolicismu Francijā, Spānijā, daudzās Āfrikas un Latīņamerikas valstīs. Vēstures mācības baznīca apgūst kūtri, negribīgi, tādējādi demonstrējot savu saistību ar ekspluatācijas un apspiestības iekārtu.

Katolicisma krīzes izpausmes formas

Katolicisma krīzi nedrīkstam aplūkot atrauti no buržuāziskās ideoloģijas vispārējās krīzes. Vispirms sagriļojās buržuāziskā pasaules uzskata pamatu pamats — svētais privātīpašums. Privātīpašuma radikāla laušana padomju varas gadā daudz paliekošāku ietekmi bija atstājusi cilvēku apziņā nekā saimnieciskajā dzīvē. Izkristalizējās šķiru pretrunas, pārveidojot arī domāšanu, pasaules uztveri. Vairāk intuitīvi izjustais nekā skaidri apzinātais vērtējums «kā labā?» lika darba tautai pareizāk, dziļāk izprast padomju varas būtību, izprast un nepārspilēt konkrēto apstākļu radītos atsevišķos trūkumus un kļūdas, par kuriem tik skaļi klaigāja oficiālā buržuāziskā propaganda. Nelegālās LKP

⁸⁸ LCVVA, 633. f., 1. apr., 352. l., 282. lp.

organizatoriskais un politiskais darbs, aģitācija un propaganda, kam bija raksturīga cieša saikne ar dzīvi, ar darba tautas ikdienas interesēm, rada masās plašu atbalsi. Komunistiskie ideāli iekaroja cilvēku prātus un sirdis. Tie rādīja reālu ceļu, kā izkļūt no cilvēka necienīgas dzīves nevis «aizsaulē», bet tepat zemes virsū, proti, likvidējot to kļedzošo sociālo netaisnību, kura visspilgtāk, visuzskatāmāk izpaudās Latgalē.

Buržuāziskā agrārreforma savas iespējas visātrāk izsmēla Latgalē, tā arī neapmierinot zemes badu. Mērķis, ko šai reformai sociālpolitiskajā plāksnē bija izvirzījusi kontrrevolucionārā latviešu buržuāzija — «apgādāt ar zemi un līdz ar to ar darbu un maizi dzīvē neapmierināto un tamdēļ uz lielinieku pusi lūkojošos bezzemnieku masu»,⁸⁹ Latgalē netika sasniegts. Zemes pieprasītāju vairums tā arī palika tukšā. Jo vairāk tāpēc, ka līdz ar savas diktatūras nostabilizēšanos buržuāzija ar agrārreformu centās arī «parādīt zināmu atzinību» tiem, kas pilsoņu karā pret Padomju Latviju bija aizstāvējuši kontrrevolūcijas intereses. Labākas zemes arī Latgalē saņēma «atbrīvotāji», kas parasti nāca no citiem novadiem.

Buržuāziskā valdība plānveidīgi kolonizēja joslu gar Padomju Savienību, nometinot tur «valstiski nacionālus» elementus citnovadniekus — ierēdņus, budžu dēlus («lāčplēšus», aizsargus, politiskās pārvaldes aģentus utt.),⁹⁰ tādējādi vēl vairāk saasinot zemes trūkumu. Pēc oficiālās statistikas datiem, uz kvadrātkilometru lauksaimnieciski izmantotās zemes 1935. g. Latgalē bija 46, Zemgalē un Kurzemē — 25, bet Vidzemē — tikai 23 «no lauksaimniecības pārtiekoši»⁹¹ iedzīvotāji. Lai šo skaitļu sniegtais priekšstats būtu pilnīgāks, atcerēsimies, ka Latgales laukstrādnieku sviedriem slacīto, Latgales grāvraču izdrenēto zemi Kurzemes un Vidzemes budžu tīrumos, kurus bagātīgi mēsloja un apstrādāja pēc modernās agrotehnikas prasībām, nevarēja salīdzināt ar noplicināto, sentēvu darbarīkiem apstrādāto zemi Latgales trūcīgā zemnieka sētā. Visus ienākumus, ko deva lauksaimniecība, te aprija nodokļi un bankas aizdevumu atmaksa. Par lauksaimniecības kultūras celšanu varēja domāt tikai lielsaimnieki. Arī tie «laimīgie», kas bija ieguvuši zemi, paspēja sapīties parādos tiktāl, ka neatvairāmi pārvērtās par banku u. c. kredītbedrību, kā arī vietējo augļotāju parādu vergiem. Vienīgi ar sirmgalvju, sieviešu un bērnu pārcilvēcīgu darbu (viriešiem bija jādodas peļņā ārpus «saimniecības»), sistemātisku badošanos, lopkopības panīkumu (periodiski pārdodot parādu samaksai labākos lopus) un zemes noplicināšanu, atsakoties no viselementārākajām «ērtībām», no jaunas drēbju kārtas, no normāla uztura, pat no bērnu skološanas — tikai par šādu cenu trūcīgais, bet

⁸⁹ Latvijas agrārā reforma. Rīga, 1938, 421. lpp.

⁹⁰ Mežulis K. Latgolas lauku dorba ļaužu stōvūklis. Maskava, 1934, 21. lpp.

⁹¹ Šai kategorijā buržuāziskā statistika ieskaitīja gan muižniekus un pelēkos baronus, gan arī trūcīgos zemniekus un laukstrādniekus.

bieži vien arī vidējais zemnieks Latgalē spēja saglabāt savu «īpašnieka» ilūziju.

Kā vecāku sirdis atbalsojās izglītības statistikas sausie dati? Latgales skolnieku īpatsvars pamatskolās 1938./39. g. sastādīja 36%, vidusskolās — vairs tikai 18%. Bet Latvijas Universitātē Latgales studējošās jaunatnes īpatsvars bija... 7,69%.⁹² Buržuāziskā valsts pat neuzdrošinājās laist ūtrupē visas parādos iestīgušās saimniecības, jo tādā gadījumā būtu jāpadzen no mājām lielākā daļa no trūcīgajiem un gandrīz puse no vidējiem zemniekiem. Parādu piedziņu atlika, parādos pārjaunoja, taču tie vienaļa sagandēja darba zemnieka dzīvi. No 1939. g. par parādiem izūtrupētajām 589 saimniecībām 332 atradās Latgalē.⁹³ Pat zvērinātais antikomunists O. Džeņš (Muna dzeive, 326. lpp.) spiests atzīt: «Ja nebūtu notikusī valdību maiņa [1940. g. sociālistiskā revolūcija — Z. B.], dažiem (!) būtu zeme pārdota un paši palaisti no savas sētas kā kalpi.» Kļuva arvien skaidrāk, ka buržuāziskās iekārtas apstākļos agrārais jautājums Latgalē nav atrisināms.

Raksturojot pavērsienu, kas jau fašistiskā apvērsuma priekšvakarā bija vērojams darba zemnieku apziņā, K. Mežuls atzīmēja: «Simtos un tūkstošos Latgales darba zemnieku lūst un sabrūk tēvu tēvu ieaudzinātās cerības un sapņi par savu stūrīti zemes. Kādreiz valdzinošais vārds «īpašums» tagad paliek svešs un auksts, aiz tā saskatāma nevis cerību pilna dzīve, bet gan dziļa nabadzība, bads un bezcerība.»⁹⁴ Privātīpašuma svētuma oreols, kura spožumu tik ļoti centās uzturēt baznīca, sāka nobālēt.

Par spīti represijām un aizliegumiem, Latgalē ārkārtīgi populāra bija S. Putāna dzeja. Viņa dzejoļus, kas asi vērsās pret buržuāziju un baznīcu, mācījās no galvas, deklamēja sanāksmēs, ņēma līdz ceļa maizei, braucot peļņā. Līdztekus kapitālistiskās ekspluatācijas reālistiskam notēlojumam S. Putāna dzeja atmasvoja katoļu garīdzniecības, arī dievbijības, ticības lomu:

Mums bez vagara lejās ikdīnas
Osoras, svīdri. Mums tulznōtas rūkas.
Boltī vērgi mes dzimtinē sovā, —
Buržuji izsyuc myusus un mūka.
(«Mes — boltī vērgi»)

vai arī:

Par dīvu smuki gon tu runoj,
Ik dīnas viņu slavej, lyudz
Un, ceineitojus lomōdams,
Cik spēka, svešu asni syuc.
(«Bogotnikam»)⁹⁵

Latgales bezzemnieki, sīkzemnieki, arī vidējo zemnieku lielo ģimeņu darba spējīgie bērni bija baltie vergi — gani, laukstrādnieki — lauku buržuāzijas saimniecībās. 1939. g. peļņā ārpus

⁹² «Rīgas Vēstnesis», 1939, 13. jūlijā un 12. oktobrī.

⁹³ LCVVA, 1308. f., 12. apr., 27. l., 404. lp.

⁹⁴ Mežuls K. Latgolas lauku dorba ļaužu stōvūklis, 73. lpp.

⁹⁵ Putāns S. Tovā vordā. Rīga, 1960, 9. un 48. lpp.

TAXAE PRO ECCLESIS RIGENSIBUS.

1. Laulības:

Laulību pieteikšana un izsludināšana	Ls 2,—
Laulības: 1. gluži trūcīgiem par brīvu	
2. klusas, vienkāršas laulības	„ 6,—
3. svinīgas laulības	„ 12,—
4. svinīgas laulības, lielāks ap- gaismojums un baznīcas izro- tājums etc.	„ 20,—
un dārgāk.	

2. Apbēdišanas:

Kapu vietas: IV vieta — mazturīgiem par brīvu.	
III vieta	Ls 6,—
II vieta	„ 12,—
I vieta	„ 24,—
Bērniem 50% lētāk.	
Apbēdišanas: trūcīgiem — par brīvu.	
III vieta	Ls 6,—
III/II vieta	„ 10,—
apbēdišana ar izvadišanu no slimnīcas	„ 15,—
apbēdišana ar izvadišanu no mājas (garīdznieks, ērģelnieks, zakristjans, zēni, krusts, karo- dzīni etc.)	„ 40,—
Sv. Misa un apbēdišana	„ 20,—
Mirusā atvešana uz baznīcu, sēru dievkalpojums, izvadiša- na no baznīcas uz kapiem, apbēdišana	„ 100,—
un dārgāk, atkarībā cik lielu kori vēlas, baznīcas dekorējumu, lauru kokus etc.	

3. Kristības: Ls 2,—

Garīgo pakalpojumu cenrādīs. Naudas maks noteica pat vietu kapos.

novada izbrauca 23 691 Latgales laukstrādnieks. Bet Latgalē taču šai laikā atradās 43,34% no visām Latvijas trūcīgo zemnieku saimniecībām un tikai 4,38% no budžu saimniecībām (virs 30 ha).⁹⁶

Privātipašums nevis aplaimoja, bet verdzināja Latgales trūcīgo zemnieku. Buržuāzija un katolicisma ideologi vaimanāja par to, ka zūd pieķeršanās «tēva sētai», zemesīpašumam, ko fašistiskā valdība ne bez pamata uzskatīja par savas politiskās stabilitātes pamatu. Sūrošanās par to, ka Latgales darba tauta neciena

⁹⁶ Zagars E. Sociālistiskie pārveidojumi Latvijā 1940.—1941. Rīga, 1975, 104., 105. lpp.

buržuāzisko diktatūru un vērš skatus uz «Zilupes pusi», bija pastāvīgs motīvs klerikāļu presē, baznīcas sprediķos.

Novada smago ekonomisko stāvokli vēl vairāk pasliktināja valdības koloniālā politika Latvijas «trešajā zvaigznē», kā Latgali liekulīgi dēvēja «tautiskā» buržuāzija. LKP CK 1933. g. publicētajā «Latvijas laukstrādnieku, trūcīgo un vidējo zemnieku cīņas programmā» valdības politika Latgalē raksturota šādi: «Latvijas buržuāzija, izvezdama nejēdzīgu nacionālas apspiešanas politiku, jo sevišķi nomāc Latgales darba tautu, atstādama pie tam pilnīgi novārtā Latgales kulturālās un saimnieciskās prasības. Latgales zemniecība ir izputināta un izlaupīta caur buržuāzijas agrārreformu... Buržuāzija milzu apmēros pavairo ceļa kļaušas un nodokļus Latgales zemniecībai, piekopo piespiedu «pārlatviskošanas» politiku un pastiprina fašistisko teroru Latgalē.»⁹⁷ Komunistiskā partija prasīja «visu Latgales muižnieku, baznīcu un klosteru, kā arī latviešu bagāto kulaku — kolonizatoru un lielās lauku buržuāzijas zemju koniskāciju līdz ar visu lauksaimniecisko inventāru», šo zemi sadalot kalpiem, trūcīgiem zemniekiem un mazzemniekiem. Protestējot pret nacionālās apspiešanas politiku, LKP izvirzīja prasību pēc «Latgales pilnīgas pašnoteikšanās tiesības līdz pat atdalīšanai no Latvijas».⁹⁸

LKP prasīja valsts demokratizāciju, tūlītēju agrāro attiecību un nodokļu politikas radikālu pārkārtošanu, lauku darbaļaužu stāvokļa uzlabošanu. LKP platforma deva smagu triecienu Latgales buržuāziskajām un sīkburžuāziskajām partijām. Viņu nekonsekventās, daļējās, svētā privātīpašuma saglabāšanas un nostiprināšanas interešu diktētās «Latgales prasības» nespēja konkurēt ar LKP skaidro un radikālo programmu. Neatkarīgi no savas reliģiskās pārliecības Latgales darbaļaudis saliedējās ap komunistiem.

Aizsteidzoties priekšā Vatikāna 1949. g. dekrētam, kurš nosodīja katoļu sadarbību ar komunistiem, nepaklausīgos izslēdzot no baznīcas, baznīckungi Latvijā jau 20.—30. gados par atkritēju uzskatīja ikvienu komunistu un pat ikvienu komunistu atbalstī-

⁹⁷ LKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. 1. daļa. Rīga, 1958, 589. lpp.

⁹⁸ Turpat. Tas, ka šovīnistisko valdošo aprindu īstenotā nacionālās apspiešanas politika visspilgtāk izpaudās Latgalē, ir nenoliedzams fakts. 1930. g. Latgalē atradās 28,55% no Latvijas iedzīvotājiem; attiecīgi pēc tautībām: krievu — 73,60%, baltkrievu — 61,91%, poļu — 50,02%, ebreju — 30,41%, latviešu — 22,07%. Neapstrīdami, ka vietējie latvieši (latgalieši) līdz ar krievu, baltkrievu, poļu u. c. tautību pārstāvjiem atradās «otrās šķiras» pilsoņu lomā, bet pati Latgale — savdabīgas kolonijas stāvoklī. Taču nebija nekāda pamata uzskatīt latgaliešus par īpašu tautību, kā to LKP darīja 20. un 30. gados. Latgales jautājums bija nevis nacionāls, bet sociāls problēma. Kā tāda tā arī tika sekmīgi atrisināta Padomju Latvijā. Latgales pašnoteikšanās tiesību lozungam konkrētajos buržuāziskās Latvijas apstākļos tomēr bija sava nozīme cīņā par demokrātiju, tas aktivizēja novada daudzo tautību darbaļaužu kopēju cīņu pret buržuāzijas diktatūru.

Rīgas metropolija.
Nautrēnu dekanāta
DEKANS

Rīgas Archidiecezijas Kurijs.

1940. g. 29. aprīlī.

№ 449

Nautrēnos.

*Bekers
ad. ad.*

Pagodinot ziņot Kurijai sekošo: Pirms dažām nedēļām Malnavas un Ruskulavas baznīcās tika pieteiktas pirmas laulības uzsaukšanas Malnavas draudzes locēķija Binara Vladislava un Ruskulavas draudzes locēķija Maglis Bronislava. Ruskulavas baznīcā priesteris E. Bekers vietu reizi uzsnējis un tad pārtraucis. Kad ligavas māte ieradusies noskaidrot, kāpēc uzsaukšana pārtraukta, Bekers atbildējis, ka lekams ligavas brālis nesamaksājis visus baznīcas maksājumus, saukšanas nenotiks nedr arī laulā. Uz manu ieteikumu maksāt cik ir iespējams, ligavas māte ieradās otrreiz pie priesteru Bekera un griebejusi iemaksāt L.6.-, bet pr. Bekers to no kancelejas izraidījis itkā pielietojot pat nūju un piezīmējot, lai dekanis savus ieteikumus caturot pats sev.

Augšminētā lietā es telefoniski griezos pie V. E. Generalvikara un V. E. Generalvikars atļāva augšminētās personas salaulāt Malnavas baznīcā, nepieprasot apliecības no Ruskulavas, jo Malnavas baznīcā uzsaukumi ir kārtīgi izdarīti un šķērslī nav pieteikti.

H. Dekans,
Nautrēnu dekanāta
Dekans.

Baznīcas nodevu piedzišanā draudžu gani bija stingri.

tāju. Bet, ja tā, tad no baznīcas būtu jāizslēdz noteikti vairāk nekā puse katoļticīgo Latgales iedzīvotāju. Taču tādām kritērijiem pievienoties nevaram. Tas gan rāda katolicisma sociālās doktrīnas un politiskā antikomunistiskā kursa bankrotu, rāda masu novēršanos no politiskā klerikalisma un baznīcas, bet nebūt viennozīmīgi neliecina par reliģiozitātes krīzi. Pārāk stipras bija vēl reliģijas sociālās un gnozeoloģiskās saknes, tradicionāli reliģisko ieražu, ģimenes sabiedriskās domas ietekme. Pasaules uzskata atbrīvošanās no reliģijas valģiem vēl tikai iezīmējās.

Vienlaikus jāuzsver, ka, revolucionārajai situācijai briestot, auga iedzīvotāju politiskais apzinīgums, nostiprinājās komunistiskās ideoloģijas ietekme, kas nepārprotami vājināja reliģisko pasaules uzskatu. Klerikalā prese un baznīcas arhīvu dokumenti par 1939. g. un 1940. g. spilgti atspoguļo augošo reliģijas krīzi, kura nebūt neaprobežojās ar antiklerikalismu, atteikšanos no baznīcas politiskās vadības vien. Ja šai laikā LKP Latgales organizācijas biedru skaits gadā palielinājās 7—8 reizes⁹⁹ un LKP Latgales apgabala komitejas izdevumi «Latgālskaja pravda» un «Taisneiba», tāpat kā LKP proklamācijas, pēc laikabiedru liecībām, bija Latgalē visvairāk lasītās avīzes, tad tas neapšaubāmi grāva klerikalisma pozīcijas, sanikvoja baznīckungus, kuru anti-

⁹⁹ «Латгальская правда», 1940, № 4 (6).

komunisma caurstrāvotā klerikālā prese nīkuļoja, nerodot atbalsi lasītājos. Laikā, kad katoļu preses darbinieki kā par grūti sasniedzamu ideālu izvirzīja uzdevumu panākt, lai vismaz katrs desmitais katolis lasītu «savu» presi, komunistiskās preses izdevumi gāja no rokas rokā.

Aizvien plašāka kļuva ateisma ietekme. Buržuāzijas diktatūras mijkrēslī, 1939. g., pēc oficiālās statistikas datiem, 72 000 iedzīvotāju tikai formāli skaitījās katolīcīgi un faktiski nesastāvēja nevienā draudzē. Un šī fakta skaidrojumā būtiska nozīme ir Nautrēnu dekanāta garīdznieku 1939. g. 28. augusta konferencē konstatētajai atziņai, ka trūcīgo zemnieku acīs «priesteris ir apskaužams kungs no citas šķiras, kuram visumā nevar uzticēties. Un taisni šis apstāklis jūtami apgrūtina pastorācijas darbu.»¹⁰⁰ Mēnesi vēlāk, 28. septembrī, Varakļānu dekanāta garīdznieku konferencē dekāns K. Kaļinka revolūcijas priekšnojautā aicināja baznīkungus šajos «nemiera pilnajos laikos» mainīt savu izturēšanos saskarē ar draudzi, atmest no muižniekiem aizgūto paradumu sarunām ar trūcīgajiem izmantot plebānijas virtuvi vai gaiteni. Dekāns lika saprast, ka jau drīzumā «var izrādīties noderīgs tas, ko baznīkungi apzināti pārvērš par savu ienaidnieku.»¹⁰¹

Laikmeta elpa, revolucionārās krīzes elpa, nepārprotami jaušama Istras (Vecslabadas) draudzes prāvesta F. Sidara 1938. g. 30. augusta vēstulē bīskapam J. Rancānam: «Kreissais elements gandrīz uz visiem 50 procentiem valda manas draudzes locekļos.»¹⁰² Par iedzīvotāju komunistisko noskaņojumu un nolaidību ticības lietās sūdzējās Indras un Bērzgales draudžu prāvesti.¹⁰³ «Kreisie komunisti... ceļ savas galvas un jau sāk izplatīt proklamācijas,» 1939. g. janvārī sūrojās Kaunatas draudzes prāvests K. Pudņiks,¹⁰⁴ bet 1940. g. maijā Daugavpils baznīkungs P. Rudzītis, atzīmējis «ļoti dzīvu» komunistu pagrīdes darbību, ziņoja par šokējošu faktu, proti, atsevišķas ģimenes draudzes vizitācijas laikā «pavisam nepieņem baznīkungu mājās, bet nosauc sevi par atklātiem komunistiem.»¹⁰⁵

Klerikālā antikomunisma bankrots nebija vienīgā un pat ne būtiskākā katolicisma krīzes izpausmes forma. Taču tā lika baznīcai apzināties un kritiskāk izvērtēt savu ideoloģisko ietekmi. Paškritiska, analītiska pieeja masu reliģiozitātei un tās veidošanas problēmām katoļu presē pavid tikai kopš 1938. g., lai gan baznīcas arhīvu dokumentos tā konstatējama jau ievērojami agrāk.

Tā, gatavojoties Rīgas arhidiecēzes sinodei, 1937. g. kāds baznīkungs ierosināja sprediķi ietilpināt pašā mesā: «... tad

¹⁰⁰ LCVVA, 633. f., 1. apr., 37. l., 18. lp.

¹⁰¹ Turpat, 31., 32. lp.

¹⁰² Turpat, 138. l., 4. lp.

¹⁰³ Turpat, 133. l., 1. lp.; 90. l., 12.—14. lp.

¹⁰⁴ Turpat, 148. l., 3. lp.

¹⁰⁵ Turpat, 113. l., 5. lp.

visur būtu vairāk dieva vārda klausītāju. Kā līdz šim — dažās baznīcās uz mācību paliek maza druska sieviešu.»¹⁰⁶

Kā liecina arhīvu materiāli, pat katolim noteikti saistošajās un baznīcas stingri kontrolētajās Lieldienu grēksūdzes reizēs bija gadījumi, kā, piemēram, Asūnes draudzē 1937. g., kad tikai trīs ceturtdaļas draudzes locekļu izņēma t. s. kontroles zīmites.¹⁰⁶ Arī Pasienes prāvests V. Trepša atklāti rakstīja: «Draudzes locekļi ir diezgan vienaldzīgi pret baznīcu un reliģisko pienākumu pildīšanu. Daudzi nav gājuši pie grēksūdzes sakramenta vairākus gadus. Baznīcu apmeklē pavāji — sevišķi no attālākām sādžām.»¹⁰⁸

Nepārprotamu pesimismu pauda Līvānu dekāns S. Vaikulis garīdznieku konferencē 1939. g. 24. martā, pārspriežot kandidātu trūkumu teoloģijas studijām: «Mums nav nosvērtu, apzinīgu, dziļi katolisku slāņu, kam katolība būtu iesūkusies līdz pašai serdei. Mums nav arī katolisku tradīciju. Daudziem nav dziļākas saprašanas ne tikai par priesterību un tās nozīmi, bet arī par kristietības ideāliem vispār. Mēs esam tautu barojuši ar pārāk šķidru baltušku.»¹⁰⁹ Pārsteidzoša vaļsirdība un cinisms. Bet dvēseļu gani taču runāja savā starpā. Kad 1927. g. Rīgas arhidiecēzes grāmatu cenzors P. Strods deva atsauksmi par S. Vaikuļa manuskriptu «Mums ir altāris», viņš ieteica autoram izmest «visu to, kas attēlo negatīvās mūsu tautas ieražas reliģiozā dzīvē. Jo taču šīs grāmatas uzdevums ir nevis kritizēt negatīvo, bet gan dot tautai pozitīvo.»¹¹⁰ Taču šo «pozitīvo» — un ne bez pamata — S. Vaikulis nosauca par šķidru baltušku, t. i., miltiem aizdarītu samazgu dzīru, ar kuru Latgales zemnieks baroja savus lopus... Tā draudžu prāvesti raudzījās uz garīgajai aprūpei uzticētajām aviņām uz pašu sniegto «garīgo maizi».

Taisnības labad jāpiezīmē, ka S. Vaikulis paškritiski vērtēja arī savu darbu draudzes garīgajā vadībā. Vēl 1938. g. 28. decembrī ziņojumā Rīgas kūrījai baznīckungs rakstīja: «Vispār draudze nav dziļāka un jūtāmāka dievbijības gara. Vienaldzīgā, naidīgā apkārtnē slikti ietekmē katolus un traucē katolisku tradīciju izveidošanu. Jālieto visi spēki, lai noturētu katolisku līniju...»¹¹¹ Esot S. Vaikuli Rīgas arhidiecēzes vadība ne bez pamata uzskatīja par vienu no prasmīgākajiem un enerģiskākajiem garīdzniekiem, kuram vareja uzticēt tik atbildīgu draudzi kā Līvānos. Iedzīvotāju daudzkonfesionālās sastāvs, senās, vēl 1905. g. iedibinātās relikcionārās tradīcijas te pastorācijas darbam radīja papildu grūtības.

Naīvie mēģinājumi reliģiozitātes mazināšanos izskaidrot ar

¹⁰⁶ LCVVA, 633. f., 1. apr., 14. l., 148., 149. lp.

¹⁰⁷ Turpat, 23. l., 21. lp.

¹⁰⁸ Turpat, 14. l., 29. lp.

¹⁰⁹ Turpat, 37. l., 23. lp.

¹¹⁰ Turpat, 615. l., 177. lp.

¹¹¹ Turpat, 324. l., 29. lp.

garīdzniecības nolaidību, uzņēmības trūkumu cīņā pret komunisma ietekmi 30. gadu beigās apsika.

Sekularizācija Latvijā 20.—30. gados pieņēmas spēkā, aptvēra plašus iedzīvotāju slāņus, par spīti baznīcas un valsts centieniem iedzīvināt klerikālismu, nostiprināt reliģijas ietekmi.¹¹² Lai gan katoļu baznīcu tā skāra daudz mazākā mērā nekā neoficiālo valsts reliģiju — luterānismu —, tomēr ar sekularizāciju saistītā reliģisko vērtību devalvācija, augošā vienaldzība pret reliģiju pārliecinoši izpaudās arī katolicismā. «...daudzi no jums ir atsvešinājušies no eiharistiskā Jēzus. To dvēseles atrodas reliģiskā pienākuma apziņas snaudā, iestigušas garīgās vienaldzības purvā ar vājām dzīvības pazīmēm. Viņu ticības uguntiņa uz Jēzu Kristu ir kļuvusi līdzīga mazai dzirkstelītei, kas katrā brīdī draud nodzist. Diemžēl ir arī tādi, kas eiharistiskam Jēzum pavisam netic... Un diemžēl daži no jums ļaujas sevi ietekmēt neticīgo iebildumiem un paši kļūstat vāji savā ticībā,»¹¹³ sūrojās Liepājas bīskaps A. Urbšs savā 1939. g. gana rakstā Kurzemes un Zemgales katoļiem.

Latgalē reliģiozitātes stāvoklis, neapšaubāmi, bija stabilāks. Bijušais Ludzas dekāns A. Urbšs, kura mērķis bija Liepājas bīskapijas rekatolizācija, Zemgales rietumu daļu un Kurzemi uzskatīja par diasporu, kura «pilnīgi līdzinās misiju zemei».¹¹⁴ Bet šai katoļu baznīcas diasporā vien vasarā budžu laukos vergoja 120—130 tūkstoši sezonas laukstrādnieku. Vairums no tiem bija Latgales iedzīvotāji. Bīskaps ar bažām rakstīja par svešticībnieku ietekmi uz laukstrādniekiem, kuri «pakāpeniski atradinās no katoliskajiem pienākumiem un tradīcijām», kļūst garīgi vienaldzīgi «un bieži vien... paliek pavisam neticīgi. Tādā veidā izveidojas cilvēka tips, kas viegli solidarizējas ar katru baznīcai un valstij naidīgu un izvirtīgu aģitāciju,» rezumēja A. Urbšs.

Vienaldzība pret reliģiju pārņēma plašus Latgales iedzīvotāju slāņus. To sekmēja augošais izglītības līmenis, protestantisma un katolicisma ideoloģijas sadursmes skolās, progresīvo antiklerikālo tradīciju izplatīšanās agrāk izolētajā «katoliskajā» novadā.

Par bīstamu reliģiskā indiferentisma avotu baznīca uzskatīja arī t. s. jauktās laulības — laulības starp dažādu konfesiju piederīgiem. Apcerot katolicisma vēsturi Latvijā, Liepājas diecēzes kūrījas kanclers ne bez pamata atzīmēja, ka jauktās laulības nodara «vislielāko postu». Garīdzniecība tās nesaudzīgi apkaroja, kvalificēja kā nodevību pret baznīcu. Kūrījas stingri prasīja no katra garīdznieka, lai baznīcās ik gadus tiktu nolasīts Rīgas arhibīskapa 1926. g. gana raksts, kas nosodīja jauktās laulības. Kā prāvests savā draudzē cīnās pret jauktām laulībām, kādi ir šīs cīņas panākumi — to draudžu vizitācijās pārbaudīja gan vietējais dekāns, gan arī bīskaps; to stingri apsvēra arī, vērtējot katru

¹¹² Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā, 83.—116. lpp.

¹¹³ «Rīgas Vēstnesis», 1939, 8. jūnijā.

¹¹⁴ Turpat, 1940, 15. februārī.

prāvesta pastorālās spējas. Par sevišķi bīstamām tika uzskatītas katoļa laulības ar citas konfesijas sievieti. Mātei bērna audzināšanā vienmēr ir noteicošā ietekme. Pārkāpjot valstī pastāvošo buržuāzisko ticības brīvību, brīvību izvēlēties garīgā opija jebkuru paveidu, jauktu laulību gadījumos baznīckungi pieprasīja no nekatoļa rakstisku piekrišanu kristīt un audzināt bērnus saskaņā ar katoļu baznīcas prasībām.

Jauktas laulības no baznīcas viedokļa apdraud ne tikai bērna «dvēseli». Divām reliģijām saskaroties vienā ģimenē, tās locekļi sāk salīdzināt, vērtēt abu konfesiju dogmas un mītus, baušļus un ceremonijas. «Sava» reliģija zaudē svētumu, vienreizīgumu un kļūst par analīzes, kritiska vērtējuma objektu, nonāk cilvēka prāta tiesas priekšā. Ja šis soģis ir pietiekami attīstīts, baudījis nepieciešamo izglītību un spēj atbrīvoties no tradicionālo aizspriedumu valgiem — jebkuras reliģijas svētums sāk zust. Veidojas reliģiskais indiferentisms, kuram ar laiku seko apziņāts ateisms.

Reliģisko indiferentismu sekmēja Latgales katoļticīgo iedzīvotāju izceļošana uz citiem novadiem, saskare ar augstāku vispārējās izglītības un kultūras līmeni. Šajos apstākļos katoliskās tradīcijas, ieražas saglabājās vienīgi tur, kur veidojās lielākas vai mazākas noslēgtas ieceļotāju kolonijas. Taču šādu koloniju bija maz. Vairums ieceļotāju, iegūstot īpašumā, pusgraudā vai rentējot saimniecību, dzīvoja savrup luterāņu vidē. Gadījās arī, ka saimniekmeita ņēma iegātņos strādīgu kalpu vai arī čakla Latgales gājēja kļuva par saimnieci, bezmaksas kalponi. Nebūt neieaugot protestantismā, šie bijušie katoļi atsvešinājās no katoļlicisma un reliģijas vispār.

Oponējot Latvijas rekatolizācijas entuziastu nepamatotajam optimismam, Liepājas kūrījas kanclers kā labs apstākļu pazinējs aicināja nepārvērtēt statistiskos datus par katoļu skaitu un ietekmi Vidzemē un Kurzemē: «...varētu secināt, ka katoļiem Latvijā pieder nākotne. Katoļi lielākā vai mazākā skaitā tagad sastopami vai visos Latvijas pagastos. Diemžēl šī viņu izklīšana pa visu zemi pa daļai ir arī cēlonis katoļu panīkšanai.» Saglabājot radnieciskas saites ar dzimto novadu, pārnovadu katoļi, sezonas laukstrādnieki ienesa «liberālisma» un reliģiskā indiferentisma garu Latgalē.

Klerikālisma un reliģijas organiska iekļaušana oficiālajā valsts ideoloģijā, pilsoņu reliģiozitātes pārvēršana par viņu politiskās lojalitātes rādītāju laupa iespēju aplūkojamā perioda vēstures avotos atrast tiešus datus par ateisma izplatību. Pēc oficiālās statistikas datiem, ateistu skaits 1935. g. bija par 7526 mazāks nekā 1930. g. Taču faktiskais stāvoklis neapšaubāmi rādīja pretēju ainu. Par atkrišanu no baznīcas vienbalsīgi sūdzējās visu konfesiju kulta kalpotāji, bet fašistiskās valdības Iekšlietu ministrijas Baznīcu un konfesiju departaments nemitīgi uzmundrināja baznīcas aktivizēt savu ietekmi uz «reliģiskajiem tālumnīe-

kiem», kuri ļoti bieži esot arī idejiski un saimnieciski tālumnieki.¹¹⁵

Šī «tālumniecība» bija slēpta opozīcijas, slēpta ateisma forma, kas nostiprinājās iedzīvotāju sabiedriskajā domā. Tiesa, Latgalē tās izpausme bija krietni vājāka, taču noteikti ar augošu tendenci. Vismaz baznīcas arhīvu materiālos, klerikālā presē jaušamas augošas bažas: «Pārrunās ar bērnu vecākiem un sabiedriskām personām par mūsu skolu jaunatnes reliģiozitāti dzirdamas dažādas, bieži vien pretrunīgas atbildes. Lielākais atbilžu vairums tomēr pastrīpo jaunatnes atslābumu reliģijā, dziļākas intereses trūkumu nopietnās lietās, paviršību, pat neizbēgamu tuvošanos radikālām pārmaiņām reliģijai nevēlamā virzienā,» 1940. g. atzīmēja baznīckungs J. Pudāns, kurš speciāli pētīja jaunatnes reliģiskas ietekmēšanas problēmas. Citējot seno parunu: «ābols no ābeles tālu nekrīt», J. Pudāns uzsvēra, ka skolu jaunatne «ir mūsu sabiedrības un īpaši ģimenes reliģiskā stāvokļa spogulis». Reliģiskās ieražas (kopīgas lūgšanas, kopīgi dievnamu apmeklējumi, katoliskās preses lasīšana un apspriešana) ģimenes lokā 30. gados gājušas mazumā. J. Pudāns aicināja izdarīt «radikālas pārmaiņas līdzšinējos uzskatos, ka reliģija ir tikai bērniem un sievietēm». Pastāvošā skola, kur skolotāji nerāda «pozitīvu piemēru ar personīgu reliģiozitāti», šo ģimenēs valdošo uzskatu grozīt nespēj: pat reliģiozie skolotāji kautrējas atzīt, publiski apliecināt savu piederību baznīcai. Kā atzīmēja J. Pudāns: «Pie mums ir ipatnēja pieklājības norma — sabiedrībā nerunāt par reliģiskām lietām.»¹¹⁶ Taču fašistiskās diktatūras apstākļos šī sabiedriskās domas diktētā pieklājības norma noteikti vērtējama kā ideoloģiska opozīcijas klerikāli valstiskajai oficiālajai ideoloģijai, kā kategorisks «nē!» troņa un altāra ciešai kopdarbībai.

Katoļu prese atklāti rakstīja, ka jaunatne vairās no baznīcas apmeklēšanas, dievnamos garlaikojas. «Te nāk skatīties, klausīties, satīkties, izplāpāties, bet tikai ne lūgties.»¹¹⁷ Baznīcas apmeklēšana bija gan nodeva ģimenes tradīcijām, gan, vēl lielākā mērā, savdabīga nodeva oficiālajai ideoloģijai, ārējs politiskās lojalitātes apliecinājums, jo apsūdzību bezdievībā nepiedeva ne klerikālie darba devēji, ne policija.

Un tomēr! «Nenogaidījuši, kamēr priesteris... noskaita lūgšanu par valsti, kuru gan katram pilsonim vajadzētu respektēt, viņi jau dodas uz izeju,»¹¹⁸ sūrojās klerikāli, droši vien atceroties, ka aizlūgums par caru 1905. g. bija signāls baznīcu demonstrācijām. Pat ticīgie dievlūdzēji saviem garīgajiem ganiem tādējādi atgādināja evaņģēlija līdzību par sējēju: «Un šīs pasaules rūpes un bagātības, viltība un citas kāribas iemetas un noslāpē vārdu, un tas kļūst neauglīgs» (Markus, 4., 19). Rūpes par

¹¹⁵ Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā, 98., 99. lpp.

¹¹⁶ «Rīgas Vēstnesis», 1940, 11. aprīlī.

¹¹⁷ Turpat, 1938, 3. martā.

¹¹⁸ Turpat, 15. decembri.

IEKŠLIETU MINISTRA KUNGAM.

Ziņojums.

Romas-katoļu garīdznieku sēta sēkla mūsu tautas valstiski nacionālā druvā vēl arvien ir netīra - maz kviešu graudu - daudz mazuļu. Gan matisku gan raketisku sūdzību plūdi Garīgo lietu pārvaldei nestāj rimties un visai sūdzas par vienu un to pašu: par pārpoļošanu, nepieejas izradīšanu mūsu Valstij un viņas vadībai, likuma nepildīšanu un pamudināšanu arī citus darīt to pašu, naida kultivēšanu pret citu konfesiju piederīgiem u.t.t. Garīdzniecības rīcībā izceļ itka kaut kādas citas valsts likumu un rīkojumu pildīšana un tikai tad, otra vietā, aiz nepieciešamības un takta, tiek pildītas mūsu tiesiskās normas. Nav sajūsmas, trūkst latviskas dzirkātes, kas liktu kvēlot vēl itkā neticīgajās pierobežās katalīn par sava īsto tēvu zemi, par savu dzimteni. Sprediņi un garīgie raksti piesūtināti laikmetam pakalpalikušām latviskām dogmām, tauts netiek nodināta jaunai dzīvei, jaunam darba ritmam. Vēl lielā cīņā klostēriskā noslēgšanās un tīšanās seniecīgā reliģiozā noslēpuma pīlvuri. Fakti runā, ka atjaunotās Latvijas esules stari vēl netiek laisti Latgales Rom.-katoļu dievnamos, lai sildītu un stiprinātu letgāļu sirdīs vienību un nākotnes ticību. Iespēds tāds, it kā Rom.-kat. baznīca kā kaut kāds svešs viesis tikai pagaidām šau lai- ciņa šeit atrasties, bet viņa īstā māja un mīto atrastos pavisam kautkur citur. Vīpā ir sveši tie latvietības centieni, kas cenšas dzīt saknes dziļi zemē, lai nekāds vētra tos novarētu nolāst. At- turība un vēsums plūst no viņu dievnamiem un gurgļiem kalpēm. Lai slapštu vēl vienu otru patriotisku sirdi, no ērsmēm /us Komkomvanta pamata/ tiek aicināti inglitoti garīdznieki, klostera brāņi un mā- sas "īsta katoļu gara" uzturēšanai un sava tradīciju atvērīdīnā- šānai.

GARĪGO LIETU PĀRVALDES

PĒRĶŠMĒTERA v.i.:

Saglabāt ietekmi masās un reizē iztapt fašistiskajam režīmam katoļu baznīcai nenācās viegli.

eksploatācijas un apspiestības iekārtas saglabāšanu un nostiprināšanu devalvēja «dieva vārdus».

Ievērojamas izmaiņas skāra arī ticīgo katoļu reliģiozitāti. Sprediķojot Rozentovas draudzes prāvesta K. Dovgjaloviča priesterības 50. gadadienā, P. Apšinieks atcerējās «vecos labos laikus» un pretstatīja tiem ļaužu tagadējo «izlaidību». «...Daudzi no Jums ir jau nonākuši tik tālu, ka lūgšanas laikā tie vairs nemetas ceļos un nekur neskūpsta roku saviem garīdzniekiem, jo to darīt tie uzskata par kaunu.»¹¹⁹ Bērzgales un Mežvidu draudžu prāvests L. Garška 1938. g. 2. decembrī vēstulē arhibīskapam runāja par «katoliskās apziņas bankrotu»: baznīcu neapmeklē apmēram trešā daļa no draudzes, kas apmierinās ar obligāto Lieldienu grēksūdzi. «Jaunatne (vīrieši) pa lielākai daļai ticības lietās auksti un liberāli noskaņoti... Rekolekciju laikā viens no prāvestiem runāja mācībā par pastara tiesu, viens otrs baznīcā sāka smieties.»¹²⁰ Baznīcās aizvien biežāk manīja «zaķu šāvējus», kā klerikāļi dēvēja baznīcēnus, kuri lūgšanu laikā nometās ne uz abiem, bet gan līdzi medniekam tikai uz viena ceļa. «Vecā, labā» dievbijība neglābjami palika pagātnē. Ceļos nospiestais ticīgais centās izslieties visā augumā. Baznīcas dievs, kuru viņa kalpi tik cieši sasaistīja ar antikomunismu, vairs nespēja izpildīt savu specifiski reliģisko sociālo funkciju. Aizkars, kas slēpa reliģijas šķirisko būtību, nokrita. Katolicisma dievs buržuāziskajā Latvijā liekuļoja pārlietu atklāti, upurējot kristietisma spēcīgāko saukli «Nāciet šurp pie manis visi, kas esat bēdīgi un grūtsirdīgi, es jūs gribu atvieglināt» (Mat., 11., 28). Ārējā baznīciskuma nostiprināšana, jaunas bīskapijas, jaunas baznīcas un klosteri 20.—30. gados nenostiprināja katolicisma idejisko ietekmi. Politiskais klerikālisms ar tā nepārprotami antikomunistisko ievirzi bija bankrotējis. Dvēseļu gani palika bez ganāmpulka.

* *
*

Tērpjot katolicismu demokrātijas sarga togā, mūsdienu baznīcas apoloģēti visbiežāk izmanto tieši baznīcas šķietamo opozīciju fašistiskās diktatūras režīmam. Konfesionālās pretišķības, domstarpības buržuāzijas diktatūras aizstāvēšanas taktikā tiek nesamērīgi pārspīlētas un tendenciozi skaidrotas. Turklāt fašistiskās diktatūras režīmu peļ nereti tie paši katoļu politiķi un ideologi, kuri savā laikā skandināja tam slavas dziesmas. Vai gan var ņemt nopietni politiskās konjunktūras diktētos mēģinājumus iztēlot par demokrātiskās iekārtas pīlāru bīskapu J. Rancānu, kurš bija viens no «kristīgās demokrātijas» idejiskajiem vadītājiem? Vai var bez nožēlas grimases lasīt bijušā kristīgo

¹¹⁹ LCVVA, 3235. f., 1./1. apr., 298. l., 441. lp.

¹²⁰ Turpat, 633. f., 1. apr., 90. l., 4. lp.

deputāta, vācu fašistu ielikteņa Daugavpils apriņķa vecākā A. Budžes un kompānijas filipikas pret K. Ulmani, ar kurām emigrācijā šie dzimtenes nodevēji tēlo «demokrātijas aizstāvju» lomu?

Nē, katoļu baznīca nebūt nebija opozīcijā fašistiskajai diktatūrai. Tā uzticīgi aizstāvēja buržuāzijas diktatūru, jo Latvijā pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas bija tikai viena alternatīva: vai nu buržuāzijas diktatūra, vai proletariāta diktatūra. Demokrātija pat parlamentārās republikas gados bija kropla, antikomunismā deģenerējusies «demokrātija», — tāda, kāda mūsdienās, kapitālisma vispārējai krīzei saasinoties, kļūst buržuāziskā demokrātija daudzās kapitālistiskās valstīs. Un tieši tāpēc latviešu izcelsmes austrāliešu, amerikāņu, angļu, vācu utt. «teorētiķi» nepaliek bez «darba». Antikomunistiskās «demokrātijas» eksperti, kurus pašu tauta izsviedusi vēstures mēslainē, cenšas noniecināt sociālistisko demokrātiju. To demokrātiju, par kuru latviešu darba tauta nobalsoja Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanās vēl 1917. g. rudenī un kuru latviešu sarkanie strēlnieki aizstāvēja pilsoņu kara frontēs. To demokrātiju, par kuru neatlaidīgi, sekmīgi, par spīti kontrrevolūcijas teroram, cietumiem un baznīcām, nelegālā Latvijas Komunistiskā partija cīnījās 20. un 30. gados.

Vēsture māca. Taču tikai redzīgos. Tāpēc latviešu buržuāzijas ideologi ārzemēs nesaprot to elementāro patiesību: sociālisms un demokrātija mūsdienās nav šķirami. Un, ja 1940. g. sociālistiskās revolūcijas priekšvakarā Latvijā buržuāzija bija norobežojusies no darba tautas, ja arī katoļu klerikāļi nespēja izrādīt kaut cik vērā ņemamu pretestību sociālistiskajai revolūcijai, tad tas lielā mērā bija 20.—30. gadu antikomunistiskās «demokrātijas» nopelns. Vēstures loģika ir nepārprotama: sociālisma idejas, sociālā taisnīguma idejas nav iznīdējamas tautā, kuru aktīvai vēstures jaunradei modinājusi sociālistiskā revolūcija.

1940. g., nokratot fašisma jūgu, latviešu tauta uzsāka jaunu laikmetu, sociālisma un komunisma celtniecības laikmetu. Katolicisma loma latviešu tautas sociālpolitiskajā vēsturē radikāli mainījās. Izslēgta no publisko tiesību sfēras, reliģija sāka tiešāk pildīt savu specifisko pasaules uzskata funkciju. Bet tas ir jau speciāla pētījuma priekšmets.

Pēcvārds

1961. g. Padomju Latvijā iznāca Latvijas PSR Centrālā Valsts vēstures arhīva dokumentu krājums «Katoļu garīdzniecība Latvijā. (1920.—1940.)». Tajā sakopotie Rīgas arhidiecēzes kūrījas, kā arī buržuāziskās Latvijas Baznīcu un konfesiju departamenta arhīvu dokumenti sniedza ieskatu par baznīcu un tās kalpotājiem, reliģijas lomu latviešu tautas vēsturē. Interesantu, pārlicinošu ieskatu.

Autentisko baznīcas dokumentu publikācija, saprotams, nesajūsmināja klerikāļus. Sie vēstures avoti uzskatāmi atsedza baznīcas attieksmi pret ticīgajiem apstākļos, kad apziņas brīvības vietā valdīja reliģijas brīvība, kad iedzīvotāju garīgās verdzināšanas interesēs baznīca sadarbībā ar valsti tautai uzspieda reliģiju. Un krājuma, tāpat kā visas šīs arhīvu dokumentu publikāciju sērijas,¹ mērķis bija dot iespēju ticīgajiem mūsu republikas pilsoņiem pašiem salīdzināt un novērtēt patiesību un melus par apziņas brīvības principa īstenošanu padomju sabiedrībā, parādīt, no kāda «mantojuma» ir brīva baznīca tad, kad tā ir konsekventi šķirta no valsts un kad tās darbība «ierobežota» ar specifiski reliģisku darbību, ar ticīgo iedzīvotāju reliģisko vajadzību apmierināšanu. Dokumentu krājumu sastādot, netika aizmirsti arī tie meli un tās insinūācijas, ko par reliģijas un baznīcas stāvokli sociālistiskajā sabiedrībā izplatīja un joprojām izplata klerikālā antikomunisma apustuļi. Dokumentu krājums izsauca asu reakciju tieši baznīcas vēstures falsifikatoru aprindās, kuri gribēja saglabāt sev monopoltiesības baznīcas vēstures interpretācijā. «Šī veida antireliģiskā propaganda pret garīdzniecību un katoļu baznīcu Latvijā ir kaut kas pavisam vienreizējs, un tāda

¹ Bez jau minētā krājuma sērijā vēl ietilpa: Reliģiskais sektantisms Latvijā. 1920.—1940. Rīga, 1962; Старообрядчество в Латвии без прикрас. 1920—1940. Рига, 1961; Православное духовенство в Латвии. 1920—1940. Рига, 1962.

nav nekur visā Padomju Savienībā,» apgalvoja latviešu izcelses klerikālā antikomunisma trubadūrs K. Ruķis, kurš savu maizes riecenu pelnīja ar «baznīcas vajāšanu» aprakstiem, Padomju Latvijas apmelošanu. «Šis propagandas mērķis ir ticīgo uzrīdīšana garīdzniekiem,» pārgudri konstatē K. Ruķis, cenšoties ateistiskajai propagandai sociālistiskajā sabiedrībā piedēvēt buržuāzisko antiklerikalismu, gandrīz vai reliģisku neiecietību pret citādi domājošiem (Acta Baltica, 1. Königstein, 1962, 104., 105. lpp.).

Marksistiskajam ateismam šādi mērķi ir sveši. Taču reliģijas un baznīcas vēsture sniedz bagātīgu vielu pārdomām, tā atmasko ticīgo reliģisko aizspriedumu ļaunprātīgu izmantošanu politiskajā un ideoloģiskajā cīņā pret sociālismu un komunismu. Sai cīņā jo aktīvi iesaistījušies arī emigrējušie latviešu katoļu klerikāļi.

Kas tad īsti ir latviešu emigrācijas katoļu ideologi, un kāpēc viņi atstāja dzimteni?

Sai sakarā vismaz īsumā būtu jāpakavējas pie vietējā katolicisma vēstures Lielā Tēvijas kara gados hitleriešu okupētajā Padomju Latvijā. Sie gadi bija latviešu tautas labāko pārštāvju varonīgas cīņas laiks pret hitleriešu okupantiem un viņu «tautiskajiem» līdzskrējējiem, laiks, kad galīgi sabruka latviešu pārkamās buržuāzijas pēdējie centieni rast spēcīgu aizbildni ārzemēs — vienalga, kādas tautības un kādas ideoloģijas paudēju —, kas ļautu saglabāt tai savu diktatūru, tiesības ekspluatēt latviešu darba tautu. Katoļu baznīcas klerikālā antikomunisma kurss šajos gados, tāpat kā 1917.—1919. g., atkal lika tai mest svaru kausos reliģijas autoritāti, lai «mūžības» vārdā pierunātu ticīgos nekurnot, pazemīgi ciest okupantu nagloto papēdi. Sī kaunpilnā katoļu baznīcas vēstures lappuse jo spilgti izcēlās uz latviešu patriotu varonīgās pretestības kustības fona.

Kāpēc katoļu baznīca Latvijā atbalstīja hitleriešu okupācijas režīmu? Kāpēc pretošanās kustības rindās nebija neviena katoļu garīdznieka, toties, kad okupantiem zeme dega zem kājām, tiem uz Vācijas devās līdzī desmiti baznīckungu? Polijā, kas Latvijas katoļu baznīcas vadībai ilgus gadus bija atdarināšanas cienīgs paraugs, hitleriešu bendes masveidā represēja katoļu garīdzniecību, kura morāli un materiāli atbalstīja poļu tautas pretošanās kustību. Kur palika kādreizējie hitleriešu nacionālsociālisma nošodījumi, kuri 30. gados nereti pavīdēja Latvijas katoļu preses slejās un sagādāja bažas pašmāju fašistiskā režīma valstsvīriem?

Izsekojot baznīcas un valsts attiecībām buržuāziskajā Latvijā, nav grūti konstatēt, ka savu atbalstu un svētību fašistiskajai diktatūrai katoļu baznīca dāvāja, pamatojoties uz kopēju antikomunisma platformu, uz to pašu platformu, kas pāvesta Pija XII valdīšanas gados vienoja katoļu baznīcu ar hitlerisko Vāciju.² Šķiras interešu kopība pārvarēja konfesionālās un ideoloģiskās

² Bālevis Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā, 160.—227. lpp.

barjeras: augošās revolucionārās kustības priekšā katoļu baznīca Latvijā bija gatava sadarboties ar fašistisko režīmu. Un no sadarbības ar fašisma vietējo variantu līdz nacionālsociālismam nebija tālu, jo vairāk tāpēc, ka baznīcas vadība akli sekoja Vatikāna direktīvām. Istenojot sociālistiskos pārkārtojumus, Padomju Latvijas darba tauta 1940.—1941. g. bija uzskatāmi demonstrējusi, cik maz tai kopēja ar katolicisma sociālo doktrīnu un klerikālo antikomunismu. Katoļu baznīcas vadībai izvēles nebija: šķiras interešu kopība ar gāzto buržuāziju lika arī Hitlera karapūļu iebrukumu uzņemt kā «atpestīšanu no boļševiku varas».

Hitleriešu iebrukumu katoļu garīdzniecība gaidīja ar nepacietību: «uzticamiem» draudzes locekļiem prāvesti jau 1940. g. deva nepārprotamus mājienu, ka padomju vara drīz kritīs. Rezultātā atsevišķos gadījumos agrārās reformas gaitā ticīgi katoļi pat atteicās no zemes, t. i., jaunsaimniecībām. Jau 1941. g. pavasarī baumas par Vācijas drīzo iebrukumu klerikāļu aprindās gāja plašumā. Katoļu biedrību aktīvistu, bijušie aizsargi, pārāk sakompromitējušies fašistiskā režīma ierēdņi uzsāka slapstīšanos, lai kara pirmajās dienās veidotu «piekto kolonnu», uzbruktu padomju aktīvistiem. Kā savās atmiņās «Pa atmiņu stygom» atzīmē baznīckungs J. Grišāns, «vēsti par kara sākumu Rēzeknes dekāns paziņo ar prieku» (2, 338. lpp.).

Ar svinīgiem dievkalpojumiem par godu fašistiskajiem «atbrīvotājiem» katoļu baznīca neatpalika no luterāņu un pareizticīgo baznīcām. Jau ar hitleriešu okupācijas pirmajām dienām baznīcas propagandas aparāts visnotaļ atbalstīja un svētīja fašistiskās Vācijas nodevīgo uzbrukumu Padomju Savienībai, sistemātiski organizēja aizlūgumus par «vācu ieroču uzvaru».

Starp tiem, kas kara pirmajās dienās no slēpņiem apšaudīja sarkanarmiešus un burtiski medīja partijas, komjauniešu un padomju aktīvistus, bija ne mazums kādreizējo katoliskās akcijas organizāciju aktīvistu, bijušo aizsargu, jaunsargu un mazpulcēnu, kuri savu kapelānu vadībā bija apguvuši klerikālā antikomunisma skolu. Un vietējo draudzes ganu ciešā sadarbība ar okupantu līdzskrējējiem turpinājās arī tad, kad latviešu tautas bendēm bija vajadzīgs draudzes iedzīvotāju laba pazinēja padoms, sastādot «melnos sarakstus» padomju aktīvistu, «kreiso» arestam, padomju patriotu izvešanai spaidu darbos uz Vāciju.

Iztapībā hitleriešiem katoļu baznīckungi nevarēja sacensties ar tradicionāli vācisko luterāņu baznīcu. Toties baznīckungu sadarbībā ar okupācijas režīmu jo spilgti izpaudās reliģijas un baznīcas šķiriskā loma: tradicionāli poliski katoliskā baznīca ar īsteni kristīgu lēnprātību uzņēma asiņaino teroru okupētajā Polijā, kur okupanti nesaudzēja ne baznīcas, ne patriotiski noskaņoto garīdzniecību. Ar izpratni vietējā baznīcas vadība uzņēma arī vācu karaspēka pavēlniecības rīkojumu nekavējoties pārtraukt misiju darbību okupētajos Baltkrievijas rajonos, uz kuriem bīskapa B. Sloskāna vadībā bija devušies šim uzdevumam jau lai-

kus sagatavotie katoļu garīdznieki. Okupētajā Latvijā reliģiskās dzīves vadību hitlerieši uzticēja luterāņu mācītājam J. Birgelim, bet katoļu baznīcai plaši reklamētajā «krusta karā» pret bezdievību neļāva pat atjaunot reliģiskās preses izdošanu.

Un tomēr katoļu baznīca pilnā mērā izmantoja savu reliģisko ietekmi, stiprinot okupantu asiņaino «jauno kārtību», kas tika iztēlota kā paša dieva svētība, bet fašistu karapūli — kā dieva gribas ierocis «bezdievības jūga» satriekšanai. Aicinājumi aizlūgt par «vācu ieroču uzvaru» kļuva par dievkalpojumu neatņemamu sastāvdaļu, bet hitleriskās Vācijas valsts svētku dienās baznīcās teiktie sprediķi tieši sasaucās ar Gebelsa propagandas aparāta saukļiem.

Okupācijas režīma represijas baznīca iztēloja par taisnīgu dieva sodu tiem, kas padomju varas laikā bija «atkrituši» no baznīcas un aizskāruši svēto privātapašumu. Tā aicināja bezkurnēšanas pildīt neskaitāmās nodevas un klausās okupantu labā, aktīvi ziedot t. s. Tautas palīdzībai, kas fašistu līdzskrējēju rokās bija pārvērtusies par okupētās Latvijas iedzīvotāju aplaupīšanas ieroci: savāktās siltās drēbes, apavus, pārtikas produktus utt. sūtīja vērmahta karavīriem kā «atbrīvotās» tautas pateicības izpaušmi.

Vēl lielāks noziegums pret tautu bija vietējo baznīckungu (piemēram, K. Kaļinks, V. Supes u. c.) piedalīšanās t. s. brīvprātīgo organizācijas komiteju darbībā. Vervējot lielgabalu gaļu hitleriešu kara mašīnai, tie jo plaši izmantoja baznīcas kanceli.

Protams, darba tautā baznīckungu aicinājumi plašāku atbalsi nerada. Baznīckungu antikomunistiskie sprediķi neatturēja patriotus no materiāla un morāla atbalsta partizāniem. Lai gan kara un okupācijas apstākļi vairoja masās nepieciešamību pēc reliģiskajām ilūzijām, baznīcas politikānisms, garīdzniecības tīša sadarbība ar okupantiem atvēra acis daudziem ticīgajiem, kuri tieši kara gados novērsās no baznīcas. Plaisa starp ticīgajiem un katoļu garīdzniecību auga augumā. Kad izdaudzinātais «demokrāts» bīskaps J. Rancāns «Lielvācijas armiju» nekautrējās nosaukt par «ieroci dieva rokās» («Rēzeknes Ziņas», 1943, 25. augustā), bet nākamais bīskaps — Daugavpils baznīckungs K. Dulbinskis pirmais parakstīja apriņķa garīdznieku uzsaukumu ticīgajiem: «Ziedojiet labprātīgi vācu vērmahtam baznīcu zvanus... tuviniet uzvaru pār boļševismu» («Daugavas Vēstnesis», 1942, 17. jūlijā), tad veltī baznīcu zvani aicināja uz dievnamiem: pat ticīgie pilsoņi atturējās no to sprediķu klausīšanās, kuros dieva vārds tika «nelietīgi valkāts», cildinot hitleriešu okupantus.

Tautas masu noskaņojums, tautas griba, it sevišķi Latgales novadā, izpaudās masveidīgā atbalstā partizānu kustībai, vāji maskētā nicinājumā pret tiem, kuri sadarbojās ar okupantiem paši un aicināja citus kļūt par savas tautas nodevējiem. Pat bijušais katoļu partijas saeimas deputāts, Daugavpils apriņķa

vecākais A. Budže spiests atzīt, ka latviešu nacionālisti t. s. pašpārvaldē nolēmuši visus okupantu pieprasītos 40 000 strādniekus darbam Vācijā ņemt tieši no Latgales, kur koncentrēti «politiski neuzticami» iedzīvotāji. Noklusējot savu un vietējo hitleriešu pakalpiņu, arī baznīckungu lomu «neuzticamo» sarakstu sastādīšanā, A. Budže tikai atzīmē, ka «darba spēka jautājumu savās rokās pārņēma gestapo» (Kultūrvēsturiski materiāli, 239.—241. lpp.). Taču baznīcas līdzdalība okupācijas režīma atbalstīšanā tautai nebija noslēpums.

Partizānu kustībai vēršoties plašumā, hitleriešu rokaspuīši, garīdzniekus ieskaitot, nonāca izolācijā, trīcēja par savu ādu, baidīdamies no taisnīgās atmaksas. Pareizticīgo baznīcas Ludzas iecirkņa prāvests F. Borisovičs 1943. g. 28. jūlijā ziņoja garīgajai vadībai, ka draudžu garīdznieku dzīvi nomāc bailes.³ Nav nekādu šaubu, ka katoļu garīdznieku noskaņojums Latgales draudzēs būs bijis tāds pats. «Vietējie komunistu piekritēji partizānus pieturēja un atbalstīja. Dzīve bija vienās bailēs, un naktsmāju vajadzēja meklēt citur, bet ne savā sētā.» atceras okupantu līdzskrējējs, pagasta vecākais klerikālis O. Dzeņs, kurš visnotaļ cildināja okupantu «jauno kārtību», nekautrēdamies pat apgalvot, ka šai laikā «nodokļi nebija lieli un bija viegli samaksājami» (Muna dzeīve, 367., 368., 386. lpp.).

Sadarbība ar hitleriešiem, tradicionālais antikomunisms izolēja politiskā klerikālisma dedzīgākos darbiniekus no tautas tiktāl, ka viņi bez okupantu aizgādības neuzdrošinājās palikt dzimtenē. Baznīcas klēpī, katoliskās akcijas organizācijās izauklētie inteliģences pārstāvji kopā ar saviem garīgajiem ganiem — vairāk nekā trīsdesmit garīdzniekiem un trim bīskapiem, J. Rancānu, B. Sloskānu un A. Urbšu — devās labprātīgā trimdā uz strauji sarukušo hitlerisko «Lielvāciju».

Pēc hitleriskās Vācijas kapitulācijas katoliskās akcijas aktīvisti ne tikai paši neizmantoja iespēju atgriezties Padomju Latvijā, bet arī centās saglabāt sev ticīgo ganāmpulku, atturot no atgriešanās dzimtenē gan tai varmācīgi atrautos, gan fašistiskās un klerikālās propagandas apmātos tautiešus.

Tā, ar varu un viltu Latvijai atrautie tautieši, tagad jau krietni vien asimilējušies, deva esamības jēgu un ideoloģiskas vadības iespējas nelielai saujiņai dzimtenes nodevēju, kuri emigrēja, ja arī ne labprāt, tad katrā ziņā labi apzinādamies, ka darba tauta nepiedos sadarbību ar hitleriešiem. Ar «politiska bēgļa» masku gadu desmitiem ārzemēs katoļu draudzes aktivista lomā uzstājās Audriņu ciema iedzīvotāju slepkava B. Maikovskis. Bīskaps politikānis J. Rancāns pretendēja uz visas latviešu tautas vadītāja lomu. Latviešu buržuāzijas reakcionārie politiķi un ideologi arī ārpus dzimtenes saglabāja uzticību tradicionālajam pērkamās, «tautiskās» politikas kursam, orientējoties uz tiem,

³ Балевиц З. Православная церковь Латвии под сенью свастики (1941—1944). Рига, 1967, с. 71.

kas vairāk sola vai maksā par savas tautas interešu nodevību, kas sola palīdzēt apspiest latviešu tautas cīņu par sociālo taisnīgumu, demokrātiju un sociālismu.

Tie ir viņi, kas, atceroties «vecos, labos laikus» Latvijā, aizstāv un atbalsta antikomunistisku «demokrātiju». Tie ir viņi, kas aukstā kara gados propagandēja reliģijā «pamatotu» atomkaru pret sociālisma zemēm. Tie ir viņi, kas cenšas uzdoties par «ekspertiem», kad reakcionārie sovetologi meklē argumentus pret starptautiskā saspilējuma atslābuma politiku. Tie ir viņi, kas pārplūdina Rietumu presi ar ļaunprātīgiem apmelojumiem par savu bijušo dzimteni. Tie ir cilvēki, kuriem, atskaitot privātpašumu, nekas nav svēts.

Arī reliģija viņiem ir tikai ierocis politiskajā spēlē. Šīs spēles nekrietnos «noteikumus» antikomunisti nebūt neslēpj: «Šodien pie pasaules spēļu galda rīkojas ar 50 un 100 megatonnām. Nepietiek, ka mēs, latvieši, šinī laikā atkārtoti turpinām sviest uz spēles galda savu vienīgo un tradicionālo trumpi — savas tautiskās pakulu bikses, savas sentimentālās jūtiņas, savu zemiņu dusmu atkārtošanos. Rūditāks intelekts ir vajadzīgs, kas spētu izšķirt, kā un kad un ar kādu adatu un naglu dūrieniem šodienas pasaulē sevi jāatgādina» («Dzimtenes Balss», 1962, Nr. 1—2, 8. lpp.). Nožēlojama loma! Bet vai labāku ir pelnījuši cilvēki, kuri par savas esamības jēgu apzināti izvēlējušies cīņu pret savu tautu, pret savu bijušo dzimteni, pret cilvēces vēsturiskās attīstības maģistrālo ceļu? Katram pēc nopelniem!

Arī reliģijas un baznīcas vēsturi klerikālais antikomunisms nekautrīgi izmanto politiskiem mērķiem, bagātīgi piebārstot to ar jau sen sarūsējušām «adatām un naglām». Šādos apstākļos objektīvai, stingri dokumentālai katolicisma vēsturei ir svarīga vieta mūsdienu ideju cīņā. Īpaši apstākļos, kad ierindas ticīgo masas nu jau pasaules mērogā liek katoļu baznīcas vadībai pārvērtēt vērtības, meklēt jaunus ceļus, kuri neizbeigtos politiskā bankrota strupceļā.

Katolicisma vēsture imperiālisma periodā neapstrīdami liecina, ka baznīca nav un nevar būt brīva no šķiru cīņas, ka šī cīņa risinās arī pašā baznīcā. Un tieši šķiru cīņa — ekonomikā, politikā, ideoloģijā — galu galā nosaka mūsdienu tik skaļi reklamēto baznīcas atteikšanos no «Konstantīna ēras», t. i., atklātas troņa un altāra savienības. Tieši šķiru cīņa, reālā komunisma humanizējošā ietekme mūsdienu pasaulē ir likusi apjaust cilvēka laicīgās dzīves vērtību, likusi agrāk nievāto «zemes pīslī un putekli» šodien saukt par Kristus misijas turpinātāju pasaules jaunrades darbā.

Katolicisma vēsture Latvijā ir visnotaļ pamācoša: gan kapitālisma vispārējās krīzes asums, gan kapitālistisko attiecību relatīvi straujais progress (un sairums) Latgales novadā saasināja un uzskatāmāk atsedza nesamierināmās pretrunas, kas organiski piemīt klasiskajam buržuāzijas pasaules uzskatam —

juridiskajam — iepretī katolicismam, kurš vēsturiski un dzīvē saglabājis viduslaicīgo, būtībā teoloģisko pasaules uzskatu.⁴ Pretēji caurcaurēm individuālistiskajam protestantismam katolicisms sevī saglabājis feodālās sociālās kopības tālas atbalsis, kuras kapitālisma krīzes apstākļos ticīgo darbaļaužu reliģiskajā apziņā ipatnēji transformējas, sasaucas ar sociālisma idejām. Savukārt pretēji katolicisma sociālajām doktrīnām, pārvarot baznīcas aktīvu pretdarbību, darbaļaudis apvienojas ar komunistiem cīņā par savām dzīves interesēm, par demokrātiju, mieru un sociālismu. Šis process mūsdienās pieņemas spēkā, ir neatgriezenisks. Baznīcas aktīva pretdarbība tam lemta neveiksmei un var tikai vēl vairāk padziļināt reliģijas krīzi.

⁴ Markss K. un Engelss F. Par reliģiju, 183.—185. lpp.

7	Protestantisms
9	Katolicisms
16	Katolicisms cīņā ar Krieviju
17	Leģionāru cīņā ar Krieviju
20	Katolicisms cīņā ar Krieviju
20	Leģionāru cīņā ar Krieviju
20	Katolicisms cīņā ar Krieviju
54	Revolūcijas un pilsoņu kara gados
57	Revolūcijas un pilsoņu kara gados
59	Revolūcijas un pilsoņu kara gados
60	Revolūcijas un pilsoņu kara gados
61	Revolūcijas un pilsoņu kara gados
62	Revolūcijas un pilsoņu kara gados
100	Parlamentārais darbinātības reģistrācija
103	Parlamentārais darbinātības reģistrācija
103	Parlamentārais darbinātības reģistrācija
106	Parlamentārais darbinātības reģistrācija
116	Parlamentārais darbinātības reģistrācija
118	Parlamentārais darbinātības reģistrācija
120	Parlamentārais darbinātības reģistrācija
121	Parlamentārais darbinātības reģistrācija
122	Parlamentārais darbinātības reģistrācija
140	Parlamentārais darbinātības reģistrācija
142	Parlamentārais darbinātības reģistrācija

Saturs

<i>Priekšvārds</i>	7
<i>Ievadam</i>	9
<i>Katolicisms cariskajā Krievijā</i>	16
Iedzīvotāju reliģiozitātes sociālās saknes 20. gs. sākumā	17
Latgales katoļu reliģiozitāte	25
1905.—1907. g. revolūcijas ietekme	38
Idejiski politiskie strāvājumi baznīcā	50
<i>Revolūcijas un pilsoņu kara gados</i>	64
Tradicionālās reliģiozitātes erozija	67
Politiskā klerikālisma bankrots	70
Antiklerikālisms un ateisms 1919. gadā	80
Padomju vara un baznīca 1919. gadā	84
Katoļu baznīcas organizatoriskā krīze	92
<i>Parlamentārās buržuāziskās republikas gados</i>	100
Baznīcas aparāta izveide un tiesiskais stāvoklis	103
Rīgas arhibīskapijas atjaunošana. 1922. g. konkordāts	103
Draudžu tīkls	116
Garīdzniecības kadru sagatavošana	118
Kristīgās demokrātijas Latvijas variants	120
Katoļu klerikālās partijas izveidošana	121
Starp kristīgo demokrātijū un autoritārismu	125
Klerikāļu partija un baznīcas aparāts	140
Klerikāļu politiskā darbība parlamentārajā republikā	145

Katoļu baznīcas reliģiskā ietekme	160
Ateisms Latgalē	160
Ticīgie un komunisti	165
Vienaldzība pret reliģiju un baznīcu	167

Fašistiskās diktatūras gados 172

Latvijas baznīcas provinces izveidošana, 1937. g. sinode	178
Katoļu teoloģijas fakultāte. Papildkonvencija 1922. g. konkor-	
dātam	189
Klosteru dzīves aktivizēšanās	191
Katoliskā akcija	202
Katolicisma krīzes izpausmes formas	217

Pēcvārds 231

Zigmunds Balevics
**Katolicisms
Latvijas sociālpolitiskajā
vēsturē**
Imperiālisma periods

Redaktore *A. Feldhūne*

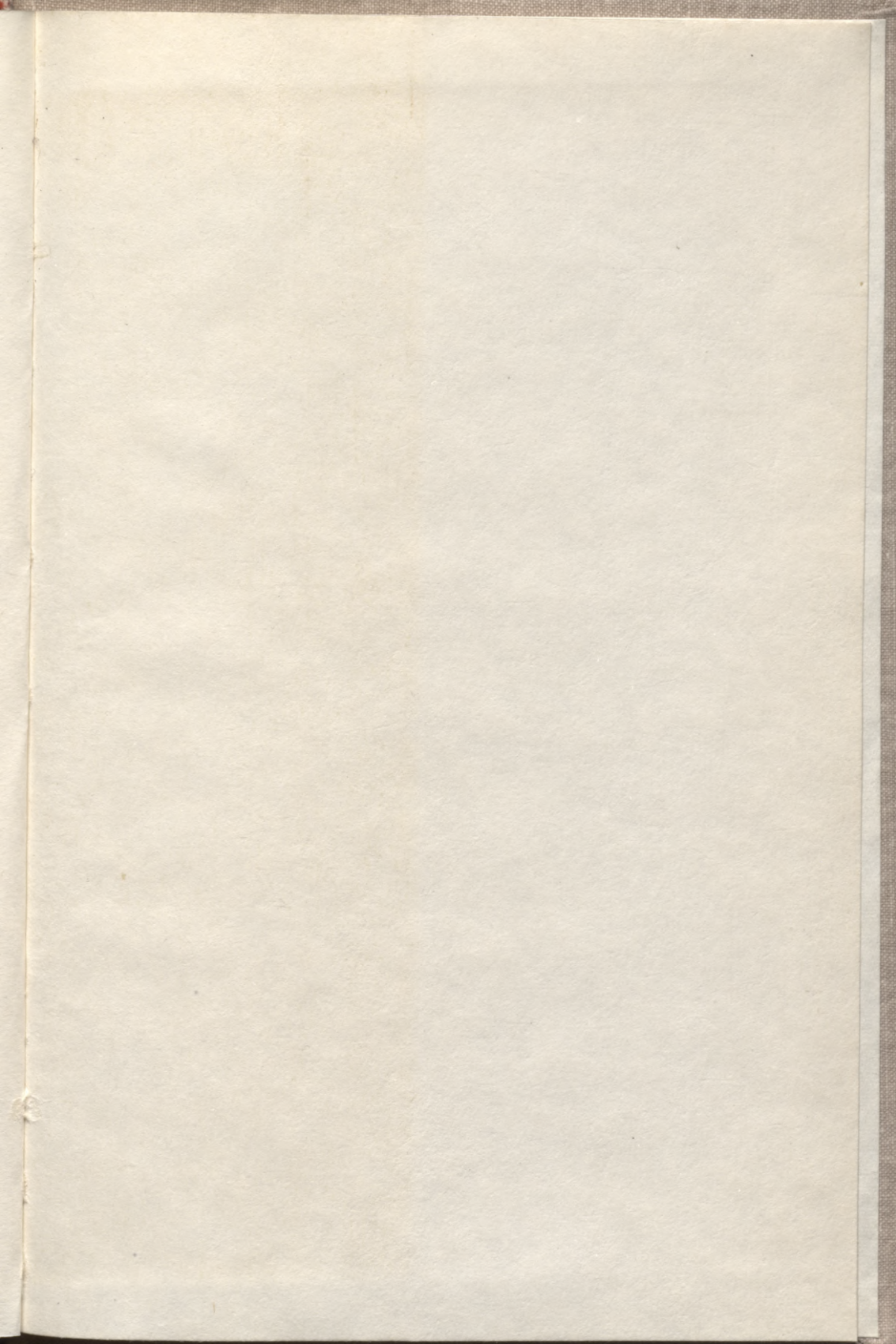
Mākslinieciskais redaktors *V. Zirdziņš*

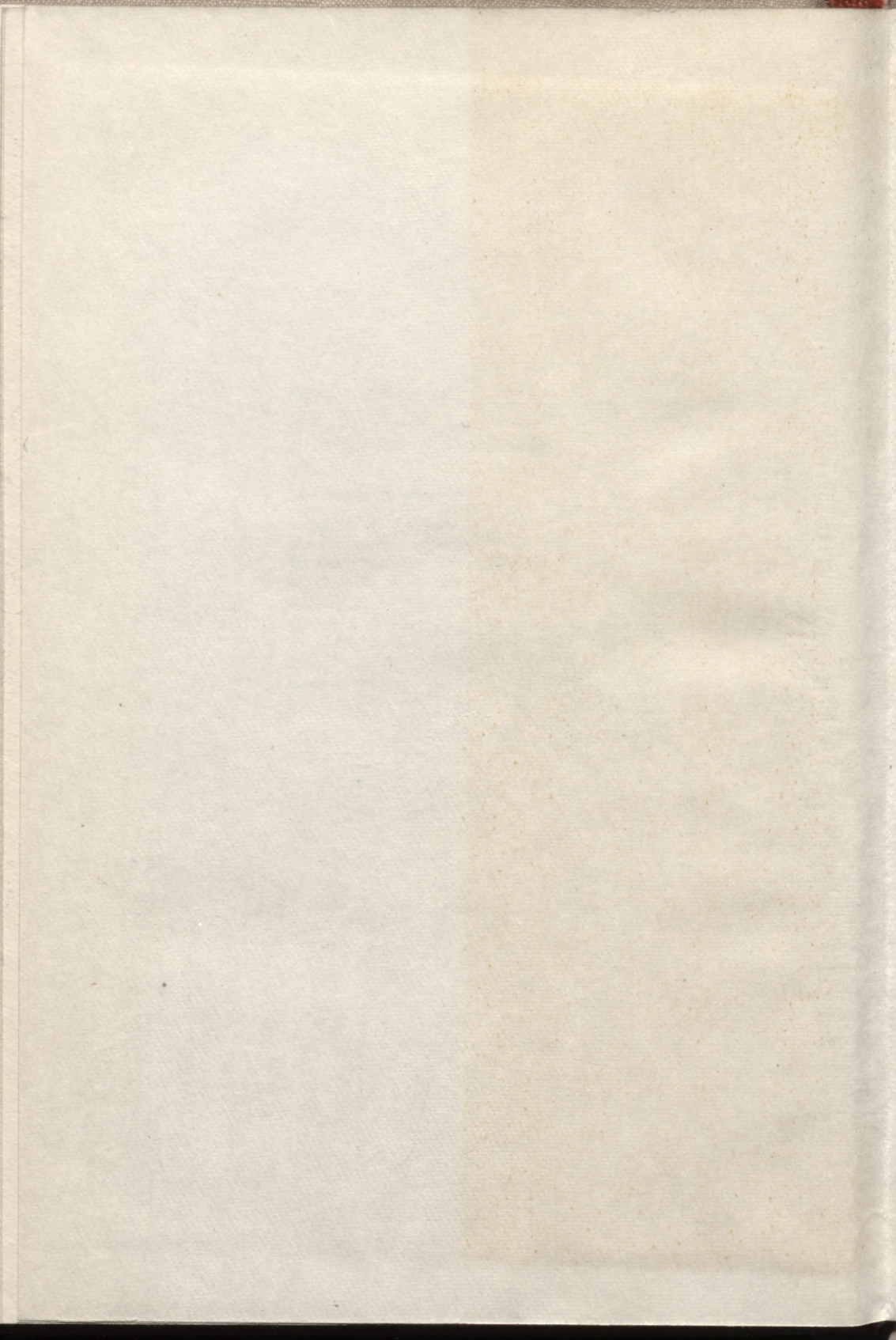
Tehniskā redaktore *M. Andersone*

Korektore *L. Brahmane*

ИБ № 572

Nodota salikšanai 28.04.78 Parakstīta iespiešanai 17. 10. 78. JT 0223. Formāts 60×90/16. Tipogr. papīrs Nr. 1. Latīņu garnitūra. Augstspiedes tehnika. 15 fiz. iespiedl.; 15 uzsk. iespiedl.; 17,48 izdevn. l. Metiens 1000 eks. Pasūt. Nr. 1407. Maksā 1 r. 50 k. Izdevniecība «Zinātne», 226018 Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas Apvienotajā veidlapu uzņēmumā, 226050 Rīgā, Gorkija ielā 6.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309012597

150

1.20

1 r. 50 k.

